Aug. Sandberg

INLEDNING

TILL

SAMHÄLLSLÄRAN.

AF

HERBERT SPENCER.

ÖFVERSÄTTNING FRÅN

"THE STUDY OF SOCIOLOGY",

NIONDE UPPLAGAN,

AF

VICTOR PFEIFF.

FÖRRA DELEN.

STOCKHOLM.
A. W. BJÖRCKS FÖRLAG.
1880.

STOCKHOLM, 1880.
KONGL. BOKTRYCKERIET,
P. A. NORSTEDT & SÖNER.

Öfversättarens förord.

I ett kort företal uttalar sig Herbert Spencer på följande sätt om ändamålet med originalet till föreliggande bok: »Sedan jag en gång påbörjat arbetet, har jag icke ångrat att jag åtagit mig detsamma. Mångfaldiga betraktelser, hvilka syntes nödvändiga såsom inledning till det under utgifning varande verket: »Samhällsvetenskapens principer», och hvilka dock icke lämpligen kunde intagas deri, hafva här funnit en passande plats. En mängd fakta, delvis samlade under förflutna år och hittills liggande obegagnade, hafva här kommit till användning. Vidare har jag här fått tillfälle att uttala mig öfver några särskilda frågor, hvilka ej egnade sig för behandling i det ofvannämda större verket, och att framställa dem i en form som vore otillåten i en rent filosofisk skrift, men som jag hoppas är tjenlig att hos läsaren väcka ett intresse för ämnet, som kan leda till ett allvarligare studium af detsamma»

Af denna framställning af arbetets ändamål framgår äfven ett berättigande för den svenska öfversättningens titel: Inledning till samhällsläran, originalet har blott: The study of sociology.

Originalet har blifvit följdt så troget som möjligt. Det har dervid inträffat att vissa hårdheter i språket varit omöjliga att undvika, i betraktande af författarens egendomliga skrifsätt och de från alla områden af menskligt vetande ända till de mest tekniska detaljer valda exemplen och bilderna. En del anspelningar på rent engelska förhållanden ha ej heller kunnat göras lättare tillgängliga för svenska läsares uppfattning än originalets ordalydelse medgifvit. Icke desto mindre bör dock den förhoppningen icke vara oberättigad, att arbetet i sin nuvarande gestalt skall vara njutbart för vår allmänhet, och att de många djärfva tankar det innehåller icke skola förfela, att äfven hos oss utså månget frö till en bättre insigt om bristerna i vår kultur och verka fruktbärande för utvecklingen af densamma.

Upsala i november 1880.

Victor Pfeiff.

Innehåll.

Första Kapitlet.

Behofvet af en samhällslära.

Sittande vid sin pipa på bykrogen yttrar sig arbetaren med stor bestämdhet om hvad parlamentet borde göra i fråga om »mul- och klöfsjukan». På sin källare sitter under marknaden hans herre och försäkrar, slående näfven i bordet med sådant eftertryck att glasen klinga, det han icke fått ens half ersättning för sin under boskapspesten nedslagtade boskap. Här äro inga tveksamma meningar. I frågor rörande jordbruksintresset få vi ännu höra lika bestämda påståenden, som under agitationen mot spanmålslagarna, då det inom hvarje krets af jordbrukare var en stående mening, att nationen skulle bli ruinerad, om man läte den lågt beskattade utländingen på vår marknad täfla med den högt beskattade engelsmannen: en sats, som ansågs så självklar, att en olika mening der vid lag innebure antingen dumhet eller skurkaktighet.

Nu lika som då kan man dagligen äfven bland andra klasser få höra meningar uttalas, lika bestämda och lika obevisade. Af personer, som kallas bildade, drifves ännu det gamla påståendet till försvar för en öfverdrifven lyx, att »den är nyttig för handeln», med full tro på dess rättmätighet. Den falska föreställningen, att hvarje produktion, som ger tillfälle till arbetsförtjenst, är välgörande, har knappast förlorat något af sitt inflytande och man fäster ingen uppmärksamhet vid värdet i andra afseenden af det som arbetet frambringar; man frågar sig icke, hvilket resultat vunnits, hade det kapital, som utbetalats för detta arbete, användts i en annan riktning såsom betalning för ett annat arbete. Ingen kritik, inga förklaringar förändra

i nämnvärd mån dessa trossatser; de uttalas vid hvarje lägenhet som erbjuder sig med oförminskad tillförsigt. Hand i hand med förvillelser af detta slag gå hela slägter af andra. Menniskor, som tro förhållandet mellan utgifter och produktion vara så enkelt, antaga naturligen samma enkelhet i andra förhållanden emellan samhällslifvets företeelser. Råder nöd någonstädes, tro de att man blott behöfver skjuta tillsammans pengar, för att afhjälpa den. Å ena sidan beakta de icke den återverkan barmhertighetsgåfvor utöfva på bankernas konton, på det öfverskottskapital bankirerna hafva till utlåning, på den produktiva verksamhet det nu undandragna kapitalet kunde hafva framkallat, på det antal arbetare, hvilka hade kunnat erhålla arbetsförtjenst och nu gå utan — de fatta icke, att åtskilliga lifvets förnödenheter blifvit undanhållna den ene, hvilken hade velat tillbyta sig dem mot nyttigt arbete, och gifna åt en annan, hvilken måhända envist undandrager sig att arbeta. Ej heller sträcker sig å andra sidan deras blick utöfver det tillfälliga lindrandet af nöden. De sluta med flit sina ögon för det sakförhållandet, att i samma proportion, som de öka uppehållsmedlen för dem, som lefva utan arbete, i samma proportion öka de antalet af dem, som lefva utan att arbeta; och att med en alltjämt stigande utdelning af almosor följer ett allt högre ropande på mera allmosor. Sammalunda genom hela deras statsekonomiska tankegång. De se endast på de närmaste orsakerna och de närmaste verkningarna. De ega knappast något medvetande om, att de ursprungliga orsakerna ofta äro talrika och vidt skilda från den i ögonen fallande orsaken och att bortom hvarje omedelbart resultat utvecklar sig en mångfald af aflägsna följder, de flesta af dem rent af oberäkneliga.

Personer med en sådan omogen uppfattning af de sociala verksamhetsyttringarna äro dock de mest färdiga att hysa öfverdrifna förhoppningar med afseende på hvad som kan åstadkommas medelst regeringsåtgärder. De tyckas alla stöda sig på det tysta antagandet att hvarje brist i samhället kan botas och att botandet ligger inom lagstiftningens område. »Hvarför utöfvas icke en bättre tillsyn öfver handelsflottan?» frågade här om dagen en korrespondent till *Times*; tydligen förgätande att just den samma makt, till hvilken han stälde sin uppmaning,

inom de föregående tolf månaderna hade förlorat två af sina egna skepp och blott med knapp nöd räddat det tredje. »Fula byggnader stöta ögat och borde icke få finnas», yrkar en, som oroar sig för den estetiska bildningen. Emellertid har genom den myndighets försorg, hvilken är tillsatt att vaka öfver den goda smaken, monument och offentliga byggnader uppförts, om hvilka det är bäst att tala så litet som möjligt; och den antagna planen för justitiepalatset möter nästan allmänt ogillande. »Huru kunde vederbörande tillåta så bristfälliga helsovårdsanordningar?» frågades öfverallt efter feberepidemien hos Lord Landesborough[1]; och denna fråga upprepade man, obekymrad om det sakförhållandet, att de helsovårdsanordningar, hvilka i detta och andra fall visat dylika resultat, själfva voro åtgärder af för sundhetsvården tillsatta embetsmyndigheter — obekymrad om att just det af öfverheten antagna systemet själft varit orsaken till giftiga gasers inledande i husen[2]. »Staten borde köpa in jernvägarna» yrkas med tillförsigt af samma personer, hvilka hvarje morgon läsa om villervallan inom amiralitetet, om oordningen på skeppsvarfven, om politiska kannstöpare, som sätta freden på spel, eller om rättvisans gäckande medelst formaliteter, kostnader och uppskof — allt utan att deras förtroende till embetsmannaväsendet skakas. »Byggnadsordningen borde föreskrifva bättre ventilation i de mindre husen», säger någon, som antingen aldrig vetat eller ock glömt att, sedan herrar Reid och Barry förbrukat 200,000 pund på en misslyckad ventilation af Parlaments-huset, förste kommissarien för de allmänna arbetena föreslog, att »Huset borde uppdraga åt någon duglig ingeniör, som vore höjd öfver hvarje misstanke för partiskhet, att visa dem hvad som borde göras[3]».

---

[1] Der Prinsen af Wales insjuknade i tyfus.

[2] Bland åtskilliga intyg härpå är det mest slående det af Mr Charles Mayo, graduerad medlem af New College, Oxford, afgifna, då han, som fått i uppdrag att undersöka kloakledningen i Windsor, fann »att vid en föregående hemsökelse af tyfusfebern den fattigaste och sämsta delen af staden helt och hållet undsluppit, under det farsoten ganska svårt hemsökte de bättre husen. Skilnaden låg deri, att under det alla de bättre husen stodo i förbindelse med afloppsrören, hade den fattigare delen af staden inga afloppsrör, utan begagnade sig af slaskgropar i trädgårdarna. Och detta är ingalunda ett enstaka exempel.»

[3] *Times,* februari 12, 1852.

Och på samma sätt sticka ständigt inom pressen, vid möten och i enskilda samqväm sådana meningar fram, som att staten borde anskaffa »billigt kapital» genom någon slags finansiel taskspelarvolt; att »det borde finnas af regeringen tillsatta bröduppsyningsmän;»[1] att »det är regeringens pligt, att anskaffa en lämplig national asyl för alla oäkta barn».[2] Och många äro utan tvifvel här af samma tanke, som M. de Lagevenais i Frankrike, att regeringen genom föranstaltande af god musik borde utestänga den dåliga, såsom den Offenbachska[3]. Vi le, då vi läsa om den franska prinsessan, som blifvit så ryktbar för sin oskyldiga förvåning öfver att folk kunde ge sig att dö af svält, då det fans ett så enkelt botemedel. Men hvarföre le deråt? En stor del af det gängse politiska tänkandet ådagalägger idéer, föga förnuftigare i fråga om utförbarheten.

Att man så litet uppfattat sammanhanget emellan de sociala företeelserna bör icke förvåna oss, då vi se hvilka föreställningar äro rådande angående sammanhanget emellan långt enklare företeelser. Sinnen, som äro okunniga om lagarna för orsak och verkan inom fysikens område, äro icke lämpade att till fullo, om ens alls, fatta det långt finare och mera invecklade förhållande mellan orsak och verkan, som genomgår till samhällen förenade menniskors handlingar. I nästan hvarje hus är det en tro hos såväl tjenare som husbondfolk att en eldgaffel, uppstäld framför kamingallret eller lagd tvärs öfver kommer brasan att brinna; och man skall säga eder med största tillförsigt, att erfarenheten bevisat nyttan af detta påfund — då erfarenheten varit den, att eldgaffeln upprepade gånger blifvit uppstäld och att brasan upprepade gånger brunnit; under det inga jämförelser blifvit gjorda i de fall, då eldgaffeln saknats och alla andra vilkor varit såsom förut. I samma kretsar råder ännu den gamla fördomen mot att sitta tretton vid middagsbordet. Ja, der råder verkligen bland damer, som fått en fulländad uppfostran i skolor af första rangen, och äfven ibland herrar, hvilka anses bildade, den öfvertygelsen att ökandet eller minskandet med en i fråga om ett antal personer, som äta

[1] Bref till *Daily News*, nov. 28, 1851.
[2] Förslag af en Coroners Jury, *Times*, mars 26, 1850.
[3] *Revue des Deux Mondes*, febr. 15, 1872.

tillsammans, skall inverka på någon af sällskapets öde. Och detta själstillstånd visar sig äfven vid spelbordet genom den tron, att en viss person alltid har tur eller otur — att inflytelser äro verksamma, hvilka öfver hufvud taget bestämma flere goda kort åt den ene än åt den andre. Tydligen kan man vänta att de, hos hvilka uppfattningen af orsak och verkan i dessa enkla fall är så sväfvande, äfven måste ega de mest förvirrade begrepp om orsak och verkan inom samhällslifvet. Den som kan tro att en eldgaffel, lagd öfver en eldbrasa, kan få den att brinna, bevisar härigenom att han icke eger någon vare sig kvalitativt eller kvantitativt riktig föreställning om de fysiska orsaksförhållandena; och om hans lifserfarenhet af materiella föremål och verksamhetsyttringar icke förmått bibringa honom ett så lättfattligt och enkelt begrepp, är det icke troligt, att den förmått bibringa honom någon klar uppfattning af de kvalitativa och kvantitativa förhållanden af orsak och verkan, som råda inom samhällslifvet. Han eger derför ingen motståndskraft mot oförnuftiga förklaringar eller öfverdrifna förhoppningar. Der andra vidskepelser blomstra, skola äfven de politiska vidskepelserna slå rot. Ett medvetande, hvari föreställningen att utspillande af salt bebådar en olycka kan trifvas, beslägtadt såsom det tydligen är med vildens af tron på järtecken och trollerier uppfylda medvetande, varder ock ett hem för andra föreställningar af samma art som vildens. Personer af denna halt kunna låta bli att tro på kraften hos medicinpåsar och afgudabilder, ja de kunna till och med förvåna sig öfver, huru någon varelse kan vörda ett af dess egna händer förfärdigadt ting; men de hysa dock alldeles samma känslor under finare former. Ty hos dem, hvilkas sätt att tänka vi nyss betraktat, innebor ett tyst antagande att en regering, formad af dem sjelfva, eger en viss kraft utöfver den hvarje grupp af medborgare, understödd af de öfriga, naturligen måste ega. Det är sant, om man frågar dem, skola de icke i tydliga ord påstå, att en lagstiftande eller styrande apparat kan utöfva en makt, vare sig andlig eller materiel utöfver den, som utgår från nationen sjelf. De nödgas medgifva, om man ansätter dem, att de krafter hvilka röra en styrelsemaskin äro krafter, de der skulle upphöra att verka i samma stund medborgarne upphörde att med sitt arbete

underhålla desamma. Men icke dess mindre innebära deras förslag en hemlig tro på ett visst kraftförråd, som icke mätes efter beskattningen. När den frågan uppstår — hvarföre gör icke regeringen detta för oss? åtföljes hon icke af den tanken — hvarföre sticker icke regeringen sina händer i våra fickor och tager fram pengar och betalar tjenstemän, som göra det, i stället att låta oss göra det sjelfva; utan den åtföljande tanken är denna — hvarföre beviljar oss icke regeringen i kraft af sina outtömliga tillgångar denna välgerning?

Sådana politiska tänkesätt gå sålunda hand i hand med de gängse föreställningarna om fysiska företeelser. Likasom grubblaren öfver ett perpetuum mobile hoppas att genom en skicklig anordning af delarna kunna från ena ändan af sin maskin utveckla större kraft än han tillför honom vid den andra; så är ock den alldaglige politiske förslagsmakaren öfvertygad, att ur en lagstiftande apparat, väl inrättad och skött med tillbörlig skicklighet, kan framkallas en välgörande statsverksamhet utan någon skadlig återverkan. Han väntar sig af ett oförståndigt folk förnuftiga handlingar och att lågt stående medborgare skola utveckla en högt gående verksamhet.

Men under det man på förhand kan antaga förherrskandet af omogna politiska meningar bland dem, hvilkas begrepp om enkla frågor äro så outvecklade, är det öfverraskande att finna personer inom den vetenskapligt bildade klassen vid bedömandet af sociala företeelser följa metoder, de der stå föga framom dem, hvilka begagnas af de förra. Nu då vetenskapsmännen insett att principen för krafters förvandling och motsvarighet gäller icke blott inom hela den oorganiska, utan äfven den organiska naturens verksamhet; nu då äfven förändringar i förståndsverksamheten erkännas stå i vexelförhållande till förändringar, hvilka äfven följa ofvannämda princip, och nu, då man måste medgifva såsom en sjelfklar följdsats, att alla verksamhetsyttringar inom samhällslifvet äro resultat af vissa föregående krafter, hvilka uppgå uti deras frambringande, under det de sjelfva i sin ordning varda förverkligade eller möjliga krafter till frambringandet af vidare verkningar — under sådana förhållanden är det sällsamt, att man icke kommit till insigt derom, att äfven dessa högsta företeelser böra studeras såsom de lägre före-

teelserna studerats, icke naturligtvis efter samma fysiska metoder, men i enlighet med samma principer. Och dock gifva vetenskapsmännen sällan prof på en sådan insigt.

En matematiker, som delade eller icke delade professor Tait's åsigt om värdet af fyrtalen för undersökningar inom fysiken, skulle lyssna med höjda ögonbryn, om en person utan matematisk bildning företoge sig att afge ett bestämdt yttrande i frågan. Eller om det afhandlade ämnet vore Helmholtz' sats, att om man tänkte sig varelser hvilka intoge ett rum af två dimensioner, kunde de vara så organiserade, att våra geometriska axiom förefölle dem falska, skulle matematikern häpna, om han finge höra ett bestämdt jakande eller nekande från en person, hvilken icke egde större kunskap om rummets egenskaper, än som vinnes genom den dagliga beröringen med de oss omgifvande tingen, eller större insigt i tänkandets grunder, än hans hvardagsgöromål lärt honom. Och dock, om vi toge Matematiska Föreningens medlemmar, hvilka då de specielt egnat sig åt studier af de kvantitativa förhållandenas lagar veta, att enkla som dessa äro i sig sjelfva, det dock fordras ett helt lifs arbete att komma till en fullt klar uppfattning utaf dem, och om vi frågade hvar och en af dessa om hans åsigt angående någon samhällsfråga, skulle den beredvillighet, hvarmed han besvarade henne, tyckas innebära, att i dessa fall, der företeelsernas faktorer äro så talrika och så invecklade, lemnar en allmän öfverblick af menniskor och saker tillräckliga fakta för ett säkert omdöme.

Eller för att ännu tydligare framhålla motsatsen emellan det förfaringssätt, hvarpå vetenskapsmannen leder sig till en slutsats inom sitt eget område, och det han anser vara tillräckligt i fråga om statsvetenskapen, låtom oss taga ett exempel från en konkret vetenskap: nämligen frågan — hvad äro solfläckarna och hvilka slutsatser kan man från dem draga om solens beskaffenhet.

Bland de svar man försökt gifva på denna fråga hafva vi först Wilson's, godkändt af sir William Herschel, att solens synliga yta består af ett lysande omhölje, inom hvilket finnas molnomhöljen, hvilka betäcka en mörk centralkropp, och att när genom någon rubbning det lysande omhöljet genombrytes, delar af molnhöljet och af den mörka centralkroppen varda synliga och bilda hvad

vi kalla halfskugga och skugga. Denna hypotes, hvilken för en tid mottogs med bifall, hufvudsakligen derföre att den tycktes öfverensstämma med en ändamålsteori, enligt hvilken solen borde vara beboelig, förklarade temligen väl vissa fenomen — särskildt det utseende af att vara urholkade som fläckarna förete, när de närma sig randen af solskifvan. Men ehuru sir John Herschel understödde sin faders antagande och påpekade att lokala rubbningar i fotosferen kunde förklaras genom inverkan af hvirfvelstormar, har dock den svåra invändningen under de sista åren allt mer och mer gjort sig gällande, att uppkomsten af ljus och värme förblef oförklarad och att ett antagande af norrskensutstrålningar blott förde svårigheten ett steg tillbaka; ty, såframt icke ljus och värme i evighet kunna alstras af intet, måste det finnas ett kraftförråd, som uttömmes genom deras frambringande. En mothypotes, naturligen följande af hypotesen om det nebulariska ursprunget, är denna, att solens massa måste vara hvitglödande, att dess hvitglödgning uppkommit och underhålles genom en fortgående sammandragning af dess en gång vidt utbredda materia; och att dess smälta yta omgifves af en atmosfer af alltjämt uppstigande metalliska gaser, hvilka kondenseras till den synliga fotosferen, för att åter nedstörta. Hvad äro i detta fall solfläckarna? Kirchhoff påstod, i det han utgick från den nyss anförda hypotesen, hvilken blifvit framstäld innan han gjorde sina upptäckter med tillhjälp af spektroskopet, att solfläckarna icke äro någonting annat än moln, bildade af dessa metalliska gaser, så stora att de synas jämförelsevis ogenomskinliga; och han försökte att i enlighet med denna åsigt förklara deras formvexlingar allt efter som solens rotation drager dem med sig. Men de iakttagelser astronomerna gjort i fråga om solfläckarnas uppträdande låta på intet vis förena sig med den åsigten att de skulle vara kringdrifvande moln. Låta då dessa iakttagelser förena sig med M. Faye's åsigt, att fotosferen omsluter en materia, som är helt och hållet gasartad och icke lysande, och att fläckarna uppkomma genom tillfälliga eruptioner ur det inre, hvilka genombryta fotosferen? Detta antagande, på samma gång det kan anses förklara vissa förhållanden hos fläckarna och vara berättigadt på grund af det observerade sakförhållandet, att gaseruptioner verkligen förekomma, framställer dock svå-

righeter, hvilka det icke är lätt att öfvervinna. Det förklarar icke den hos många fläckar tydligen iakttagna rotationen; ej heller synes det i sjelfva verket kunna förklara denna dunkelhet, som just gör fläckarna till fläckar; ty en icke lysande gasartad kärna skulle genomträngas af ljuset från den oss frånvända sidan af fotosferen, hvarföre håligheter i den oss åtvända sidan af densamma icke skulle synas mörka. Emellertid har en annan hypotes blifvit framstäld, hvilken närmare synes förlika de iakttagna sakförhållandena. Antagande den hvitglödgande smälta ytan, de uppstigande metalliska gaserna och bildandet af en fotosfer vid den yttre gränsen, der dessa gaser kondenseras; antagande sir John Herschels, af så många bevis understödda förmodan, att zonerna norr och söder om solens ekvator äro utsatta för våldsamma hvirfvelstormar, lyder denna hypotes så, att om en hvirfvelstorm uppstår inom den metalliska gasatmosferen emellan den smälta ytan och fotosferen, måste i dess centrum försiggå en förtunning och afkylning, i följd hvaraf gaserna nedstörta. Der bildas då ett tätt moln, som sträcker sig långt ned mot solkärnan och undanskymmer en stor del af det inifrån utstrålande ljuset. Här hafva vi en tillfyllestgörande orsak för bildandet af en ogenomskinlig dunstmassa — en orsak, som äfven förklarar den ofta iakttagna hvirfvelrörelsen — för bildandet af den mörkare medelpunkten i fläcken, som vi kalla skuggan; för bildandet af en halfskugga genom den omgifvande fotosferens indragning; för de lysande massornas, som bilda fotosferen, elongation och riktningen af deras längdaxlar emot fläckens medelpunkt och för deras tillfälliga framdrifvande öfver fläcken emot medelpunkten. Dock är här den svårigheten, att hvirfvelrörelsen ingalunda alltid kan iakttagas och det återstår att efterse, huru denna omständighet låter förena sig med ifrågavarande hypotes. För närvarande kan ingen af de uppstälda teorierna anses fullt tillfredsställande. Här se vi med hvilken stränghet undersökningen utföres. Här äro olika antaganden, dem vetenskapsmannen noga pröfvar genom iakttagelser och nödvändiga förnuftsslut. I detta såsom i andra fall förkastar han dem, hvilka tydligen motsäga obestridliga sanningar. Städse uteslutande ohållbara hypoteser, afhåller han sig från att fälla utslaget emellan de mera hållbara, till dess ytterligare bevis lägga

i dagen ytterligare öfverensstämmelser eller motsägelser. Kontrollerande hvarje uppgifvet faktum och hvarje dragen slutledning, uppskjuter han sin dom till dess ingen motsägelse mera återstår oförklarad. Han bemödar sig icke blott om att utesluta hvarje villfarelse, som kan vara beroende af felaktigheter i fråga om de iakttagna företeelsernas antal och inbördes skiljaktighet, utan han utesluter äfven hvarje möjlig villfarelse, som kan förorsakas af hans egen individuella naturbeskaffenhet. Måhända icke vid sådana astronomiska observationer, som de ofvan anförda, men vid alla, der tiden ingår såsom ett vigtigt moment, gör han afdrag för den genom hans nervverksamhet uppkomna tidsförlusten. För att bestämma det rätta ögonblicket, då en förändring inträffat, måste hans varseblifning deraf rättas med hänsyn till hans »personliga ekvation». Då hastigheten af en nervyttring vexlar efter kroppskonstitutionen från trettio till nittio meter i sekunden och är något större om sommaren än om vintern och då emellan varseblifvandet af en förändring och dess inregistrande med fingret åtgår en tid, som tydligen är olika hos olika personer, måste det särskilda beloppet af denna villfarelse hos den särskilda observatorn tagas med i beräkningen.

Antagom nu, att vi till en vetenskapsman, van att med denna noggrannhet pröfva alla möjliga hypoteser och att utestänga alla möjliga källor till villfarelse, framstälde en fråga rörande samhällslifvet — om t. ex. en viss föreslagen institution skulle visa sig välgörande. Svaret, och detta ofta ett ganska bestämdt, skall icke låta vänta på sig. Man anser icke nödigt att beträda den långsamma induktionens väg och förvissa sig om hvilken erfarenhet vunnits inom de nationer, der en lika eller liknande institution varit införd. Det anses icke behöfligt att gå tillbaka i vår egen historia för att se, om beslägtade inrättningar hafva gjort den nytta man väntade att de skulle göra. Man anser det icke nödigt att uppställa den allmännare frågan — huruvida inrättningar i allmänhet bland alla nationer och under alla tider någonsin rättfärdigat deras teorier, som grundat dem. Ej heller anses det behöfligt att från likartade fall draga några slutsatser om hvad som sannolikt skulle inträffa, om den föreslagna åtgärden icke komme till stånd — att förvissa sig på slutledningens väg om, i händelse af dess uteblifvande, någon

annan, densamma uppvägande, åtgärd hade utsigt för sig. Och ännu mindre anses det behöfligt att undersöka den föreslagna inrättningens indirekta verkningar och återverkningar — huru långt den skall fördröja andra sociala krafters verksamhet eller huru långt den skall hindra för samma mål arbetande krafters själfständiga tillväxt. Jag vill härmed icke säga, att ju ej några af dessa frågor uppställas såsom fordrande ett svar; men jag påstår, att inga försök göras att på vetenskaplig väg samla materialer till deras besvarande. Det är sant, åtskilliga fakta hafva samlats från tidningar, tidskrifter, utländsk korrespondens, resebeskrifningar och man har läst allehanda historier, hvilka jemte talrika uppgifter om kungliga felsteg innehålla minutiösa detaljer om hvarje fälttåg och noggranna utredningar af diplomatiska ränksmiderier; och på en sålunda förvärfvad sakkännedom grundar man en säker mening. Det märkvärdigaste af allt är emellertid att intet afdrag göres för den »personliga ekvationen». Vid politiska observationer och omdömen äro individens egenskaper, både de medfödda och förvärfvade, faktorer af den allra största betydelse. Fördomar, beroende af uppfostran, kastfördomar, nationalitetsfördomar, politiska och religiösa fördomar utöfva i förening med medfödda sympatier och antipatier ett långt större inflytande vid bestämmandet af vår öfvertygelse i sociala frågor, än någonsin den ringa summan af samlade vitnesbörd. Dock, ehuru vetenskapsmannen vid sitt sökande efter sanning inom naturens område gör afdrag för de minsta irringar, som bero på hans egen natur, gör han intet afdrag för de oerhörda irringar, dem hans af lefnadsförhållandena på mångfaldigt sätt modifierade och missriktade individuella natur ovilkorligen måste införa i hans uppfattning af politiska sanningar. Här, der rättelse med hänsyn till »personlig ekvation» är vigtigast, faller det honom icke in att det fins någon »personlig ekvation» att taga hänsyn till.

Detta ofantliga missförhållande emellan den ställning de mest bildade intaga gent emot andra ordningar af naturfenomen och den de intaga gent emot de företeelser, som visa sig inom samhällslifvet, kunna bäst förtydligas genom en följd af motsättningar sålunda:

De materiella medier genom hvilka vi se tingen, förfalska mer eller mindre alla sakförhållanden, i det till

exempel den synbara riktningen af en stjerna något afviker från den verkliga och det ställe, der vi se en fisk i vattnet, är så långt aflägset från det, der han verkligen befinner sig, att stor villfarelse uppstår, såvida man icke fäster tillbörligt afseende vid ljusstrålarnas brytning; men observationer inom samhällslifvet äro icke utsatta för en dylik förfalskning: genom den dagliga pressen kommer ljuset utan någon strålbrytning och vid studiet af förflutna tidsåldrar är det lätt att göra afdrag för brytningen genom det historiska mediet.

Gasers rörelser, ehuru de följa väl kända mekaniska lagar, äro detta oaktadt så invecklade, att man ännu icke gjort sig till herre öfver konsten att reglera luftströmmarna i ett hus; men de känslans vågor och strömmar, som genomlöpa ett samhälle, och de sociala krafternas häraf beroende riktning och styrka är det lätt att på förhand bestämma.

Ehuru oorganiska substansers molekyler äro högst enkla, fordras dock ett långvarigt studium för att fatta deras inbördes förhållanden och äfven de lärdaste påträffa ofta verksamhetsyttringar dem emellan, hvilka leda till resultat, dem de aldrig anat; men der de på hvarandra verkande kropparna icke äro molekyler, utan lefvande varelser af en ytterst invecklad natur, der är det lätt att förutse alla de resultat, som kunna uppkomma.

Förbindelsen mellan fysiska fenomen är sådan, att der kan förefinnas en vid skilnad emellan den skenbara sannolikheten och den verkliga sanningen, äfven när blott tvänne kroppar inverka, såsom till exempel det naturliga antagandet att jorden under vår nordiska sommar skulle vara närmare solen än under vintern, hvilket just är motsatsen till det verkliga förhållandet; men inom samhällslifvets företeelser, der kropparna äro så mångfaldiga och de krafter, hvarigenom de påverka hvarandra så många, så månggestaltade och så vexlande, der skall naturligtvis sannolikhet och verklighet stämma öfverens.

Materien framvisar ofta paradoxer, såsom när två kalla fluida, som förenas, varda kokheta eller när blandningen af två klara vätskor frambringa en mörk uppslamning eller när vatten, begjutet med svafvelsyra, fryser på en het jernplåt; men hvad vi kalla anden och särskildt när han uppträder i dessa stora föreningar, som framkalla sociala

verksamhetsyttringar, utvecklar aldrig några paradoxa resultat — alltid framträda just de, som man sannolikast kunnat vänta.

Det är så mycket märkvärdigare att vetenskapligt bildade personer kunna stillatigande taga för godt sådana motsägelser, när vi besinna hvilka rikliga bevis vi ega på menniskonaturens svårhandterlighet, när vi se huru de synbarligen förnuftigaste metoder gäcka vår förväntan och huru de bästa resultat ofta härflyta ur åtgärder, hvilka det vanliga sunda förnuftet anser olämpliga. Äfven hos individuella menskliga naturer framträda dessa öfverraskande motsägelser. Om någonting skall göras, är det naturligt att man riktar sin blick på den som är ledig; men den ledige har icke tid, utan skall något göras, måste det göras af den, som förut är fullt sysselsatt. Att den gosse, som studerar längst, skall lära mest och att en person varder visare i mån som han läser mera, äro satser, hvilka se sanna ut, men äro det icke; såsom lärare i våra dagar hafva erfarit i fråga om det ena fallet och Hobbes för länge sedan anmärkt i fråga om det andra. Huru klart förefaller det icke, att när ett förstånd blir rubbadt, det enda botemedlet skulle vara att ersätta den svaga inre kontrollen med en stark yttre? Dock har »icke-tvångsystemet» haft långt större framgång än tvångtröjorna. Doktor Batty Tuke, en läkare med stor erfarenhet i fråga om behandlingen af sinnessjuke, har nyligen intygat att lås och nycklar väcka ett starkt begär att slippa ut, som nästan försvinner, när de icke begagnas: systemet med olästa dörrar har framvisat 95 procent lyckliga fall mot 5 procent misslyckade [1]. Och såsom ett ytterligare bevis på den skada metoder som ansetts helsosamma ofta åstadkommit, talar Dr Maudsley, också en auktoritet i dessa frågor, om »dårar, gjorda till dårar på hospitalen». Är det icke vidare klart, att ju strängare straffen äro, ju kraftigare undertryckas brotten? Dock har den stora förbättring i vår lagstiftning som utgått från Romilly haft till följd icke ökad, utan minskad brottslighet; och alla deras vitnesbörd, hvilka i denna fråga ega den största erfarenheten — Maconochie på Norfolk Island, Dickson i West-Australien, Obermeier i Tyskland, Montesinos i Spanien — stämma

[1] *Journal of mental science*, januari 1872.

öfverens i det påståendet, att i samma mån den brottslige icke underkastas andra straff än det att arbeta för sitt uppehälle under endast sådant tvång, som är nödvändigt för den allmänna säkerheten, vinnes en större förbättring — en förbättring, som i sanning öfverträffar hvarje förväntan. Franska skollärare, hvilka aldrig tänkt sig att skolgossar kunna hållas till ordning annat än genom sträng disciplin och spioner, som biträda vid dess handhafvande, förvånas när de komma till England och se, huru mycket bättre gossarne skicka sig under friare ledning; ja, ännu mera — bland de engelska gossarne sjelfva har D:r Arnold visat att ett större förtroende verkar ett bättre uppförande. Samma oregelbundenheter visar den menskliga naturen inom samhällsföreningar. Vi antaga vanligen att endast lagens tvång afhåller menniskan från intrång på sin nästas rättigheter; och dock förekomma fakta, hvilka borde lära oss att modifiera detta antagande. Såkallade hedersskulder, för hvilkas betalande lagen icke ålägger något tvång, anses mera heliga än skulder, hvilka kunna lagligen beifras; och på fondbörsen, der endast några blyertsanteckningar i tvänne mäklares annotationsböcker garantera köp och försäljningar till många tusental, äro uppgörelserna säkrare, än inom den yttre affärsverlden, om de än der underskrifvas och beseglas på pergament.

En mängd fall kunde ytterligare uppräknas, hvilka visa, huru äfven inom andra riktningar menniskornas tankar och känslor leda till handlingar, hvilka vi *a priori* skulle hålla för högst osannolika. Och om vi gå utom vårt eget samhälle och tillbaka utöfver vår egen tid och aktgifva på hvad som inträffat inom andra raser och inom tidigare generationer af vår egen ras, möta vi vid hvarje steg verksamhetsyttringar af menniskonaturen, ytterligt olika dem vi äro vana att tänka oss, då vi uppgöra politiska beräkningar. Hvilken skulle på grund af sitt eget dagliga lifs erfarenhet kunna tro, att menniskor för att behaga sina gudar velat underkasta sig att i timtal hänga på krokar, instuckna i deras ryggmuskler, eller att låta sina naglar växa igenom insidan på sina knutna händer eller att rulla sig fram hundratals mil för att besöka en helgedom? Hvem skulle hafva tänkt sig möjligheten af en sådan allmän mening och enskild känsla som i Kina, der en brottsling kan köpa en ställföreträdare att afrättas

i hans ställe, i det ställföreträdarens familj får pengarna? Eller, för att taga några historiska exempel som ligga oss själfva närmare, hvem förutsåg, att tron på skärselden och prestens medlarekall skulle kasta halfva England i kyrkans händer? Eller hvem förutsåg, att ett fel i lagen om oförytterlig egendom skulle leda till borttestamenterandet af stora egendomar under form af kyrkogårdar? Hvem kunde hafva förestält sig, att röfvarkonungar och banditbaroner med vasaller af samma skrot och korn skulle generation efter generation under mödor och faror genomtåga hela Europa för att komma i besittning af Hans graf, som bjöd: »om någon slår dig på den högra kinden, vänd den venstra till»? Eller vidare — hvem skulle hafva tänkt, att då denne samme lärare i Jerusalem visade ifrån sig alla politiska sträfvanden och försmådde alla politiska hjälpmedel, de som kallade sig hans lärjungars efterträdare småningom skulle göra sig till herrskare öfver alla Europas konungar? Ett sådant resultat kunde lika litet förutses, som att ett af hedningarne begagnadt tortyrredskap skulle gifva grundritningen till alla kristna kyrkor i Europa; och lika litet kunde det förutses att sjelfva utförandet af denna tortyr, framstäld i kristna berättelser, skulle komma att missuppfattas såsom en kristlig institution, såsom fallet var med Malayhöfdingen, hvilken, förebrådd att hafva korsfäst några rebeller, svarade att han följde »den engelska seden», om hvilken han läst i »deras heliga böcker».[1]

Vi må betrakta de sociala fenomenens uppkomst inom hvilket område som helst; vi skola alltid finna, att under det de speciella mål, hvilka man afsett och för hvilka man arbetat, vanligen blott tillfälligtvis, om alls, blifvit förverkligade, de förändringar som verkligen åstadkommits hafva uppstått ur orsaker, om hvilkas själfva tillvaro man varit okunnig.

Huru kan i sjelfva verket någon menniska och särskildt någon med vetenskaplig bildning tänka, att de särskilda resultaten af speciella politiska handlingar kunna beräknas, om hon betraktar den oberäkneliga mångfalden af inflytelser, under hvilka hvarje individ och i ännu högre grad hvarje samhälle utvecklar sig, lefver och dör? Denna

---

[1] Boyle's *Borneo*, p. 116.

faktorernas mångfald framträder äfven i menniskokroppens materiella sammansättning. Hvar och en, som närmare betraktar sakernas gång, måste hafva gjort den iakttagelsen, att han vid ett enda mål kan förtära bröd, bakadt af ryskt hvete, oxkött från Skottland, potatis från de mellersta grefskapen, socker från Mauritius, salt från Cheshire, peppar från Jamaica, curry från Indien, vin från Frankrike eller Tyskland, korinter från Grekland, oranger från Spanien jemte åtskilliga kryddor från andra orter; och om han betänker hvarifrån den dryck vatten, som han sväljer, kommit och spårar den tillbaka från reservoaren genom floden, bäcken och ränniln till de särskilda vattendroppar, hvilka fallit långt skilda från hvarandra, och dessa åter till de hvirflande vattenångor, som i ständig vexling stryka fram öfver Atlanten, skall han inse att denna enda munfull vatten innehåller molekyler, hvilka för en kort tid tillbaka voro spridda utöfver hundratals kvadratmil svallande ocean. Och om han på samma sätt går tillbaka till hvarje fast ämnes, som han äter, historia, skall han finna att hans kropp är sammansatt af delar, nyligen samlade från alla delar af jordens yta.

Och hvad som sålunda gäller om kroppens substans, gäller icke mindre om de fysiska och moraliska inflytelser, som modifiera dess verksamhet. Du bryter din tand på en kiselsten bland korinterna, derföre att de industriella inrättningarna på Zante äro så ofullkomliga. En oordning i din matsmältning leder sin orsak tillbaka till något fusk, begånget i en vinträdgård vid Rhein för flere år sedan, eller till någon oärlighet, begången af köpmännen i Cette, der konstgjorda viner fabriceras. Emedan en träta uppstod emellan en konsul och en kung i Abyssinien, tvingar dig en högre inkomstskatt att förkorta dina höstferier. Emedan slafegare i Nord-Amerika söka utbreda sin »egendomliga institution» längre i vestern, uppstår här en partistrid, hvilken måhända för dig medför förlusten af gamla vänner. Om du från dessa aflägsna orsaker vänder dig till dem, som inverka på nära håll hemma i ditt eget land, skall du finna, att alla dina göranden och låtanden bestämmas af ett nät af inflytelser, alltför sammansatt, att kunna redas längre än till de första maskorna. Dina arbetstimmar äro förutbestämda genom allmänna samfundsvanor, hvilka uppstått ingen vet huru.

Dina måltider måste intagas på tider, olämpliga för din helsa; men under närvarande samhällsförhållanden kan du icke göra annat än underkasta dig. Om du vill hafva något umgänge med dina vänner, måste det vara på tider och under former, dem alla antaga, men för hvilka ingen är ansvarig; och du måste underkasta dig ceremonier, som göra nöjet till en börda. Dina politiska och religiösa åsigter äro färdigbildade för dig; och så framt icke din individualitet är synnerligt starkt utpräglad, skall din sociala omgifning varda dig öfvermäktig. Ja, till och med en så ringa sak som tiden då rapphönsungarna blifva flygfärdiga inverkar på ditt gående och kommande hela lifvet igenom. Ty står icke parlamentets upplösning i direkt samband med den 12:te augusti? Afslutar icke upplösningen London-säsongen? och bestämmer icke London-säsongen tiderna för arbete och hvila och dermedelst anordningarna för året?

Om vi från samtida inflytelser vända oss till inflytelser, hvilka verkat i förflutna tider, varder denna allmänna sanning ännu mera i ögonen fallande. Fråga, huru det kommer sig, att folket i England låter bli att arbeta hvar sjunde dag, och du måste gå tillbaka tusentals förflutna år för att finna den ursprungliga orsaken. Fråga hvarföre man på söndagen i England och ännu mera i Skottland icke blott afhåller sig från arbete, som trosläran förbjuder, utan äfven från alla förströelser, hvilka trosläran icke förbjuder; och du måste för att förklara detta gå tillbaka till längesedan försvunna generationers fanatiska asketism. Och hvad som sålunda gäller om religiösa föreställningar och bruk gäller ock om andra såväl politiska som sociala. Äfven den industriella verksamheten har ofta för beständigt blifvit ledd ur sin rätta riktning genom sociala förhållanden, som upphört att vara till sedan sekler tillbaka. Bevis härpå finna vi öfver hela Orienten och i Italien, der städer och byar ännu befinnas uppflugna på berg och höjder, valda för försvarets skull under stormiga tider, men der invånarne nu äro underkastade stort besvär genom att dagligen nödgas fortskaffa sig sjelfva och alla sina lifsförnödenheter från en lågt belägen plats till en högt belägen.

Huru ytterst invecklad den sociala verksamheten är och hvilken utomordentlig svårighet härigenom uppstår

vid beräknandet af speciella resultat, skall ännu bättre visa sig, när vi uppräkna alla de faktorer, som bestämma en enda företeelse, såsom priset på en vara, till exempel bomull. En kattunfabrikant skall afgöra om han bör öka sitt lager af råvaran efter det gångbara priset eller icke. Innan han gör detta, måste han förvissa sig om följande förhållanden: om kattunförråden hos fabrikanter och grosshandlare hemma i landet äro stora eller små; om genom nyss föregående priser minuthandlarne blifvit föranledda att lägga upp lager eller icke; om kolonial- och utländska marknader äro mättade eller icke och huru stor de utländska fabrikanternes kattuntillverkning för närvarande är eller sannolikt kan komma att bli. Sedan han bildat sig en föreställning om den sannolika efterfrågan på kattun, har han att efterfråga, hvad andra fabrikanter hafva gjort eller göra med afseende på bomullsuppköp, om de hafva väntat på prisfall eller köpt upp under förmodan af en stegring. Af bomullsmäklarnes cirkulär måste han döma till spekulationens ställning i Liverpool — om förråden der äro stora eller små och om många eller få skeppsladdningar äro på väg. Lagren och prisen i New Orleans och andra bomullshamnar öfver hela verlden måste äfven tagas i beräkning, och sedan komma frågor om de väntade skördarna i Sydstaterna, Indien, Egypten och annorstädes. Här äro försvarligt många faktorer, men ingalunda alla. Förbrukningen af kattun och i följd deraf förbrukningen af bomull och följaktligen bomullspriset beror till en del på tillgången och priset på andra väfnader. Om, såsom det skedde under amerikanska inbördes kriget, kattunen stiga i pris i följd af brist på råmaterial, komma linneväfnader allmännare i bruk och sålunda motverkas en ytterligare prisstegring. Äfven yllefabrikat kunna till en viss grad ingå i täflan. Och utom den konkurrens, som beror på prisförhållanden, fins der en konkurrens, förorsakad af modet, hvari en växling kan vara nära förestående eller icke. Säkerligen äro nu alla faktorer uppräknade? Ingalunda. Der är stämningen inom handelsverlden att taga i betraktande. Åsigterna hos köpare och säljare angående kommande pris, hvilka aldrig kunna mer än närma sig sanningen, aflägsna sig stundom vida derifrån. Opinionens vågor stiga och falla dagligen och

de större för hvarje vecka och månad än öfver och än under det verkliga förhållandet och äro städse i hvarje ögonblick färdiga att rusa till mani eller panik; ty det är med affärsmän, som med andra menniskor, att de stå tveksamma ända till dess en ger exemplet, då alla rusa samma väg som en fårskock efter främsta fåret. Dessa egenheter hos menniskonaturen, hvilka kunna leda till en sådan förvirring, tager den vidtseende köparen med i räkningen, eftersinnande huru långt redan verkande inflytelser kunnat afleda den allmänna meningen från det sanna förhållandet och huru långt hotande inflytelser sannolikt kunna komma att göra det. Men äfven sedan han uppmärksammat alla dessa saker, har han ändock icke kommit till slutet. Han har ännu att undersöka landets allmänna handelsställning och huru penningmarknaden i den närmaste framtiden kan komma att gestalta sig; alldenstund spekulationen i hvarje vara måste påverkas af diskonträntan. Se der, hvilken massa af samverkande orsaker, som bestämma endast en så enkel sak, som en prisstegring eller ett prisfall af ett öre på skålpundet bomull några månader härefter!

Om uppkomsten af sociala fenomen är så invecklad i sådana fall som detta, der den verkan som frambringas icke eger någon längre fortvaro, utan hastigt förflygtigas, må man döma, huru förhållandet måste gestalta sig, då någonting frambringas, hvilket sedermera fortvarar såsom en växande kraft, mäktig af sjelffortplantning. Icke blott samhället sjelft såsom ett helt eger en kraft till tillväxt och utveckling, hvarje inrättning inom detsamma eger en sådan — drager till sig samhällets enheter och näring för desamma och sträfvar städse att föröka och förgrena sig. Ja, sjelfbevarelsedriften hos hvarje inrättning varder snart förherrskande öfver allt annat, och uppehåller inrättningen äfven om den utför en helt annan verksamhet än den afsedda eller ingen verksamhet alls. Sen, till exempel, hvad det blifvit utaf det af Loyola stiftade »Jesu Sällskap» eller af det handelskompani, som fattat fotfäste på kusten af Hindostan.

På dylika betraktelser som dessa, framstälda för att visa deras inkonsekvens, hvilka tro att ett förutseende i fråga om sociala fenomen är möjligt utan ett djupare studium, ehuru ett sådant är nödvändigt, när det gäller

förutseendet af andra fenomen, skall man utan tvifvel invända, att tiden i dylika fall icke medgifver en systematisk undersökning. Såväl vetenskapsmannen som den olärde torde framställa det yrkandet, att hvarje menniska i sin egenskap af medborgare måste handla — måste votera och bestämma sig innan hon voterar — måste döma det bästa hon kan efter den insigt hon eger.

I detta yrkande ligger någon sanning och ännu mera, som ser ut som sanning. Det är en produkt af »måste-göra-någonting» driften, hvilken varit upphofvet till mycket både enskildt och allmänt ofog. En älskvärd oro att upphäfva eller neutralisera ett ondt leder ofta till förhastade handlingar, såsom man kan se t. ex. på den brådska, hvarmed en, som fallit omkull, ryckes upp af dem som äro närvarande; just som vore det någon fara vid att låta honom ligga, hvilket det icke är, och ingen fara vid att oförsigtigt resa upp honom, hvilket det är. I samma mån folk äro okunniga, skall man hos dem alltid finna en stark tro på specifika botemedel och en stor tillförsigt i att vilja påtruga andra deras användande. Har någon ondt i sidan eller bröstet eller magen — genast rekommenderas ifrigt utan någon nogare undersökning om det ondas sannolika orsak ett universalmedel, oftast i förening med den anmärkningen, att om det inte gör någon nytta, kan det åtminstone inte skada. Der råder städse hos flertalet menniskor en mängd fetischistiska föreställningar, hvarpå må anföras såsom ett exempel en taffeltäckare hos en af mina vänner, hvilken efter att hafva druckit ur de halftömda apoteksflaskorna förklarade, att han tyckte det vara synd att kasta bort så mycken god medicin och att hvad som kunde gagna hans herre, kunde gagna honom. Men så snart dessa omogna föreställningar om sjukdomar och deras botemedel utveckla sig till patologi och terapi, finna vi en tilltagande försigtighet i förening med ökade bevis på att ett ondt ofta framkallas i stället för ett godt. Denna motsats visar sig icke blott, då vi öfvergå från den hos menige man rådande okunnigheten till yrkeskunskapen, utan äfven när vi jämföra äldre tiders ringa yrkeskunskap med den större yrkeskunskapen i vår egen tid. Frågan för nutidens läkare gäller icke såsom i gamla tider, om man skall använda åderlåtning, afförande eller svettdrifvande medel eller merkurialmedel; utan han uppställer den före-

gående frågan — bör någon behandling alls användas, annat än en lämplig diet? Ja, bland våra nu lefvande läkare finna vi just, att i samma mån deras omdöme är utveckladt, i samma mån skatta de mindre åt »man-måste-göra-någonting» driften.

Är det då icke möjligt, ja till och med troligt, att denna föregifna nödvändighet af omedelbar handling, hvilken anföres såsom en ursäkt för förhastade slutledningar från ett ringa antal fakta, är den bristfälliga kunskapens följeslagerska? Är det icke troligt att inom samhällsläran såsom inom biologien samlandet af flere fakta, en mera kritisk jämförelse dem emellan och användandet af en vetenskaplig metod vid slutledningarnas dragande skola åtföljas af ett tilltagande tvifvel om de fördelar, man vill vinna, och en ökad fruktan för de skador, som kunna uppkomma? Är det icke troligt, att hvad som inom den individuella organismen oegentligt, om ock beqvämligt, kallas *vis medicatrix naturæ* har sin motsvarighet inom samhällsorganismen? Och är det icke troligt att erkännandet af denna sanning framkallar den öfvertygelsen, att det enda nödvändiga i båda fallen är att uppehålla de betingelser, under hvilka de naturliga krafterna hafva fritt spelrum? En sådan öfvertygelse, som man kan vänta sig den af en djupare kunskap, skall försvaga styrkan af detta gängse yrkande på ett hastigt beslut utan föregående omsorgsfull pröfning; ty den skall hämma böjelsen att betrakta ett botemedel såsom någonting det der kan göra godt, men icke ondt. Ja, ännu mera, studiet af samhällsläran, vetenskapligt bedrifvet, i det man går tillbaka från de närmaste orsakerna till de aflägsnare och framåt från de första verkningarna till de sekundära och tertiära, hvilka mångfaldigas i samma mån de utbreda sig, skall skingra den gängse illusionen, att för sjukdomar inom samhällsorganismen finnas några vissa radikala botemedel. Antag att ett samhälles individer öfver hufvud taget äro behäftade med ett visst karaktärsfel; och ingen administrations skicklighet skall kunna hindra detta fel att frambringa sitt motsvarande mått af skadliga verkningar. Det är möjligt att förändra formen af dessa skadliga verkningar; det är möjligt att förändra lokalen för deras uppträdande — men det är icke möjligt att varda dem kvitt. Föreställningen att en felaktig ka-

raktär skall kunna så organisera sig i samhällslifvet, att den från honom utgående verksamhetsyttringen icke skulle lida af motsvarande fel, är fullkomligt grundlös. Du kan förändra riktningen af skadan, men dess belopp måste ovilkorligen någonstädes göra sig gällande. Det vanligaste är att den drifves från en form till en annan; såsom då man i Österrike, genom att förhindra ett lättsinnigt ingående af äktenskap, förorsakade en ökning i antalet af oäkta barn; eller såsom när man för att lindra eländet för hittebarnen inrättar hittebarnshus, och följden blir att antalet öfvergifna barn ökas. Eller när man för att öka husens varaktighet ger ut en byggnadsordning, som föreskrifver byggnadssätt, hvarigenom det blir för kostsamt att uppföra smärre hus, hvarföre deras antal upphör att ökas och öfverbefolkning uppstår; eller när en hyresförordning förbjuder denna öfverbefolkning, och de husvilla få sofva under Adelphi-hvalfven eller i parkerna eller till och med för värmens skull på gödselhögarna vid stallen. Der det onda icke såsom i dessa fall återuppträder på en annan plats eller under en annan form, gör det sig med nödvändighet känbart såsom en vidt utbredd försakelse. Ty antag, att ni verkligen genom en embetsåtgärd lyckades undertrycka ett ondt, i stället att drifva det från en ort till en annan — antag att ni lyckades göra detta i ett antal fall genom ett antal sådana åtgärder; kan ni tro, att det onda verkligen vore absolut försvunnet? För att inse, att så icke är fallet, behöfver man blott fråga — hvarifrån kommer embetsapparaten? Hvem bestrider kostnaderna för dess verksamhet? Hvem förser dess medlemmar genom alla grader med medel till fyllande af deras lefnadsbehof? Det fins ingen annan källa än landtmännens och handtverkarnes arbete. När, såsom i Frankrike, de administrativa krafterna taga i anspråk omkring 600,000 personer, hvilka dragas bort från det industriella lifvet och underhållas jämte sina familjer i ett välstånd utöfver medeltalets af befolkningen, är det tydligt nog, att ett drygt extra arbete måste påläggas de producerande klasserna. Den redan trötte arbetaren måste arbeta en timme till; hans hustru måste jämte det hon sköter barnen äfven hjälpa till med utarbetet; hans barn få ännu knappare föda, än de annars skulle ha fått; och utom en minskad ersättning för ett ökadt arbete, förmin-

skas äfven hans tid och krafter till de små förströelser, hans lif, alltid beklagansvärdt, eljest kunde medgifva. Huru kan man då föreställa sig att det onda blifvit upphäfdt eller att det försvunnit? Den undertryckande verksamheten har framkallat en motverkan; och i stället för ett större tillfälligt uppträdande ondt hafva vi fått ett mindre intensivt, men ständigt och allmänt utbredt.

När man sålunda ser, att det onda icke undanrödjes, utan i bästa fall endast fördelas under annan form och att frågan i hvarje fall är denna, huruvida en sådan fördelning, om den låter utföra sig, är nyttig; bör man inse, att »man-måste-göra-någonting»-principen är fullkomligt ohållbar. Man har derföre starkt skäl att antaga, att i samma mån vetenskapsmän på denna högsta klass af fenomen använda de metoder, de med framgång användt inom andra klasser, skola de inse att det ännu mindre inom detta område, än inom andra, går an att draga slutsatser och utföra handlingar utan en långvarig och kritisk pröfning.

Emellertid skall samma yrkande återkomma under andra former. »Det politiska handlandet är en kompromiss-fråga.» »Vi måste lämpa våra åtgärder efter det närvarandes kraf och få icke låta hindra oss af oro för en aflägsen framtid.» »Vi ega icke fakta nog för bildandet af vetenskapliga omdömen: de flesta äro icke upptecknade och de som äro det äro svåra att få reda på och, om funna, tvifvelaktiga.» »Lifvet är för kort och fordringarna på våra krafter för stora att medgifva ett så genomgående studium, som synes erforderligt. Vi få derför reda oss med vanligt sundt förnuft, så godt vi kunna.»

Och sedermera, efter de mera vetenskapligt bildade, som gifva dessa svar, komma de, hvilka tyst eller öppet antaga att en sådan metod som den angifna är omöjlig, man må hafva anstält huru djupa forskningar som hälst. De tro icke att något systematiskt sammanhang kan uppvisas inom samhällslifvets företeelser — det fins ingenting sådant som en samhälls-vetenskap. Vi skola behandla detta antagande i nästa kapitel.

Andra Kapitlet.

Gifves det en samhällsvetenskap?

Nästan hvarje höst får man höra den anmärkningen, att det stundar en hård vinter, derföre att det är så rikligt med nypon och hagtorns-bär; hvarunder förstås, att Gud, i det han tänker skicka mycket köld och snö, har försett fåglarna med ett stort matförråd. Förklaringar af detta slag, tysta eller erkända, hafva ett vidsträckt välde. För icke många veckor sedan yttrade en person, hvilken erhållit det vanliga bildningsmåttet, i min närvaro, att de svärmar af nyckelpigor, som öfversvämmade landet för några somrar sedan, voro skickade af försynen för att rädda humleskörden från de förödande bladlössen. Naturligtvis tillämpas denna gudomliga regeringsteori, i de anförda fallen använd på tilldragelser, hvilka blott indirekt, om alls, inverka på menniskornas lycka, med ännu större tillförsigt på sådana tilldragelser, de der direkt beröra oss vare sig som individer eller samhällsmedlemmar. Det är denna teori, som med sträng logisk följdriktighet tillämpas af metodisten, hvilken, innan han beger sig utaf på en resa eller flyttar till ett annat hus, slår upp sin bibel och på den första sida hans blick faller på ser en antydan af bifall eller ogillande från himlen; och tillämpad på politiken framkallar hon så pass riktiga trossatser, som att Englands lycka i jämförelse med staterna på fastlandet är en belöning för ett bättre iakttagande af söndagens helgd eller att en kolerafarsot utbredde sig såsom en följd af utelemnandet utaf *Dei gratia* vid en myntprägling.

Detta tolkningssätt af historiska händelser i allmänhet åtföljer dylika tolkningar af tilldragelser i det dagliga lifvet — ja öfverlefver dem. De, hvilka i följd af en stigande bildning lärt sig fatta den naturliga uppkomsten af enklare fenomen, tro ännu på ett öfvernaturligt upphof, när frågan gäller de mera invecklade och sådana,

hvilkas orsaker äro svåra att utforska. Samma tankeriktning, som formulerar en offentlig depesch sålunda, att »det har behagat Gud allsmäktig att förläna de brittiska vapnen den lyckligaste utgång vid de vidsträckta kombinerade rörelser, hvilka voro nödvändiga för att forcera öfvergången af Chenaub»[1], ser ock öfverallt i det förflutnas annaler ett gudomlighetens omedelbara ingripande till förverkligande af de resultat, hvilka framställa sig för tolkaren såsom de mest önskvärda. Så skrifver till exempel Mr Schomberg:

»Den allgode länkaren af menniskornas öden fann för godt att öfverändakasta alla hinder och att genom sitt redskap, Wilhelm af Normandie, utrota det onda i landet och återväcka till lif dess döende krafter.»[2]

Och på ett annat ställe:

»Den tid var nu kommen, då den allsmäktige styresmannen, efter att hafva strängt straffat hela folket, blef betänkt på att upplyfta dess böjda hufvud — att gifva en hastigare ökning af dess lycka och att låta det i högre grad framstå såsom en mönsterstat. Till den ändan uppväckte han en för det afsedda verket synnerligen utrustad individ (Henrik VII).»[3]

Och vidare:

»Likasom för att tydligare utmärka detta historiska tidskifte, afslutades det med Georg III:s död, den Stores och Godes, hvilken blifvit uppväckt såsom det stora verktyget för dess genomförande.»[4]

De nyligen timade händelserna på fastlandet förklaras på samma sätt af en fransk skriftställare, hvilken i likhet med den nyss anförde engelske påstår sig hafva skådat bakom tingens slöja; och som förkunnar oss Guds afsigt med den tuktan, han låtit sitt utvalda folk, fransmännen undergå. Ty må det anmärkas i förbigående, att likasom de evangeliske ibland oss mena att himlen välsignat oss, derföre att vi bevarat vår trosrenhet, så står det ock klart för författaren till *La main de l'homme et le doigt de Dieu*, såsom för andra fransmän, att Frankrike allt framgent skall varda, hvad det hittills varit,

[1] *Daily paper*, 22 jan. 1849.
[2] *The theocratic philosophy of english history*, vol. I. p. 49.
[3] Ibid., vol. I. p. 289.
[4] Ibid., vol. II. p. 681.

verldens ledarinna. I kapitel med sådana öfverskrifter, som »Af Försynen gifna orsaker till våra olyckor», »Preussarne och Guds gissel» och »Försynens rättfärdigande» genomför författaren sina tolkningar på sätt vi här icke behöfva angifva och slutar sedan sin »epilog» med följande satser:

»Den moderata, skickliga, sluga, machiavellistiska, diaboliskt visa revolutionen besegrades och störtades af den gudomliga rättvisan i Napoleon III:s person och styrelse.»

»Den öfverspända, jäsande, oförsynta revolutionen besegrades och tillintetgjordes af den gudomliga rättvisan i Gambetta's, Félix Pyat's och deras medbröders efter hvarandra följande personer och regeringar.»

»Den menskliga visheten, applåderad och triumferande, personifierad i M. Thiers, skall snart besegras och tillintetgöras genom denna samma, tvänne gånger förödmjukade, men sig städse pånyttfödande och städse anfallande revolution.»

»Detta är ingen profetia: det är filosofiens och den kristna trons förutseende.»

»Då skall i sanning den Högstes ordning komma; ty Gud och Hans son måste herrska genom sitt evangelium och sin kyrka.»

»Franske och kristne själar, bedjen, arbeten, liden och varen förtröstande! vi äro nära slutet. När allt synes förloradt, skall allt räddas.»

»Om Frankrike hade förstått att draga nytta af sina undergångna lidanden, skulle Gud hafva skänkt det sin högsta nåd. Det förhärdar sig i villfarelse och brott. Låtom oss tro, att Gud ändock skall rädda det emot dess vilja, pånyttfödande det med vatten och eld. Det är, när den menskliga vanmakten visar sig, som den gudomliga visheten framstrålar. Men hvilka vedermödor, hvilken dödsångest! Lyckliga de, hvilka öfverlefva och få njuta af Guds och Hans heliga, katolska, apostoliskt romerska kyrkas seger.» [1]

Föreställningar af detta slag äro icke inskränkta till historieskrifvare, hvilkas namn hemfallit åt glömskan och

[1] *La main de l'homme et le doigt de Dieu dans les malheurs de la France,* par J. C., f. d. predikant vid reserv-arméen. Paris, Douniol & Cie. 1871.

till personer, hvilka medan det samtida revolutionsdramat pågår, spela den grekiska körens rol, förtäljande åskådarverlden hvad som varit Guds ändamål och afsigt; utan vi hafva nyligen hört en professor i historien framställa åsigter af väsentligen likartad natur. Se här hans ord:

»Och nu, mina herrar, utkämpades väl detta ofantliga fälttåg (teutonernes emot romarne) utan någon general? Om Trafalgar icke kunde vinnas utan en Nelsons ande eller Waterloo utan en Wellingtons, var der då ingen ande, som ledde dessa otaliga härar, på hvilkas framgång hela menniskoslägtets framtid berodde? Var der ingen, som förde dem i denna ogenomträngliga konvexa front från Euxinus till Nordsjön? Ingen som ledde dem till de båda strategiska hufvudpunkterna, Schwarzwald och Triest? Ingen, som nödgade dem, blinda barbarer som de voro, utan kartor och kunskaper, att följa dessa krigets regler, utan hvilka ingen seger i en långvarig strid är möjlig; ingen, som framdref deras af hunnerne påtryckta tröttade myriader till ett företag, hvilket de i sin enfald först ansågo som öfverstigande dödliga menniskors krafter? Tro det, hvem som vill — jag kan det icke. Man må säga mig att de liksom stenar och jord drogos till sina orter af en tyngdkraft. Vare det så. De lydde naturligtvis naturliga lagar, såsom allting på jorden gör, när de lydde krigets lagar: äfven de äro naturlagar, förklarliga efter rent matematiska grunder. Men då jag tror, att icke en sten, icke en handfull stoft faller till sitt rum utan Guds vilja; att det var anordnadt sekler tillbaka till hvilken särskild fläck hvarje särskildt guldkorn skulle nedsköljas från ett australiskt kvartsref, på det en viss man måtte finna det i ett visst afgörande ögonblick utaf sitt lif; — om jag är vidskeplig nog (såsom jag tackar Gud att jag är) att hysa denna tro, skall jag då icke också tro, att, om än detta väldiga krig icke egde någon general på jorden, det dock hade en general i himlen? och att, i trots af alla deras synder, våra förfäders härar voro Guds härar.» [1]

Det kommer oss icke här vid att söka en försoning af de oförenliga begrepp, som äro hopförda inom denna paragraf — att fråga, huru resultat af tyngdlagen, hvil-

---

[1] *The Roman and the Teuton*, pp. 339—40.

ken verkar med en sådan likformighet, att under gifna vilkor dess verkan kan beräknas med absolut visshet, kunna på samma gång betraktas såsom resultat af viljan, en kraft, som vi särskilja såsom varande efter hvad erfarenheten lärt oss jämförelsevis oregelbunden; eller att fråga, huru, om de menskliga händelsernas lopp, såsom fallet är med de materiella växlingarnas, är af gudomligheten förut bestämdt, man då skall kunna uppdraga någon skilnad mellan detta förutseende af materiella förändringar, som utgör naturvetenskapens innehåll, och det historiska förutseendet: läsaren må sjelf draga den tydliga slutsatsen, att man måste öfvergifva antingen den herrskande föreställningen om det fysiska orsaksförhållandet eller ock den herrskande föreställningen om viljan. Allt hvad jag behöfver göra är att fästa uppmärksamheten på den märkliga öfverskriften till det kapitel, som innehåller detta stycke, och som angifver den allmänna karaktären af dylika tolkningar — »Försynens strategi».

Jag har ofta gemensamt med åtskilliga andra undrat, huru verldsalltet ter sig för dem, hvilka begagna sådana namn för dess orsak, som »byggmästaren» eller »den store konstnären»; och hvilka tyckas tro, att verldsalltets orsak varder märkvärdigare, om man jämför dess verksamhet med en skicklig mekanikers. Men sannerligen ådagalägger icke uttrycket »Försynens strategi» en uppfattning af denna orsak, som i vissa hänseenden sätter en i ännu större förlägenhet. En sådan titel som »den store konstnären», i det den blott innebär formningsprocessen af ett förutvarande material, lemnande frågan, hvarifrån detta material kommit, orörd, kan i alla händelser icke sägas förneka antagandet, att detta material är skapadt af »den store konstnär», som formar det. Uttrycket »Försynens strategi» deremot innebär nödvändigt svårigheter, som måste öfvervinnas. Den gudomlige strategen måste hafva en skicklig motståndare, som gör en strategi möjlig. Sålunda ledas vi oundvikligen till den uppfattningen af verldsalltets orsak, att han oupphörligen hindras af en oberoende orsak, hvilken måste mötas med fältherretalang. Icke hvar och en skulle vilja tacka Gud för en tro, hvilken innebär, att Gud nödgas bekämpa ett motstånd medelst krigslist.

De förklädnader fromheten påtager sig antyda icke sällan något, som somliga skulle vilja angifva under ett

helt annat namn. Att studera verldsalltet sådant det uppenbarar sig för oss; att genom tåliga iakttagelser förvissa oss om dess uppenbarelsers sammanhang; att upptäcka det dessa uppenbarelser äro förbundna med hvarandra på ett lagbundet sätt i tid och rum; och att, sedan man kommit till korta gång på gång, uppgifva såsom fruktlöst försöket att med förståndet fatta den uppenbarade makten — detta fördömes såsom irreligiositet. Och under tiden göra *de* anspråk på att kallas religiösa, hvilka bilda sig en skapare, drifven af samma bevekelsegrunder som deras egna; som inbilla sig att de hafva upptäckt hans planer och som till och med tala om honom såsom den der lägger råd, huru han skall kunna öfverlista djefvulen!

Detta i förbigående. De föregående utdragen och anmärkningarna äro afsedda att angifva deras ståndpunkt, för hvilka det icke kan gifvas någonting sådant som en samhällslära i egentlig mening. Detta sätt att fatta menskliga angelägenheter, som angifves lika mycket genom »D. V.» (»om Gud vill») på missionsmötes-affischen och fraserna i kejsar Wilhelms depescher, der tacksägelserna till Gud komma näst efter uppräknandet af de tusentals döda, är en uppfattning, för hvilken idéen om en samhällsvetenskap är fullkomligt främmande, ja rent af motbjudande.

En med denna förbunden och för en vetenskaplig tolkning af sociala fenomen likaledes oförberedd klass är den, som i civilisationens utvecklingsgång ser föga annat än en historia öfver märkvärdiga personer och deras bedrifter. En person, hvilken kan betraktas som en framstående exponent för denna åsigt, skrifver: »Enligt min uppfattning är verldshistorien, historien om hvad menniskan uträttat i denna verlden, i grunden en historia om de store män, som här verkat». Och detta är, om icke tydligen uttalad dock öfverallt underförstådd, den tro, hvari nästan alla blifvit uppfostrade. Låtom oss kasta en blick på dess uppkomst.

Samlade kring sin lägereld förtälja vildarne tilldragelserna vid dagens jagt; och den ibland dem, som utfört någon bedrift af skicklighet eller vighet erhåller sitt tillbörliga beröm. Vid återkomsten från en krigsstråt utgöra höfdingens klokhet och den eller den krigarens styrka eller mod de allt uppslukande samtalsämnena. När dagen eller det omedelbart förflutna icke erbjuder något fram-

stående dåd, är ämnet någon nyligen afliden framstående ledares bedrifter eller någon traditionel grundläggare af stammen, beledsagadt måhända af en dans, som dramatiskt framställer de segrar, sången upprepar. Sådana berättelser, berörande, som de göra, stammens lycka ja själfva tillvaro, äro af det djupaste intresse; och i dem ega vi den gemensamma roten till musik, drama, poesi, biografi, historia och litteratur i allmänhet. Vildens lif erbjuder föga annat, som är värdt att anmärkas; och stamkrönikorna innehålla knappast någonting mera, som förtjenar att läggas på minnet.

De äldsta historiska raserna förete samma förhållande. Egypternes frescomålningar och assyriernes väggskulptur framställa de ledande männens gerningar; och sådana inskriptioner, som de på den moabitiska stenen, förtälja om ingenting annat än kungliga bedrifter: endast medelbart genom de slutsatser man kan draga meddela dessa målade, hieroglyfiska eller skrifna minnesmärken någonting annat. Och ehuru vi på samma sätt af de grekiska hjeltesångerna tillfälligtvis erfara, att der funnos städer, krigsskepp, stridsvagnar, sjömän och soldater, som fördes till slagtning, är dock deras direkta afsigt att framställa Akilles' segrar, Ajax' tapperhet eller Ulysses' visdom och dylikt. De lexor, som gifvas hvarje barn hos odlade folk, innebära likasom de obildade och halfbildade folkens traditioner ett tyst medgifvande, att genom hela menskligheten förflutna historia de framstående männens handlingar varit de enda saker, som förtjenat att hågkommas. Huru Abraham omgjordade sina länder och begaf sig till den eller den orten; huru Samuel frambar gudomliga befallningar, som Saul icke lydde; huru David berättade sina äfventyr som herde och fick uppbära förebråelser för sina missgerningar som konung — dessa och likartade personliga förhållanden äro de fakta, för hvilka den ungdomlige läsaren af bibeln intresseras och i hvilka han blir förhörd: under det att sådana häntydanden på judiska institutioner, som icke kunnat undgå att inflyta i berättelsen, hvarken af honom eller hans lärare betraktas såsom egande någon vigt. Sammaledes när han står med händerna bakom sig för att uppläsa sin lexa ur *Pinnock*[1], finna vi att de saker, som före-

[1] Första läroboken i Engelska historien.

sats honom att lära äro sådana som — när och af hvem England inkräktades, hvilka konungar satte sig emot inkräktarne och huru de blefvo dödade, hvad Alfred gjorde och hvad Knut sade, hvem som stridde vid Agincourt och hvem som segrade vid Flodden, hvilken konung abdikerade och hvilken usurperade tronen o. s. v.; och om genom en händelse det skulle visa sig, att det fans trälar på den tiden, att baronerne voro sjelfherrskare inom sina områden, några vasaller under andra, att deras underkastelse under en central makt försiggick steg för steg — är detta fakta, hvilka behandlas såsom jämförelsevis ovigtiga. Ja förhållandet blir detsamma, när gossen öfvergår i sin klassiske lärares händer hemma eller annorstädes. »Vapnen och mannen» utgöra slutet af historien likaväl som de utgjorde början. Efter mytologien, hvilken naturligtvis är ytterst vigtig, komma herrskarnes och soldaternes bedrifter från Agamemnon ända ned till Cæsar; under det att den kunskap som förvärfvas om samhällsorganisationen, om seder, idéer, sedlighet går föga utöfver hvad som innehålles i de biografiska uppgifterna. Och värdet af kunskap härom skattas ej högt; ty under det det skulle vara en skam att misstaga sig i fråga om Zeus' kärleksaffärer eller att icke kunna nämna befälhafvaren vid Marathon, är det ursäktligt att icke veta något om samhällsskicket före Lykurgos eller om Areopagens uppkomst och förrättningar.

Sålunda möter historiens stor-mans-teori öfverallt ett väl förberedt mottagande — och är i sjelfva verket ingenting annat än det bestämda uttrycket för hvad som ligger slumrande i vildens tankar, som tyst bekräftas af alla forntidens traditioner och som inläres hvarje barn genom mångfaldiga exempel. Det hjärtliga mottagande den röner har åtskilliga särskilda orsaker. Först hafva vi denna allmänna kärlek till personligheter, hvilken, verksam hos den ursprungliga menniskan, ännu fortfar att vara förherrskande — en kärlek, yttrande sig hos pojken som ber er berätta sig en historia, menande dermed någons äfventyr; en kärlek, som hos fullvuxna tillfredsställes genom polisrapporter, hofnyheter, äktenskapsskilnads-mål, berättelser om olyckshändelser och listor på födda, gifta och döda; en kärlek, som till och med yttrar sig i konversationen på gatorna, der de fragment af samtalen man får höra vid förbigåendet bevisa, att för det mesta äfven mellan

män och alltid mellan kvinnor de personliga pronomina återkomma i hvarje ögonblick. Vill man göra ett hastigt öfverslag öfver en persons andliga kaliber, kan man ej göra det bättre än genom att iakttaga förhållandet mellan de allmänna och personliga begreppen i hans tal — huru långt de enkla sanningarna rörande personer hafva lemnat rum för sanningar, härledda ur en hel mångfald af erfarenhetsfakta angående både menniskor och saker. Och har man sålunda mätt ett flertal, skall man finna, att de äro ytterst få, hvilka taga mer än en biografisk öfversigt öfver de menskliga angelägenheterna.

I andra rummet rekommenderar sig denna stor-mansteori såsom erbjudande på samma gång undervisning och nöje. Då man redan förut älskar att höra talas om hvad folk säger och gör, är det ett gladt budskap, att man för att fatta civilisationens utvecklingsgång endast behöfver med uppmärksamhet läsa lefnadsbeskrifningar öfver utmärkte män. Hvad kan vara angenämare än den läran, att man, under det man tillfredsställer en böjelse föga skild från begäret att höra vanligt skvaller — i det man medelst tryck i stället för muntligen mottager en mängd anmärkningsvärda uppgifter om framstående personer — kan förvärfva sig denna kunskap, hvilken skall förklara, hvarföre händelserna i verlden hafva utfallit så eller så, och göra oss skickliga att bilda oss ett sant omdöme i hvarje fråga, som framställer sig för oss såsom medborgare.

Vidare är för det tredje den sålunda gifna förklaringen af saker och ting så vacker och enkel — synes så lätt att uppfatta. Förutsatt att man är nöjd med begrepp, som falla utom brännpunkten, något som de flesta menniskors begrepp göra, synes denna lösning fullt tillfredsställande. Likasom denna teori för solsystemet, hvilken antager att planeterna blifvit utslungade i sina banor af den Allsmäktiges hand, ser ganska möjlig ut, så länge man icke närmare yrkar på att få veta hvad som menas med den Allsmäktiges hand; och likasom den särskilda skapelsen af växter och djur synes vara en hållbar hypotes, ända till dess man söker göra sig en bestämd föreställning om den process, hvarigenom en individ ibland dem kommit till tillvaro — så går det ock lätt att tro på samhällenas uppkomst genom store mäns handlingar, så länge man, tillfredsställd med allmänna begrepp, icke ingår i enskildheter.

Men om vi icke nöja oss med obestämda föreställningar, utan fordra att få dem bragta till brännpunkten och bestämdt definierade, skola vi upptäcka att denna hypotes är ytterligt motsägande. Om vi icke stanna vid samhällsutvecklingens förklaring såsom beroende af den store mannen, utan gå ett steg längre och fråga, hvarifrån den store mannen själf kommer, finna vi denna teori fullständigt störtad. På denna fråga kan gifvas tvänne fattbara svar: hans upphof är öfvernaturligt eller är det naturligt. Är han af öfvernaturligt ursprung? Då är han en vice-Gud och vi återkomma då till teokratien — eller rättare vi hafva aldrig kommit ifrån den — ty vi måste då instämma med den förut citerade mr Schomberg, att »Cæsars beslut att eröfra Britannien» var en gudomlig ingifvelse och att från honom och ända ned till »Georg III, den Store och Gode», de hvarandra följande herrskarne varit skickade att utföra Guds successiva planer. Är denna förklaring oantaglig? Då har den store mannen ett naturligt ursprung; och i samma stund detta erkännes, måste han jämte alla andra fenomen i det samhälle, som sett honom födas, räknas såsom en produkt af dess föregåenden. Jämte hela den generation, hvaraf han utgör en bråkdel — jämte dess institutioner, språk, kunskaper, seder och dess mångfaldiga konster och hjälpmedel är han en resultant af en oerhörd massa af krafter, hvilka samverkat under sekler. Det är sant, om man vill lemna å sido alla den allmänna erfarenhetens af fysiologien bekräftade lärdomar, om man antager, att europeiska föräldrar kunna framföda ett negerbarn eller att af ullhåriga papuas med utskjutande underkäkar kan komma ett ljuslätt, släthårigt barn af kaukasisk typ — då kan man ock antaga att den store mannen kan uppträda hvar som helst och under hvilka förhållanden som helst. Om man, förbiseende alla dessa hopade erfarenhetsrön, hvilka äro uttryckta såväl i gängse ordspråk, som i psykologernes allmänna satser, antager att en Newton skulle kunna födas inom en hottentottfamilj, att en Milton skulle kunna uppstå bland andamanerne, att en Howard eller en Clarkson kunde hafva Fidji-föräldrar; då går det lätt att förklara samhällsutvecklingen ur de store männens verksamhet. Men om hela den biologiska vetenskapen, bestyrkande den allmänna tron, öfvertygar eder om omöjligheten af att en Aristoteles kan födas af för-

äldrar med femtio graders ansigtsvinkel och det icke fins den aflägsnaste utsigt till att en Beethoven skulle uppstå ur en stam af menniskoätare, hvilkas kör vid beredandet af en festmåltid på menniskokött består i ett slags rytmiskt vrålande; då måste vi ock medgifva att den store mannens uppkomst beror på en lång följd af samverkande inflytelser, hvilka frambragt den ras, inom hvilken han uppträder, och det samhällstillstånd, hvartill denna ras så småningom utvecklat sig. Om det är ett faktum att en stor man ombildar sin nation till dess organisation och verksamhet, är det ock ett faktum, att der måste hafva föregått de omgestaltningar, som betinga ett nationelt framskridande, innan han kunde utvecklas. Innan han kan omskapa sitt samhälle, måste samhället hafva skapat honom; så att alla dessa förändringar, till hvilka han är den närmaste upphofsmannen, leda sina hufvudorsaker tillbaka till de generationer, från hvilka han är en afkomling. Om man vill vinna någonting liknande en verklig förklaring öfver dessa förändringar, måste den sökas i denna massa af betingelser, ur hvilka både han och de uppstått.

Men äfven om vi skulle medgifva det förnuftsvidriga antagandet att den store mannens framträdande icke vore beroende af det samhälles föregående utveckling, inom hvilket han födes, qvarstår dock det fullt tillräckliga sakförhållandet, att han är maktlös under frånvaron af de hopade materiella och andliga förråd, dem hans samhälle ärfver från det förflutna, och att han är maktlös under frånvaron af en samtidigt lefvande befolkning med dess karaktär, förståndsutveckling och sociala inrättningar. Antag en Shakspeare; och hvilka dramer skulle han hafva skrifvit utan ett civiliseradt lifs mångfaldiga traditioner — utan den mångsidiga erfarenhet, som, öfverlemnad till honom af det förflutna, gaf rikedom åt hans tanke, och utan detta språk, hvilket hundra generationer utvecklat och riktat under användningen? Antag en Watt med hela sin uppfinningsförmåga lefvande inom en stam, som icke kände till bruket af järn eller inom en stam, som icke kunde skaffa mera järn, än som kunde smältas vid en handpust, eller antag honom född ibland oss sjelfva, innan det fans några svarfstolar; hvad utsigt hade det varit för ångmaskinen? Föreställom oss en Laplace utan understöd af detta långsamt utvecklade matematiska system, hvars

begynnelse vi spåra ända tillbaka till egypterne; huru långt skulle han hafva kommit med sin *Mécanique céleste*? Ja, samma frågor kunna göras och samma svar följa, äfven om vi inskränka oss till dessa klasser af store män vid hvilkas bragder hjeltedyrkarne mera uteslutande fästa sig — herrskare och härförare. Xenophon skulle icke hafva utfört sin beryktade bragd, hade hans tio tusen man varit svaga, fega eller odisciplinerade. Cæsar skulle icke hafva gjort sina eröfringar utan disciplinerade trupper, hvilka ärft sin *prestige*, sin taktik och sin organisation från de romare, som lefvat före dem. Och, för att taga ett färskt exempel, Moltkes strategiska snille skulle aldrig hafva segrat i något stort fälttåg, hade det icke funits en nation på fyrtio millioner, som försett honom med soldater och hade icke dessa soldater varit män med stark kroppsbyggnad, fasta karaktärer, lydigt sinnelag och dugliga att klokt utföra en gifven order.

Skulle någon förundra sig öfver styrkan hos ett korn exploderande krut, som urladdar en kanon, kastar bomben och kommer ett träffadt fartyg att sjunka — och skulle han utbreda sig öfver detta exploderande kruts utomordentliga förträfflighet, utan att omnämna den påtända laddningen, bomben, kanonen och hela den oerhörda massan af hjälpmedel, hvarigenom alla dessa olika saker, det exploderande krutet inberäknadt, blifvit frambragta; skulle vi icke anse denna hans förklaring såsom synnerligen förnuftig. Men den skall i förnuftighet väl kunna jämföras med denna förklaring af sociala fenomen, hvilken dröjande vid de förändringar, som åstadkommits af den store mannen, lemnar utan afseende hela detta omätliga förut befintliga förråd af slumrande kraft, som han frigör, och hela denna omätliga sammanhopning af föregående fakta, hvilka både han och denna kraft hafva att tacka för sin tillvaro.

Vi erkänna hvad som kan vara sant i stormansteorien, då vi säga, att den, inskränkt till de äldsta samhällena, hvilkas historia handlar om föga annat än deras försök att förstöra eller underkufva hvarandra, temligen uttrycker det verkliga förhållandet, då den framställer en skicklig anförare såsom den ojämförligt vigtigaste drifkraften; ehuru denna teori äfven här alltför mycket lemnar ur sigte hans följeslagares antal och egenskaper. Men

dess omätliga villfarelse ligger i det oriktiga antagandet, att hvad som en gång var sant, skall vara sant för alla tider och att ett förhållande mellan styrande och styrda, som en gång var möjligt och nyttigt, skall vara möjligt och nyttigt i alla tider. I samma mån, som de första stammarnas röfvareverksamhet aftager, i samma mån som större aggregat bildas genom eröfringar eller annorledes, i samma mån kriget upphör att vara hela den manliga befolkningens egentliga sysselsättning, i samma mån börja samhällen utveckla sig, börja visa spår till en förut omöjlig organisation, förvärfva sig mera invecklade samfundsförhållanden i förening med vidgade gränser, gifva upphof åt nya institutioner, nya verksamhetsriktningar, nya idéer, nya meningar och vanor — hvilka alla lifsyttringar framträda otvunget utan en tanke på någon kung eller lagstiftare. Om man vill lära sig fatta dessa yttringar af social utveckling, skall man icke göra det, om man än läser sig blind på alla de store historiske herrskarnes biografier ända ned till Fredrik den Roflystnes eller Napoleon den Trolöses.

Utom dem, hvilka genom att hylla den ena eller andra af dessa båda förbundna läror, och detta göra nio personer bland tio, indirekt förneka en samhällsvetenskap, gifves det några, hvilka direkt förneka den — antingen helt och hållet eller delvis. Dessa gifva skäl, hvarföre de icke tro på möjligheten af en sådan vetenskap. Haltlösheten af dessa skäl kan först då uppvisas, sedan vi framstält samhällsvetenskapens natur och väsende, något som förbises af dem, som uppgifva dessa skäl, och att göra en sådan framställning här vore att gå utvecklingen af vårt ämne i förväg. Dock må några mindre anmärkningar förutskickas den egentliga hufvudkritiken. Låtom oss först betrakta några af de ställningar, som intagas af Mr Froude:

»Der naturliga orsaker äro utsatta för att undanskjutas och neutraliseras af hvad man kallar viljan, der är ordet vetenskap icke på sin plats. Om menniskan eger frihet att bestämma hvad hon vill göra eller icke göra, gifves det ingen fullgiltig vetenskap om henne. Om det gifves en vetenskap om henne, gifves det intet fritt val och det beröm eller tadel, hvarmed vi helsa hvarandra, är obehörigt och opåkalladt.» [1]

[1] *Short studies on great subjects,* vol. I.

»Det är på denna förunderliga förmåga hos menniskan att göra orätt, som omöjligheten beror att uppgöra vetenskapliga beräkningar öfver hvad menniskor skola göra, innan handlingen är fullbordad, eller vetenskapliga förklaringar af hvad de gjort sedan den är utförd.»

»Mr Buckle sökte komma ifrån de undantag, som åtskilliga historiska personer bildade från hans regler, genom läran om en medelkaraktär.... Olyckligtvis är den ena generationens medelkaraktär icke nödvändigt densamma, som den följandes.... Det gifves icke tvänne lika generationer.»

»Der (i historien) upprepas aldrig samma fenomen. Der äro vi helt och hållet beroende af berättelsen om saker, som sägas hafva händt en gång, men hvilka aldrig hända eller kunna hända en gång till. Der är intet experiment möjligt; vi kunna icke afvakta ett återkommande faktum till stöd för värdet af våra gissningar.»

Här förändrar Mr Froude position och upptager striden på den gamla valplatsen, den fria viljan mot nödvändigheten, i det han förklarar en samhällsvetenskap oförenlig med fri vilja. Det första utdraget innebär icke endast att individens viljeyttringar äro oberäkneliga — att »det icke fins någon fullgiltig vetenskap om» menniskan (ingen psykologisk vetenskap); utan det innebär tillika det underförstådda påståendet, att det icke fins något orsaks-sammanhang mellan hennes olika själstillstånd; då detta viljande, hvarigenom »naturliga orsaker äro utsatta för att blifva undanskjutna», sättes i motsats till det naturliga, måste det vara öfvernaturligt. Härmed hafva vi i själfva verket kommit tillbaka till detta ursprungliga tolkningssätt, hvarom vi talade i början.

En annan anmärkning är denna, att emedan vissa slags viljeyttringar icke kunna förutses, resonnerar Mr Froude såsom om detta gälde alla viljeyttringar, förbiseende härvid det sakförhållandet, att de enkla viljeyttringar, som bestämma vårt vanliga görande och låtande, äro så regelbundna, att man lätt kan göra upp beräkningar med en hög grad af sannolikhet. Om en person som går öfver en gata ser en vagn komma emot sig, kan man trygt antaga, att han i niohundranittionio fall af tusen skall försöka komma undan. Om han är tvungen att möta ett bantåg och han vet, att han den ena vägen har

en mil till stationen och den andra två, kan man med säkerhet förmoda, att han skall välja den som blott är en mil; och visste han att försummandet af tåget för honom gälde förlusten af en förmögenhet, är det temligen visst, att, om han blott hade tio minuter på sig för milen, han antingen skulle springa eller ropa på en droska. Om han kan köpa vid nästa port en vara för dagligt bruk bättre och billigare än vid andra ändan af staden, kunna vi påstå, att, om han icke köper den vid nästa port, det måste förefinnas något särskildt förhållande mellan honom och den aflägsnare bodegaren, hvilket kan förmå honom att taga en sämre vara till högre pris och med mera besvär. Och ehuru om han har en egendom att afyttra det ligger inom möjlighetens gräns, att han skall sälja den till A. för 1000 pund oaktadt B. bjudit 2000, torde dock de ovanliga skäl, som kunna ligga till grund för en sådan handling, knappast böra tagas i beräkning, såsom inskränkande den allmänna regeln, att en person säljer till den högstbjudande. Då nu medborgarnes verksamhet öfvervägande bestämmes af bevekelsegrunder med denna grad af regelbundenhet, måste ock resultatet af denna verksamhet varda sociala fenomen med motsvarande grad af regelbundenhet — ja, med högre grad, alldenstund i dem verkningarna af undantagsskälen förlora sig i verkningarna af de vanliga bevekelsegrundernas förenade massa.

Vidare må anmärkas. Mr Froude öfverdrifver den motsättning han uppdrager genom att begagna ett för trångt begrepp om vetenskap; han talar som funnes inga andra vetenskaper än exakta. Vetenskapliga beräkningar, både de kvalitativa och kvantitativa, hafva olika grader af bestämdhet; och derföre att i fråga om vissa klasser af fenomen dessa beräkningar på förhand blott kunna göras närmelsevis, får man icke säga, att det icke fins någon vetenskap om dessa fenomen; gifves det *någon* möjlighet att förutsäga dem, gifves det ock i samma mån möjlighet till en vetenskap om desamma. Tagom till exempel meteorologien. Derby-kappränningen har hållits under en snöstorm och man kan stundom behöfva en eldbrasa i juli; men sådana oregelbundenheter hindra oss icke att med fullkomlig visshet kunna antaga att den stundande sommaren skall bli varmare än den förflutna vintern. Våra höstliga sydveststormar kunna komma tidigt eller

sent, kunna vara våldsamma eller mildrade, kunna komma på en gång eller med mellanskof; men att vi skola få ett öfvermått af vind från sydvest under senare delen af året, derom kunna vi vara förvissade. Detsamma gäller om regn och torka i förhållande till mängden af vattenångor i luften och den atmosferiska pelarens tryck: ehuru här icke fullt exakta, endast närmelsevisa förutsägelser kunna göras. Så att, om det också i fråga om samhällslifvets företeelser icke gåfves några förhållanden, bestämdare än dessa (men de mest afgörande äro långt bestämdare), skulle det dock gifvas en samhällsvetenskap.

Vidare påstår Mr Froude att historiens fakta icke lemna något material för en vetenskap, emedan de »aldrig upprepas» — emedan »vi icke kunna afvakta ett återkommande faktum till stöd för värdet af våra gissningar.» Jag vill icke möta detta påstående med det ofta gjorda motpåståendet, att historiska fenomen *verkligen* återupprepas; men, i det jag medgifver, att Mr Froude här vidrör en af samhällsvetenskapens största svårigheter (att sociala fenomen i så hög grad i hvarje särskildt fall skilja sig från hvad de voro i andra föregående fall), eger jag dock ett tillfyllestgörande svar. Ty inom ingen konkret vetenskap eger ett absolut upprepande rum; och inom några konkreta vetenskaper är upprepandet icke mera tydligt än inom samhällsläran. Äfven inom den mest exakta vetenskapen, astronomien, äro kombinationerna aldrig fullt desamma tvänne gånger, fenomenen återkomma blott närmelsevis lika. Och om vi vända oss till geologien, finna vi, att ehuru förloppen af denudation, aflagring, höjning och sänkning städse fortgått i enlighet med mer eller mindre klart bestämda allmänna lagar, hafva verkningarna alltid till sina proportioner och anordningar varit nya, ehuru icke så helt och hållet nya, att de omöjliggjort jämförelser, följdriktiga slutledningar och närmelsevisa beräkningar för framtiden.

Funnes icke dessa svar att afgifva på Mr Froude's påståenden, skulle vi dock ega ett svar i hans egen tolkning af historien, hvilken gör det klart att hans förnekelse måste fattas såsom blott vilkorlig. Emot den teori han bekänner kan sättas hans egen praxis, hvilken, såsom mig synes, är ett tyst medgifvande att vissa, om än icke alla sociala fenomen kunna förklaras enligt lagen för orsak

och verkan. Så säger han med afseende på lagen mot lösdrifveri af år 1547, hvilken gjorde hvarje till lösdrifveri förvunnen person till slaf: »Under det sakernas skick, som nu tog sin början .... kunde hvarken denna eller någon annan strafflag emot lättja praktiskt tillämpas.»[1] Det vill säga, att verkan af en kraft, som sattes i rörelse, neutraliserades genom verkningarna af samtidigt förhanden varande naturliga orsaker. Vidare skrifver Mr Froude med afseende på inhägnandet af allmänningarna och hopslåendet af farmer m. m.: »Under den förra regeringen hade dessa sträfvanden med stor svårighet delvis hållits tillbaka, men vid Henriks död vunno de ny kraft och nytt lif.» Eller med andra ord vissa sociala krafter, som förut bekämpats af andra sociala krafter, frambringade sina naturliga verkningar, när motståndet upphörde. Vidare förklarar Mr Froude att »olyckligtvis samverkade tvänne orsaker (försämring af myntet och förändring i arrendesystemet) att frambringa stegrade pris. Och, jag behöfver knappt säga det, öfverallt i Mr Froude's *Englands historia* förekomma andra fall, der han tillskrifver sociala förändringar orsaker, rotfästade i menniskonaturen. Dessutom uttalar han i sin föreläsning öfver den *Historiska vetenskapen* såsom en gifven »historiens lärdom», att »sedelagen står skrifven på evighetens taflor.... Endast rättvisan och sanningen fortlefva och ega bestånd. Orättvisan och lögnen kunna vara långlifvade, men deras domedag kommer en gång, i franska revolutioner eller på andra sätt.» Och på ett annat ställe säger han, att »det elände och de gräsligheter, som nu föröda det kinesiska väldet, äro direkta och organiska följder af innevånarnes sedeförderf.»[2] Hvart och ett af dessa påståenden är en tyst bekräftelse, att vissa sociala förhållanden och vissa verksamhetsyttringar äro med nödvändighet välgörande, andra med nödvändighet olycksbringande — en historisk induktion, hvilken erbjuder en grund för positiva slutledningar. Så att vi få icke tolka Mr Froude alltför bokstafligt efter orden, då han framhåller »omöjligheten af att uppgöra vetenskapliga beräkningar om hvad menniskor skola komma att göra, innan handlingen är full-

[1] *History of England*, vol. V, p. 70.
[2] *Short studies on great subjects*, p. 59.

bordad, eller vetenskapliga förklaringar af hvad de hafva gjort, efter handlingens fullbordande.»

En annan skriftställare, hvilken också förnekar möjligheten af en samhällsvetenskap, eller som åtminstone i alla händelser endast medgifver henne såsom en vetenskap, hvars alla fenomenförhållanden äro så genomkorsade af gudomliga inflytelser, att hon icke egentligen kan komma under benämningen vetenskap, är domprosten Kingsley. I sitt tal öfver *Gränserna för den exakta vetenskapen i dess tillämpning på historien* yttrar han:

»Ni säger att likasom materiens lagar verka med nödvändighet, så göra ock troligen lagarna för det menskliga lifvet. Må så vara; men i hvilken mening verka materiens lagar med nödvändighet? Till möjligheten eller verkligheten? Hvar finna vi väl äfven i den mest likformiga och universella lag denna nödvändighet och oemotståndlighet? Ligger det icke i naturen en ständig täflan mellan lag och lag, kraft och kraft, som frambringar den mest ändlösa och oväntade mångfald af resultat? Kan icke hvarje lag i hvarje ögonblick mötas af en annan lag, så att den första lagen, om än kämpande för öfvertaget, dock för en obestämd tid varder totalt upphäfd? Tyngdlagen är oföränderlig nog: men falla verkligen alla stenar till marken? Visserligen icke, om det behagar mig att uppfånga en och behålla honom i min hand. Han förblifver i följd af lag; och tyngdlagen är der äfven, i det den kommer stenen att kännas tung i min hand: men han har icke fallit till marken och skall icke göra det, förr än jag släpper honom. Detta om tyngdlagens och andra lagars nödvändiga verksamhet. Till möjligheten är den oföränderlig, men till verkligheten kan den besegras af andra lagar.» [1]

Det vore nästan obilligt att här anföra detta ställe, hvilket, om jag rätt minnes, då det först publicerades, utsattes för en sträng kritik; men domprosten Kingsley har sjelf upprepat det i en senare tid i sitt arbete, *Romaren och teutonen.* De högst ovanliga förklaringar af vetenskapliga begrepp som det innehåller, behöfva här blott uppräknas. Mr Kingsley skiljer sig väsentligen från filosofer och vetenskapsmän, i det han betraktar en lag så-

---

[1] *The limits of exact science as applied to history*, p. 20.

som i sig själf varande en makt eller kraft och i det han sålunda tänker sig den ena lagen såsom »besegrad af andra lagar»; hvaremot en lag enligt det antagna begreppet är en fastställd *ordning*, med hvilken en makts eller krafts yttringar öfverensstämma. Han förkunnar äfven en ytterst egendomlig åsigt om tyngdkraften. Enligt astronomernes och fysikernes uppfattning är tyngdkraften en universel och städse verkande *kraft*, hvilken materiens delar utöfva på hvarandra inom märkbara afstånd; och *lagen* för denna kraft är att den verkar i direkt förhållande till massorna och i omvändt förhållande till kvadraten på afstånden. Mr Kingsley's åsigt är att tyngdlagen »upphäfves», om en sten hindras från att falla till marken — att lagen »kämpar» (icke kraften) och att, då den icke längre frambringar någon rörelse, »tyngdlagens nödvändiga verkan är instäld» (icke tyngdkraftens): då det sanna förhållandet är detta, att hvarken kraften eller dess lag i ringaste mån rubbas. Vidare tyckes den teori om naturprocesser som Mr Kingsley kommit till vara den, att när två eller flere krafter (eller om han föredrager lagar) komma i beröring med hvarandra, den ena till en del eller helt och hållet upphäfver den andra. Hvaremot vetenskapsmännen hylla den teorien att alla krafterna äro i full verksamhet och att verkan är deras *resultant;* så att, när till exempel en kula skjutes ut horizontelt ur en kanon, den kraft, som verkar på henne, frambringar på en gifven tid precist samma belopp af horizontel rörelse, som om tyngdkraften icke funnes, under det tyngdkraften på samma tid frambringar ett fall, lika stort, som den skulle hafva verkat, om kulan fallit ur kanonmynningen. Naturligtvis är det följdriktigt af domprosten Kingsley, så länge han hyser dessa egendomliga åsigter om förhållandet mellan orsak och verkan i afseende på enkla fysiska fenomen, att förneka det historiska följdsammanhanget och att påstå att »så länge menniskan eger denna mystiska makt att bryta sitt eget väsendes lagar, ett sådant följdsammanhang hvarken kan upptäckas eller ens vara till.» På samma gång är det tydligt, att förr än han kommer till någon öfverensstämmelse med vetenskapsmännen angående begreppen krafter och deras lagar och uppfattningen af det sätt hvarpå fenomen, frambragta genom en förening af flere krafter, kunna förklaras genom

formler för sammansatta lagar, ingen diskussion om själfva hufvudfrågan kan föras med någon framgång.

Utan att afvakta en sådan öfverensstämmelse, hvilken troligen skall låta vänta på sig, kunna vi dock bemöta Mr Kingsley's påstående genom att till jämförelse upptaga några af de slutsatser han sjelf drager på åtskilliga andra ställen. I en upplaga af *Alton Locke*, utgifven sedan det ofvan anförda talet blifvit hållet, finnes ett nytt företal, der bland annat förekomma följande yttranden:

»Framåtskridandet till allt mer och mer folkliga institutioner må gå långsamt, men det går säkert. Närhelst hos en samhällsklass förhoppningen att varda behörigen representerad vaknat till fullt medvetande, skall han för visso förverkliga denna sin förhoppning, såframt han icke, hvilket är omöjligt i England, använder eller framkallar våldsamma åtgärder. Saken skall ha sin gång.[1].... Om några unga herrar drömma om.... en konservativ reaktion af någon annan art än denna...., om ens det ringaste afbrott af hvad verlden kallar framåtskridande — och hvad jag skulle vilja bestämma såsom ett förverkligande af den induktiva vetenskapens resultat; — då drömma de, liksom kung Picrochole hos *Rabelais*, om ett rike, som skall återställas dem vid Cocqcigruernas ankomst.»

Och i ett företal till en tidigare upplaga vänder han sig till arbetarne med dessa ord: —

»Om I hafven det bättre nu än 1848, hafven I derför hufvudsakligen att tacka dessa såkallade nationalekonomiska lagar, hvilka jag kallar de enkla naturliga följderna af tillgång och efterfrågan.»

Dessa ställen erbjuda både förklaringar öfver redan timade förändringar såsom de der blifvit frambragta genom naturliga krafter efter naturliga lagar, samt tillika förutsägelser om förändringar, som skola frambringas genom sådana naturliga krafter, som för närvarande äro verksamma. Det vill säga, att man enligt allmänna, ur erfarenheten vunna regler kan förklara i det förflutna timade fenomen och förutsäga kommande. Detta är ett tyst erkännande af den öppet förnekade samhällsvetenskapen.

Man kan tänka sig ett genmäle mot denna kritik. Om vi vilja uppsöka någon rimlig förlikning mellan dessa

---

[1] *Alton Locke*, new edition, preface, p. XXI.

påståenden, hvilka synas så oförenliga, måste vi antaga, att hvad man velat säga blott varit detta: att endast allmänna förklaringar och beräkningar kunna göras, icke speciella. Påminna vi oss Mr Froude's på flera ställen lemnade förklaringar öfver historiska tilldragelser såsom uppkomna genom naturliga orsaker, måste vi draga den slutsatsen, att han anser vissa klasser af sociala fakta (såsom de nationalekonomiska) åtkomliga för en vetenskaplig förklaring, under det att andra icke äro det; ehuru om detta är hans åsigt, den icke förklarar, huru, om resultaten af menniskornas viljor hvar för sig eller samlade äro oberäkneliga, just de nationalekonomiska verksamhetsyttringarna skola kunna behandlas vetenskapligt, då äfven de i likhet med andra sociala verksamhetsyttringar bestämmas af samlade viljor. På samma sätt måste domprosten Kingsley, då han icke mindre bestämdt erkänner ekonomiska lagar och derjämte anför vissa lagar för framåtskridandet — ja till och med varnar sina åhörare för den tron att han skulle förneka den induktiva metodens användbarhet på sociala fenomen — antagas tänka sig den induktiva metodens användbarhet här vara blott partiel. Anförande titeln på sitt tal och några af dess meningar, kan han säga, att de helt enkelt icke innebära någonting annat, än att det gifves gränser för den vetenskapliga förklaringen af sociala fakta; ehuru denna ställning icke i verkligheten synes förenlig med den läran, att de sociala lagarna äro utsatta för att när som helst kunna upphäfvas genom försynens mellankomst eller annorledes. Men i det vi blott antyda dessa bianmärkningar, kan mot hans svar anföras detta, att det faller utom frågan. Om man icke menar någonting annat, än att inom samhällslärans område endast närmelsevisa beräkningar kunna uppgöras — om hvad som förnekas är möjligheten att bringa samhällsläran till en exakt vetenskap; då blir svaret derpå, att hvad som förnekas är något som ingen påstått. Blott en hälft af vetandet är exakt vetande — endast för fenomen af en viss ordning hafva förhållandena blifvit uttryckta både i kvalitativt och kvantitativt hänseende. Af de återstående ordningarna finnas åtskilliga, hvilka äro produkter af så många och så svårmätbara faktorer, att det torde varda ytterst svårt om icke omöjligt, att utveckla vår kunskap om deras förhållanden till den kvan-

titativa formen. Men dessa fenomenklasser äro derföre icke uteslutna från vetenskapens område. Inom geologien, biologien, psykologien äro de flesta beräkningarna endast kvalitativa; och när de äro kvantitativa är deras kvantitetsförhållanden aldrig fullt bestämda, utan för det mesta högst obestämda. Icke dess mindre medgifva vi utan tvekan dessa beräkningars vetenskaplighet. Det samma är förhållandet med samhällsläran. De fenomen den framställer, inveckiade i högre grad än alla andra, äro ock mindre än alla andra egnade för en fullt exakt behandling: de utaf dem, hvilka kunna hänföras under allmänna lagar, kunna det endast under medgifvande af ett stort spelrum för vexlingar med afseende på tid och summa; och många återstå ändock, hvilka icke kunna på detta sätt sammanfattas under ett begrepp. Men så långt ett sådant sammanfattande är möjligt och så långt en förklaring derpå kan grundas, så långt räcker vetenskapens område. Hvem helst som uttalar politiska meningar — hvem helst som påstår, att de eller de offentliga anordningarna skola visa sig gagneliga eller skadliga, uttrycker i tysthet sin tro på en samhällsvetenskap; ty han påstår, underförstådt, att det gifves ett naturligt följdsammanhang mellan sociala verksamhetsyttringar och att, då detta följdsammanhang är naturligt, äfven följderna kunna förutses.

Bringad till en mera konkret form, kan saken framställas sålunda: Mr Froude och domprosten Kingsley tro båda fast på lagstiftningens kraft — troligen i långt högre grad än *de* tro derpå, hvilka fasthålla tillvaron af en samhällsvetenskap. Att tro på lagstiftningens kraft är att tro, det utsigten till vissa straff eller belöningar skall verka afskräckande eller eggande — skall inverka på individernas handlingar och derföre ock på hela samhällslifvet. Ehuru det torde vara omöjligt att förutse hvad verkan en gifven lag skall utöfva på en viss individ, hyser man dock intet tvifvel, att den skall frambringa en afsedd verkan på en massa af individer. Ehuru Mr Froude i sin polemik emot Mr Buckle säger att han »sökte komma ifrån de undantag från hans regler som vissa historiska personer bildade genom läran om en medelkaraktär», men att »olyckligtvis den ena generationens medelkaraktär icke behöfver vara densamma som den följande generationens», tror dock Mr Froude så till vida

själf på denna lära, att han anser de lagbud, hvilka understödas af hotelser med död eller fängelse, skola hålla den stora mängden af menniskor i tygel på sätt, som kunna förutsägas. På samma gång han påstår den individuella viljans resultat vara oberäkneliga, medgifver han i tysthet att resultaten af en samling viljor kunna beräknas. Och om detta medgifves om en samling viljor, påverkade af lagstiftningen, måste det äfven medgifvas om en samling viljor, påverkade af sociala inflytelser i allmänhet. Om man antager, att begäret att undvika straff verkar så på flertalet menniskor, att det frambringar ett förutsedt medel-resultat, måste man ock antaga, att begäret att få högsta möjliga ersättning för arbete, begäret att höja sig till en högre samhällsställning, begäret att vinna bifall och så vidare skola, hvart för sig, i fråga om flertalet menniskor frambringa ett visst medel-resultat. Men att antaga detta är att medgifva, att det kan gifvas en beräkning på förhand af sociala fenomen och följaktligen en samhällsvetenskap.

De båda motsatta ståndpunkterna äro alltså dessa. Å ena sidan, om det icke gifves något naturligt sammanhang mellan orsak och följd inom den menskliga samhällsverksamheten, äro regering och lagstiftning orimliga ting. Parlamentsakter kunna i så fall gerna göras beroende af lottkastning eller af »krona och klafve» eller kan man helt och hållet undvara dem: om fenomen inom samhällslifvet icke följa någon bestämbar lag, kan ingen verkan beräknas — allt är kaos. Å andra sidan, om det gifves ett naturligt sammanhang mellan orsak och följd, då måste den förening af krafter, genom hvilken en förening af verkningar frambringas, frambringa denna förening af verkningar i enlighet med lagarna för dessa krafter. Och om så är, höfves det oss att använda all vår skicklighet för utrönandet af hvilka dessa krafter äro, hvilka deras lagar och på hvilka sätt de samverka med hvarandra.

Så långt en vidare förklaring är möjlig, skola vi vinna den genom utredningen af den fråga, till hvilken vi nu vända oss, frågan om samhällsvetenskapens natur och väsende. Såsnart vi härutinnan vunnit en bestämd föreställning, skola vi inse, att förnekelsen af en samhällsvetenskap leder sitt ursprung från förblandandet af tvänne

väsentligt skilda klasser af samhällsfenomen. Den ena klassen, nästan helt och hållet förbisedd af historieskrifvarne, utgör just hufvudämnet för samhällsvetenskapen, under det den andra, med hvilken historieskrifvarne nästan uteslutande syssla, endast i en högst ringa grad, om alls, medgifver en vetenskaplig behandling.

Tredje Kapitlet.

Om samhällsvetenskapens natur.

Gif en murare väl brända, hårda och skarpvinkliga tegelstenar, och han skall uppföra en mur af försvarlig höjd och betydlig fasthet utan murbruk. Med tegel, gjorda af dåligt material, illa brända, bugtiga, bräckta och söndriga kan han icke bygga en torr mur af samma höjd och fasthet. Arsenalarbetaren åter, som uppstaplar kanonkulor, kan omöjligen få dessa sferiska massor att ligga på samma sätt som teglen. Det fins vissa bestämda figurer, efter hvilka de kunna uppstaplas såsom tetraedern, en pyramid med fyrsidig bas eller en förlängd kil, slägt med pyramiden — under alla dessa former kunna de uppläggas symmetriskt och stadigt, men icke i högar med lodräta eller starkt lutande sidor. Vore det deremot i stället för lika stora, runda kulor, delvis men oregelbundet afrundade stenar af vexlande storlek, som skulle uppstaplas, vore ingen bestämd, hållbar form möjlig. En lös hög, obestämd till yta och vinklar, är allt hvad arbetaren i detta fall kan åstadkomma. Om man sammanställer dessa olika fakta och frågar, hvilken är den allmännaste sanning, som ur dem kan härledas, finna vi det vara denna: att ett aggregats karaktär bestämmes af enheternas karaktärer.

Om vi öfvergå från enheter af detta synliga, vidrörbara slag till de enheter, hvarmed kemister och fysiker sysselsätta sig och hvilka bilda materiens massor, möter

oss samma sanning. Hvarje så kalladt grundämne, hvarje förening af grundämnen och hvarje förening af föreningar har sin egen kristallisationsform. Ehuru dess kristaller skilja sig till storleken, äro underkastade förändringar i följd af vinklarnas och spetsarnas afstympning äfvensom genom deras delvisa försänkning uti hvarandra, är dock byggnadstypen, sådan den visar sig vid klyfning, alltid konstant: olika slags molekyler hafva sina olika bestämda former, enligt hvilka de aflagra sig. Och ehuru det i vissa fall händer att ett enskilt eller sammansatt ämne eger två eller till och med flera kristallisationsformer, har man antagit den förklaringen, att dessa olika former bero på att molekylerna till sin byggnad undergått allotropiska eller isomeriska förändringar. Så konstant är förhållandet mellan de särskilda molekylernas natur och deras kristallisationssätt, att om man i följd af deras kemiska verkningar vet, att tvänne slag af molekyler stå i nära frändskap med hvarandra, kan man med visshet sluta till en nära frändskap mellan deras kristaller. Korteligen, man kan utan tvekan såsom en följdsats ur kemien och fysiken påstå, att beträffande den döda materiens fenomen enheternas naturer med nödvändighet bestämma vissa förhållanden hos föreningarna.

Denna sanning får en ytterligare bekräftelse genom den lefvande materiens föreningar. I substansen hos hvarje växt- eller djur-species ligger en böjelse att utbilda plantans eller djurets egendomliga byggnad — en böjelse, som med tydlighet visar sig i sådana fall, der vilkoren för lifvets uppehållande äro tillräckligt enkla och der cellväfnaden icke antagit en alltför fulländad byggnad att tillåta en förändring. Bland djuren belyses denna sanning genom det städse anförda exemplet af polypen, hvars alla delar, om de skäras i stycken, strax antaga polypformen och erhålla det helas byggnad och förrättningar. Bland växterna hafva vi ett förträffligt exempel i begonierna. Här uppväxer en fullständig planta, om ett stycke af ett blad nedsättes i jorden; och hos *Begonia phyllomaniaca* uppväxa fullständiga plantor till och med af de från blad och stjelk affalna fjällen — ett förhållande, hvilket likasom förhållandet med polypen bevisar, att enheterna alltid hafva till föreningstyp den organism, hvartill de höra, och hänvisar oss till det universella förhållandet, att de

enheter, som bilda hvarje frö inom såväl djur- som växtverlden ega en böjelse att förena sig enligt föräldrarnes sammansättningstyp.

Sålunda, om enheternas naturer äro gifna, kunna vi ock på förhand bestämma naturen af den förening de bilda. Jag säger *naturen* och menar tydligtvis dermed de väsentliga dragen, icke derjämte de tillfälliga. Genom enheternas egenskaper äro med nödvändighet vissa gränser uppdragna, inom hvilka föreningens egenskaper måste falla. Aggregationen åtföljande omständigheter kunna visserligen i hög grad modifiera resultaten; men den sanning vi här hafva att uppmärksamma är denna, att dessa omständigheter, hvilka i vissa fall måhända kunna helt och hållet hindra en förening, i andra fördröja den och i andra åter mer eller mindre underlätta densamma, dock aldrig kunna åt den sammansatta produkten meddela egenskaper, oförenliga med enheternas. Inga gynsamma förhållanden skola sätta arsenalarbetaren i stånd att upplägga kanonkulor till en lodrät mur; inga gynsamma vilkor skola göra det möjligt för vanligt salt, hvilket kristalliserar efter det regelbundna systemet, att i likhet med soda-saltet kristallisera efter det snedt prismatiska; inga gynsamma förhållanden skola förmå en bit af en polyp att antaga byggnaden af ett blötdjur.

Bland sådana mer eller mindre lösa samhällsföreningar, som de lägre varelserna ingå, gäller samma sanning. Antingen de endast lefva tillsammans i skockar eller i någonting liknande en organisk förening med, såsom det händer i många fall, arbetsfördelning bland medlemmarne, är detta något som utan all fråga bestämmes af enheternas egenskaper. Låt individernas byggnad och deraf härflytande instinkter vara gifna sådana som vi finna dem, och det samhälle de bilda skall med nödvändighet förete sina vissa, bestämda drag — och intet samhälle med sådana drag kan bildas af individer med annan byggnad och andra instinkter.

De, hvilka blifvit uppfostrade i den tron, att *en* lag gäller för hela den öfriga verlden och en annan för menniskoslägtet, skola utan tvifvel förvånas öfver förslaget att vilja hänföra äfven menniskoföreningar under denna allmänna regel. Och dock gäller tydligen för de menskliga samhällena såväl som för andra ting, att enheternas

egenskaper bestämma egenskaperna af det hela. En allmän öfverblick öfver stammar och nationer, förgångna och lefvande, visar tydligt nog att så är fallet, och en kort betraktelse af förhållandena visar med icke mindre tydlighet att det måste så vara.

Låtom oss för tillfället lemna ur sigte de speciella drag som äro egendomliga för raser och individer och endast fästa oss vid dem, som äro gemensamma för medlemmarne af slägtet i allmänhet, och eftersinna, huru dessa karaktärsdrag måste inverka på medlemmarnes inbördes förhållanden, när de ingå föreningar.

Alla behöfva de föda och hafva begär motsvarande detta behof. För alla medför arbete en kraftförlust, som fordrar en bestämd ersättning, så framt den ej skall verka förstörande, och drifvet till öfvermått eller redan innan det kommit så långt, åtföljes arbetet af en känsla af motvilja. Alla äro de utsatta för kroppsliga lidanden med åtföljande smärta genom yttre inflytelser, och de äro äfven underkastade andliga, både positiva och negativa lidanden, i följd af hvarandras handlingar. Sålunda säger Shylock, stödande sig på denna menskliga natur, som judar hafva gemensam med kristna:

»Har icke en jude ögon? har icke en jude händer, organ, dimensioner, sinnen, känslor, passioner? Näres han icke af samma föda, såras han icke af samma vapen, är han icke underkastad samma sjukdomar, botas han icke af samma läkemedel, värmes och kyles han icke af samma sommar och vinter, som en kristen? Om ni sticker oss, blöda vi icke? Om ni kittlar oss, skratta vi icke? Om ni förgiftar oss, dö vi icke? Om ni förorättar oss, skola vi icke hämnas? Om vi äro eder lika i det öfriga, skola vi äfven likna er i detta.»

Men, så påtaglig denna sanning än är, att alla individer ega vissa grundegenskaper, har dock en annan sanning icke kommit till fullt erkännande, den nämligen att från dessa individuella egenskaper måste härflyta vissa egenskaper hos en samling af individer, och att dessa samlingar måste skilja sig från hvarandra i samma mån de individer som bilda den ena skilja sig från dem, som bilda den andra. Dock sedan detta, hvilket nästan är ett axiom, blifvit medgifvet, kan man icke förneka att i hvarje samfund finnes en grupp af fenomen, naturligt framgångna

ur de fenomen, som framställas af dess medlemmar — en summa egenskaper hos föreningen, bestämd af summan egenskaper hos enheterna; och att förhållandena mellan dessa båda summor utgöra ämne för en vetenskap. Man behöfver blott uppställa den frågan hvad som skulle inträffa, om menniskorna undveko hvarandra, såsom åtskilliga lägre varelser göra, för att se det själfva möjligheten af ett samhälle beror på en viss känslostämning hos individen. Man behöfver blott fråga hvad som skulle inträffa, om hvarje menniska tyckte mest om dem, hvilka tillfogade henne mesta smärtan, för att inse att de sociala förbindelserna, antaget att några sådana vore möjliga, skulle gestalta sig ytterligt olika mot dem, hvilka härflyta från den större kärlek hvarje menniska hyser för dem, som göra henne glädje. Man behöfver blott fråga hvad som skulle inträffa, om menniskorna, i stället att, som vanligen är fallet, föredraga det lättaste sättet för utförandet af sina afsigter, i stället föredroge det mödosammaste, för att draga den slutsatsen, att ett samhälle under sådana förhållanden, om det vore möjligt, skulle vida skilja sig från alla oss bekanta samhällen. Och om, såsom dessa ytterligheter visa oss, samhällenas hufvuddrag bestämmas af hufvuddragen hos menniskorna, kan det icke heller ifrågasättas, att ju också de mindre utpräglade dragen hos samhällena bestämmas af motsvarande drag hos menniskorna; och att det måste finnas en öfverensstämmelse emellan de förras byggnad och verksamhet och de senares.

Utgående alltså från denna allmänna grundsats, att enheternas egenskaper bestämma aggregatets, kunna vi sluta, att det måste gifvas en samhällsvetenskap, som uttrycker förhållandena mellan båda med så mycken bestämdhet, som fenomenens natur medgifver. Begynnande med de menniskotyper, hvilka endast bilda små och osammanhängande sociala föreningar, har en sådan vetenskap att uppvisa, i hvilka afseenden de individuella egenskaperna, såväl förståndets som känslans, hindra en vidare sammanslutning. Hon har att förklara huru obetydliga förändringar af individernas natur, härflytande ur förändrade lifsvilkor, möjliggöra något större föreningar. Hon har att inom föreningar af en betydligare storlek uppspåra ursprunget till de sociala förbindelser, hvari medlemmarne kommit till hvarandra, och hvilka reglera

och bestämma samhällslifvet. Hon har att framvisa de starkare och långvarigare sociala inflytelser, hvilka genom en ytterligare förändring af enheternas karaktärer underlätta en vidare sammanslutning med åtföljande mera inveckladt samhällsmaskineri. Hon har att bland samhällen af alla ordningar och omfång från de minsta och råaste till de största och mest civiliserade förvissa sig om, hvilka drag äro gemensamma, bestämda af de gemensamma dragen hos menskliga varelser; hvilka mindre allmänna drag, egendomliga för vissa grupper af samhällen, härflyta från karaktärsdrag, egendomliga för vissa menniskoraser; och hvilka egendomligheter inom hvarje samhälle äro att härleda från egendomligheterna hos dess medlemmar. I hvarje fall har hon att såsom sitt innehåll behandla samhällsföreningens tillväxt, utveckling, byggnad och verksamhetsyttringar, såsom framkallade af de ömsesidiga verksamhetsyttringarna hos individer, hvilkas naturer dels äro lika alla menniskors, dels lika deras, som tillhöra beslägtade raser, dels för dem själfva egendomliga.

Dessa samhällsutvecklingens fenomen måste naturligtvis förklaras med tillbörlig hänsyn till de vilkor, hvaraf hvarje samhälle är beroende — vilkor, som bestämmas af dess läge och förhållande till grannsamhällen. Vare detta anmärkt i förbigående blott till förekommande af möjliga missförstånd — den fråga, som här rör oss, är icke att samhällsvetenskapen skall framställa vissa särskilda sanningar, utan den, att då menniskorna ega vissa bestämda egenskaper, måste en förening af sådana menniskor ega vissa bestämda härledda egenskaper och att dessa utgöra ämnet för en vetenskap.

»Men hörde vi icke några sidor tillbaka att inom samhällslifvet orsaker och verkningar stode i en så invecklad förbindelse med hvarandra, att all beräkning ofta vore omöjlig? Blefvo vi icke varnade mot att taga förhastade mått och steg för vinnandet af det eller det önskningsmålet, icke beaktande den lärdom förflutna tiders historia genom så många exempel meddelar oss, att krafter som sättas i rörelse vanligen frambringa aldrig förutsedda resultat? Och framställdes icke exempel på förändringar beroende af inflytelser, från hvilka ingen kunde ana att de skulle härleda sig? Om så är, huru kan det då gifvas en samhällsvetenskap? Om Louis Napoléon

icke kunde hafva väntat, att det krig han började för att hindra Tysklands sammanslutning just skulle varda rätta medlet dertill; om M. Thiers för trettio år sedan kunde hafva ansett det som en dröm, öfverträffande alla andra drömmar i galenskap, att man skulle skjuta på honom från hans egna befästningar — huru i alla unders namn är det då möjligt att bringa samhällsfenomen till någonting liknande en vetenskaplig ordning?»

Det är denna svårighet, som jag framhållit i så sträng form jag kunnat, hvilken tydligt eller dunkelt föresväfvar de flesta, när man för dem framställer samhällsläran såsom ett ämne för vetenskapligt studium under förväntan af resultat, egande vetenskaplig visshet. Innan jag besvarar frågan i dess enskildheter, vill jag först afge ett allmänt svar.

Mekaniken är en vetenskap, hvilken uppnått en högre utveckling än någon annan med undantag af de rent abstrakta vetenskaperna. Ehuru vi icke kunna kalla henne fullkomlig, bevisar dock den stora noggrannheten af de förutsägelser hennes faststälda principer sätta astronomerne i stånd att göra, huru nära hon kommit fullkomligheten, och hvad som kan åstadkommas af en skicklig artilleriofficer bevisar att dessa principer, tillämpade på jordiska rörelser medgifva beräkningar af en betydande noggrannhet. Men om vi nu taga mekaniken såsom typen för en högt utvecklad vetenskap, låtom oss efterse hvad hon sätter oss i stånd att förutsäga och hvad icke i fråga om några konkreta fenomen. Antagom att det är en mina, som skall sprängas och frågom hvad som skall inträffa med den söndersplittrade materia, som kastas upp i luften. Låtom oss då efterse hvad slutsatser vi kunna göra från de erkända dynamiska lagarna. Af den vanliga iakttagelsen, som föregår vetenskapens mera exakta observationer, hafva vi lärt, att alla spillrorna, efter att hafva uppstigit till större eller mindre höjd, skola falla; att de skola nå marken på olika ställen inom en viss rymd och på något olika tider. Vetenskapen sätter oss i stånd att säga mera än detta. Från dessa samma grunder, enligt hvilka en planets eller kastkropps väg kan bestämmas, härleder hon den sanningen att hvarje fragment skall beskrifva en kurva, att alla kurvorna, ehuru individuelt olika, skola varda till arten lika; att (oafsedt afvikel-

ser, förorsakade af luftens motstånd) alla skola hvar för sig utgöra delar af ellipser, så excentriska, att de icke kunna särskiljas från parabler — sådana delar utaf banorna åtminstone, hvilka beskrifvas efter det de utrusande gaserna upphört att påskynda spillrornas hastighet. Men under det mekanikens grundsatser förhjälpa oss till dessa säkra slutsatser, kunna vi icke genom dem vinna någon bestämd kunskap angående den kosa hvarje särskild spillra skall taga. Om utaf den öfver krutladdningen liggande massan den delen, som ligger till venster skall kastas upp i ett eller flera stycken, om detta stycke skall kastas högre än detta, om några och i så fall hvilka af de slungade massorna skola hindras i sitt lopp genom föremål, som de stöta emot — äro frågor dem vetenskapen ej kan besvara. *Icke som skulle dessa resultat icke vara följder af bestämda lagar;* men de uppgifter på hvilka förutsägelserna skulle grundas, kunna icke erhållas.

Märkom alltså, att i fråga om ett fenomen af en viss invecklad beskaffenhet sätter oss äfven den exaktaste vetenskap icke i stånd att göra annat än rent allmänna eller åtminstone blott delvis speciella förutsägelser. Då vi se detta äfven der orsaker och verkningar icke äro synnerligen invecklade och der den vetenskap, som behandlar dem, vunnit en hög utveckling, kunna vi så mycket mera vänta att detta skall vara fallet, när frågan gäller de mest invecklade orsaker och verkningar och der vetenskapen ännu befinner sig i sin början. Denna motsats emellan allmänheter, som medgifva en beräkning och enskildheter, som icke göra det, skall inses ännu klarare, när vi öfvergå från detta inledande exempel till ett, der motsvarigheten är större.

Hvad kunna vi säga om detta nyfödda barns framtid? Skall det dö af någon sjukdom under sin spädaste ålder, eller skall det lefva en tid, för att sedan skördas af skarlakansfeber eller kikhosta? Skall det få messlingen eller kopporna och duka under för endera? Ingen af dessa frågor kan besvaras. Skall det en dag falla utför trappan eller bli öfverkördt eller skall elden fatta tag i dess kläder, och skall det dödas eller varda lemlästadt genom det ena eller andra af dessa olycksfall? Äfven dessa frågor kunna ej besvaras. Ingen kan säga om det i gossåren skall drabbas af epilepsi eller någon annan fruktansvärd

åkomma. Ingen som ser barnet i sköterskans armar kan säga, om det skall bli dumt eller förståndigt, medgörligt eller egensinnigt. Likaledes utom möjlighet af förutsägelse äro de öden, som, om det blir vid lif, skola möta det vid dess mogna ålder, framkallade dels af dess egen natur och dels af omgifvande förhållanden. Om det skall vinna den framgång, som är beroende af skicklighet och ihärdighet, om omständigheterna skola varda sådana, att de lemna spelrum för dessa egenskaper eller icke, om tillfälliga händelser skola gäcka eller gynna dess ansträngningar — alla dessa frågor äro omöjliga att besvara. Det vill säga, de fakta dem vi vanligen hänföra till biografiska medgifva ingen beräkning.

Om vi nu från rent speciella fakta vända oss till de något mindre speciella, hvilka detta barns lefnad kan komma att erbjuda, finna vi, att i fråga om dem, hvilka äro *quasi*-biografiska, en viss beräkning är möjlig. Ehuru förmögenheternas utveckling vexlar inom vissa gränser, här framkallande brådmogenhet, der fortgående med ovanlig långsamhet, råder dock i denna utvecklingsgång en sådan ordning, som sätter oss i stånd att kunna säga, det gossen icke skall vara matematiker eller dramaturg vid tre års ålder, icke psykolog vid tio och att han icke skall vinna några omfattande politiska begrepp, innan han kommit ur målbrottet. Derjämte kunna vi om naturen af hans känslolif göra vissa förutsägelser af en beslägtad art. Om han skall gifta sig eller icke, kan ingen säga; men det är möjligt att säga, om icke med full visshet, åtminstone med stor sannolikhet, att efter en viss tid en böjelse till giftermål skall vakna; och ehuru ingen kan säga, om han kommer att få några barn, kan man dock såsom ganska troligt antaga, att om han får några, en viss grad af faderskänsla skall uppenbara sig.

Men om vi nu taga en öfverblick öfver alla de fakta, som skola framträda under detta barns lif allt efter som det kommer till mogen ålder, åldras och dör och vi förbigå de biografiska och *quasi*-biografiska, hvilka medgifva dels ingen, dels en blott ofullkomlig beräkning, finna vi att det återstår flere klasser af fakta, hvilka kunna på förhand bestämmas; några med en hög grad af sannolikhet och andra med visshet — några med stor bestämdhet och andra inom måttligt vexlande gränser. Jag syftar

på de företeelser som angå tillväxt, utveckling, kroppsbyggnad och lifsyttringar.

I bredd med denna kärlek till personligheter, som upphöjer allt det vexlande i menniskolifvet till ett ämne för vårt intresse, herrskar vanan att betrakta allt som är oföränderligt i menniskolifvet såsom ett ämne af intet intresse; och sålunda förbigår man vid betraktandet af barnets framtid i tysthet alla de lifsfenomen det skall förete — fenomen på en gång möjliga och vigtiga att lära känna. Menniskans anatomi och fysiologi, då man under dessa namn sammanfattar icke blott den fullvuxna menniskans kroppsbyggnad och lifsyttringar utan äfven det fortgående stadgandet af denna byggnad och dessa lifsyttringar under den individuella utvecklingen, utgöra ämnen för hvad hvar och en erkänner såsom en vetenskap. Ehuru de allmänna principer för samtidig tillvaro och följd, hvilka utgöra innehållet af denna vetenskap, icke äro fullt exakta, ehuru de allmänna sanningarna rörande organismens byggnad motsägas af tillfälliga undantag under form af missbildningar, ehuru oregelbundenheter i organernas verksamhet förekomma, som hindra en absolut viss förutsägelse, ehuru tillväxten och organismens utbildning försiggå inom betydligt vexlande gränser och ehuru betydliga olikheter förefinnas hos olika individer såväl med afseende på graden af organernas verksamhet, som tiden, då denna verksamhet inträder; betviflar dock ingen att de biologiska fenomen menniskokroppen företer kunna ordnas till en kunskapsföljd med den bestämdhet, som är betecknande för hvad man kallar en vetenskap.

Om nu någon med stöd af oberäkneligheten af ett barns framtid, biografiskt betraktad, påstode att detta barn derföre icke erbjöde något ämne för en vetenskap, härvid helt och hållet förbiseende hvad vi för tillfället vilja kalla dess antropologi (ehuru den mening man nu gifver detta ord knappast tillåter dess begagnande här), skulle han råka i en påtaglig villfarelse — en villfarelse i detta fall så mycket mera i ögonen fallande, som vi dagligen äro i stånd att iakttaga skilnaden emellan en redogörelse för den lefvande kroppen och en för dess yttre verksamhet och öden.

Läsaren inser utan tvifvel på förhand analogien. Hvad biografien är för antropologien, det är historien för sam-

hällsläran — jag menar historien sådan den vanligen uppfattas. I samma förhållande som en persons vanliga lefnadsbeskrifning, d. v. s. en framställning af hvad han sagt och gjort, står till en framställning af hans kroppsliga och andliga utveckling såväl med afseende på organismens byggnad, som de olika organens förrättningar, i samma förhållande står den berättelse historieskrifvaren gifver oss om en nations handlingar och öden till en framställning af dess styrande och arbetande institutioner och det sätt, hvarpå deras sammansättning och förrättningar småningom blifvit faststälda. Och om det är en villfarelse att säga, att det icke gifves en vetenskap om menniskan, derföre att händelserna i en menniskas lif icke kunna förutses, är det en lika stor villfarelse att påstå, att det icke gifves en samhällsvetenskap, derföre att de tilldragelser icke kunna förutses, hvilka utgöra den vanliga historiens innehåll.

Naturligtvis vill jag icke påstå att öfverensstämmelsen mellan en individs organism och ett samhälles är så fullständig, att nyss anförda skilnad kan angifvas med samma tydlighet i ena, som i andra fallet. Samhällsorganismens byggnad och förrättningar äro tydligen mindre specifika, mera utsatta för förändringar, mera beroende af vexlande och aldrig tvänne gånger under fullt lika form uppträdande vilkor. Allt hvad jag vill säga är, att i såväl ena som andra fallet under den yttre verksamhetens fenomen, hvilka icke utgöra ämne för en vetenskap, ligga vissa lifsfenomen, hvilka kunna vetenskapligt behandlas. Likasom hos menniskan gifves en organism med sina förrättningar, hvilka möjliggöra de handlingar, hvarom biografen förtäljer oss, så gifves det ock hos nationen en organism med sina förrättningar, hvilka möjliggöra de handlingar, dess historieskrifvare anför; och i båda fallen är det dessa organiska byggnader och dessa förrättningar, deras uppkomst, utveckling och förfall, hvarmed vetenskapen sysselsätter sig.

För att göra jämförelsen noggrannare och för att bättre kunna förklara samhällsvetenskapens natur måste vi säga, att samhällets morfologi och fysiologi, i stället att motsvara menniskans morfologi och fysiologi, snarare motsvara dessa vetenskaper i allmänhet. Samhällsorganismer måste i likhet med individuella organismer indelas

i klasser och ordningar, och om de än icke medgifva en lika bestämd och oföränderlig klassifikation som de individuella, ega de dock likheter och olikheter, hvilka berättiga oss att fördela dem så vidt möjligt är i skilda grupper och att vidare inom dessa större grupper afskilja mindre, bestämda efter mindre väsentliga skiljaktigheter. Och likasom biologien upptäcker vissa allmänna drag af utveckling, byggnad och förrättningar, som genomgå alla organismer, andra, som genomgå vissa hufvudgrupper, och ännu andra, som blott genomgå vissa af dessas underafdelningar; så har samhällsläran att framställa de sanningar, som angå samhällskroppars utveckling, byggnad och förrättningar, af hvilka sanningar några äro universella, andra blott allmänna och ännu andra rent speciella.

Ty, om vi erinra oss den slutsats, hvartill vi förut kommit, är det tydligt att i samma mån menskliga varelser betraktade som samhällsenheter ega gemensamma egenskaper, i samma mån måste äfven de af dem bildade samhällsföreningarna ega gemensamma egenskaper; att karaktärsdrag som genomgå vissa menniskoraser måste återfinnas hos de nationer, som uppstått ur dessa raser och att sådana egendomliga drag, som utmärka de högsta menniskovarieteterna, måste gifva en bestämd karaktär åt de samfund, hvartill de organiserat sig.

Sålunda, antingen vi betrakta frågan abstrakt eller konkret, komma vi till samma slutsats. Vi behöfva blott kasta en blick å ena sidan på ociviliserade menniskovarieteter och organisationen af deras stammar och å den andra på civiliserade menniskovarieteter och deras organisation af nationer, för att se våra slutsatser bekräftade af fakta. Och efter att sålunda både *a priori* och *a posteriori* hafva bestyrkt dessa förhållanden mellan den individuella menniskonaturen och den samhällsmenskliga, kunna vi icke undgå att inse, det den samhällsmenskliga naturens fenomen lemna materiel för en vetenskap.

Och för att ännu närmare bestämma begreppet af denna samhällsvetenskap, hvaraf jag hittills blott uppdragit en allmän konturteckning, vill jag nu framställa några få sanningar af det angifna slaget. Några af dem jag går att nämna äro ytterst alldagliga och jag tillägger några andra, icke på grund af deras intresse eller vigt, utan derföre att de äro lätta att framställa.

Tagom först det allmänna sakförhållandet att hand i hand med hopandet af individer till ett samhälle alltid går någon slags organisation. På de allra lägsta stadierna, der föreningarna äro små och föga sammanhängande, finnes ingen stadgad subordination — ingen styrande medelpunkt. Stadgade höfdingskap uppkomma först med större och mera sammanhängande föreningar. Utvecklingen af en styrelseorganism med en viss makt och varaktighet är det enda vilkor, hvarunder ett samhälle kan vinna någon mera betydande tillväxt. Ett särskiljande inom den ursprungligen likartade massan af enheter mellan en samordnande del och en samordnad är det första oundvikliga steget.

Hand i hand med samhällenas utveckling till omfånget går utvecklingen af deras samordnande centra, hvilka efter att hafva erhållit varaktighet, snart varda mer eller mindre sammansatta. Inom små stammar är höfdingskapet, hvilket vanligen saknar stadga, högst enkelt; men så snart stammarna varda större antingen genom befolkningens egen tillväxt eller genom upptagandet af andra underkufvade stammar, börjar den samordnande apparaten att utveckla sig genom tillägg af underordnade styrelsekrafter.

Enkla och bekanta, såsom dessa fakta äro, få vi dock icke derföre förbise deras betydelse. Att menniskor kunna höja sig till samhällslifvets ståndpunkt endast med vilkor att de uppgifva sin jämlikhet i makt och att för deras samverkan med hvarandra till ett helt fordras organiserandet af en kraft, som eger medel att göra sig åtlydd, är icke mindre ett vetenskapligt faktum, derföre att det är alldagligt. Detta är ett ursprungligt gemensamt drag hos alla samhällsföreningar, härledt från ett gemensamt drag hos deras enheter. Samma sanning gäller alltså inom samhällsläran som inom biologien, att första steget till frambringande af en organism, hög eller låg, är en viss söndring, hvarvid en periferisk del skiljer sig från en central. Och sådana undantag från denna biologiska sanning, som vi finna i dessa små fragment af cellsubstans utan kärna, hvilka stå på lifvets lägsta trappsteg, ega sin motsvarighet i dessa undantag från samhällslärans sanning, som vi se i de små, osammanhängande hopar, hvilka bildas af menniskoslägtets allra lägsta typer.

Denna särskiljning af den styrande delen från den styrda är hos små, ursprungliga samhällen icke blott ofullkomligt utförd utan är äfven högst sväfvande. Till en början skiljer sig höfdingen icke från sina vilda kamrater i några förrättningar, endast att han utöfvar större makt. Han jagar, förfärdigar sina vapen, arbetar och sköter sina enskilda angelägenheter på samma sätt som de öfriga; under det att han i krig endast skiljer sig från andra krigare genom sitt öfverlägsna inflytande; han upphör icke att vara en enskild soldat. Och lika obetydligt som han skiljer sig från sina stamkamrater i fråga om militära och industriella förrättningar, lika obetydligt skiljer han sig i fråga om de politiska; domaremakten är blott svagt representerad, i det ordningens upprätthållande endast hvilar på hans personliga myndighet.

På ett högre stadium, der höfdingens makt är fast grundad, underhåller han sig ej längre med sina egna händers arbete. Han förblifver dock ännu i industrielt hänseende oafsöndrad från de andra medlemmarne af den herrskande klassen, hvilken uppvuxit, under det höfdingskapet hållit på att stadga sig; ty han låter blott helt enkelt likasom de sitt arbete göras genom andra. Ej heller åtföljes en större maktutvidgning af en fullständig afsöndring af de politiska förrättningarna från de industriella, ty han fortfar vanligen att reglera produktionen och i många fall äfven handeln, i det han öfvervakar varuutbytet. Af alla hans olika styrelseförrättningar är dock denna sistnämda den han först upphör att personligen fullgöra. Industrien visar nämligen redan tidigt en sträfvan till själfkontroll, skild från den kontroll höfdingen allt mer och mer utöfvar såsom politiskt och militäriskt öfverhufvud. Den omnämda ursprungliga skilsmässan mellan den styrande och den arbetande delen åtföljes snart af en skilnad, som slutligen varder ganska skarpt markerad, emellan de båda olika delarnas inre anordningar: den arbetande delen utvecklar småningom inom sig själf krafter, hvarigenom produktion, fördelning och utbyte samordnas, under det den icke arbetande delens samordning fortgår efter det gamla.

Jämte denna utveckling, som gör skilnaden mellan den arbetande organismen och den styrande allt märkbarare, fortgår en utveckling inom den styrande organismen

själf. Höfdingen till en början i sin person förenande egenskaperna af konung, domare, fältherre och ofta äfven prest, får sin verksamhet mer och mer specialiserad, i samma mån samhället utvecklas till omfång och inre organisation. Han förblifver högste domare, men utöfvar största delen af sin domarmakt genom ombud; han förblifver till namnet arméens öfverhufvud, med den verkliga ledningen öfvergår allt mer och mer i händerna på under honom stående befälhafvare; han fortfar att vara det presterliga öfverhufvudet, men han upphör nästan helt och hållet att utföra några presterliga förrättningar, och ehuru han i teorien är lagens stiftare och handhafvare, öfvergår dock den verkliga lagstiftningen och förvaltningen i andra händer. Man kan alltså säga, att ur den ursprungliga samordnande kraften, som i sig förenade alla förrättningarna, slutligen utvecklat sig flera sådana krafter, hvilka dela dessa förrättningar sig emellan.

Alla dessa krafter följa nu i sin ordning samma lag. Enkla till en början, förgrena de sig åt många håll och bilda administrativa, juridiska, kyrkliga och militäriska organisationer, hvar och en med sin egen rangindelning och sin egen särskilda styrelseform.

För att icke göra framställningen för invecklad, vill jag här blott anmärka, att vexlande förhållanden gifvas i de fall, der högsta makten icke öfvergår i en hand, något som dock under samhällsutvecklingens tidigare stadier är en snart öfvergående form; och för att vinna korthet och klarhet har jag vid de ofvan framstälda allmänna satserna måst förbigå alla detaljskiljaktigheter. Härtill kommer att det skulle ligga utom afhandlingens ändamål att föra framställningen utöfver dessa första stadier; ty utan att här utarbeta en vetenskap om samhällsläran, kan ingenting mera gifvas än en summarisk framställning af hufvudpunkterna: och nog har blifvit sagt för att visa, att likasom man i de individuella organismernas utveckling kan urskilja allmänna och speciella fakta, så kan man ock i samhällsorganismernas utveckling urskilja vissa vidtomfattande fakta, vissa mindre allmänna och vissa mer och mer speciella.

För att gifva läsaren en på en gång mera omfattande och klarare föreställning om samhällsvetenskapen, vill jag här upptaga en fråga, som ligger inom dess område. I

hvilket förhållande står inom ett samhälle organisation och tillväxt till hvarandra? Och till hvilken punkt är organisationen nödvändig för tillväxten? Vid hvilken punkt fördröjer den tillväxten och vid hvilken punkt hämmar den densamma?

Det gifves inom den individuella organismen ett tvåfaldigt förhållande mellan byggnad och tillväxt, som är svårt att med full noggrannhet uttrycka. Med uteslutande af några få låga organismer, hvilka lefva under egendomliga förhållanden, kan man med befogenhet säga, att en stor tillväxt icke är möjlig utan en hög organisation. Till bevis härför kunna vi anföra hela djurriket genom alla dess både vertebrerade och overtebrerade typer. Å andra sidan visar sig inom de högre organismerna och särskildt inom dem, som lefva ett verksamt lif, en bestämd benägenhet att fullända byggnaden på tillväxtens bekostnad. Så länge ett djur af upphöjd typ växer hastigt, förblifva dess organ ofullkomligt utvecklade — benen förblifva delvis broskartade, musklerna mjuka, hjernans delar sakna skarp begränsning och byggnadens enskildheter fullbordas icke förr än växandet upphört. Det är ej svårt att inse, hvarföre dessa förhållanden måste vara så som vi finna dem. För att ett ungt djur skall kunna växa, måste blodet cirkulera, djuret måste smälta mat, andas, afsöndra en mängd produkter o. s. v. och måste derföre ega temligen fulländade inelfvor, kärlsystem m. m. För att slutligen sjelft kunna förskaffa sig sin föda har det att småningom utveckla dertill behöfliga hjälpmedel och färdigheter; och till den ändan måste det börja med lemmar, sinnen och nervsystem af en försvarlig styrka. Men hand i hand med hvarje växttillökning, åstadkommen med tillhjälp af dessa delvis utvecklade organisationer, måste en ombildning af dessas egen byggnad försiggå. Om de voro lagom afpassade efter den föregående mindre storleken, äro de nu illa afpassade efter djurets nya ökade storlek. Derföre måste de formas om — nedrifvas och återuppbyggas. Alltså måste tydligen i samma mån den föregående byggnaden varit fulländad en stor svårighet uppstå under form af nedrifvande och ombyggande. Benen visa oss, huru denna svårighet öfvervinnes. På en gosses lårben t. ex. finnes emellan hufvudet och den cylindriska delen af benet ett ställe, der det ursprungliga broskartade tillståndet fortfar och der

genom tillkomst af nytt brosk, hvari ny benmassa afsättes, benpipan förlänges: samma verksamhet pågår vid den andra ändan af pipan. En fullständig förbening på dessa båda ställen inträder först då, när benet upphört att tillväxa i längd; och om man besinnar hvad som skulle inträffat, hade benet hårdnat till färdig benmassa från ena ändan till den andra, innan det erhållit sin bestämda längd, skall man inse hvilket stort hinder för tillväxten på detta sätt blifvit undanröjdt. Hvad som gäller här, gäller genom hela organismen, ehuru en viss grad af struktur är nödvändig för tillväxten, varder den, utvecklad utöfver denna grad, hinderlig för densamma.

Huru nödvändigt detta förhållande är kunna vi ännu tydligare inse i ett mer inveckladt fall, nämligen tillväxten af en hel lem. En lem står vanligen med afseende på storlek och delarnas proportioner sins emellan i ett bestämdt förhållande till den öfriga kroppen. Belasta denna lem med extra arbete, och inom vissa måttliga gränser skall han tilltaga i styrka och storlek. Om detta extra arbete börjar vid tidiga år, kan lemmen uppnå en temlig utveckling utöfver sin naturliga storlek; börjar det extra arbetet efter mogenheten, är afvikelsen mindre; i intetdera fallet är den likväl särdeles stor. Om vi betrakta, huru lemmens förstoring försiggår, skola vi inse, hvarföre det måste vara så. En större verksamhet åstadkommer ett större lokalt blodtillflöde; och för en tid bildar sig ny cellväf till större belopp än den förbrukade. Men det lokala blodtillflödet begränsas af arterernas storlek och ehuru till en viss punkt ett ökadt blodtillopp vinnes genom deras tillfälliga utvidgning, kan ett ökadt tillflöde utöfver denna punkt icke vinnas utan arterernas ombyggnad. Sådana ombildningar af artererna försiggå långsamt — fortare för de mindre, periferiska, långsammare för de större, hvarifrån de förra förgrena sig; ty de måste omdanas utefter hela sin längd ända upp till deras utgångspunkt från de centrala blodkärlen. På samma sätt måste kanalerna för bortförandet af förbrukade ämnen ombildas både lokalt och centralt. Äfven nervstammarna och de centra, hvarifrån de utgå, måste rättas efter de större fordringar, som ställas på dem. Ännu mer; med ett gifvet inelfsystem kan icke någon ovanligt stor blodkvantitet under längre tid tillföras en kroppsdel utan en

förminskning af de kvantiteter, som tillföras andra delar; och derföre måste inom organismen sådana förändringar försiggå, hvarigenom minskningen af blodtillopp till dessa andra delar afhjälpes. Häraf det stora motståndet mot en lems tillväxt utöfver en viss måttlig gräns. En sådan tillväxt kan icke åstadkommas utan ett nedrifvande och ombyggande icke blott af de organismens delar, som direkt arbeta för denna lem, utan slutligen äfven af alla de aflägsnare delarna. Häraf följer att en organisations fullkomliga afpassande för ett bestämdt ändamål är ett omätligt hinder för dess afpassning för ett annat — ju fullkomligare utbildningen, ju svårare ombildningen.

Hur långt gäller denna lag för samhällsorganismen? Till hvilken utsträckning inträffar det äfven här att ett mångfaldigande och en fulländad utarbetning af institutioner och fullkomnandet af anordningar för vinnande af omedelbara resultat lägga hinder i vägen för bättre institutioner och vinnandet af framtida högre resultat? Inom samhället såväl som hos individen är organisationen oundgänglig för tillväxten, utöfver en viss punkt gifves ingen vidare tillväxt utan en vidare organisation. Dock har man starka skäl att misstänka det organisationen utöfver denna punkt verkar indirekt hämmande — ökar hindren för de förbättringar, hvilka erfordras för en större tillväxt och en fullkomligare byggnad. Utan tvifvel är den kropp, som vi kalla ett samhälle, mera bildbar än den individuella lefvande kropp, hvarmed vi här jämföra den — dess typ är långt obestämdare. Icke dess mindre är det en sanning, att dess typ oafbrutet sträfvar att varda bestämd och att hvarje tillägg till dess byggnad är ett steg framåt till denna bestämdhet. Några få exempel skola visa att detta gäller lika mycket om ett samhälles materiella inrättningar som om dess politiska och öfriga institutioner.

Föga betydande måhända i sig själfva, men fullt belysande för frågan äro några fakta, hemtade från våra kommunikationsanstalter. Utan att uppehålla oss vid de mindre inom städerna, hvilka dock visa oss att bestående inrättningar äro hinderliga för bättre inrättningar, låtom oss öfvergå till järnvägarna. Märkom huru den obekvämt smala spårvidden (hvilken, tagen från afståndet mellan hjulen på en postvagn, i sig själf är ett arf från ett föregående fortskaffningssystem) blifvit ett oöfverstigligt hin-

der för en lämpligare spårvidd. Märkom äfven huru, sedan vagnsmodellen, härledd från korgen på en postvagn nu en gång blifvit antagen, det möter ofantliga svårigheter att införa den vida lämpligare modell, som senare blifvit antagen i Amerika, hvarest de dragit nytta af vår erfarenhet utan att fjättras af våra faststälda planer. Det oerhörda kapital, som ligger i vagnmaterielen, kan icke uppoffras; och att småningom införa vagnar efter den amerikanska modellen genom att begagna dem jämte våra, skulle bli ganska svårt på grund af våra många vagnsombyten. Och sålunda nödgas vi fortfara med en modell, som är sämre.

Betraktom vidare vårt kloaksystem. Påyrkadt, som det var för en trettio år sedan, såsom ett universalmedel mot allahanda för helsan skadliga inflytelser och infördt som det blifvit i kraft af lag i nästan alla våra större städer, kan detta system numera icke ersättas af ett bättre utan ytterliga svårigheter. Ehuru detta system i många fall framkallat just de sjukdomar det varit ämnadt att förekomma, ty de organiska ämnenas sönderdelning måste försiggå i ett rum, dit syret icke har fritt tillträde, hvarigenom alstras flyktiga och giftiga kemiska föreningar; ehuru det genom att aflemna sjukdomsprodukter från feberpatienter m. fl. till ett rör, som genom sina utgreningar står i förbindelse med alla hus, i själfva verket tillför dem smittsamma gaser, hvilka endast afhållas så länge afstängningsluckorna äro felfria, kan det dock numera knappast komma i fråga att antaga sådana system, genom hvilka man kan befrias från städernas orenlighet på ett både oskadligt och gagnande sätt. Ja, ännu värre, under det att ett parti af helsovårdsadministrationen påyrkat ett kloaksystem, hvarigenom Oxford, Reading, Maidenhead, Windsor m. fl. skulle förorena det vatten, som skall drickas i London, upphäfver ett annat parti af samma myndighet högljudda klagorop öfver det orena vattnet, hvilket beskylles för att förorsaka sjukdomar, utan att de likväl taga i betraktande att denna förorening uppkommer i följd af lagstadgade inrättningar. Och nu måste en omorganisation vidtagas, för hvilken den bestående föregående organisationen skall lägga omätliga hinder i vägen, innan vi kunna få vare sig ren luft eller rent vatten.

Vidare förse oss våra handelsinrättningar med rikliga belysningar som meddela samma lärdom. Inom hvarje handelsgren finnes en viss faststäld affärsgång; och huru klart man än må inse att en annan vore bättre, äro dock svårigheterna vid att förändra den gamla vanan, om icke oöfvervinneliga, åtminstone ganska stora. Tagom till exempel handeln med literaturalster. På den tiden då brefportot var en shilling och någon bokpost icke fans, utbildades en organisation af gross- och minuthandlare för att öfverflytta böckerna från utgifvaren till läsaren, i det hvarje distributör, såväl den i första, som den i andra hand, drog sin provision. Nu då en bok kan rekvireras för en half penny och skickas för några få pence, skulle det gamla spridningssystemet kunna utbytas mot ett, som minskade kostnaden för öfverflyttandet och sänkte bokprisen. Men distributörernes intressen äro ett praktiskt hinder för reformen. Om en förläggare annonserade att en bok kunde fås direkte genom posten till ett nedsatt pris, skulle distributörerne anse det som ett ingrepp i deras affär, och skulle genom att icke låtsa om boken mera hindra dess försäljning, än den på annat sätt främjades. Och sålunda står en gammal, en gång ganska tjenlig inrättning, nu mera i vägen för en bättre.

Bokhandeln erbjuder äfven ett annat belysande exempel. På en tid, då den läsande allmänheten var ringa och böcker voro dyra, uppstodo lånbibliotek, hvilka satte folk i stånd att få läsa böcker utan att köpa dem. I början få, inskränkta till vissa områden och oorganiserade, hafva dessa lånbibliotek sedermera växt till ett betydligt antal och organiserats öfver hela riket, hvilket haft till följd att i många fall de hufvudsakliga rekvisitionerna äro de från lånbiblioteken. Då denna anordning går ut på att göra ett fåtal exemplar tillräckligt för många läsare, måste priset på hvarje exemplar sättas högt, om upplagan skall kunna betala sig. Och nu skulle den läsande allmänheten, som blifvit van vid att få sina böcker från bibliotek och följaktligen sällan tänker på att köpa några, fortfarande skaffa sig dem genom dessa bibliotek, äfven om de gjordes betydligt billigare. Vi hindras derföre, undantagandes i fråga om mycket populära författare, genom det nuvarande bokspridningssystemet i England att antaga det amerikanska — ett system, hvilket afser icke några få bi-

bliotek utan många enskilda köpare och enligt hvilket stora upplagor utgifvas till låga pris.

Exempel af en annan klass lemna oss våra uppfostringsanstalter. Utrustade med rika donationer, starka genom sin *prestige* och genom deras fördomar, dem de uppfostrat, hafva våra colleges, offentliga och andra tidigt grundlagda skolor, nyttiga såsom de en gång voro, länge utgjort omätliga hinder för en högre uppfostran. Genom att hafva understödt det gamla bildningssystemet hafva de hungrat ihjäl det nya; och till och med ännu fördröja de en både till innehåll och form bättre odling både genom att upptaga fältet och genom att till en del göra de personer, som genomgå dem, oförmögna att inse betydelsen af en högre odling.

Ett likartadt bevis lemna oss våra anstalter för folkupplysningen. Ensamt den nu pågående striden mellan den verldsliga undervisningens och sektundervisningens anhängare torde kunna öfvertyga hvar och en, som blickar något djupare in i sakers och tings betydelse, att en organisation, som utgrenat sig öfver ett helt samhälle, som förvärfvat sig en här af besoldade embetsmän, hvilka äro måna om sitt eget bästa och sin egen fortkomst och understödjas af de kyrkliga och politiska klasser, hvilkas intressen de befordra, är en, om än icke orubblig inrättning, dock en som är svår att omgestalta i samma mån den nått en stor utveckling.

Dessa få exempel, hvilka kunde understödjas af andra från de militära, kyrkliga och juridiska områdena, torde vara tillräckliga att belysa den analogi jag antydt, på samma gång de tydligare förklara samhällsvetenskapens natur genom att framhålla en af dess frågor. Att för samhällsorganismer såsom för individuella organismer struktur upp till en viss punkt är behöflig för deras tillväxt är en tydlig sak. Lika så klart synes det vara att i ena som andra fallet en fortsatt tillväxt förutsätter ett nedrifvande och återuppförande af strukturen, hvilken i så fall varder ett hinder. Om det är sant i ena som i andra fallet att en fulländad byggnad innebär ett hämmande af tillväxten och kommer samhället att stelna i den uppnådda typen — detta är en fråga, som förtjenar att betraktas. Utan att ingå i något vidare svaromål, synes det mig tydligt nog att hon hör till en klass af frågor, hvil-

ken blifvit helt och hållet förbisedd af dem, som betrakta samhället ur den vanliga historiska synpunkten; och att det är en fråga, som faller inom området för denna samhällsvetenskap, hvars tillvaro dessa förneka.

Hvartill kritik? torde några och icke få fråga. Mig tyckes jag hör från åtskilliga, hvilkas andliga ståndpunkt är mig väl bekant, ett tvifvel om huruvida det lönar mödan att fråga hvad som tilldrager sig hos vilda stammar; på hvad sätt höfdingar och medicinmän uppstå; huru de industriella förrättningarna kommo att skiljas från de politiska; i hvilket förhållande de styrande klasserna ursprungligen stodo till hvarandra; huru långt samhällskroppens byggnad bestämmes af individernas känslor, huru långt af deras begrepp och huru långt af dem omgifvande förhållanden. Ifrigt sysselsatta som personer af denna prägel äro med hvad de kalla »praktisk lagstiftning» (hvarmed de skenbarligen mena en lagstiftning, som endast ser på de närmaste orsakerna och verkningarna, förbiseende de aflägsnare), betvifla de, att sådana slutledningar, som samhällsläran vill draga, duga mycket till.

Någonting må dock sägas till försvar för detta studium, som de så lågt uppskatta. Det är klart att det alls icke kan ställas i jämnhöjd med dessa historiska studier, hvaraf de äro så djupt intresserade. Det öfverlägsna värdet af en kunskap om konungalängderna, dynastiernas öden och hofvens trätor står utom all fråga. Om mordkomplotten mot Amy Robsart anstiftades af Leicester själf med drottning Elisabeth som medbrottsling eller icke, om den af konung Jakob lemnade berättelsen om Gowriesammansvärjningen är sann eller falsk — äro tydligen frågor som måste afgöras, innan man kan draga några förnuftsenliga slutsatser angående utvecklingen af våra politiska institutioner. Att Fredrik I af Preussen grälade med sin styfmoder, misstänkte henne för att vilja förgifta honom, flydde till sin tant och efter att hafva tillträdt kurfurstevärdigheten genom stämplingar och mutor arbetade för sin konungamakt; att en half timme efter hans död hans son Fredrik Wilhelm afskedade hans hoffolk, började en sträng hushållning, gjorde till sin lifsuppgift att rekrytera och öfva sin armé och att han började hata och förfölja sin son — dessa och dylika uppgifter rörande alla konungafamiljer i alla tider äro tydligen saker, utan

hvilka civilisationen ej låter förklara sig. Ej heller kan man undvara en noggrann kunskap om tilldragelser, sådana som Napoleons krig — hans eröfringar och utpressningar i Italien, hans trolösa behandling af Venetia, hans expedition till Egypten, hans framgångar och massakrer derstädes, nederlag vid Acre och slutliga återtåg; hans olika fälttåg i Tyskland, Spanien, Ryssland o. s. v. inbegripande berättelserna om hans strategi, taktik, segrar, nederlag och blodbad — ty huru vore det under saknad af en sådan kunskap möjligt att bedöma, hvilka institutioner böra försvaras och hvilka förändringar inom lagstiftningen böra bekämpas?

Dock, sedan tillbörlig uppmärksamhet blifvit egnad dessa högvigtiga frågor, torde måhända någon liten tid med fördel kunna uppoffras åt studiet af samhällenas naturhistoria. Någon ledning för det politiska handlandet torde möjligen kunna vinnas genom undersökningen af den frågan — hvilken är samhällsutvecklingens naturenliga gång och hvilket inflytande utöfvar den ena eller den andra politiken på densamma? Det skall måhända visa sig, att ingen lagstiftningsåtgärd af hvad slag den vara må kan vidtagas, som icke står antingen i öfverensstämmelse eller i strid med den naturliga gången af ett folks tillväxt och utveckling, och att dess önskvärdhet snarare bör bedömas efter denna högsta måttstock än efter de närmast liggande fördelarna. Utan att begära för mycket kunna vi i alla händelser vänta, att, om det gifves en lag för de vexlande organisations- och verksamhetsformer samhällena genomgå, kunskapen om denna lag svårligen kan undgå att inverka på vårt bedömande af hvad som är framåtskridande eller återgång — hvad som är önskvärdt, hvad som är praktiskt och hvad som är en blott utopi.

Åt dem, som anse en sådan forskning värd sin möda, egnas de följande kapitlen. Det gifves åtskilliga vigtiga frågor, som böra tagas i betraktande, innan man ingår på samhällsläran. Till en klar föreställning om vetenskapens natur bör äfven fogas en klar uppfattning af vilkoren för ett framgångsrikt studium af densamma. Det är med dessa vi hädanefter skola sysselsätta oss.

Fjärde Kapitlet.

Svårigheter vid studiet af samhällsvetenskapen.

Större svårigheter ligga i samhällslärans väg än i någon annan vetenskaps. Dessa svårigheter bero dels på själfva den egna beskaffenheten af hennes innehåll, dels ock på naturanlagen hos oss själfva såsom iakttagare af de fakta, hvilka bilda detta innehåll, och på det egendomliga förhållande, hvari vi stå till dessa fakta som skola iakttagas.

De fenomen som skola förallmänligas äro icke af sådan art, att de kunna direkt varseblifvas — de kunna icke antecknas efter teleskop och klocka såsom astronomiens, icke mätas med kraftmätare och termometer såsom fysikens, icke uppdagas medelst vågskål och reaktionspapper såsom kemiens; de äro icke åtkomliga för dissektionsknifven eller mikroskopet såsom de mindre tydliga fenomenen inom biologien, ej heller kunna de såsom psykologiens åtkommas på den inre iakttagelsens väg. De måste hvar för sig bestämmas genom sammanställandet af en mängd detaljer, af hvilka ingen enda är enkel och som alla äro spridda så till rum som tid, hvilket gör dem mera svåråtkomliga. Häraf orsaken, hvarföre till och med hufvudsanningar inom samhällsläran — sådana som arbetets fördelning — länge förblifvit obekanta. Att menniskorna i mera framskridna samhällen fullfölja olika sysselsättningar var en upptäckt, visserligen lätt att göra; men att denna anordning inom samhällslifvet hvarken blifvit särskildt skapad, ej heller anbefald genom ett kungligt påbud, utan uppkommit af sig själf utan någons förutberäkning, var en slutsats, till hvilken man icke kunde komma förr, än en mängd förhandlingar af allahanda slag menniskorna emellan hade blifvit anmärkta, antecknade och förklarade samt jämförelser anstälts emellan dessa förhandlingar och dem som ega rum menniskor emellan i enklare samhällen och i äldre tider. Och när man betänker att de uppgifter, som erfordras för en slutledning

om arbetets fördelning äro långt tillgängligare än de för de flesta andra slutledningar inom samhällsläran erforderliga uppgifterna, är det lätt att inse, i hvilken hög grad samhällslärans framsteg hindras genom själfva beskaffenheten af dess ämne.

Till denna första svårighet kommer en andra kanske lika stor, deras karaktär som göra iakttagelserna. Det kan icke undvikas, att personer, som från andra forskningsområden vända sig till samhällslärans — de åtminstone, hvilka anställa sådana forskningar, som förtjena detta namn — äro benägna att äfven här använda de iakttagelse- och slutledningsmetoder, hvarvid de vant sig inom de förra områdena. Om vi förbigå den stora massan af bildade och endast fästa oss vid de ganska få, hvilka med insigtsfull noggrannhet samla uppgifter, jämföra dem och draga sina slutsatser först efter mogen öfverläggning, få vi se att äfven dessa hafva att kämpa med den svårigheten, att de genom umgänget med jämförelsevis enkla fenomen kommit in i en tankegång, som gör dem till en del olämpliga för umgänget med dessa ytterst invecklade frågor. En förmåga af hvad slag som helst sträfvar alltid att lämpa sig efter sitt arbete. Särskild lämplighet för ett slags arbete innebär alltid mer eller mindre olämplighet för arbeten af andra slag. Och derföre kunna de, hvilka uppöfvat sina förståndsförmögenheter till behandling af mindre invecklade fenomenområden, icke med framgång behandla denna högst invecklade klass af sakförhållanden, utan att till en del frångå de metoder de förut inlärt. Äfven från känslans sida uppstå stora svårigheter. Knappast någon enda kan betrakta sociala anstalter och handlingar med samma lugn, hvarmed han betraktar företeelser af andra slag. För en riktig iakttagelse och en riktig slutledning fordras en opartiskhet, som är lika beredd att erkänna eller sluta sig till den ena sanningen som den andra. Men det är nästan en omöjlighet att så kunna behandla samhällslärans sanningar. Vid sökandet af dessa påverkas hvar och en af mer eller mindre starka känslor, hvilka göra honom ifrig att finna det bevis han åstundar, förgätande de omständigheter, som stå detsamma i vägen, och obenägen att komma till någon annan slutsats än den han på förhand dragit. Och ehuru kanske endast en af tio bland dem som tänka, är med-

veten af att hans omdöme låter muta sig af hans fördomar, skall icke ens han göra tillbörligt afdrag för denna missriktning. Inom nästan hvarje forskningsområde spelar känslan en störande rol; det råder för det mesta en förutfattad mening, mot hvars vederläggning en viss egenkärlek uppreser sig. Men det är en egendomlighet för samhällsläran, att de känslor, som väckas af dess fakta och slutledningar, ega en ovanlig styrka. De personliga intressena påverkas direkt, åsigter, som ur dem uppvuxit, tillfredsställas eller såras eller ock väckas angenäma eller oangenäma känslor, hvilka stå i samband med den bestående samhällsordningen.

Och här komma vi till det tredje slaget af svårigheter — den ställning man intager gent emot de förhållanden, som skola förallmänligas. I intet annat fall är forskaren själf en medlem af den förening, hvars bestämningar han skall undersöka. Vi kunna föreställa oss hans förhållande till de fenomen han här studerar genom att jämföra det med den enskilda cellens i en lefvande kropp förhållande till denna kropps lifsyttringar såsom en helhet. I allmänhet uttryckt varder medborgarens lif såsom sådant endast möjligt genom ett troget uppfyllande af de förrättningar, hans plats i samhället ålägger honom, och han kan icke helt och hållet frigöra sig från de trossatser och meningar, som alstras genom denna hans lifsgemenskap med samhället. Här är alltså en svårighet, hvilken icke eger sin motsvarighet inom någon annan vetenskap. Att i tanken afsöndra sig från alla förbindelser med ras, land och medborgarskap — att göra sig kvitt alla dessa intressen, fördomar, sympatier och vidskepelser, hvilka vårt eget samhälle och vår egen tid alstrat hos oss — att betrakta alla de förändringar samhällena hafva undergått och undergå utan hänsyn till nationalitet, religion eller personlig fördel; detta är något, som menniskor i allmänhet alls icke äro vuxna att göra och som undantagen göra ganska ofullkomligt.

Dessa samhällsvetenskapens svårigheter, hvilka vi blott angifvit i allmänna drag, gå vi nu att beskrifva och förtydliga i detalj.

FEMTE KAPITLET.

Objektiva svårigheter.

Jämte mycket som på sista tiden blifvit gjordt i fråga om att förvandla den äldsta historien i myter och till att förändra de en gång oomtvistade uppfattningarna af personer, som lefvat i förgångna tider, har ock mycket talats om opålitligheten af historiens vitnesbörd. På grund häraf skall man lätt medgifva, att ett af hindren för uppställandet af samhällslärans lagar är våra uppgifters osäkerhet. Vi finna denna osäkerhet icke blott i de äldsta berättelserna, sådana som t. ex. historien om amazonerna, deras seder och bruk och alla de särskilda striderna emot dem, m. m., hvilka äro förvarade så i skrift som skulptur med en omständlighet, såsom om personer och händelser verkligen varit historiska. Vi möta den till och med i berättelserna om ett väl bekant folk, ny-zeeländarne, hvilka »af somliga sägas vara intelligenta, grymma och tappra; af andra svaga, vänliga och fega». [1] Och när vi betänka att vi mellan dessa ytterligheter hafva att behandla en oerhörd massa stridiga påståenden, kunna vi icke undgå att inse, det uppgiften att utvälja hvad som är verkligt bevisande i detta fall är värre än i något annat. Men låtom oss lemna aflägsna exempel och öfvergå till ett, som ligger oss omedelbart för ögonen.

För ej så länge sedan annonserades om »Den tvåhöfdade näktergalen» och på murarna i London voro plakat uppsatta med en figur, hvilken på en kropp syntes bära två hufvud, vända åt samma håll (jag menar icke de senare plakaten, hvilka till en del afveko från de första). Många funno det beskrifvande namnet och den motsvarande afbildningen tillräckligt noggranna och jag hörde själf ett fruntimmer, hvilken varit och sett den sammansatta varelsen, hänvisa till plakaten och programmen såsom gifvande en riktig framställning. Om vi antaga

[1] Thomson's *New Zealand.* Vol. I, p. 80.

att detta fruntimmer hade upprepat i ett bref hvad jag hört henne säga och om vi skulle fråga oss hvad en person, som femtio år härefter hade framför sig annonsen, afbildningen och brefvet, skulle tänka om karaktären af dessa bevis, måste vi medgifva att det anförda sakförhållandet borde förefalla honom obestridligt. Men om han efter ett tröttsamt letande bland alla vår tids tidningar och tidskrifter händelsevis påträffade ett visst nummer af *the Lancet*, skulle han upptäcka att fenomenet ingalunda hade två hufvud på en kropp, utan att det bestod af två individer, förenade med ryggarna och med hufvudena riktade åt motsatta håll och båda fullständiga i alla afseenden utom till dessa delar, som voro så sammanvuxna att de bildade ett dubbelt bäcken med vissa inelfvor gemensamma för båda. Då vi nu se att vi icke ens i fråga om så enkla och så lätt kontrollerade saker och der antagligen ingen haft någon fördel af att förvränga förhållandet kunna räkna på en sann framställning, huru skola vi kunna göra det i fråga om sociala fakta, hvilka äro så spridda och sammansatta och i följd häraf svåra att iakttaga och der uppfattningen i så hög grad förvränges af egennytta, förutfattade meningar och partiintressen?

Då jag till belysande af denna svårighet inskränker mig till exempel, hemtade från vår egen tid, lemnar jag åt läsarens eget ompröfvande att afgöra, huruvida icke, då till och med uti en jämförelsevis lugn och kritisk tidsålder de samhällsvetenskapliga vitnesmålen förfalskas på grund af hvarjehanda inflytelser, detta i ännu högre grad måste ha varit fallet i förflutna tider, då passionernas jäsning var häftigare och lättrogenheten större.

De som sent kommit till kunskap om vissa sakförhållanden, äro vanligen böjda att antaga, det dessa sakförhållanden sent uppstått. När en förändrad sinnesriktning kommit oss att aktgifva på tilldragelser, för hvilka vi förut voro likgiltiga, varder det ofta en följd, att vi tro det sådana tilldragelser blifvit allmännare än de varit fordom. Samma förhållande är det med olyckshändelser och sjukdomar. Om en person blifvit krympling, förvånas han öfver att det fins så många krymplingar, och om han får dålig mage, upptäcker han att dåliga magar äro långt vanligare, än han trodde, när han var ung. Af samma skäl är han böjd att tro, det tjenarne icke uppföra sig på

långt när så bra, som de gjorde i hans barndom, förgätande att de redan på Shakespeare's tid fingo uppbära samma förebråelse, att icke kunna jämföras med »den gamla verldens trogna tjenarskara». På samma sätt inbillar han sig, nu då han har söner som skola ut i verlden, att det är mycket svårare att få anställningar nu, än det var förr.

När personer, som sålunda taga intryck af händelser, hvilka förut icke berört dem, skola bevitna sociala fenomen, förvränga de vitnesmålen. Saker som de plötsligen varseblifvit misstaga de för saker, som plötsligen kommit till, och förledas sålunda att såsom ett tillväxande ondt eller godt betrakta något som ganska sannolikt är ett aftagande ondt eller godt. Låtom oss anföra ett eller par exempel.

Icke många generationer tillbaka var nykterheten snarare ett undantag än en regel; en karl, som aldrig varit drucken, var en sällsynthet. Man begagnade kryddor, som framkallade törst, man hade glas, som icke kunde stå, utan måste hållas i handen till dess de voro urdruckna och en persons värde bedömdes till en del efter det antal buteljer han kunde tömma. Först sedan en reaktion inträdt hos de högre och inom medelklassen fick man ögonen öppna för det onda, och följden blef måttlighetssällskap, hvilka gjorde sitt till att ytterligare förminska detsamma. Sedan kommo absoluta nykterhetsföreningar med mera ytterliga åsigter och mera ingripande verksamhet, hvilka ännu mera inskränkt det onda. Dessa åtgärder hafva framkallat en sådan verkan, att dryckenskapen, som en gång inom de högre klasserna var en förtjenst, sedan länge betraktas som en vanära; under det den inom de lägre klasserna betydligt aftagit och mötes med allmänt ogillande. Emellertid hafva de, hvilka bedrifva agitationen emot denna last, fått sina ögon allt mer och mer öppnade för densamma och de försäkra öppet eller underförstådt i sina tal och petitioner, att den icke blott är stor utan stadd i tillväxt. Sedan de under loppet af en generation genom sina ansträngningar på öfvertygelsens väg betydligt mildrat densamma, inbilla de sig nu och söka äfven inbilla andra, att den är alltför gigantisk att kunna bekämpas annorledes än med — Mainelagar och utskänkningsförbud. Och om vi skola följa det nyss inlemnade komité-betänkandet, böra böter och fängelsestraff

för fylleri stegras betydligt utöfver hvad de nu äro och räddningsanstalter böra upprättas, der drinkarne skola behandlas ungefär som brottslingar.

Betraktom vidare uppfostringsfrågan. Om vi gå tillräckligt långt tillbaka, skola vi finna adelsmän, hvilka icke blott voro oförmögna att läsa och skrifva, utan som till och med föraktade dessa färdigheter. Längre fram se vi jämte en svag uppmuntran från statsmaktens sida till sådana studier, som hade afseende på teologien, ett bestämdt motarbetande af all annan lärdom;[1] ty kunskaper voro icke nyttiga annat än för presterskapet. Gå vi närmare vår tid, finna vi äfven inom de högre klasserna ett ohjälpligt stafningssätt och för fruntimmer ansågs det mer eller mindre som ett opassande pedanteri att kunna stafva rätt — en känsla, beslägtad med deras, om hvilka Shakespeare säger att de ansågo »en vacker stil för någonting simpelt». Ända till den allra sista tiden har konsten att läsa och skrifva ingalunda varit allmän bland förpaktare och deras vederlikar i England. Men efter det bildningen under så många sekler framskridit med denna långsamhet, har den under det sista århundradet spridt sig med jämförelsevis rask fart. Sedan Raikes började med söndagsskolorna 1771, sedan qväkaren Lancaster 1796 öppnade de första af dessa skolor, hvilka sedermera gingo under hans namn, och efter 1811, då kyrkan måste upphöra med sitt motstånd och i stället blef en medtäflerska i fråga om de fattiga barnens uppfostran — hafva framstegen varit oerhörda. En okunnighet, som under så många århundraden varit regel, blef nu under loppet af ett halft sekel ett undantag. Och sedermera infördes 1834 efter denna kunskapens ej påtvingade, men dock hastiga spridning, i följd af en ökad insigt om de ännu kvarstående bristerna, systemet af statsunderstöd, hvilket, börjande med 20,000 pund, inom mindre än trettio år växte till öfver en million. Och nu efter detta omätliga ständigt växande framåtskridande höjes här ett rop att nationen är färdig att gå under i följd af bristande bildning. Hvar och en, som icke känner det förflutna och som dömer efter deras påståenden, som ifra för uppfostringsanstalter, skall tro, att endast de kraftigaste ansträngningar

[1] Hallam, *Middle Ages*, Part. II, ch. IX.

kunna rädda folket undan den afgrund af sedeförderf och brott, i hvilken okunnigheten står i begrepp att störta detsamma.

Hurusom intyg öfver objektiva fakta sålunda vanställas genom vitnenas subjektiva sinnesförfattning och huru vi städse måste vara på vår vakt emot denna orsak till förfalskning af de samhällsvetenskapliga bevisen, kunna vi lätt fatta, då vi se, hvilka falska föreställningar menniskor dagligen göra sig, när de jämföra det förflutna med det närvarande. Hvar och en, som efter mångårig frånvaro återvänder till sitt barndomshem och ser huru obetydliga de byggnader äro, hvilka han mindes såsom så storartade, skall i detta fall inse, att det icke var det förflutna, som var så storartadt, utan att hans mottaglighet af intryck var så stor och hans förmåga af kritik så ringa. Emellertid fattar han icke att samma förhållande gäller i allmänhet och att många sakers skenbara förfall i själfva verket endast beror på hans egen vidgade erfarenhet och utvecklingen af ett omdöme, som ej längre låter så lätt tillfredsställa sig. Häraf kommer det sig att mängden af menniskor, när de märka en förändring, ofta tro att den pågår i rent motsatt riktning mot den verkliga, såsom vi t. ex. kunna se uti den i alla tider gängse föreställningen, att menniskoslägtet aftagit i storlek och styrka, då tvärtom ben, mumier och vapen, som man påträffat, jämte resandes erfarenhet, som kommit i beröring med urfolk, bevisa, att öfverhufvud taget storleken och styrkan ökats.

De flesta vitnesbörd alltså, på hvilka vi hafva att grunda våra begrepp om samhällstillståndet förr och nu, måste behandlas med hänsyn till denna villfarelsegrund och ett afdrag göras, vexlande allt efter tidehvarfvet, ämnet och vitnet.

Utom denna förfalskning af den samhällsvetenskapliga bevisningen, beroende på vitnenas allmänna subjektiva tillstånd, hafva vi förfalskningar, hvilka bero på deras specielt subjektiva tillstånd. Och deribland märka vi först dem, som härflyta från förutfattade idéer.

Exempel på ytterligheter lemna oss fanatiska agitatorer, sådana som medlemmarne af *anti-tobakssällskapet*, i hvilkas sista mötesberättelse vi läsa, att »de statistiska uppgifterna angående hjärtsjukdomar, galenskap och para-

lysi samt befolkningens af båda könen minskade styrka och kroppsstorlek bevisa att dessa sjukliga förhållanden böra tillskrifvas bruket af tobak». Men utan att fästa oss vid så talande exempel som dessa, kunna vi finna öfverflödande bevis på att fakta i de flesta fall omedvetet förvridas på grund af deras älsklingsteorier, som framställa dem.

Under vår helsovårdslagstiftnings första dagar uppdrog en af styresmännen för helsovården, som ville bevisa nödvändigheten af de åtgärder han förfäktade, en jämförelse mellan dödlighetsprocenten uti en viss helsosam by (i Cumberland, tror jag) och i London och påstod, i det han påpekade den märkliga skilnaden, att denna skilnad berodde på orsaker, dem en god sundhetsvård kunde aflägsna. Förbiseende den omständigheten, att kolsyran från nära tre millioner menniskor och deras eldar i ena fallet förorsakade en förskämning af luften, som icke egde rum i det andra — förbiseende den omständigheten, att de flesta yrken i städerna måste förrättas inom hus och många utaf dem nödga till ett stillasittande lif, under det att landtbefolkningen för ett rörligt lif i fria luften — förbiseende, att många londonbors arbete kräfver en i förhållande till slägtets kroppskonstitution öfveransträngd hjärnverksamhet, under det landtbornes arbete är ett kroppsarbete, öfverensstämmande med slägtets kroppsbyggnad — förbiseende allt detta, hänför han hela skilnaden i dödsprocenterna till orsaker af sådant slag, som lagar och embetsmän kunna komma till rätta med.

Ett ännu märkligare exempel på, huru en älsklingshypotes kan förfalska en bevisning, lemnade mig en gång oafsigtligt en annan ifrare för sundhetslagstiftningen. Framläggande sina papper, påpekade han den stora skilnaden mellan antalet döda för år i den lilla staden nära London, der han bodde, och antalet döda för år i ett af Londons lägre distrikt — Bermondsey eller Lambeth eller någon trakt på Surrey-sidan. Han utbredde sig triumferande öfver denna stora skilnad, såsom bevisande huru mycket kunde uträttas medelst goda kloakledningar, ventilationer o. s. v. Å ena sidan förbisåg han den omständigheten, att hans förstad till största delen beboddes af en utvald befolkning, rika personer, väl födda och klädda och i tillfälle att förskaffa sig alla lifvets bekvämligheter

och hvilka föra ett ordentligt lefnadssätt utan öfveransträngning och bekymmer. Å andra sidan förbisåg han den omständigheten, att London-distriktet just i följd af sitt läge var ett sådant, som alla stadsbor, hvilkas ekonomiska ställning tillät dem att tänka på sin trefnad, undflydde, om de kunde, och hvarest hade sammanpackat sig en massa af dem, hvilka i följd af sin fattigdom voro utestängda från de bättre trakterna — de dåligt födda, drinkarne, utsväfvande sällar och andra vandrare på dödens stråkväg. Ehuru i första fallet ortens helsosamma läge ditlockat ett öfvervägande antal personer, hvilka i följd af andra förhållanden egde utsigter till ett långt lif, och ehuru i det andra fallet ställets osundhet gjorde det till en tvungen bostad för hufvudsakligen sådana, som i följd af andra förhållanden icke egde några utsigter till ett långt lif eller som ville gömma sig undan för att dö, framstäldes dock hela skilnaden såsom endast beroende på verkningarna af frisk eller osund luft.

Genom dylika uppgifter, lemnade af vitnen, hvilkas omdömen blifvit på detta sätt vilseledda, offentliggjorda i andra hand af vårdslösa publicister och beredvilligt mottagna af okritiska personer, hvilka tro allt hvad de se tryckt, utbredas falska förutfattade meningar, hvilka man vidare sträfvar att rättfärdiga genom att rikta folks uppmärksamhet på sådana fakta, som bekräfta dem, och afvända den från sådana, som äro motsägande. Genom hela den förflutna tiden har fortgått en förfalskning af sanningen genom inflytelser af dylik art, vexlande till graden hos hvarje folk och i hvarje tidsålder; och häraf uppstår ett nytt hinder för erhållandet af lämpliga data och fakta.

Men en annan och ännu svårare sakvrängande inflytelse med afseende på det medium, hvarigenom händelser och förhållanden komma till vår kunskap, har sin grund i vitnenas egennytta, sträfvan efter penningar eller andra fördelar; och vi böra städse behålla i minnet, att de flesta af de uppgifter, på hvilka samhällsvetenskapliga slutsatser måste grundas och efter hvilka lagstiftningen rättar sig, äro påverkade af personliga intressen.

Hvar och en vet att detta är fallet i fråga om affärsförhållanden. Att jernvägsföretag, till en början framkallade af ett trängande behof af bättre samfärdsel, snart blefvo påskyndade af spekulanter såväl bland penningmän

som ingeniörer och att uppgifna beräkningar öfver kostnad, trafik, vinst o. s. v. voro högeligen vilseledande — detta hafva många af våra läsare fått lära genom egen bitter erfarenhet. Att den vinst, som tillfallit förslagsmakare genom att grunda bolag alstrat ett utbildadt system, hvilket gjordt förfalskandet af data och fakta till en affär och som i fråga om svindel-assuransbolag bedrifvits så metodiskt, att en viss tidning gjort det till sin speciella uppgift att framdraga dessa ständigt upprepade bedrägerier, äro äfven allmänt kända förhållanden — påminnande oss om, huru nödvändigt det är inom dessa riktningar att med misstänksamma blickar granska de försäkringar, som framläggas för oss. Men att äfven i andra fall än affärsföretag egennyttan är en verksam orsak till oriktiga framställningar, derom är man icke lika klart medveten.

Att sätta i gång en agitation eller att bilda en förening är ofta icke mindre än grundandet af en bolagsaffär ett verksamt medel att komma sig upp i verlden. Likasom i Förenta Staterna politiken blifvit ett yrke, deri man inträder för att få en inkomst, så har ock här uppstått, ehuru lyckligtvis i mindre skala, en yrkesmässig filantropi, bedrifven med utsigt till en ställning i samhället eller lön eller bådadera. På samma sätt som en ung prest utan anställning och djupt känslig för det andliga armodet i en förstad, som uppvuxit utom kyrkornas områden, ifrar för att hopsamla medel till byggandet af en kyrka och troligen icke under denna sin värfning underskattar det onda, som skall botas; så gör ock öfver allt här och der en man med god tillgång på tid och knappa inkomster och djupt intresserad för något samhällsondt, som skall botas eller något godt, som bör utföras, sig själf till medelpunkten för en institution eller till driffjäder för en rörelse. Och då hans framgång hufvudsakligen beror på styrkan af den sak han förfäktar, får man icke vänta att han skall afmåla det onda, hvarom striden gäller, med matta färger eller envisas med att framhålla fakta, som tala emot hans planer. Såsom jag personligen kan intyga, gifves det personer, hvilka efter att ha varit verksamma i uppgörandet af planer för föregifna allmännyttiga inrättningar, anse sig förorättade, om de icke sedermera vid desamma erhålla anställningar som aflönade tjenstemän. Den nyligen timade skandalen i fråga

om »Fria-sofrums-föreningen» *(Free Dormitory Association)*, hvilken förening, såsom visades på ett möte af »Sällskapet för välgörenhetens ordnande» *(Charity-Organization Society)*, endast var ett exempel bland många af samma slag, visar hvarthän denna riktning kan leda. Och sanningens kränkande blir en gifven följd. En person, hvilken jag känt under hans trettioåriga erfarenhet af ligor, allianser, unioner m. m. för hvarjehanda ändamål, skrifver: »Likasom de religiösa samfunden uppställa de (föreningarna) sina trosläror och hvarje anhängare anses förpligtad att ropa sitt partis Schibboleth.... Alla sakförhållanden förvrängas till förmån för deras egna åsigter och de, som icke kunna förvrängas, undertryckas. Inom hvarje förening, med hvilken jag stått i någon förbindelse, har detta bedrägeri öfvats.»

Detsamma gäller om politiska agitationer. Anstalter, grundade i afsigt att arbeta för botandet af ett skriande samhällsondt, hafva olyckligtvis en stor benägenhet att varda anstalter, till en stor del och ofta hufvudsakligen underhållna och drifna för deras nytta, som skörda inkomster utaf dem. Ett löjligt exempel härpå erfor för icke många år sedan en viss parlamentsledamot, hvilken tog en verksam del i kampen för en radikal reform, den der under loppet af några år hade gjort sådana framsteg, att den nu tycktes ega sannolikhet för sig att gå igenom. Såsom varande en medlem af den förening, hvilken hade arbetat för reformens genomdrifvande, kom han händelsevis att gå in på föreningens byrå nyss före en debatt, hvilken troddes skola sluta med en majoritet för förslaget, och fann der sekreteraren och dennes biträden i ett tillstånd af bestörtning vid denna utsigt till framgång: de insågo tydligen att deras platser voro i fara.

När alltså personliga intressen komma med i spelet, kan det påtagligen icke hjälpas, att äfven hos personer, som vilja vara ärliga, uppstår en stark benägenhet att se sådana fakta, som äro passande för deras intressen, och en motvilja att göra sig synnerligt besvär med att uppsöka sådana, som äro stridande mot desamma. Derföre måste för det mesta ett stort afdrag göras vid de vitnesbörd, som afgifvas af anstalter och sällskap till stöd för de syften de fullfölja eller försvara. Och då en stor del af bevisningen för de sociala företeelserna både i förflutna

tider och för närvarande meddelas oss genom inrättningar, beräknade på att förvränga den, finna vi här ett ytterligare hinder för en klar uppfattning af sakförhållandena.

På det läsaren till fullo må inse, hvilka svårigheter dessa vilseledande inflytelser, när de verka gemensamt, ställa i vägen för samlandet af dugligt material för vetenskapliga slutledningar, må han närmare betrakta ett särskildt fall.

Alla som äro bekanta med sådana ämnen veta, att redan för omkring tio år sedan såväl föreläsare vid lärosätena som skriftställare i de medicinska tidskrifterna allmänt framhöllo den meningen, att den syfilitiska sjukdomen i våra dagar vore ett långt mindre allvarsamt ondt än fordom. Ända tills helt nyligen var detta en allmän sats, hvars giltighet ingen fackman satte i fråga. Men på samma sätt som nykterhetsfanatiker just under det dryckenskapen är i aftagande hafva höjt ett allt starkare rop på stränga åtgärder till dryckenskapens undertryckande; så hafva ock, under det den veneriska sjukdomen aftagit både i utbredning och styrka, vissa åtgärder och anordningar skapat den tron, att stränga mått och steg äro af nöden för dess hämmande. Denna motsägelse skulle i och för sig vara ett tillräckligt bevis på i hvad grad sanningen å ena eller andra sidan blifvit vanställd. Hvad skola vi då säga, när vi finna att ofvan nämda åsigt nyligen vitsordats af många bland våra högsta medicinska auktoriteter såsom bestyrkt af deras erfarenhet? Här några af deras vitnesmål.

Ordföranden i den sista komitén för undersökningar angående behandlingen och hämmandet af syfilis, Mr Skey, konsulterande kirurg vid St. Bartholomei hospital, aflade sitt vitnesmål inför ett utskott af öfverhuset. Hänvisande på en artikel, hvilken uttalade åsigterna hos föreningen för befrämjandet af en utsträckning af lagarna mot smittosamma sjukdomar, yttrade han att denna artikel var — »högst öfverdrifven» och »alltför starkt färglagd.» »Sjukdomen är ingalunda så vanlig eller jag må säga universel, som han der framställes, ... och jag har, sedan jag erhöll kallelse att inställa mig här i dag, haft tillfälle att meddela mig med åtskilliga ledande medlemmar vid Kirurgiska kollegiet, och vi äro alla af samma åsigt, att det onda för ingen del är så stort, som det framställes af föreningen.»

Mr John Simon, medlem af kungliga kirurgiska sällskapet, sedan trettiofem år sjukhusläkare och nu medicinsk rådgifvare åt Hemliga Rådet, skrifver å embetets vägnar:

»Jag har ingalunda för afsigt att vilja förneka, det de veneriska sjukdomarna äro ett verkligt och stort samhällsondt; men jag misstänker att allför öfverdrifna meningar äro gängse med afseende på deras utbredning och elakartade natur.»

Aflidne professor Syme yttrade:

»Det är nu till fullo bekräftadt, att giftet i närvarande tid (verklig syfilis) icke gifver upphof till dessa fruktansvärda följder, hvilka anförts, när det behandlats utan merkurialmedel.... Ingen af de svåra följder man så mycket plägade frukta visar sig numera någonsin och de vanliga, nyss omtalade, framträda jämförelsevis sällan. Vi måste derföre antaga, att giftet antingen förlorat i styrka eller att de svåra verkningar, man förr tillskref detsamma, berodde på behandlingen.»[1]

I *British and foreign medico-chirurgical review*, en medicinsk tidskrift som står långt öfver de andra och som är vänskapligt stämd mot lagarna angående smittosamma sjukdomar i hvad ankommer deras tillämpning vid militär- och flottstationer, läser man:

»Mängden af dem som genomgått denna sjukdom (inbegripet de sekundära åkommorna) lefva lika länge, som de eljest hade kunnat vänta sig att lefva, och dö af sjukdomar, med hvilka syfilis icke har mer att göra än mannen i månen.... Säkerligen kunna icke 455 personer, som lida af verklig syfilis under en eller annan form, på en fattig befolkning af en och en half million (mindre än 1 på 3000) .... anses för ett så stort antal, att det bör påkalla en undantagsåtgärd å någon regerings sida.»

Mr Holmes Coote, kirurg och föreläsare i kirurgi vid St. Bartholomei hospital, säger:

»Det är en beklaglig sanning, att de mödor hederliga, hårdt arbetande, gifta kvinnor inom arbetsklassen utstå pröfva mera på helsan och verka skadligare för utseendet, än skökans oregelbundna, utsväfvande lefnadssätt.»

Vidare anför Mr Byrne, läkare vid Lock hospital i Dublin, att »det förekommer på långt när icke så många

[1] *Principles of surgery*, 5:th ed. p. 434.

fall af syfilis nu som förr;» och efter att hafva beskrifvit några af de allvarsamma följder, som en gång voro vanliga, tillägger han:

»I skolen icke träffa ett fall af sådan art under åratal — ett faktum, som ingen läkare kan hafva undgått att anmärka.» Mr W. Burns Thomson, sedan tio år föreståndare för friapoteket (Dispensary) i Edinburgh, afger följande vitnesbörd:

»Jag har haft godt tillfälle att lära känna de förherrskande sjukdomarna och jag kan blott säga, att de framställningar, som göras af förkämparne för dessa lagar, äro för mig fullkomligt obegripliga, de synas mig i hög grad öfverdrifna.»

Regementsläkaren *(Surgeon Major)* Wyatt vid Coldstream-gardet anförde inför öfverhus-komitén, att han till alla delar instämde med Mr Skey. Till svar på frågan 700 sade han:

»Den art af syfilis, som uppträder i våra dagar är af en ganska godartad karaktär. I själfva verket se vi nu mera inga af dessa gestalt och ansigte vanställande härjningar, denna sjukdom förr plägade anställa .... Det är ett otvifvelaktigt faktum att sjukdomen både i detta land och i Frankrike aftagit i styrka.

Frågan 708: Såvidt jag förstår vill ni säga att enligt eder åsigt den veneriska sjukan i allmänhet, oberoende af *lagarna*, antagit en mildare karaktär? *Svar:* Ja, detta är alla både civila och militära läkares erfarenhet.»

Dr Druitt, president för föreningen af medicinska tjenstemän i London intygade vid ett af dess möten, — »att han efter trettionio års erfarenhet vore berättigad att säga, det fall af syfilis i London voro sällsynta bland medelklassen och de högre klasserna, samt lätt botade.»

Äfven Mr Acton, en specialist, hvilken mer än någon annan har del i de nämda lagarna, medgaf inför öfverhus-komitén, att »sjukdomen är mildare än den var förr.»

Och sedermera hafva vi, vigtigast af alla, Mr Jonathan Hutchinsons intyg, den erkändt högsta auktoriteten i fråga om ärftlig syfilis och hvars upptäckter vi i själfva verket hufvudsakligen hafva att tacka för kännedomen om bevisen på den syfilitiska smittans närvaro. Ehuru sålunda naturligen mera böjd att öfver- än underskatta

beloppet af ärfd syfilis, skref dock mr Hutchinson, under det han var utgifvare af *British medical journal*, följande:

»Ehuru man vore böjd för ett motsatt antagande, hafva dock nyare upptäckter och en sorgfälligare forskning, långt ifrån att utsträcka området för den syfilitiska sjukdomen såsom orsak till kroniska åkommor, bestämdt sträfvat att inskränka det .... ehuru vi hafva upptagit såsom afgjordt syfilitiska vissa sjukdomar af ett bestämdt slag, hvilka förut icke erkändes såsom sådana, hafva vi uteslutit ett långt större antal, hvilka förr voro misstänkta .... Vi kunna nu igenkänna ett subjekt med stark ärftlig smitta på tänderna och ansigtsbildningen; men de som äro mest öfvertygade om värdet af dessa kännetecken, äro ock öfvertygade om, *att de icke förekomma hos en på fem tusen af vår befolkning*.

Samma intyg afgifva äfven läkare på kontinenten, bland hvilka Ambrose Paré längesedan yttrade, att sjukdomen »blir tydligen mildare för hvar dag», och Auzias Turenne, att »den står på väg att försvinna öfver hela Europa». Astruc och Diday instämma i samma påstående. Och den nyaste auktoriteten i fråga om syfilis, Lancereaux, hvars arbete är så högt värderadt, att det blifvit öfversatt genom Sydenhamsällskapets försorg, försäkrar att:

»I dessa fall, hvilka äro långt ifrån sällsynta, är syfilis blott en ofullgången sjukdom; lätt och godartad lemnar den icke efter sig några oroande spår. Det är omöjligt att lägga för mycken vigt vid denna punkt. För närvarande i synnerhet, då syfilis ännu inger öfverdrifna farhågor, bör det varda kändt, att denna sjukdom i ett stort antal fall helt och hållet försvinner med upphörandet af hudutslaget och måhända stundom redan med det ursprungliga såret.»

Man skall måhända anmärka, att dessa vitnesbörd af medicinskt bildade personer, hvilka genom sin höga ställning i allmänhet eller sin långvariga eller speciella erfarenhet äro så berättigade att uppträda såsom domare, äro ett urval, och att emot dem kunna uppställas intyg af sir James Paget, sir W. Jenner och mr Prescott Hewett, hvilka betrakta detta onda såsom ytterst allvarsamt. Möjligen skall man ock såsom svar anföra ett offentligt aktstycke, hvilket, hänvisande på dessa nyssnämde trenne herrars åsigter, »högligen gillade af ett stort antal praktiserande läkare», förklarar att de »svårligen kunna bemötas

med några få enstaka yttranden, att det onda öfverdrifvits» — en något oegentlig förklaring, då man tager i betraktande icke blott dessa vetenskapsmäns allmänna anseende, utan äfven den vigtiga omständigheten, att flere ibland dem äro specialister. Att vinna ett noggrant, samstämmigt medicinskt omdöme vore omöjligt, utan att anställa omröstning med alla verldens läkare och kirurger; men vi hafva ett medel, hvarigenom vi kunna döma om, hvilken åsigt antagligen har mesta utsigten för sig att varda »högligen gillad af ett stort antal praktiserande läkare»; det nämligen, att taga en lokal grupp af läkare. Af femtioåtta doktorer och kirurger i Nottingham och dess förstäder hafva femtiofyra tecknat sina namn under en offentlig förklaring, att den syfilitiska sjukdomen »högst betydligt aftagit i fråga om antalet inträffande fall och uppträder under en så förmildrad form, att vi knappast kunna erkänna henne vara samma sjukdom, som den af våra förfäder beskrifna». Och bland dessa befinna sig nästan alla i det offentligas tjenst anstälda läkare i staden.

Just under det jag skrifver detta, kommer mig ett beslägtadt bevis till handa under form af ett bref, offentliggjordt i *British medical journal*, från dr Carter, hedersdoktor vid Liverpools södra hospital, hvilken anför, att efter åtskilliga öfverläggningar vid medicinska institutet i Liverpool, »en petition uppsattes af mig själf, som strängt klandrade ifrågavarande lagar .... och inom några få dagar erhöllos etthundraåtta underskrifter (af personer med medicinsk bildning)». »Emellertid», tillägger han, »gjordes allvarsamma bemödanden af ett antal herrar att skaffa läkareunderskrifter på en petition till förmån för lagarna, känd under namn af 'London-memorialet' — bemödanden, hvilkas resultat blef endast tjugunio namn.» Dock har det, oaktadt dessa många och till en stor del med afseende på kvaliteten högt stående vitnesmål, varit möjligt att så framställa saken, att både inom allmänna opinionen och lagstiftningen den föreställningen vunnit insteg, att utomordentliga mått och steg äro oundvikliga för behandlingen af en sig utbredande pest. Helt nyligen skrifver en parlamentsledamot: »Vi hafva på grund af hvad som synes en ofelbar bevisning blifvit öfvertygade, att en förfärlig ärftlig sjukdom håller på att undergräfva nationens helsa och krafter och framför allt förstöra oskyldiga kvinnor och barn.»

Och må man här beakta den märkliga omständigheten, att då en så falsk uppfattning af sakförhållanden kan utbreda sig, kan ock genom den deraf väckta oron i sinnena uppstå en blindhet för de mest omotsägliga sakförhållanden, bestyrkta genom efter hvarandra följande generationers samlade erfarenhet. Ända tills helt nyligen har den grundsatsen varit förkroppsligad i våra rättegångsformer, att en uppenbar förbrytelse måste vara begången, innan lagliga åtgärder kunna vidtagas, och man sökte i gamla tider att genom en praktisk tillämpning af denna grundsats förekomma de förfärliga skador ett motsatt förfarande kunde åstadkomma — såsom en juris professor erinrar oss: »Afsigten med hela den engelska lagens invecklade system af kontroller och försigtighetsmått, oss tillförsäkrade genom en lång följd af konstitutionella konflikter, har varit den, att förhindra det en oskyldig person ens för ett ögonblick skulle varda behandlad som en tjuf, mördare eller annan brottsling blott på en polismans föregifna eller verkliga misstanke.» Men nu har man under ett tillstånd af grundlös förskräckelse »onödigtvis och tanklöst lemnat ur sigte den aktning lagstiftningen hittills visat för äfven den ringaste medborgares personliga frihet.»[1] Det ligger i den menskliga naturen att antaga såsom en afgjord sak, att en oansvarig makt i allmänhet taget ger anledning till svåra missbruk. Alla nationers erfarenhet i alla tider öfverflöda af bevis på ett groft missbruk af den oansvariga makten; och den representativa styrelseformens utveckling är liktydig med utvecklingen af institutioner grundade i afsigt att förekomma dylika missbruk. Alla våra politiska strider, hvilka slutat med en utveckling af friare författningar, hafva förts för att sätta en dam mot något särskildt groft missbruk af den oansvariga makten. Dock varda nu vår dagliga erfarenhets fakta, bestyrkta af hela menskligheten erfarenhet under förflutna tider, i tysthet förnekade; och man handlar såsom antoge man, att inga grofva missbruk af en oansvarig makt kunde förekomma. Och allt detta på grund af en tillkonstlad panik rörande en aftagande sjukdom, hvilken icke dödar en femtedel så många som skarlakansfebern, och som behöfver tio år att förgöra samma antal, som diarrhé förgör på ett.

---

[1] Professor Sheldon Amos.

Se der, hvilka svårigheter vi hafva att vakta oss för vid samlandet af samhällsvetenskapliga uppgifter, både de som angå vår tid och de som angå det förflutna. Ty de vitnesbörd, som kommit oss till handa rörande förgångna tiders vare sig politiska, religiösa, juridiska, fysiska, moraliska eller andra samhällsförhållanden samt rörande de speciella orsaker, som inverkat på dessa förhållanden, hafva varit underkastade icke lika stora utan långt större förvrängningar. Ty då aktningen för sanningen var mindre, var ock benägenheten att antaga obevisade påståenden större.

Äfven der öfverlagda mått och steg vidtagas för vinnande af en grundlig utredning angående någon viss framstäld politisk eller social fråga genom tillkallande af vitnen från alla klasser och intressen, är det svårt att komma till det sanna förhållandet, ty omständigheterna vid undersökningen sträfva af sig sjelfva att framhålla vissa slags bevis med undanhållande af andra. Till belysning må här intagas följande anförande af lord Lincoln, när han afgaf sin motion om allmänningarnas inhägnande:

»Det vet jag, att i nitton fall af tjugu hafva komitéer, tillsatta af detta Hus för handläggandet af enskilda motioner, försummat de fattiges rätt. Jag säger icke att denna blifvit försummad med afsigt — långt derifrån; men hvad jag påstår är, att den blifvit försummad, derföre att man låtit komitéerna förblifva i okunnighet om densamma af det skäl, att den fattige just på grund af sin fattigdom är oförmögen att komma upp till London, betala arvode åt ett juridiskt biträde, framskaffa vitnen och utföra sin talan inför en komité af detta Hus.» (*Parlamentsförhandlingar* 1845, maj 1.)

Många inflytelser af annan art, men alla på samma sätt sträfvande att från undersökningen af en fråga utesluta vissa dithörande sakförhållanden, komma också med i spelet. Antag att en fråga skall afgöras, och det skall högst sannolikt inträffa, att vitnena å ena sidan genom vitnesmål af en viss art sätta i fara ett system, på hvilket de helt och hållet eller till en del äro beroende i fråga om sitt lifsuppehälle, under det att vitnesmål af en motsatt natur kunna bevara det. Genom ett slags vitnesbörd kunna de stöta sig med sina förmän och riskera sin fortkomst; genom ett annat göra de motsatsen. Dessutom kan det inträffa, att vitnen, ehuru de icke äro så direkt intresserade, dock

indirekt låta sig påverkas af den tanken, att de genom att nämna vissa fakta skola ådraga sig ovilja af inflytelserika personer inom deras ort — en allvarsam sak inom en provinsstad. Och under det att dylika inflytelser kraftigt sträfva att försvara en bestående inrättning, är det ganska möjligt, ja, högst troligt, att det motsatta intresset icke eger någon organisation, mäktig att framhålla de fakta, som tala för detsamma — der är ingen syssla i fara, ingen befordran, intet bifall att vinna, ingen ovilja att undvika. Motsatsen kan deremot inträffa: verkliga, betydande uppoffringar kunna fordras, innan dessa stridiga fakta kunna bringas i dagen. Och sålunda kan det hända att, öppen och ärlig som undersökningen synes, omständigheterna dock leda till en ensidig framställning.

En vanlig optisk villa skall belysa arten af dessa själfbedrägerier, som ofta vilseleda forskaren i samhällsvetenskapliga frågor. När man står vid en sjöstrand i månsken, ser man i riktningen mot månen en ljusstrimma, sträckande sig öfver den krusiga ytan, hvilken strimma, såsom synes af den närmaste delen, består af skimret från de små vågornas sidor. Man går, och ljusstrimman tyckes gå med en. Det fins äfven bland den bildade klassen många, hvilka tro att denna ljusstrimma har en objektiv tillvaro och att den verkligen flyttar sig efter åskådaren, någon gång, såsom jag kan intyga, med uttryck af förvåning öfver detta fenomen. Men oberoende af åskådaren finnes ingen sådan ljusstrimma; ej heller någon rörelse hos denna ljusrand af glittrande vågor, när åskådaren rör sig. Öfver hela den mörka ytan äro alla vågorna lika så månbelysta, som dem han ser, men det ljus de återkasta träffar icke hans ögon. Ehuru sålunda somliga vågor synas skimrande och de öfriga icke, och ehuru allt efter som åskådaren flyttar sig, andra vågor tyckas bli belysta, som förut icke voro det, äro dock båda dessa fenomen blott synvillor. Förhållandet är helt enkelt, att hans ställning i förhållande till vissa vågor kommer honom att se deras återkastning af månljuset och hindrar honom från att se återstrålningarna från alla andra vågor.

Samhällslärans sanningar äro i hög grad underkastade förfalskning på grund af dylika synvillor. Vanligen står iakttagaren i ett sådant förhållande till fenomenen, som kommer honom att se de särskilda undantagsfallen och

de som anslå hans känsla, men undanhåller från hans blickar de alldagliga, de som icke väcka hans enskilda intresse, hvilka utgöra den stora massan af företeelser. Och denna omständighet; som är en allmän orsak till bedrägliga uppfattningar, understödes på hvarjehanda sätt af de mera speciella orsaker, dem jag ofvan angifvit; och de samverka alla att göra de medier hvarigenom sakförhållanden varseblifvas, genomskinliga med hänseende till vissa och dunkla med hänseende till andra.

Ganska allvarsamma vanställningar af sanningen härflyta äfven från en omedveten förblandning af iakttagelse och slutsats. Allestädes är det en ymnig källa till villfarelser, när man uppgifver såsom någonting förnummet, hvad som i verkligheten är en slutsats dragen af någonting förnummet; och denna källa till villfarelse flödar med ovanlig ymnighet inom samhällslärans område. Se här ett exempel.

För några år sedan offentliggjorde Dr Stark resultaten af de jämförelser han gjort emellan dödlighetsprocenterna för gifta och ogifta, hvilka utvisade, såsom det tycktes, en högre grad af helsa inom det gifta ståndet. De försök, som gjordes att kritisera hans bevis, kunde icke i någon allvarsam mån rubba dem; och han har alltsedan anförts, såsom den der till fullo bevisat det anförda förhållandet. Nyligen har jag sett anförda ur *Medical press and circular* följande summariska uppgifter, som gå ut på att bestyrka samma sak:

»M. Bertillon har till den medicinska akademien i Bruxelles inlemnat en afhandling öfver detta ämne (äktenskapets inflytande), hvilken offentliggjorts i *Revue scientifique*. Från 25 till 30 års ålder uppgår dödligheten på 1,000 i Frankrike till 6,2 för gifta män, 10,2 för ungkarlar och 21,8 för enkor. I Bruxelles är dödligheten för gifta qvinnor 9 på 1,000, för flickor lika och för enkor ända till 16,9. I Belgien stiger antalet från 7 på 1,000 för gifta män till 8,5 för ungkarlar och 24,6 för enkor. Proportionen är densamma i Holland. Från 8,2 för gifta män stiger den till 11,7 för ungkarlar och 16,9 för enklingar, 12,8 för gifta kvinnor, 8,5 för ogifta kvinnor och 13,8 för enkor. Medeltalet af dödligheten på 1,000 personer från 25 till 30 lefnadsår blir 4 för gifta män, 10,4 för ogifta och 22 för enkor. Detta äktenskapets välgö-

rande inflytande visar sig vid alla åldrar och framträder alltid märkbarare i fråga om männen än kvinnorna».

Jag vill icke uppehålla mig vid bedrägligheten af ofvan anförda slutledning i hvad den rör enkornas relativa dödlighet — felslutet är tydligt för hvar och en som något tänker sig för. Jag skall inskränka mig till det mindre i ögonen fallande felslut, hvartill både M. Bertillon och Dr Stark gjort sig skyldiga vid jämförelsen mellan de giftas och ogiftas dödlighetsförhållanden. Så tydligt än deras siffror tyckas bevisa ett direkt kausalsammanhang emellan äktenskapet och lifslängden, bevisa de i verkligheten ingenting. Ett sådant sammanhang kan finnas, men de anförda uppgifterna gifva ingen rättighet att draga en sådan slutsats.

Vi behöfva blott betrakta de omständigheter, hvilka i många fall bestämma giftermål och de, som i andra fall hindra giftermål, för att finna, att det sammanhang siffrorna skenbart antyda icke är det verkliga. Hvarhelst en böjelse uppstår, hvad är det som i de flesta fall afgör frågan för eller mot äktenskap? Egandet af dertill erforderliga förmögenhetsvilkor. Ehuru åtskilliga personer obetänksamt gifta sig utan erforderliga medel, är det dock onekligt, att i många fall giftermålet uppskjutes af mannen eller förbjudes af föräldrarna eller vägras af kvinnan, till dess antaglig sannolikhet gifves för en tryggad utkomst. Nåväl, bland män, hvilkas giftermål beror på förvärfvandet af tillräckliga inkomster — hvilka äro de, som hafva de största utsigterna för att kunna förvärfva sig dessa? De så i fysiskt som andligt afseende bästa — de som hafva stark kropp, godt förstånd och goda seder. Ofta betingar en stark kropp en framgång och i följd deraf en inkomst, den en svag kroppsbildning, oförmögen att uthärda en sträng täflan, icke kan ernå. Ofta medför ett öfverlägset förstånd befordran och ökade inkomster, under det att dumheten stannar efter på de sämst aflönade posterna. Klokhet, sjelfbeherrskning och en fjärrseende uppoffring af det närvarande för framtiden betrygga ofta erhållandet af inbringande tjenster, hvilka aldrig gifvas åt de påflugna eller lättsinniga. Men hvilket inflytande på lifslängden utöfva icke kroppsstyrka, förstånd och klokhet jämförda med svaghet, dumhet och bristande sjelfbeherrskning? Tydligen befordra de förra

lifvets uppehållande, under det de senare befordra en förtidig död. Det vill säga, samma egenskaper, som i de flesta fall sätta en man i stånd att förvärfva sig medel att kunna gifta sig, skänka honom ock utsigten till ett långt lif och tvärtom.

Ja, det gifves ett ännu mera direkt förhållande af samma allmänna natur. Hos alla varelser af hög typ är det först då, när individens tillväxt och utveckling äro nära afslutade, som frambringandet af nya individer varder möjligt; och förmågan att alstra och utveckla nya individer mätes efter det belopp af lifskraft, som öfverstiger det för självfuppehållelsen nödvändiga. De reproduktiva instinkterna med alla dem åtföljande känslor varda först då förherrskande, när den individuella utvecklingens kraf på naturen minskas och ett öfverskott af kraft uppstår, som möjliggör frambringandet af afkomma utan intrång på självfuppehållelsen, och i allmänhet taladt äro dessa instinkter och känslor starka i förhållande till måttet af denna öfverskjutande lifskraft. Men att ega ett stort öfverskott af lifskraft angifver en god organisation — och en sådan har utsigt till ett långvarigt bestånd; så att i självfva verket samma fysiska öfverlägsenhet, som ger styrka åt de instinkter och känslor, hvilka förorsaka giftermål, leder ock till ett långt lif.

Ännu en omständighet verkar i samma riktning. Äktenskapet bestämmes icke helt och hållet efter männens önskningar; det bestämmes äfven till en del efter kvinnornas tycken. Om andra förhållanden äro lika, dragas kvinnorna till kraftfulla män — män med stark kropp, starka känslor och framstående själsförmögenheter; och tydligen kommer dem deras frihet i valet att i många fall gifva korgen åt de mera underlägsna manliga individerne särskildt de missbildade, sjukliga och vare sig i fysiskt eller andligt hänseende dåligt utvecklade. Så att, för så vidt äktenskapet beror på kvinnans val, är resultatet för männen i allmänhet detta, att de bästa ha lätt att få hustrur, under det en del af de sämsta bli utan. Sålunda medverkar denna inflytelse att införa dem, som hafva största utsigten till ett långt lif, i de gifta männens led och att kvarhålla i ungkarlsståndet dem, som hafva minsta utsigten att bli långlifvade.

På trenne vägar leder således denna organisationens öfverlägsenhet, som orsakar ett långt lif, äfven till äktenskap. Den åtföljes enligt regeln af en öfvervägande styrka hos de instinkter och känslor, som påskynda äktenskap; den åtföljes af denna kraft, som förmår försäkra sig om de medel, som göra ett äktenskap utförbart, och den ökar sannolikheten af framgång i frieri. De framlagda siffrorna afgifva intet bevis för att äktenskap och långt lif stå till hvarandra i förhållande af orsak och verkan, utan bestyrka helt enkelt den slutsatsen, hvilken hade kunnat dragas på förhand, att äktenskap och ett långt lif äro hvarandra åtföljande resultat af samma orsaker.

Detta slående exempel på huru en slutsats oriktigt kan tagas som ett faktum, må tjena oss till en varning emot andra af de faror, hvilka vänta oss vid behandlingen af samhällsvetenskapliga uppgifter. Då statistiker hafva visat att gifta män lefva längre än ogifta, synes detta ovedersägligen innebära, att det äktenskapliga lifvet måste vara helsosammare än det ogifta ståndet. Och dock se vi att denna slutsats alls icke är ovedersäglig; ehuru ett sådant sammanhang kan ega rum, är det ingalunda ådagalagdt genom den föregifna bevisningen. Dömen då, huru svårt det måste vara att bland samhällsfenomen af ännu mer invecklad beskaffenhet kunna skilja mellan skenbara och verkliga förhållanden.

Ännu en gång, vi afledas genom ytliga, ovigtiga fakta från de djupt liggande, verkligt vigtiga fakta, hvarpå de häntyda. Samhällslifvets enskildheter, intressanta händelser och märkvärdiga saker, som tjena till näring för sladdret, skola alltid, om vi tillåta det, undandölja för oss det bakom liggande lifssammanhanget och den egentliga lifsverksamheten. Hvarje samhällsfenomen är ett resultat af ett ofantligt aggregat af allmänna och särskilda orsaker; och vi kunna antingen taga fenomenet själft såsom i och för sig vigtigt eller kunna vi fatta det i förening med andra fenomen såsom hänvisande på en ej i ögonen fallande sanning af verklig betydelse. Låtom oss ställa de båda sätten emot hvarandra.

För några månader sedan skref en korrespondent till *Times* från Calcutta:

»De årliga examina vid Calcutta-universitetet skulle kunna lemna ett rikligt material för bedömande af värdet

utaf våra uppfostringssystem. Det engelska öfversättningsprofvet som förelagts hinduerne för inträdesexamen detta år omfattar *Ivanhoe*. Här äro några svar, som jag uppsnappat. Stafningen är dålig, men detta har jag ej brytt mig om att återgifva:

»Fråga — 'Slängd karl?' (Svar 1) 'Man med öfverflödigt vetande.' (Svar 2) 'Galen.' (Fr.) 'Demokrat?' (Sv. 1) 'Kjolregemente.' (Sv. 2) 'Trolldom.' (Sv. 3) 'Half svängning med hästen.' (Fr.) 'Babylonisk jargon?' (Sv. 1) 'Ett kärl, gjordt i Babylon.' (Sv. 2) 'Ett slags dryck, gjord i Jerusalem.' (Sv. 3.) 'Ett slags rock, buren af babylonierne.' (Fr.) 'Lekmannabroder?' (Sv. 1) 'En biskop.' (Sv. 2) 'Styfbror.' (Sv. 3) 'En lärjunge af samma gudfader.' (Fr.) 'Packmulåsna?' (Sv.) 'En envis jude,' (Fr.) 'En gallsprängd gynnare?' (Sv. 1) 'En man med sträng karakter.' (Sv. 2) 'En person med en näsa, liknande en örnnäbb.' (Fr.) 'Kloster?' (Sv.) 'Ett slags mussla.' (Fr.) 'Krogpolitiker?' (Sv. 1) 'Politiker i skuld på krogen.' (Sv. 2) 'Pöbelaktigt folk.' (Sv. 3) 'Föreståndare för prestkyrkan.' (Fr.) 'Ett par aflagda vidbyxor (galligaskins)?' (Sv.) 'Två *gallons* vin.'»

Det faktum man här vill framhålla såsom betydelsefullast är, att dessa hindu-ynglingar vid sin inskrifningsexamen förrådde en så stor okunnighet i fråga om ord och uttryck i en engelsk bok, som de läst; och den afsedda slutsatsen synes vara den, att de visat sig odugliga att börja sin akademiska bana. Om vi nu, i stället att taga för godt hvad som bjudes oss, ser litet längre in i saken, blir hvad som slår oss med förvåning detta, att en examinator kan vara så dåraktig, att han för att pröfva ynglingars mogenhet att börja sin högre uppfostran, förhör dem i ett främmande folks konsttermer, tjufspråk och rotvälska, ja till och med föråldrad rotvälska. I stället för ynglingarnes oduglighet, som framhålles för oss, framträder här snarare *deras* oduglighet, som skola uppfostra dem.

Om vi åter, i stället att uppehålla oss vid detta särskildt anförda fall, sammanställa det med andra af samma art, måste vår uppmärksamhet dröja vid det allmänna sakförhållandet, att examinatorer, synnerligast de som blifvit tillsatta under de senare förvaltningssystemen, vanligen uppställa frågor, hvilka äro ytterst olämpliga. Såsom jag hörde af hans son fann sig en af våra domare för icke

länge sedan oförmögen att besvara en samling skrifna frågor, som framlagts för ynglingar som aflägga juridisk examen. En allmänt bekant kännare af den grekiska literaturen, utgifvare af ett grekiskt skådespel och som blef utnämd till examinator, fann det frågeformulär, som blifvit uppsatt af hans företrädare, allt för svårt för sig själf att besvara. Mr Froude yttrar i sitt inträdestal i St. Andrews om ett frågeformulär, uppsatt af en examinator i engelska historien, »af ett dussin frågor skulle jag själf icke kunnat besvara mer än två.» Och jag hör af mr G. H. Lewes, att han icke kunde besvara de frågor rörande engelska literaturen, som examinatorerne i civil-tjenstexamen gifvit hans son; och om vi sammanställa dessa uppgifter med de intyg af samma slag, som afgifvas från alla håll af både studenter och professorer, finna vi det egentligen anmärkningsvärda förhållandet vara detta, att examinatorerne, i stället för att framlägga frågor, lämpliga för studenterne, uppställa sådana, hvilka kunna lägga i dagen deras egen vidsträckta lärdom. I synnerhet om de äro unga och hafva ett rykte att vinna eller rättfärdiga, begagna de tillfället att exponera sin lärdom utan hänsyn till deras intressen, som de skola examinera.

Om vi låta vår blick genomtränga detta ganska betydelsefulla och allmänna sakförhållande ner till det underliggande, djupare, framställer sig för oss den frågan — Hvilka examinera examinatorerne? Huru kommer det sig, att personer, skickliga i sitt särskilda ämne, men så utan omdöme, kunnat intaga de platser de bekläda? Denna förherrskande oduglighet hos examinatorerne bevisar med nödvändighet en felaktighet i förvaltningens medelpunkt. Någonstädes utöfvas den högsta afgörande makten af personer, hvilka äro olämpliga att utöfva den. Om examinatorernes examinatorer ålades att besvara ett frågeformulär, hvars ämnen vore rätta sättet att examinera och de nödiga egenskaperna för en examinator, skulle vi få se på ganska otillfredsställande svar.

Men sedan vi genom de smärre enskildheterna och de allmännare sakförhållandena ledt oss ned till dessa djupare fakta, torde vi vid en närmare pröfning finna att icke ens dessa äro de djupaste eller mest betydande. Det varder då klart, att de som ega högsta myndighet antaga i likhet med folk i allmänhet, att det enda väsentliga för

en lärare eller examinator är en fullständig kunskap om det ämne, hvari han skall undervisa eller examinera; hvaremot en lika väsentlig sak är insigt i psykologien, och i synnerhet den del deraf, som behandlar själsförmögenheternas utveckling. Ingen, som icke antingen genom särskildt studium eller genom sin dagliga erfarenhet och en snabb uppfattning förvärfvat sig en närmelsevis sann insigt om huru tankeförmågan förnimmer, reflekterar och drager slutledningar och genom hvilka processer idéerna utveckla sig från konkreta till abstrakta och från enkla till sammansatta, är duglig att meddela en verklig undervisning eller att framställa frågor, hvarigenom resultaten af denna undervisning verkligen kunna mätas. Vidare varder det tydligt att de maktegande i likhet med allmänheten antaga, att en uppfostrans värde bevisas genom mängden af samlade kunskaper; hvaremot det bevisas långt bättre genom förmågan att begagna kunskaperna — genom att pröfva, huru långt de förvärfvade kunskaperna blifvit förvandlade till kraft och sålunda dugliggjorda såväl för lifvets allmänna värf som för fullföljandet af en självständig forskning. Och ehuru den åsigten allt mer och mer gör sig gällande, att en massa af osammanhängande vetande, när allt kommer omkring, är af föga värde och att det ligger större värde i ett mindre, men väl ordnadt kunskapsförråd, är det dock betecknande att denna sanning ännu icke vunnit officielt erkännande. Ledningen af vårt undervisningsväsende utöfvas för närvarande och skall länge fortfara att utöfvas efter omogna och föråldrade grundsatser.

Såsom här, så hafva vi äfven i andra fall, som möta oss i det närvarande och genom hela det förflutna, att kämpa mot den svårigheten, att största delen af de vitnesintyg, som lemnas oss såsom egande absolut intresse och värde i och för sig, ega värde endast för så vidt de hänvisa på andra förhållanden. Vi måste motstå frestelsen att uppehålla oss vid dessa alldagligheter, hvilka utgöra nio tiondedelar af innehållet i våra urkunder och historier, och hvilka förtjena uppmärksamhet endast på grund af de fakta, hvarpå de indirekt hänsyfta eller dem de underförstådt bekräfta.

Utom dessa förfalskningar af bevisen, som bero på slumpvisa iakttagelser, på iakttagarnes subjektiva tillstånd,

på deras hänförelse, förutfattade fördomar eller egna intressen — utom dem, som uppkomma i följd af den allmänna benägenheten att som ett iakttaget faktum framställa hvad som i verkligheten är en slutsats från en iakttagelse samt utom dem, som uppkomma i följd af den allmänna benägenheten att underlåta denna pröfning, hvarigenom små ytliga resultat spåras tillbaka till stora inre orsaker, komma ytterligare de förfalskningar, som äro en följd af bevisningsmaterialets spridning i rummet. Af hvilken art de fenomen än äro, som vi hafva att betrakta, såsom politisk, moralisk, religiös, kommersiel o. s. v., framställer ett samhälle dem alltid på ett så spridt och mångfaldigt sätt och under så olika förhållanden för oss, att våra föreställningar om dessa fenomen äfven i bästa fall endast utgöra en föga motsvarande bild af desamma.

Besinnom huru omöjligt det är att fullt troget uppfatta en jämförelsevis så enkel sak som det landområde ett samhälle intager. Äfven med tillhjälp af geografiska och geologiska, af en mängd landtmätare långsamt och noggrant utarbetade kartor — äfven med tillhjälp af beskrifningar öfver städer, grefskap, bergs- och slättlandsdistrikt — äfven med tillhjälp af de undersökningar vi själfva gjort här och hvar på resor under vårt lif; kunna vi icke bilda oss ens någonting liknande en sann föreställning om den verkliga ytan, sådan hon är — plöjd, gräsbeväxt, skogig; jämn, vågig, bergig; vattnad af rännilar, bäckar och floder; öfversållad med stugor, landtgårdar, byar och städer. Inbillningen ströfvar hit och dit, oförmögen att framställa en fullt motsvarande bild af det hela. Huru skola vi då utan tillhjälp af kartor, endast understödda af vårdslösa iakttagares vårdslösa uppgifter, kunna bilda oss en sann föreställning om de spridda yttringarna af den sedliga, intellektuella och industriella verksamheten inom detta landområde? Rörande de flesta fenomen, som framkallas af en nation i dess helhet, kan man endast bilda sig orediga föreställningar, och huru opålitliga de äro bevisas af hvarje parlamentsdebatt, af de dagliga tidningarna och af hvarje aftonkonversation, hvilka alla lägga i dagen hvarandra motsägande uppfattningar.

Märkom huru olika de omdömen äro, som olika resande, hvilka besökt samma nation, fälla om dess karaktär och verksamhet. Det fins en historia, träffande om

än icke sann, om en fransman, hvilken efter att hafva uppehållit sig här i tre veckor tänkte skrifva en bok om England, men som efter tre månader fann, att han icke var riktigt färdig och efter tre år kom till det resultat, att han icke visste någonting om detta land. Och hvar och en som blickar tillbaka och jämför sina tidiga intryck af saker och ting inom sitt eget samhälle med de intryck han nu har, skall finna, huru falska de åsigter voro, hvilka han en gång hyste med sådan tillförsigt, och huru sannolikt det är, att äfven hans nuvarande beriktigade öfvertygelse är sann endast till vissa delar. Vid erinringen om huru orätt han hade i sina förutfattade meningar angående folket och lifvet i någon obesökt del af konungariket — vid erinringen om huru olika mot hvad han hade förestält sig han i verkligheten fann karaktären hos vissa förut för honom främmande samhällsklasser och trosbekännelser, skall han inse i hvilken hög grad de sociala företeelsernas spridning i rummet försvårar en sann uppskattning af deras betydelse.

Dessutom uppstå villfarelser, beroende af hvad vi kunna kalla det moraliska perspektivet, och dem vi vanligen icke rätta i tanken, såsom vi vid en varseblifning rätta synvillorna af det fysiska perspektivet. Ett litet föremål på nära håll upptager en större synvidd än ett aflägset berg; men här sätter oss vår väl organiserade erfarenhet i stånd att ögonblickligen rätta en alsk slutsats, föranledd af de utsträckta synvinklarna. En sådan snabb rättelse med hänsyn tilll perspektivet göres icke vid samhällsvetenskapliga observationer. En obetydlig händelse vid nästa dörr, som frambringar ett större intryck än en större händelse i ett annat land, varder öfverskattad. Förhastade slutledningar, som dragas från vår dagliga erfarenhet af lifvet omkring oss, gifva blott med svårighet vika för solklara bevis, att annorstädes en vidsträcktare erfarenhet ledt till motsatta resultat.

En annan stor svårighet, som ligger i vår väg, är den, att de jämförelser, utan hvilka vi omöjligen kunna slutligt bestämma förhållandena af orsak och verkan mellan sociala fenomen, sällan kunna anställas mellan i alla afseenden för en jämförelse lämpliga fall. Hvarje samhälle skiljer sig, om icke i de allmänna dragen, åtminstone i enskildheterna från alla andra. Häraf kommer en egen-

domlighet för samhällsvetenskapen att de jämförelser, som uppdragas mellan olika samhällen, icke erbjuda något underlag för fullt bestämda slutsatser — de kunna t. ex. icke med visshet visa oss hvad som är ett väsentligt drag hos ett gifvet samhälle och hvad som är ett oväsentligt. Biologien sysselsätter sig med talrika individer af en art och med många arter af ett slägte och kan genom att jämföra dem bestämma, hvilka drag äro konstanta för arten och hvilka för slägtet, och samma regel gäller mer eller mindre för andra konkreta vetenskaper; men jämförelser mellan samhällen, der vi nästan kunna säga att hvarje individ är en art för sig, lemna vida mindre bestämda resultat. De nödvändiga dragen äro icke så lätt urskiljbara från de tillfälliga.

Äfven antaget alltså att vi hafva fullgiltiga data och fakta för våra samhällsvetenskapliga beräkningar, föreligger oss dock alltid den svårigheten, att dessa data och fakta i flere fall äro så mångfaldiga och spridda, att vi icke med full noggrannhet kunna sammanfatta dem under riktiga föreställningar, hvartill kommer svårigheten af det moraliska perspektiv, hvarunder de visa sig, och hvilket knappast någonsin tillräckligt uppmärksammas, när frågan gäller att vinna sanna begrepp om förhållandena, samt slutligen också den svårigheten att vi vid de jämförelser vi uppställa mellan våra sväfvande och omotsvariga föreställningar om ett samhälle och våra likartade föreställningar om ett annat städse måste göra den inskränkningen, att de endast till en del äro berättigade, då de jämförda storheterna endast delvis hafva gemensamma karaktärsdrag.

En ännu större objektiv svårighet möter oss inom samhällsvetenskapen i följd af sakförhållandenas fördelning i tiden. De, hvilka betrakta ett samhälle såsom antingen skapadt på öfvernaturligt sätt eller tillkommet genom parlamentsakter och som följaktligen icke anse att dess på hvarandra följande tillvarelsestadier stå i något nödvändigt beroende af hvarandra, de skola icke genom någon tanke på samhällsfenomenens långsamma födelseprocess afskräckas från att draga politiska slutsatser på grund af de fakta, som passera förbi deras ögon; men de, hvilka höjt sig till den tron, att samhällen utvecklas såväl till byggnad och verksamhetsförrättningar som till storlek, de

skola stå tveksamma, när de betrakta den utvecklingsföljd, genom hvilken tidiga orsaker utarbeta sena resultat.

Äfven den sanna uppskattningen af företeelserna i en individs lif motarbetas vanligen af oförmågan att fatta de gradvisa processer, hvarigenom de yttersta verkningarna frambringas; såsom vi kunna se ett exempel i den dåraktiga modern, hvilken genom att ge vika för sitt egensinniga barn vinner en tillfällig fred, utan att inse, att hon genom detta sitt förfarande skapar en beständig olydnad för framtiden. Och i fråga om en nations lif, hvilket om hon är af hög typ fortvarar åtminstone hundra menniskoåldrar, hindras en fullt riktig uppskattning af resultaten ännu mera genom den ofantligt långa tidsföljd, under hvilken föregående händelser utarbeta sina följder. Derföre tänker ock flertalet lagstiftare, när frågan gäller ett politiskt godt eller ondt, ungefär som modern i fråga om sitt bortskämda barn: om en åtgärd kan åstadkomma ett godt för tillfället är detta en tillräcklig rekommendation. Helt nyligen har en undersökning hållits angående resultaten af en förvaltning, som varit i gång endast fem år, under det tysta antagandet, att om resultaten befunnes goda, vore förvaltningen rättfärdigad.

Och dock finnes ingen sanning, som så tydligt framträder för deras ögon, hvilka forska i det förflutnas häfder icke för att njuta af berättelser om slagtningar eller hofvens skandalhistorier, utan för att se, huru institutioner och lagar hafva uppstått och huru de hafva arbetat, som den sanningen att generation efter generation måste gå fram, innan slutresultatet af en verksamhetsyttring visar sig. Tagom till exempel våra fattiglagar. Sedan lifegenskapen hade upphört underhöllos trälarne icke längre af sina egare; och då ingen fans, som höll ordning bland trälarne eller tog vård om dem, utan en allt mer och mer tillväxande klass af tiggare och »sturska landstrykare uppstod, hvilka föredrogo röfveri framför arbete»; då under Richard den andres tid uppsigten öfver dylika personer uppdrogs åt domare och sheriffer, hvarigenom snart det förhållandet uppstod, att tjenare, arbetare och tiggare bundos vid sina födelseorter; då för att taga hand om sådana tiggare, hvilka voro »oförmögna att tjena», folket i de distrikt, der de befunnos, gjordes till en viss grad ansvarigt för dem, hvarigenom under en allmännare form

återinfördes den feodala principen af bundenhet vid jorden med motsvarande anspråk — då misstänkte ingen att grunden lades till ett system, det der i tidernas längd skulle fostra ett med allmän undergång hotande sedeförderf. Då under de följande århundradena dessa åtgärder för motandet af ett ständigt växande lösdrifveri, som ingen bestraffning kunde hämma, återinförda under mildare former, slutade med att göra hvarje socken ansvarig för underhållet af sina fattiga, under det att de strängaste straff, till och med dödsstraff utan religionens tröst, ånyo stadgades mot lösdrifveriet, förutsåg ingen, att under det straffbestämmelserna i denna lagstiftning så småningom mildrades ända derhän att de nästan förlorade all kraft att motarbeta lättjan, de dermed förenade anordningarna slutligen skulle antaga sådana former, som mäktigt uppmuntrade densamma. Hvarken lagstiftarne eller andra förutsågo, att om 230 år fattigskatten efter att hafva vuxit till sju millioner skulle varda en kräfta för samhället, hvarom vi läsa:

»De okunnige ansågo den för en outtömlig tillgång, som var deras tillhörighet. De råe sällarne pockade på sin andel hos förvaltarne, de liderlige framförde sina oäkta barn, som måste underhållas, de late lade armarna i kors och väntade till dess de fingo sitt understöd; oförståndiga ynglingar och flickor gifte sig i förlitande derpå; krypskyttar, tjufvar och prostituerade kvinnor utkräfde understöd genom hotelser; landtdomare utströdde medlen med fulla händer för att vinna folkgunst och förvaltarne för att spara sig besväret af undersökning. De bättre sjönko ned till de dåliga: skattbetalande torpare gingo efter en fruktlös sträfvan själfva till utdelningsbordet för att söka hjälp och den blygsamma flickan dog af brist, under det hennes djärfvare granne erhöll en shilling och sex pence i veckan för hvarje oäkta barn».

Ingen kunde föreställa sig sådana följder af Elisabeths lag, som att förpaktare, när de blefvo fattigvårdsföreståndare, skulle betala en del af sina arbetares aflöning med fattigskatten, sålunda beskattande andra för odlingen af sina egna åkrar, och att detta onaturliga förhållande mellan herre och tjenare skulle leda till ett dåligt bruknings-sätt af jorden. Ingen kunde föreställa sig, att godsegare, för att slippa undan fattigskatten, skulle undvika att bygga

nya arbetarebostäder, ja till och med rifva de gamla, sålunda åstadkommande en både i kroppsligt och andligt afseende skadlig hoppackning af folket. Ingen kunde föreställa sig att de så kallade arbetshusen skulle varda tillhåll för sysslolösheten och att gifta par der skulle obehindradt få tillfredsställa sina »valfrändskaper.»[1] Dock voro dessa och andra förderfliga resultat, hvilka det skulle behöfvas flere sidor att uppräkna, alla nående sin höjdpunkt i det allmänna mest förderfliga resultatet — befordrandet af de dåligas förökelse på de bättres bekostnad — de slutliga följderna af åtgärder, som vidtogos sekler tillbaka blott för att bota ett visst öfverhängande ondt.

Är det alltså icke klart, att först efter förloppet af dessa långa perioder, som erfordras för formandet af en nations karaktär, vanor och tänkesätt, visa sig de verkligt vigtiga resultaten af en politisk åtgärd? Låtom oss betrakta frågan något närmare.

Inom ett samhälle, som lefver, tillväxer och förändrar sig, varder hvarje ny faktor en fortlefvande kraft, inverkande mer eller mindre på riktningen af den rörelse, som bestämmes af hela summan af de verkande krafterna. Aldrig enkel och direkt, utan städse i följd af de många samverkande orsakerna oregelbunden, invecklad och rytmisk, kan samhällsutvecklingens gång icke bedömas till dess allmänna riktning, om man blott undersöker en liten del deraf. Hvarje handling framkallar ovillkorligen efter en tid en direkt eller indirekt återverkan och denna åter i sin ordning en ny återverkan; och förr än alla de hvarandra efterträdande verkningarna framträdt, kan ingen säga, huru rörelsen i sin helhet skall gestalta sig. Man måste jämföra sakernas ställning vid olika tidpunkter, långt aflägsna från hvarandra, innan man med säkerhet kan säga, hvarthän de sträfva. Till och med en så enkel sak, som en plan kurva kan icke bestämmas utan att man ser en betydande längd af densamma. Tag fem punkter tätt bredvid hvarandra, och den kurva, som genomlöper

[1] I ett fall »fans af trettio gifta par icke en man, som lefde tillsammans med sin egen hustru, och somliga hade bytt hustrur två till tre gånger efter sitt inträde». Detta jemte flere andra exempel af samma slag står att läsa i afhandlingar om fattiglagen af en min aflidne onkel, Rev. Thomas Spencer af Hinton Charterhouse, hvilken var president i Bath Union under dess sex första år.

dem, kan vara en cirkel, en ellips, en parabel eller hyperbel. Aflägsna punkterna något från hvarandra, och det varder möjligt att bilda sig en mening om kurvans natur — den är tydligen ingen cirkel. Aflägsna punkterna eller några utaf dem ännu mera från hvarandra, och man kan se att om kurvan icke är en oändlig kurva, måste hon vara en högst eccentrisk ellips; och om punkterna befinna sig på jämförelsevis stora afstånd, kan matematikern med visshet säga, hvilken är den enda kurva, som kan genomgå dem alla. Säkerligen är det alltså omöjligt, när frågan gäller så sammansatta och sig så långsamt utvecklande rörelser som de af en nations lif, der alla de större och mindre rytmerna falla inom vissa allmänna riktningar, att spåra dessa genom att blott betrakta nära hvarandra liggande utvecklingsstadier — det är omöjligt att med visshet beräkna en tillkommen krafts verkan på en viss allmän sträfvan genom iakttagelser, inskränkta till blott några få år eller några få generationer.

Ty i fråga om denna den mest invecklade af alla rörelser möter den svårigheten, hvilken saknar motstycke inom andra rörelseområden (undantagandes möjligen den individuella utvecklingens), att hvarje ny faktor, utom det att den omedelbart förändrar loppet af en rörelse, äfven förändrar den på ett medelbart sätt genom att förändra styrkan och riktningarna af de andra faktorerna. Ett nytt inflytande som börjar arbeta inom ett samhälle inverkar icke blott direkt på samhällsmedlemmarnes handlingar, utan äfven indirekt på deras karaktärer. Fortfarande att generation efter generation bearbeta deras karaktärer och att genom ärftligheten förändra de känslor, med hvilka de inträda i samhällslifvet i dess helhet, förändrar denna inflytelse styrkan och hållningen af alla andra inflytelser i samhället. Genom att långsamt förändra menniskornas natur uppkallar den till verksamhet krafter af många slag, oberäkneliga så till styrka som riktning, hvilka arbeta utan hänsyn till den ursprungliga inflytelsen och kunna åstadkomma rent motsatta resultat.

För att ännu tydligare framställa denna svårighet och visa, huru vigtigt det är att till utgångspunkter för samhällsvetenskapliga beräkningar taga icke närliggande följder, utan sådana, som sträcka sig genom sekler och kunna spåras genom civilisationens hela utvecklingsgång,

låtom oss hemta en lärdom från ett drag, gemensamt för alla styrande krafter inom alla nationer.

Den ursprungliga betydelsen af menniskooffren, förut temligen klar, varder fullt tydlig, när man finner att, der menniskoätandet ännu är rådande och der de största afnämarne af menniskoköttet äro höfdingarne, dessa höfdingar, då de efter döden blifvit upphöjda till gudar, sedermera tros lefva på de aflidnes själar — i det själarna betraktas såsom materiella dubbelväsenden till sina motsvarande kroppar. Och skulle något tvifvel kvarstå, måste det skingras af de berättelser vi hafva från de gamla mexikanarne, hvilkas prester, när intet krig nyligen hade försett dem med offer, klagade hos konungen öfver att guden var hungrig; och som, när ett offer slagtades, offrade hjärtat åt afguden (under det de beströko hans läppar med blodet och äfven instucko bitar af hjärtat i munnen på honom), men kokade sedan och åto själfva det öfriga af kroppen.

Det faktum, som här väcker vår uppmärksamhet och som framträder inom flere olika civilisationer, är att offrandet af fångar eller andra, en gång ett allmänt bruk bland menniskoätande förfäder, fortvarar som ett religiöst bruk långt efter sedan det upphört inom det allmänna samhällslifvet. Tvänne med detta faktum nära förbundna förhållanden leda till samma allmänna slutsats. Skärinstrumenter af sten begagnas fortfarande för offeråndamål, sedan brons- och äfven järnverktyg kommit i bruk för alla andra. Hebreerne anbefallas i femte Mosebok att bygga stenaltaren utan användande af järnverktyg och Jupiters öfverste prest i Rom rakades med en bronsknif. Vidare se vi den ursprungliga metoden att erhålla eld medelst gnidning af trästycken mot hvarandra kvarlefva vid de religiösa ceremonierna flere sekler efter, sedan man öfvergifvit den för hushållsändamål; och ännu i dag tändes bland hinduerne altarlågan med »eldborren». Dessa äro slående exempel på den seghet, hvarmed den äldsta delen af den styrande organisationen bibehåller sina ursprungliga drag till trots för de inflytelser, som förändra saker och ting omkring den.

Samma förhållande eger rum med det kyrkliga såväl tal- som skriftspråket. Bland egypterne fortfor den gamla hieroglyf-formen att användas för de heliga urkunderna,

under det man för andra ändamål begagnade mera utvecklade former. Det fortsatta bruket af hebreiskan vid den judiska gudstjensten och af latinet vid den romersk-katolska visar oss, huru stark denna sträfvan är, oafsedt särskilda trosbekännelser. Äfven bland oss själfva företer en mindre förherrskande kyrklighet dock ett beslägtadt drag. Bibelns engelska är af en äldre form än engelskan vid tiden för bibelöfversättningen; och vid gudstjensten bibehålla åtskilliga ord en obruklig betydelse och andra uttalas på ett obrukligt sätt. Äfven trycket med de färglagda titelbokstäfverna visar spår af samma sträfvan; under det att puseyiter och ritualister, hvilka sträfva att befästa kyrkligheten, förråda en bestämd lutning till föråldradt tryck och föråldrade prydnader. Inom det estetiska området har denna riktning återinfört den allra äldsta typen för monumental skulptur, såsom vi kunna se på tvänne grafvårdar i Canterbury domkyrka; den ena öfver ärkebiskop Sumner, der figurerna ligga på rygg i sina drägter med händerna hopknäpta på samma sätt som de harneskklädda riddarne på gamla grafvar — framställande denna stela symmetriska ställning, som är ett utmärkande drag för all barbarisk konst, och hvarpå hvarje barns teckning af en menniska och hvarje afgudabild, skuren af en vilde, erbjuder ett exempel.

Både i fråga om bruk och lära visar sig ett såväl medvetet som omedvetet fasthängande vid det gamla. Att förvissa sig om hvad kyrkofäderne hafva sagt är att förvissa sig om hvad som bör tros, detta är en regel, som gäller icke blott bland romerska katoliker utan äfven bland många protestanter. I den pågående striden om den Athanasianska trosbekännelsen se vi, hvilken vigt tillägges ett gammalt dokument. Striden emellan presterne och kyrkans lekmannamedlemmar — de förra såsom en kår önskande att kvarhålla förbannelseformlerna, de andra att utesluta dem — bevisar ytterligare att den officiella protestantismen långt mera än den icke officiella hänger fast vid det gamla; en motsats, som icke längesedan äfven framträdde i meningsskiljaktigheterna emellan de verldsliga och andliga medlemmarne af den protestantiska kyrkan i Irland.

Ett dylikt sträfvande, mindre förherrskande, men dock ganska starkt, genomgår äfven alla politiska institu-

tioner. En vanas gradvisa öfvergång till stadgad lag är bildandet af någonting fast midt ibland saker som vexla; och betraktad från den allmänna synpunkten af en kraft, som är till för att uppehålla en stadgad ordning, ligger det i själfva naturen af en statsorganisation att vara jämförelsevis oböjlig. Öfver det sätt, hvarpå ursprungliga principer och sedvanor, efter att hafva förlorat sin egentliga kraft bland de styrda individerne, ännu kvarlefva i de styrandes handlingar, ega vi en märklig belysning i adelsmännens länge bibehållna fejdrätt, sedan den blifvit förbjuden borgare emellan. Äfven storvasallerne bibehöllo denna makt att förskaffa sig rätt, sedan de mindre vasallerne förlorat densamma; och icke blott deras rättighet att bekriga hvarandra erkändes, utan äfven rättigheten till försvar emot konungen. Och vi se, huru ännu i dag i tvister regeringarna emellan den väpnade styrkan användes som botemedel mot lidna oförrätter, likasom det ursprungligen skedde individerne emellan. Såsom ett faktum, pekande i samma riktning, är det betecknande att rättigheten till tvekamp för bevisandet af sin oskuld, hvilken under det ursprungliga rättssystemet var en laglig form, hvarigenom man skipade rätt i sin egen sak, bibehöll sig bland de styrande klasserna, oaktadt den upphört att vara laglig bland de lägre. Äfven till förmån för andliga samfund utkämpades lagliga envig. Hvad vi här hafva att märka är, att sedan bruket att själf eller genom ombud strida för sin sak upphört att vara lagligt i andra fall, bibehölls det antingen till formen eller i verkligheten inom vissa delar af den styrande organisationen. Ända till Georg den tredjes regering kunde man välja emellan envigesprofvet och en pröfning inför jury. Ända till helt nyligen fortforo duellerna emellan medlemmar af de styrande klasserna, synnerligast emellan officerare; och inom de kontinentala arméerna erkännes ännu i dag duellen såsom icke blott någonting passande utan i vissa fall såsom rent af en pligt. Och för att på det mest slående sätt visa, huru dessa uråldriga bruk längst kvarlefva inom den äldsta delen af den styrande organisationen, hafva vi ända in i nyare tider vid kröningsceremonien haft en kämpe i full rustning, som genom en härold utmanade alla kommande å konungens vägnar.

Om vi från de inrättningar, genom hvilka lagen tillämpas, vända oss till de lagliga formerna, språk, dokument o. s. v., framträder öfverallt samma sträfvan. Pergamentet bibehålles för laghandlingar, ehuru papperet intagit dess plats i fråga om andra ändamål. Skrifsättet är ett gammalt skrifsätt. Latinska och normandiskt-franska termer begagnas ännu inom lagväsendet, ehuru de eljest kommit helt och hållet ur bruk; och till och med gamla engelska ord, såsom t. ex. »*seize*» (lägga beslag), bibehålla i lagen en betydelse, den de längesedan förlorat i det dagliga talet. Äfven i fråga om utfärdandet af dokument gäller samma sanning, ty sigillet, hvilket ursprungligen gälde som underskrift, bibehålles fortfarande, ehuru det nu mera praktiskt ersättes genom den skrifna namnteckningen — ja vi bibehålla till och med en symbol af symbolen, såsom man kan se på hvarje aktieöfverlåtelse, der ett pappersoblat representerar sigillet. Äfven ännu äldre bruk fortlefva i legala förhandlingar, såsom den i Skottland ännu brukliga formen för försäljning af en egendom att öfversända ett stycke af en klippa, hvilket tydligen motsvarar ceremonien hos forntidens folk att öfversända jord och vatten såsom ett tecken till områdets öfverlemnande.

Äfven från regeringsdepartementernas områden kunde många likartade exempel anföras. Oaktadt det trängande behofvet för nationens säkerhet utbyttes endast långsamt flintlåsen på gevären mot knallhattslås och reffelgeväret hade under flere generationer varit allmänt i bruk bland jägare, innan det vann någon större användning inom arméen. Det dubbla bokhålleriet hade länge varit infördt inom handelsverlden, innan det utträngde det enkla inom regeringsbyråerna: dess antagande går icke längre tillbaka än till 1834, då en eldsvåda, som uppstod genom förbrännandet af skattkammar-karfstockarna gjorde slut på en ännu äldre räkenskapsföring medelst skåror i trästickor.

Detsamma gäller om klädedrägter såväl i allmänhet som i enskildheter. Man ser ännu trekantiga hattar på officerarnes hufvuden. En aflagd klädedrägt bibehåller sig ännu såsom hofdrägt och det svärd, som en gång allmänt bars af alla herrar, bäres nu endast under form af paradvärja vid högtidliga tillfällen. Öfver allt har embetsmannaståndet sina bestämda uniformer, hvilka kunna

spåras tillbaka till gamla mod, som försvunnit ur det dagliga lifvet. Några af dessa föråldrade klädespersedlar se vi på domarnes hufvud, andra hänga ännu kring halsen på presterna och andra kring biskoparnes ben.

Sålunda kunna vi öfver allt spåra denna seghet, hvarmed gamla bruk bibehålla sig från flintknifven vid den religiösa omskärelse-ceremonien hos judarne till uttalet af slutstafvelsen i præterita vid vår gudstjenst, detta *oyez*, som utropas för att väcka uppmärksamhet vid domstolen, officerarnes epåletter och de normandiskt-franska ord hvarmed en kunglig stadfästelse meddelas. Och när vi finna att denna seghet genomgår alla tider inom alla den styrande organisationens afdelningar; när vi se den ständigt åtfölja denna organisations verksamhet, hvilken till själfva sin natur är återhållande; när vi beräkna denna organisations framtida verksamhet i ett visst fall genom att iakttaga loppet af dess kurva under långa förflutna perioder — skola vi se huru missledande de slutsatser kunna vara, hvilka vi draga från nyligen timade händelser, tagna i och för sig.

Så snart man någonstädes företager sig att tillägga den styrande organisationen några nya förrättningar, få vi icke göra oss för stora förhoppningar om styrkan af de omedelbara resultaten i den önskade riktningen; vi böra tvärtom misstänka, att, sedan den första verksamhetsyttringen framträdt, den nya byggnadens bildbarhet hastigt skall aftaga, den naturliga benägenheten till förstelning skall inträda och att vi i stället för en vidgad verksamhet få en inskränkt.

Läsaren skall nu tydligare fatta meningen af det påståendet, att man icke kan vinna någon sann uppfattning af förändringarna inom samhällslifvet utan att följa dem under deras långsamma födelseprocess genom seklerna, och att det är en lika så stor villfarelse att grunda sina slutsatser på resultat, hvilka framträdt inom korta tidsperioder, som att vilja bedöma jordytans rundning genom att gifva akt på om vi gå uppför eller utför en backe. Och efter att hafva erkänt denna sanning, skall läsaren äfven inse huru stort ett annat hinder är af dem, som ligga i samhällsvetenskapens väg.

»Men är icke detta att bevisa för mycket? Om det är så svårt att komma till en sanning, som icke är för-

falskad af vitnenas subjektiva tillstånd, af deras fördomar, passioner, intressen m. m.; om äfven der undersökningen företages med opartiskhet, vilkoren för densamma i sig sjelfva äro så egnade att förfalska resultatet; om det visar sig en så allmän böjelse att anföra såsom iakttagna fakta hvad som i verkligheten är slutsatser af iakttagelser och att taga skenet för verklighet eller yttre oväsentligheter för inre väsentligheter; om, äfven der noggranna data och fakta äro tillgängliga, deras mångfald och spridning i rummet omöjliggöra deras klara sammanfattning till ett helt, under det deras utveckling i tiden försiggår med sådan långsamhet, att det verkliga förhållandet mellan orsaker och verkningar icke låter sig på slutledningens väg bestämmas — är det icke då tydligen omöjligt att utarbeta en samhällsvetenskap?»

Det måste medgifvas att dessa i slagordning uppstälda objektiva svårigheter äro fruktansvärda; och vore det samhällsvetenskapens mål att draga fullt detaljerade och bestämda slutsatser, hvilka till sin sanning måste hvila på noggrant samordnade obestridliga fakta, borde företaget tydligen öfvergifvas. Men det gifves vissa klasser af allmänna fakta, hvilka kvarstå, sedan man gjort afdrag för alla villfarelser i fråga om enskildheter, från hvilken källa de än må härleda sig. Hvilka motsägelser än må förefinnas mellan uppgifterna om händelser, som tilldrogo sig under feodaltiden, framgår dock alltid ur en jämförelse dem emellan det sakförhållandet, att det en gång fans ett feodalsystem. Genom sina hänsyftningar angifva krönikorna och lagarna dragen af detta system; och om vi sammanställa berättelser och dokument, skrifna icke för att gifva oss en framställning af feodalsystemet, utan för helt andra ändamål, få vi en temligen klar uppfattning af dessa drag till deras väsentliga bestämningar — en uppfattning, som varder ännu klarare, när vi jämföra vitnesbörd från olika samtidiga stater. Likaså alltigenom. Genom ett behörigt bruk, icke så mycket af hvad forna och nutida vitnen direkt vilja säga oss, utan fastmer af hvad de säga oss indirekt, varder det oss möjligt att samla material för slutledningar angående samhällsorganismers och deras förrättningars uppkomst och utveckling, och de hinder, som uppstå vid särskiljandet af dessa material i hvad rör hvarje särskildt samhälle,

kunna till det mesta öfvervinnas medelst den jämförande metoden.

Emellertid måste vi alltid hafva de ofvan uppräknade svårigheterna för ögonen. Alltigenom äro vi beroende af vitnesbörden, och vi måste i hvarje fall taga oss till vara för de mångahanda sätt, hvarpå de kunna vara förfalskade. Vi få icke bestämma deras värde, förr än åtskilliga afdrag blifvit gjorda, och vi måste akta oss att icke stöda våra slutsatser enbart på någon viss klass af fakta, samlade från en viss tid eller ort.

Sjätte Kapitlet.

Subjektiva svårigheter af intellektuel art.

Betrakta en moder med klen begåfning, huru hon behandlar sitt barn, och ni skall häpna öfver den oförmåga hon förråder att sätta sig in i barnets tankar och känslor. Uppfyld af en kraft, som på något sätt måste användas och ifrig att få se allting, framkallar den lilla gossen i hvarje ögonblick hennes missnöje genom sin orolighet. Tillfället är måhända en järnvägsresa. Än försöker han att se ut genom fönstret, än klifver han upp på sätena trots förbudet att göra så och än sysslar han med de små reseffekterna. »Sitt still,» »stig ned, säger jag,» »kan du då inte vara stilla,» äro de befallningar och förebråelser, som hon låter hagla öfver honom i hvar minut — till en del utan tvifvel för att hindra honom från att besvära de andra passagerarne. Men såsom man kan se vid tillfällen, då ingen sådan bevekelsegrund är med i spelet, söker hon undertrycka barnets liflighet hufvudsakligen på grund af hvad hon anser vara passande, och detta utan att ega någon egentlig föreställning om den pina hon förorsakar barnet. Ehuru hon själf en gång genomlefvat detta skede af ytterlig nyfikenhet — denna tidiga period, då nästan hvarje mötande föremål eger

nyhetens behag och en öfverflödande lifskraft alstrar en smärtsam retning, om den hämmas; kan hon dock nu icke tänka sig styrkan af detta iakttagelsebegär, som hon motarbetar, eller huru svårt det är för barnet att hålla sig stilla. Fattande barnets medvetande i enlighet med sitt eget och kännande med sig själf huru lätt det är att sitta stilla och icke se ut genom fönstret, härleder hon dess uppförande från egensinne.

Jag återkallar denna och beslägtade saker i läsarens minne i afsigt att tydliggöra en nödvändighet och en svårighet. Nödvändigheten är den, att vi i våra förhandlingar med andra varelser och när vi skola förklara deras handlingar, nödgas föreställa oss deras tankar och känslor i enlighet med våra egna; och svårigheten ligger deri, att vi vid ett sådant förfarande aldrig kunna träffa det rätta annat än delvis, men hafva ofta rent af orätt. Den föreställning, en person bildar sig om en annans sinne, varder oundvikligen mer eller mindre bildad efter mönstret för hans eget — varder *automorfisk;* och i samma mån det sinne, hvarom han skall bilda sig en föreställning, skiljer sig från hans eget, i samma mån är det antagligt att hans automorfiska tolkning aflägsnar sig från sanningen.

Att detta mätande af andra personers handlingar efter måttet för våra egna tankar och känslor ofta förorsakar misstydning är en allmänt känd erfarenhet. Men under det man inser att i fråga om medlemmar af samma samhälle, hvilkas naturer äro nära beslägtade, automorfiska förklaringar ofta leda till villfarelse, inser man icke med tillräcklig klarhet, huru långt mera vilseledande sådana förklaringar vanligen äro, när frågan gäller individer af en annan ras, med hvilka man står i ett jämförelsevis aflägset frändskapsförhållande. I själfva verket märka vi detta, när förklaringarna icke äro våra egna, utan både de som förklara och de hvilka äro föremål för förklaringarna äro oss i andligt afseende främmande. När vi, såsom i den äldsta engelska literaturen, finna grekiska historien uppfattad efter feodalväsendets begrepp, när forntidens hjältar talas om såsom furstar, riddare och väpnare, inse vi tydligen att föreställningarna om forntidens civilisation måste hafva vara ytterligt oriktiga. När vi i bibliska historier från medeltiden finna Virgilius omnämd såsom

en af de profeter, hvilka besökte Kristi vagga; när ett illustreradt psalterium återgifver scener ur Kristi lif, i hvilka alltid figurerar en borg med ett fällgaller; när till och med korsfästelsen af Langland skildras på riddarspråket, så att krigsknekten, hvilken stack upp Kristi sida med ett spjut, betraktas såsom en riddare, den der vanärade sin riddarevärdighet; när vi läsa om att korsfararne själfva kallade sig »Kristi vasaller» — behöfva vi inga vidare bevis för att se, till hvilka löjliga missuppfattningar våra förfäder förleddes, när de på judarnes samhällsskick och seder tillämpade sina egna föreställningar och begrepp. Men vi märka icke att vi själfva alltjämt bilda oss föreställningar, hvilka om än mindre klumpiga dock komma ganska långt från sanningen. Ett exempel skall lära oss, huru svårt det är att bilda sig en så säker föreställning om en annans, från ens egen vidt aflägsna, andliga ståndpunkt, att man kan beräkna, till hvilka vare sig individuella eller sociala handlingar den skall leda.

Hvarje läsare torde hafva ett dunkelt minne af den obestämda förundran, med hvilken han mottog sina första lexor i grekisk mytologi. Om han icke uttalade den, var det dock hans tysta tanke, att det var oförklarligt, hur någon kunde tro på sådana historier. När han sedermera i resebeskrifningar läste detaljerade skildringar af vildarnes vidskepelser, blandade sig med känslan af det löjliga i dessa en ytterlig förvåning, att menskliga varelser, huru okunniga och dumma de än måtte vara, kunde sätta tro till någonting sådant. Sådana föreställningar som att en angränsande stams menniskor härstammade från änder, att det regnade när vissa gudomligheter började spotta på jorden, att ön, hvarpå de bodde, hade blifvit uppdragen från hafsbottnen af en utaf deras gudar, hvars metkrok fastnat, när han höll på att fiska — dessa och andra lika löjeväckande föreställningar tycktes angifva ett oförnuft, gränsande till vanvett. Han tolkade dem automorfiskt — läggande till grund för sin tolkning icke blott sina egna själsförmögenheter, utvecklade till ett stadium, betydligt högre än vildens, utan äfven de tänkesätt, enligt hvilka han blifvit uppfostrad, och det kunskapsförråd han inhemtat. Troligen har det sedermera aldrig fallit honom in att göra annorlunda. Äfven om han nu försöker att se sakerna från vildens synpunkt, skall han

troligen helt och hållet misslyckas eller lyckas blott till en del. Dock endast om man ser sakerna så som vilden ser dem, kan man fatta dennes föreställningar och förklara hans handlingssätt och de deraf härflytande sociala företeelserna. Dessa skenbart sällsamma vidskepelser äro helt naturliga — rent förnuftiga i en viss mening på deras respektive tider och orter. Lagarna för förståndsverksamheten äro de samma för civiliserade som ociviliserade. Skilnaden beror på förmågans utveckling och beloppet af samladt och ordnadt vetande. Antag reflexionsförmågan, utvecklad endast till den ursprungliga menniskans låga ståndpunkt; antag dennas ringa begreppsförråd, samladt inom en trång ytvidd och utan medverkan af några historiska urkunder; antag hennes häftiga, af en tålmodig pröfning oförmögna natur — och dessa skenbart vidunderliga historier varda i sjelfva verket de mest antagliga förklaringar öfver de henne omgifvande tingen. Dock äfven sedan man kommit till medgifvandet af att detta måste vara förhållandet, är det ingalunda lätt att tänka från vildens ståndpunkt och att med tillräcklig klarhet följa det inflytande hans föreställningar utöfva på hans handlingar genom alla lifvets förhållanden, såväl sociala som andra.

Det är en likartad svårighet som står oss i vägen för att kunna rätt uppfatta en från vår egen långt aflägsen karaktär och bedöma gången af hans handlingssätt. Vi kunna bäst inse vår oförmåga i detta hänseende genom att iakttaga andra rasers oförmåga att fatta våra karaktärer och handlingar.

»Underbara äro Allah's verk! Se, den der franken går och stöflar omkring, när han kunde få sitta still, om han ville!» [1] På samma sätt berättar oss kapten Speke — »Om jag gick fram och tillbaka för att räta ut mina ben, höllo de (Somali) krigsråd öfver mina rörelser, troende att jag måste hafva några hemliga planer på deras land, eljest skulle jag icke göra så, då ingen menniska, som vore vid sina sinnens fulla bruk, kunde göra sig skyldig till att möda sina ben onödigtvis».

Men under det vi af dylika exempel lära, att med oss till naturen olika raser icke kunna uppfatta våra karak-

[1] Burton's *Scinde*, vol. II, p. 13.

tärer, förbise vi likväl ständigt vid våra samhällsvetenskapliga förklaringar det motsvarande sakförhållandet, att vi icke heller kunna fullt riktigt sätta oss in i deras tankegång eller fatta deras bevekelsegrunder. Då vi t. ex. finna det helt naturligt att föredraga en lättare väg framför en mödosammare och att antaga nya metoder, hvilka visat sig bättre än gamla, förvånas vi öfver att se kineserne hålla fast vid sina dunkla papperslyktor, ehuru de beundra våra klara lampor, eller att finna hinduerne föredraga sina tarfliga primitiva verktyg, oaktadt de se, huru vi med våra förbättrade verktyg uträtta mera arbete med mindre ansträngning. Och om vi vända oss till raser, hvilka stå på en från oss ännu mera aflägsen civilisationsgrad, finna vi ännu oftare, huru orätt vi hafva, när vi antaga, att de under gifna förhållanden skulle handla på samma sätt som vi.

Här hafva vi alltså en subjektiv svårighet af allvarsamt slag. För att kunna fatta ett faktum inom samhällsutvecklingen, måste vi fatta det såsom ett resultat af flere med en viss bestämd natur begåfvade individers förenade verksamhet. Men vi kunna icke fatta det så, utan att lära oss fatta deras naturer, och detta låter sig icke göra, äfven om vi använda möda och ansträngning, annat än ganska ofullkomligt. Våra förklaringar måste bli automorfiska, men automorfismen missleder oss ständigt. Man skulle svårligen *a priori* vilja antaga, att osannfärdighet och lättrogenhet vanligen gå hand i hand. Snarare skulle vi på grund af ofvan afhandlade böjelse förmoda *dem* vara mest fallna för att misstänka andras uppgifter, som själfva äro mest begifna på att meddela osanningar; men ehuru det synes något motsägande, finna vi dock vanligen sanningskärleken i allmänhet böjd att betvifla anförda vitnesmål, under det att opålitligheten ofta är förenad med en stark beredvillighet att antaga äfven de största osannolikheter på de klenaste bevis. Om vi jämföra vilden med den civiliserade eller civilisationens successiva utvecklingsstadier med hvarandra, finna vi osannfärdigheten och lättrogenheten aftaga i samma förhållande ända till dess vi komma till den nutida vetenskapsmannen, hvilken på en gång är noggrann i sina uppgifter och kritisk i fråga om bevis. Det motsatta förhållandet visar sig deremot ännu i dag på ett synnerligen framstående

sätt i Österlandet, der glupskheten att sluka lögner går hand i hand med lättheten att berätta dem. En egypter berömmer sig af en fiffig lögn, yttrad måhända utan någon särskild afsigt, och en färgare, som misslyckats i att fästa en af sina färger, skall skjuta skulden derför på misslyckandet i ett bedrägeri. Dock är beredvilligheten att tro osannolikheter så stor, att mr St. John i sin »Två års vistelse i en levantisk familj» berättar att, då man en gång läste högt ur »Tusen och en natt» och han anmärkte, att dessa berättelser icke finge antagas såsom sanna, det uppstod en stark protest emot en sådan skepticism: — »Hvarföre skulle en menniska sätta sig ned och skrifva så många lögner?»

Jag påpekar denna förening af skenbart oförenliga drag icke för dess direkta, utan för dess indirekta sammanhang med ämnet. Ty jag har här att uppehålla mig vid de missledande verkningarna af vissa intellektuella ståndpunkter, hvilka likaledes synas temligen oförenliga, men som dock vanligen existera samtidigt. Jag syftar på en sats, hvilken jag just under det jag skrifver detta ser upprepad i vår förnämsta tidning, den att »ju djupare historieforskaren går, ju mera skall han finna menniskan densamma i alla tider», och den motsatta öfvertygelsen, hvilken har sitt uttryck i vår gängse politik, att menniskonaturen lätt låter omgestalta sig. Dessa båda åsigter, hvilka borde upphäfva hvarandra, men icke göra det, gifva upphof åt tvänne klasser af villfarelser inom samhällsvetenskapens område, och man kan icke draga några säkra slutsatser utan att förkasta dem och i deras ställe antaga en annan dem båda försonande mening — den, att menniskonaturen är obegränsadt bildbar, men att alla förändringar försiggå långsamt. Låtom oss kasta en blick på de villfarelser, hvartill hvardera af dessa meningar leda.

Så länge man antog att stjärnorna voro orörliga och bergen eviga, låg en viss öfverensstämmelse i begreppet om menniskans oföränderlighet från tidhvarf till tidhvarf; men nu då vi veta, att alla stjärnor äro i rörelse och att det icke fins någonting sådant som eviga berg, nu, då vi finna att allt i hela universum är inbegripet i en ständig vexling — är det tid att denna omogna uppfattning af menniskonaturen försvinner ur våra samhällsbegrepp eller

rättare, att med dess försvinnande äfven måtte följa försvinnandet af de många trångbröstade begrepp angående samhällets förflutna och framtida tillvaro, hvilka uppvuxit ur densamma och dröja kvar, oaktadt de förlorat sin rot. Ty ännu fortfar den åsigten att vara rådande, af några öppet erkänd, af andra i tysthet närd, att menniskohjärtat ännu är likaså »i grund förderfvadt» som det någonsin var, och att ett kommande samhällsskick föga skall skilja sig från det nuvarande. Om man än, sedan bevis blifvit hopade på bevis, kommit till ett motsträfvigt erkännande af att den ursprungliga menniskan, troglodyt eller någonting dylikt, skilde sig något från menniskan, sådan hon var under feodaltiden, och att hennes vanor, föreställningar och trosbegrepp under feodaltiden häntyda på en karaktär, märkbart olika mot den hon nu eger; om man än jämte detta erkänner den sanningen, att hand i hand med dessa förändringar hos menniskan fortgått ännu märkbarare förändringar hos samhället — vill man dock icke erkänna den häraf följande slutsatsen att menniskan och samhället skola fortfara att förändras allt framgent, till dess de aflägsnat sig lika långt från sina nuvarande typer, som dessa aflägsnat sig från de äldsta kända tidernas typer. Det är sant att de mera bildade torde medgifva sannolikheten, ja till och med vissheten af sådana fortgående omgestaltningar; men detta är ett medgifvande blott till namnet, det ingår icke som en faktor i deras slutledningar. Den första diskussionen öfver ett politiskt eller socialt ämne skall lägga i dagen det tysta antagandet att samhället äfven i framtiden kommer att ega en byggnad, hufvudsakligen liknande den nuvarande. Om till exempel frågan om tjenstfolkets ställning kommer på tal, skall man i de flesta fall behandla den helt och hållet med hänsyn till nu för handen varande samhällsförhållanden, och endast ett fåtal skall gå så långt som till en förmodan att dessa förhållanden troligen endast äro öfvergående. Så allt igenom. Om ämnet är industriväsendet eller klassförhållandena eller modets herravälde, skall det visa sig, att den tanke, som praktiskt leder omdömena om än icke teoretiskt erkänd, är denna, att hvilka förändringar våra institutioner än må komma att undergå, skola de dock alltid kunna kännas igen såsom de samma som de nu äro. Äfven de, hvilka enligt sin egen tanke efter moget

öfvervägande hafva frigjort sig från denna förderfliga böjelse, ja till och med en Comte och hans lärjungar, hvilka tro på en fullständig omgestaltning af samhället, förråda icke dess mindre en ofullständig frigörelse från detta uppfattningssätt; ty det samhällsideal de motse, är ett samhälle, styrdt af en hierarki till väsendet slägt med de hierarkier menskligheten förut skådat. Så att öfverallt ligger för det samhällsvetenskapliga tänkandet den svårigheten i vägen att man förgäter, att de samhällstillstånd, till hvilka vårt slägte håller på att arbeta sig fram, troligen lika litet kunna fattas af oss, som vårt nuvarande kunde ha fattats af en nordisk viking och hans följeslagare.

Märkom nu den motsatta svårigheten, hvilken knappast något af våra politiska eller filantropiska partier tyckes kunna öfvervinna, svårigheten att begripa, det menniskonaturen, ehuru obegränsadt bildbar, dock endast helt långsamt kan omdanas; och att alla lagar, institutioner och anstalter, hvilka räkna på att inom en kort tid vinna några synnerligen bättre resultat än de närvarande, ofelbart skola misslyckas. Om vi kasta en blick på de program som sällskap, sekter och skolor af alla slag sökt förverkliga från Rousseau's lärjungar i franska konventet till medlemmarne af det förenade konungarikets allians, från anhängarne af den ultramontana propagandan till de nitälskande kämparne för en uteslutande verldslig uppfostran, finna vi ett gemensamt drag hos dem alla. Alla äro de genomträngda af den öfvertygelsen, än bestämdt uttalad, än tagen som en självklar sanning, att man blott behöfver meddela en viss instruktion eller införa en viss ordningsstadga, undertrycka en viss verksamhet eller införa ett visst bildningssystem, för att åstadkomma ett långt bättre samhällsskick. Här lära vi, att »man måste helt och hållet omskapa det folk, man önskar frigöra», hvilket innebär att en omskapning är utförbar. Der tager man det som en obestridlig sak, att sedan man blott lärt barnen hvad de böra göra för att varda goda medborgare, skola de ock varda goda medborgare. På andra håll anser man det för en obestridlig sanning, att, om man medelst lagar undanrödjer frestelserna till superi, skola menniskorna icke blott upphöra att supa, utan äfven sedermera att begå brott. Och dock ligger bedrägligheten af

alla sådana förhoppningar klar för hvar och en, som icke är förblindad af en hypotes eller hänförd af en känsla. Det sakförhållandet, hvilket ofta framhållits för herrar nykterhetsfanatiker, att några af Europas nyktraste nationer förete en jämförelsevis högre brottmålssiffra än vår egen, borde vara nog att lära dem, det sedligheten i England icke skulle förbättras i ett ögonblick, äfven om de finge genomföra sina föreslagna prohibitivåtgärder. Den vidskepliga föreställningen att ett godt uppförande omedelbart skulle åstadkommas medelst lexor ur skolböcker, en mening längesedan vederlagd af statistiken, borde såvidt icke förutfattade åsigter stodo i vägen i allo ge vika, när man ser till hvad ringa grad kunskaper inverka på uppförande. Den borde ge vika när vi se, huru den ohederlighet, hvilken uppenbarar sig i handelsmäns och fabriksidkares förfalskningar, i bedrägliga konkurser, i svindelkompanier, i »hopkokandet» af jernvägsberättelser och finansiella prospekter, endast till formen, men icke till mängden skiljer sig från de obildades ohederlighet, samt när vi se, i hvilken förvånande ringa grad den medicinska undervisningen inverkar på de medicine studerandes lif samt huru äfven i fråga om de erfarne läkarne deras lärdom knappast i någon mån ökat deras lefnadsvishet.[1] Likaså borde dessa utopiska idéer, hvilka flamma upp vid hvarje nytt politiskt förslag, från Abbé Sieyés »papperskonstitutioner» till det nyligen offentliggjorda programmet af Louis Blanc och från agitationerna för sluten omröstning upp till dem, hvilka hafva republiken till sitt mål, om icke det tysta antagandet hvarom här är fråga stode i vägen, utsläckas af de sakförhållanden, hvilka oafbrutet och på ett öfverraskande sätt tränga sig på vår uppmärksamhet. Gång på gång har Frankrike under tre generationer visat verlden, huru omöjligt det är att till väsendet förändra en samhällsbyggnads typ genom revolutionära åtgärder. Huru stor omgestaltningen än för en tid må synas, det gamla återkommer dock under förklädd form. Ur den till namnet fria styrelsen uppväxer en ny despotism, skild från den gamla blott genom ett nytt

---

[1] Att denna beskyllning, den må i fråga om engelska förhållanden gälla hvad den kan, icke såsom regel kan tillämpas på vår svenska läkarkår på dess nuvarande höga ståndpunkt, torde medgifvas af hvar och en som närmare känner förhållandena. *Ö. a.*

schibboleth, uttaladt af nya personer, men identisk med den gamla i sin föresats att kufva hvarje motstånd och i fråga om de medel den begagnar för vinnandet af detta ändamål. Den nyvunna friheten uppgifves genast åt en erkänd sjelfherrskare eller låter man den falla i händerna på en person, som gör anspråk på en sjelfherrskares makt med försakande af titeln. Ja förändringen är i själfva verket ännu mindre, ty den styrande organisation, som förgrenat sig öfver hela franska samhället, består fortfarande oförändrad under alla dessa vexlingar i den styrande medelpunkten. Det byråkratiska systemet består likafullt under såväl kejserliga som konstitutionella och republikanska regeringar. Såsom hertig d'Audiffret-Pasquiér yttrade: »kejsardömen falla, ministrar afgå, men byråerna förblifva». Den sammansatta massan af krafter och verksamhetsriktningar, förkroppsligade icke blott i de statsinrättningar som sammanhålla nationen, utan äfven i individernes idéer och tänkesätt, är så stark, att om en del, vore det ock själfva regeringen, afskäres, ersättes den omedelbart af en ny likartad. Man behöfver blott återkalla i minnet den för några kapitel tillbaka med exempel bevisade sanningen, att ett aggregats egenskaper bestämmas af enheternas egenskaper, för att med ens inse, att så länge medborgarnes karaktärer förblifva till väsendet oförändrade, kan icke någon väsentlig förändring uppstå i den politiska organisation, dessa medborgare småningom utvecklat.

Denna dubbla tankesvårighet i förening med de dubbla grupper af villfarelser, hvari de råka, hvilka icke förmå öfvervinna densamma, står i själfva verket i ett naturligt samband med den en gång ensam herrskande och ännu allmänna tron att samhällen kunna med konst åstadkommas, i stället att, såsom de i verkligheten göra, uppstå genom utveckling. Erkännom den sanningen att samhälliga menniskomassor tillväxa och förvärfva sig de karaktärer, som utmärka deras samhällsbyggnader genom en serie af förändringar, och vi äro kvitt dessa hvarandra motsägande villfarelser att menskligheten förblifver densamma och att menskligheten lätt låter förändra sig; och i det vi utesluta dessa villfarelser, måste vi medgifva den slutsatsen, att samma utveckling, hvilken bragt samhällsskicket till en form så olika förflutna tiders, skall ock i

framtiden leda det till former, likaså skiljaktiga från de nu existerande. Hafva vi en gång vant oss vid tanken på en oafbruten utveckling både med afseende på det hela och delarna, skola dessa missledande föreställningar försvinna. Tag ett ord och märk, huru det förändrar sig under tidernas lopp och gifver upphof åt en hel ordfamilj, hvars särskilda medlemmar hvar i sin ordning förändras och får afkomma; tag ett bruk, såsom det att ge påskägg, hvilket nu i Paris utvecklat sig till ett mod att gifva alla möjliga slags presenter, inneslutna i attrapper gjorda som ägg och slutligen stora nog att kunna rymma en vagn, ett mod så kostsamt, att många resa bort för att undgå det; tag en lag, en gång enkel och stiftad för ett särskildt fall, och se huru han slutligen genom tillägg och förändringar vuxit ut till en laggrupp, såsom hela vårt lagsystem rörande jordbesittningsrätten utgått från tvänne af Wilhelm Eröfrarens lagar, tag en social mekanism såsom pressen, och se huru det ursprungligen enskilda och skrifna nyhetsbrefvet efter att hafva antagit formen af ett tryckt flygblad, förenadt med ett enskildt, skrifvet bref, småningom utvecklat hela denna omätliga samling af tidningar och tidskrifter för dag eller vecka, allmänna eller lokala, hvilka både hvar för sig och såsom ett helt tillväxt i omfång, på samma gång de tillväxt i mångsidighet, — betraktom allt detta och alla andra faststälda institutioner, anstalter och verksamhetsyttringar, och vi skola naturligen komma till den öfvertygelsen, att äfven i detta närvarande ligga mångfaldiga frön till saker och ting, hvilka i en framtid skola utveckla sig på sätt, ingen nu anar, och som skola bidraga till djupgående omgestaltningar af samhället och dess medlemmar — omgestaltningar, hopplösa som omedelbara resultat, men vissa såsom slutändamål.

Försök att sticka en hand med fem fingrar i en handske med fyra. Försöket är en passande bild af svårigheten att införa ett sammansatt begrepp i ett förstånd, som saknar en motsvarande förmåga att fatta sammansatta begrepp. I samma mån, som de olika termer och förhållanden, hvilka bilda en tanke, varda många och olikartade, måste många och olika delar af den intellektuella organismen komma i rörelse innan tanken kan fattas; och om några af dessa delar saknas, uppstå blott tankefragment. Betraktom ett exempel.

Om jag för en gosse skall förklara hvad som menas med att A står i förhållande till B, drager jag en kort linie A och en lång linie B och säger att A har ett mindre förhållande till B, och sedan förlänger jag linien A och säger att A har ett större förhållande till B. Men antag att jag skall förklara hvad som menas med uttrycket att A har till B samma förhållande som C till D. I stället för två olika storheter och ett förhållande, hafva vi nu fyra olika storheter och tre förhållanden. För att fatta denna sats måste gossen tänka på A och B och deras skilnad, och utan att förlora detta ur minnet har han att tänka C och D och deras skilnad samt vidare utan att förlora dessa ur minnet har han att tänka sig dessa båda skilnader såsom hafvande samma förhållande till hvar sitt par af storheter. Det antal termer och förhållanden, hvilka sålunda måste framhållas för tänkandet, är sådant att det förutsätter en samverkan af många flere utaf tankens krafter; och om någon af dessa saknas, kan satsen icke fattas: gossen måste vara äldre för att kunna begripa detta och är han obildad, skall han troligen aldrig göra det. Låtom oss öfvergå till ett ännu mera kompliceradt begrepp — satsen att A's förhållande till B vexlar som C's förhållande till D. Här måste ännu flere saker med närmelsevis samtidighet fasthållas i medvetandet. A och B måste här tänkas icke såsom konstanta till sina längdmått, utan en eller båda såsom vexlande till längden, så att deras skilnad är af obestämd föränderlighet. På samma sätt med C och D och sedan man nu tillbörligen uttryckt det vexlande förhållandet i båda fallen med linier, som förlängas eller förkortas, har man att lära sig fatta, att huru förhållandet mellan A och B än vexlar, uppstår samtidigt en lika vexling i förhållandet mellan C och D. Den större mångfald af begrepp, som erfordras för uppfattandet af denna sats, ställer den tydligen utöfver sådana själsförmögenheters åtkomst, hvilka icke blifvit utvecklade genom lämplig odling eller som äro oförmögna af en sådan utveckling. Och om propositionen antar en ännu mera invecklad form, såsom fallet blir, om två sådana grupper af utaf hvarandra beroende variabla storheter skola jämföras och slutsatser af denna jämförelse dragas, fordras det en begreppsomfattning, hvilken icke är lätt annat än för en öfvad matematiker.

En person, som icke eger denna komplicerade förmåga, hvilken, såsom vi här se, erfordras för att fatta ett kompliceradt begrepp, kan i fall sådana som dessa varda medveten af denna sin oförmåga, icke derigenom att han inser sin brist, utan derigenom att han ser en annan utföra, hvad han sjelf icke kunde. Men der inga sådana bestämda fakta föreligga, hvilka öfverbevisa en person med underlägsen förmåga om denna hans underlägsenhet, är han vanligen omedveten derom. Att kunna föreställa sig en högre form af medvetande är att redan till en viss grad ega den; så att förr än han till en viss grad eger den, kan han icke i verkligheten fatta dess tillvaro. Ett eller par exempel skola förtydliga saken.

Tag ett barn i knät och visa det några landskapsbilder samt gif akt på de anmärkningar det gör. »Jag ser en karl i en båt», säger det och pekar på honom. »Se på korna, som komma utför backen.» »Och der är en liten gosse, som leker med en hund». Dessa och dylika anmärkningar, för det mesta rörande de lefvande föremålen i hvarje scen, är allt hvad vi kunna framlocka. Det yttrar aldrig ett ord om scenen såsom ett helt. Det röjer sig en total omedvetenhet om hvad som kan vara vackert i anordningen af träd, vatten och berg. Och under det att barnet saknar detta komplicerade estetiska medvetande, märka vi ock, att det icke har den ringaste föreställning om att ett sådant medvetande fins hos andra, men att det själft saknar det. Märk nu ett fall, der en fullvuxen förråder en beslägtad brist. Ni har måhända under loppet af ert lif fått någon musikalisk bildning och kan påminna er de stadier ni genomgått. Vid era tidiga år var en symfoni ett mysterium och ni hade svårt att fatta, huru andra kunde applådera en sådan. En under de följande åren fortgående utveckling af er musikaliska förmåga höjde symfoniens värde; och nu skänka er dessa invecklade musikaliska kompositioner, af hvilka ni fordom njöt föga eller intet, större njutning än några andra. När ni påminner er detta, kommer ni ock till den insigten, att er likgiltighet för vissa ännu mera invecklade musikaliska kompositioner torde härleda sig från oförmåga hos er och icke från felaktigheter hos dem. Märk å andra sidan hvad som inträffar med en person, hvilken icke genomgått en sådan utveckling. Tag t. ex. en gam-

mal sjöofficer, hvars sjölif hållit honom fjärran från konserter och operor. Ni hör honom då och då förklara eller snarare skryta öfver, huru förtjust han är i säckpipan. Under det de sista kadanserna af en sonat, som en ung dam nyss spelat, ännu ljuda i era öron, går han fram till henne och frågar, om hon kan spela »Polly sätt kitteln på» eller »Johnny kommer hem marscherande». Och sedan, när man vid bordet talar om konserter, begagnar han tillfället att uttrycka sin afsmak för den klassiska musiken och döljer knapt sitt förakt för dem, som gå för att höra dylik musik. Om man betraktar hans andliga tillstånd, finner man, att han icke blott saknar förmåga att uppfatta inveckladе musikaliska kompositioner, utan ock medvetande af denna saknad — han har ingen aning om att sådana invecklade kompositioner existera och att andra personer ega förmåga att uppfatta dem.

Låtom oss nu tillämpa denna allmänna sanning på vårt ämne. De begrepp, med hvilka samhällsvetenskapen sysselsätter sig äro mera komplicerade än alla andra, och kunna icke fattas annat än af en lika komplicerad förmåga. Här såsom i andra fall åtföljes emellertid icke saknaden af en sådan förmåga af något medvetande om denna brist. Snarare finna vi en dylik svaghet i uppfattningen parad med en ytterlig tillförsigt, när det gäller att döma öfver samhällsvetenskapliga frågor, och ett begär att förlöjliga dem, hvilka efter en lång lärotid börja inse hela omfånget af hvad förståndet här har att pröfva och huru svårt det är att komma till en rätt insigt. Ett enkelt exempel på detta skall bana väg för mera invecklade belysningar.

För ej länge sedan lemnade oss *Times* en redogörelse för det senaste stordådet inom maskintryckets område, »Walters snällpress», medelst hvilken dess egen ofantliga upplaga tryckes på några få timmar hvarje morgon. Antag att någon, som är tillräckligt förtrogen med mekanikens detaljer, läser beskrifningen och fattar hvad han läser punkt för punkt; antag att han äfven för att få en ännu klarare föreställning om saken går och ser maskinen arbeta och förfrågar sig om ett och annat hos dem, som sköta den — nu aflägsnar han sig och tror att han begriper alltsammans. Möjligt att han gör det, om man betraktar maskinen endast såsom en produkt af mekanisk

konstfärdighet. Möjligt också att han gör det, om man ser den från dess biografiska sida, i det arbetet förutsätter vissa moraliska och intellektuella egenskaper hos mr Walter och hans medhjälpare; men om man betraktar maskinen från samhällsvetenskaplig synpunkt, har han troligen intet begrepp om dess betydelse och anar icke ens att den kan ses från en sådan synpunkt. Men om han vill ingå i en undersökning af maskinens uppkomst, skall han finna att han endast står vid tröskeln till en fullständig förklaring. Om han vill fråga icke efter dess närmaste utan dess aflägsnare ursprung, skall han i första rummet finna att denna själfverkande snällpress är en afkomling i rätt nedstigande led från andra snällpressar, hvilka genomgått en successiv utveckling, alla förutsättande andra före sig; utan att cylindriska snällpressar en lång tid förut varit i bruk och blifvit förbättrade efter hand, hade ingen »Walters snällpress» kommit till stånd. Han går ett steg längre i sina forskningar och upptäcker, att denna sista förbättring möjliggjordes endast genom uppfinningen att vid stereotypering begagna *papier-mâché*, hvilket, först användt till flata plåtar, tillät öfvergången till cylindriska; och om han går längre tillbaka finner han, att före *papier-mâché* användes finbränd gips, hvilken metod åter i sin ordning föregicks af en annan. Vidare får han lära att denna högsta form af snälltryck i likhet med de föregående mindre utvecklade formerna till sin utförbarhet berodde på införandet af valsar, som fördelade trycksvärtan, i stället för de handverktyg, som begagnades af tryckarne för femtio år sedan, hvilka valsar åter aldrig hade kunnat lämpas för deras nuvarande bruk utan uppfinningen af denna märkvärdiga elastiska komposition, hvaraf de äro gjutna. Och om han sedan går tillbaka till ännu aflägsnare föregåenden, finner han en hel följd af anor i de generation efter generation förbättrade handtryckpressarna. Nu tror han måhända att han förstår apparaten, betraktad såsom ett samhällsvetenskapligt faktum. Långt derifrån. Alla dess mångfaldiga delar, hvilka kunna arbeta tillsammans endast om de äro af utsöktaste arbete och med full noggrannhet sammanpassade, hafva kommit från maskinverkstäder, hvarest finnes en mångfald af invecklade, till högsta fullkomning utarbetade maskiner för svarfning af cylindrar, utskärning af hjul, hyfling af stän-

ger m. m. och på hvilkas föruttillvaro snällpressens tillkomst var beroende. Om han forskar i dessa sammansatta maskinverktygs historia, skall han finna att de alla under loppet af mekanikens långsamma utveckling blifvit bragta till sin närvarande fullkomlighet medelst tillhjälp af föregående maskinverktyg af hvarjehanda slag, hvilka samverkat till förfärdigandet af deras sammansatta delar — så att hvarje större eller bättre svarfstol eller hyflingsmaskin möjliggjorts endast genom föregående af mindre storlek eller underlägsnare beskaffenhet. Och om han sålunda följer maskinverkstadens hela innehåll, alla dess många olika verktyg på spåren, kommer han under tidernas lopp tillbaka till grofsmedens slägga och städ; ja slutligen till ännu mera primitiva hjälpmedel. Nu är väl förklaringen afslutad, tänker han. Ingalunda. Ingen sådan process, som den »Walters snällpress» framställer, var möjlig förr än man uppfunnit och småningom fulländat en maskin, som kunde tillverka papper i milslånga banor. Sålunda tillkommer pappersmaskinens födelseprocess och uppkomsten af de mångfaldiga hjälpmedel och uppfinningar, hvilka föregingo denna och utgöra dess förutsättningar. Hafva vi nu kommit till slut på saken? Nej, vi hafva blott kastat vår blick på *en* grupp af föregåenden. Hela denna utveckling af mekaniska hjälpmedel — denna järnmanufakturens tillväxt, detta vidsträckta bruk af järnmaskinerier, denna tillverkning af så många maskiner för att förfärdiga andra — har haft till en af sina orsaker öfverflödet på råmaterialen kol och järn, och en annan i Englands insulära läge, hvilket gynnat freden och utvecklandet af en stor industriel verksamhet. Äfven moraliska orsaker hafva varit med i spelet. Utan denna beredvillighet att uppoffra en tillfällig bekvämlighet för en framtida nytta, hvilken är ett vilkor för all företagsamhet, skulle ifrågavarande maskin aldrig kommit till stånd — ej heller de mångfaldiga hjälpmedel och processer, hvilka betingat densamma. Och utom de moraliska egenskaper, hvilka utgöra en förutsättning för själfva företaget, tillkomma äfven sådana, som betinga en kraftig medverkan vid utförandet. Utan skickliga mekaniker, hvilka tillbörligen uppfylla sina kontrakt genom utförandet af ett noggrant arbete, hade hvarken denna maskin eller de maskiner, som tillverkat densamma, kunnat åstadkommas; och utan

strängt samvetsgranna arbetare kan ingen fabrikant garantera ett noggrant arbete. Försök att få sådana arbeten utförda af en underlägsen menniskoras, och ni skall i den bristfälliga karaktären finna ett oöfverstigligt hinder. Likaså skall ni ock finna ett oöfverstigligt hinder i en bristfällig intelligens. En skicklig handtverkare är hvarken i moraliskt eller intellektuelt hänseende någon tillfällig produkt. Detta förstånd som erfordras för tillverkandet af en ny sak står icke att finna hvar som helst; ej heller påträffar man allestädes den skärpa i uppfattningen och noggrannhet i utförandet, hvarförutan ingen invecklad maskin kan fås att gå. Fulländningen i maskintillverkning har gått hand i hand med en skärpt uppfattning hos arbetarne. Betrakta en mekanisk apparat, gjord för ett sekel tillbaka, och ni skall inse, att om än alla andra nödiga vilkor funnits för handen, hade dock bristande skicklighet hos arbetarne lagt ett afgörande hinder i vägen för tillverkandet af en maskin, hvars sammansättning fordrar ett så ytterst noggrant utarbetande af de särskilda delarna; så att i detta mekanikens storverk ingår såsom förutsättning icke blott hela vårt småningom utvecklade industriväsen, utan ock den småningom utbildade sedliga och intellektuella karaktären hos våra fabrikanter och arbetare. Är nu ingenting glömdt? Jo, vi hafva utelemnat en hel afdelning ytterst vigtiga sociala fenomen — dem hvilka vi hänföra under rubriken vetandets framsteg. Jämte de många andra utvecklingsprocesser, som varit nödvändiga föregångare för denna maskin, tillkommer äfven den vetenskapliga utvecklingen. Denna förkofran och dessa förbättringar, hvilka möta oss inom alla områden, hafva steg för steg åstadkommits under medverkan af en fullständigare, allt mera vidgad och af tanken med allt större noggrannhet bearbetad erfarenhet inom geometriens, fysikens, kemiens med flere vetenskapers verksamhetsfält. Utan en högt utvecklad geometri hade inga maskiner för maskintillverkning kunnat åstadkommas, ännu mindre denna från dem utgångna Walterska maskinen. Utan en utvecklad fysik skulle det icke funnits någon ångmaskin att drifva alla dessa självverkande såväl primära som sekundära mekaniska inrättningar, ej heller skulle de många erforderliga metallurgiska processerna kunnat utföras med nödig fullkomning. I saknad af en utvecklad kemi hade många

andra direkta eller indirekta vilkor icke blifvit behörigen uppfylda. Så att i sjelfva verket denna kunskapernas organisation, hvars begynnelse var samtidig med civilisationens, måste uppnå någonting liknande dess närvarande ståndpunkt, innan en sådan maskin kunde komma till stånd, äfven under antagande att alla andra erforderliga medel voro tillgängliga. Säkerligen hafva vi nu kommit till slut på historien? Icke alldeles: ännu återstår en vigtig faktor. Ingen håller ut år efter år under missräkningar och ängslan och förslösar tusentals pund och mycken tid utan en stark bevekelsegrund: »Walters snällpress» var ingen blott kraftyttring. Hvarföre utfördes då ett sådant arbete? För att med en stor skyndsamhet kunna tillfredsställa en ofantlig efterfrågan — för att med *en* maskin kunna trycka 16,000 exemplar i timmen. Och hvarifrån kommer denna efterfrågan? Från en vidsträckt läsande publik, hos hvilken under loppet af generationer utvecklats en stark morgonaptit på allehanda slags nyheter — köpmän, hvilka vilja se de sista prisen hemma och de sista telegrammen från utlandet; politiker, hvilka måste ha reda på den sista nattens omröstningar i parlamentet, det nya uppslaget i någon diplomatisk fråga eller talen vid ett möte; sportmän, som vilja se vadlistan och resultatet af gårdagens kappränning, och fruntimmer, hvilka vilja se listan på födda och döda. Och om man efterfrågar ursprunget till alla dessa många begär som skola tillfredsställas, visa de sig såsom följeslagare åt vårt samhällsskick i allmänhet — dess kommersiella, politiska, filantropiska och andra verksamhetsyttringar; ty inom samhällen, der dessa icke äro förherrskande, uppträder icke detta mångsidiga nyhetsbegär med en sådan styrka.

Vi se alltså huru oerhördt invecklad denna maskins födelseprocess är från samhällsvetenskaplig synpunkt. Till dess förklarande fordras en hel encyklopedi af mekaniska uppfinningar, somliga förskrifvande sig från de äldsta tider, och tusentals år af uppfostran måste förutsättas för att bringa vildens häftiga och sorglösa natur till en sådan grad af sjelfbeherrskning, som kan förmå honom att uppoffra stundens bekvämlighet för en framtida fördel. En lika lång uppfostringstid behöfves för uppfinningsförmågan, en förmåga, den vilden nästan helt och hållet saknar, och för utvecklingen af

denna noggrannhet, om hvilken vilden icke ens kan göra sig ett begrepp. Och vidare förutsättes denna långsamma politiska och sociala utveckling, på en gång följd och orsak till dessa andra förändringar, hvilken bragt oss till en sådan ståndpunkt att en dylik maskin kan finna användning.

Den invecklade beskaffenheten hos ett samhällsvetenskapligt faktum och svårigheten att uppfatta det torde nu framträda i klarare dager. Ty likasom i detta fall en utvecklingsprocess har egt rum, så har en sådan ock egt rum i hvarje annat fall, vare sig frågan gäller en institution, en anstalt, en vana eller en troslära; men under det utvecklingsprocessen i detta fall visar sig jämförelsevis lätt att uppspåra, i följd af såväl processens som produktens mera konkreta form, är den i andra fall svår att upptäcka, all den stund faktorerna för det mesta äro af ett för sinnena icke förnimbart slag. Och dock kan ett faktum icke sägas vara förklaradt så, att det ingår som ett moment i samhällsvetenskapen i egentlig mening, förr än dess födelseprocess blifvit uppvisad och man iakttagit alla dess olikartade förutsättningar, till hvilkas frambringande generation efter generation under förflutna samhällsskeden samverkat. För att till exempel få en insigt om den verkliga betydelsen af sådana fenomen, som de hvilka yrkesföreningarna framställa, måste man gå tillbaka till dessa aflägsna fornengelska perioder, då likartade orsaker frambringade likartade resultat. Såsom Brentano påpekar — »Arbetarne bildade sina yrkesföreningar för att skydda sig emot angreppen af de då uppträdande fabriksherrarne, såsom i äldre tider de gamla frimännen bildade sina skyddsgillen emot medeltidsmagnaternes tyranni och de fria handtverkarne sina skråföreningar emot angreppen af de burskap ägande borgarne?» [1]

Sedermera, efter att hafva studerat de successiva formerna af sådana organisationer i deras förhållande till de särskilda industriella skedena, hafva vi att iakttaga de sätt, hvarpå de hvar för sig stå i förbindelse med andra fenomen inom sina motsvarande tidhvarf — politiska institutioner, klassskilnader, familjeinrättningar, sätten för varuutbytet och samfärdseln olika orter emellan, bildnin-

[1] Brentano, *English gilds*, p. 195.

gens ståndpunkt, de religiösa troslärorna, sedligheten, åsigter, vanor och idéer. Betraktade såsom delar af en nation, såsom organismer inom dess organism och utöfvande en verksamhet, som modifierar och modifieras af dess verksamhet, kunna dessa yrkesföreningar icke fattas till sin fulla betydelse, utan att man studerar dem under hela deras utvecklingslopp genom många sekler och betraktar deras förändringar i förhållande till de samtida förändringarna inom samhällsorganismen. Och äfven då återstår denna ännu mera djupgående fråga — huru kommer det sig, att inom nationer af vissa typer inga likartade inrättningar finnas och att inom nationer af andra typer de likartade inrättningarna antagit mer eller mindre skiljaktiga former?

Att så invecklade fenomen icke kunna fattas sådana de i verkligheten äro ens af den högsta nu existerande intelligens är temligen tydligt; och likaså tydligt är det, att en samhällsvetenskap troligen ännu under en lång tid kommer att erkännas endast af ett fåtal — ty i de flesta fall saknas icke blott en tillräckligt komplicerad förmåga att fatta dess invecklade fenomen, utan det råder äfven för det mesta en total omedvetenhet om att det fins några sådana invecklade fenomen att fatta. Till denna brist på tillbörlig mångsidighet hos den begreppsbildande förmågan kommer såsom en ytterligare svårighet saknaden af en tillräcklig plasticitet hos densamma. Nästan alla menniskors allmänna begrepp hafva bildats af erfarenhetsfakta, samlade inom en jämförelsevis trång omkrets; och sålunda bildade allmänna begrepp äro alltför trånga, att kunna medgifva omfattandet af alla de mångfaldiga och vexlande sammanställningar af fakta, dem samhällsläran framställer.

Sonen af puritanska föräldrar, som blifvit uppfödd i den tron att sabbatens brytande medför i släptåg alla andra slags öfverträdelser och för hvilken man i den by eller mindre stad, som bildade hans verld, har påpekat hvarjehanda exempel på detta sammanhang, står vid en senare period af sitt lif temligen häpen, när umgänget med ett större antal af hans landsmän visar honom, att en exemplarisk lefnad väl kan låta förena sig med ett icke-firande af söndagen. När han under sina resor på kontinenten finner att de bästa menniskorna inom utländska samhällen

försumma bud, hvilka han en gång ansåg vara väsentliga för en rättrådig vandel, vidgar han ännu ytterligare sin ursprungliga småaktiga och trånga uppfattning. Denna process, hvarpå vi här gifvit ett exempel i vexlingen af en enda ytlig trossats, måste nu genomgås i fråga om trossatser af långt djupare betydelse, innan man kan uppnå denna tankens böjlighet, som erfordras för en lämplig behandling af de samhällsvetenskapliga fenomenen. Icke i en riktning utan i de flesta riktningar hafva vi att lära oss, det dessa förbindelser sociala fakta emellan, hvilka vi vanligen betrakta såsom naturliga, ja till och med nödvändiga, icke äro nödvändiga och ofta ej heller så synnerligen naturliga. När vi betrakta förflutna tiders samhällsskick, erhålla vi ständiga påminnelser om, att många inrättningar, bruk och åsigter, hvilka tyckas följa af sig själfva, äro ganska nya; och att andra, hvilka vi nu betrakta såsom omöjliga, voro ganska möjliga några sekler tillbaka. Ännu mera, när vi studera samhällen, främmande såväl till ras som bildningsgrad, träffa vi alltjämt på förhållanden, motsatta allt hvad vi tänkt oss såsom troligt och äfven sådana, dem vi knappast kunnat gissa oss till, om vi än bemödat oss att söka fatta de mest främmande saker.

Tagom till belysning af detta olikheterna i de husliga förhållandena. Att engiftet icke är den enda formen för äktenskapet veta vi af våra första lexor i bibliska historien. Men ehuru vi sålunda äro någorlunda bekanta med polygamien, faller det oss icke i sinnet att äfven polyandrien kan vara en möjlig form; och vi bli förvånade, när vi först finna att den verkligen existerar och att den en gång var ett ytterst allmänt bruk. När vi betrakta dessa äktenskapliga institutioner, kunna vi till en början knappast föreställa oss, att de, på samma sätt som våra hos oss, uppfylla anständighetens fordringar hos de folk som antagit dem. Dock berättar Livingstone om en stam, som bodde vid en af de centralafrikanska sjöarna, att dess kvinnor funno det rent af anstötligt, när de hörde att i England en man hade blott en hustru. Denna känsla är ingalunda egendomlig för dem.

»En intelligent Kandy-höfding, i hvars sällskap mr Bailey besökte dessa veddahs, fann sig rent af upprörd öfver en så ytterlig barbarism, som att lefva med blott

en enda hustru, från hvilken endast döden kunde skilja en. Det var, sade han, att göra som babianerna». [1]

Vidare skulle man väl kunna antaga såsom en självklar sak, att med monogami, polygami och polyandri i deras olika gestalt alla äktenskapets möjliga former vore uttömda; men hos en af de arabiska stammarna möter oss dock en högst oväntad form. Äktenskapet ingås här för så och så många dagar i veckan, vanligen för fyra, hvilket säges vara »bruket inom de bästa familjerna»; hvaremot hustrun under fridagarna betraktas som en oberoende kvinna, och kan göra hvad hon behagar. Äfven förvånar det oss något, då vi om några bland höglandsstammarna i Indien läsa, att otrohet å mannens sida anses som en svår förbrytelse, under det att otrohet å hustruns är en alldaglig sak. Vi antaga såsom en gifven sak, att en god behandling af en hustru å mannens sida innebär bland annat äfven frånvaron af allt våld, och vi kunna derföre knappast föreställa oss, att på åtskilliga orter en motsatt åsigt gör sig gällande. Dock är detta fallet bland tatarerne.

»En barnpiga lemnade mig för att gifta sig, och en kort tid derefter gick hon och anförde klagomål emot sin man hos ortens natschalnik; och då denne gjorde henne frågor angående förhållandet, sade hon honom helt kallt, att hennes man icke älskade henne. Han frågade henne nu, huru hon visste, att han icke älskade henne; emedan, svarade hon, han aldrig slog henne». [2]

Man vore färdig att förkasta denna uppgift såsom otrolig, om man icke bland de sydafrikanska stammarna påträffade ett likartadt förhållande i det faktum, att en hvit husbonde, som icke pryglar sina tjenare, förlöjligas af dem och föraktas såsom den der icke är värd att kallas husbonde. Hvem skulle vidare i fråga om husliga bruk, äfven om han satte sig ned för att uttänka alla möjliga orimligheter, kunnat hitta på ett, som är gängse bland baskerne och som äfven iakttagits inom andra stammar — det nämligen, att vid ett barns födelse mannen går till sängs och mottager sina vänners lyckönskningar, under det hans hustru återgår till sina hushålls-

[1] Lubbock. *Prehistoric times,* p. 344.
[2] Mrs Atkinson's *Recollections of Tartar Steppes,* p. 220.

göromål? Eller hvem skulle bland följderna af en sons födelse kunna drömma om, hvad som är fallet inom vissa polynesiska stammar, att fadern genast förlorar eganderätten till sin egendom och bibehåller den endast såsom förvaltare för sin sons räkning? I fråga om de olika förhållandena mellan föräldrar och barn och dermed sammanhängande känslor se vi ständigt saker lika så sällsamma och vid första påseendet lika så oförklarliga. Ingen skulle väl föreställa sig att det någonstädes kunde anses såsom en pligt å barnens sida att begrafva sina föräldrar lefvande. Dock anses det så bland fidjierne; och vi läsa till och med om dem, att föräldrarna, när de sålunda skola rödjas ur vägen, gå till sin graf med leende min. Knappast mindre otroligt förefaller det, att det finnes folk, som anse det mera passande att visa kärlek för andras barn än för sina egna. Dock hafva vi ett exempel härpå i Malabar-hinduerne.

Bland nairerne »betraktar hvarje man sin systers barn såsom sina arfvingar .... och han skulle bli ansedd som ett onaturligt vidunder, om han visade samma tecken till sorg vid ett barns död, hvilket .... han kunde förmoda vore hans eget, som vid ett systerbarns död». [1]

»Det filosofiska Europas föräldrakärlek är såväl en främmande tanke som ett främmande uttryck för Malabarnairen, hvilken från sin första barndom får lära, att hans morbror är en närmare slägting till honom än hans fader, och som följaktligen älskar sin systerson långt högre än sin son». [2]

Då vi inom familjelifvet påträffa en sådan olikartad mångfald af lagar, vanor, föreställningar och trossatser, hvarpå vi här anfört några exempel, till hvilka skulle kunna fogas andra i oändlighet, kunna vi lätt föreställa oss, hvilken mångfald af skenbara motsägelser samhällslifvet i det hela företer. För att komma till insigt härom behöfver man dock icke studera ociviliserade stammar eller halfbildade främmande raser. Om vi blicka tillbaka på de europeiska samhällenas äldre utvecklingsskeden, skola vi finna rikliga bevis derpå, att samhällsfenomenen icke nödvändigt behöfva hänga tillsamman på de sätt, vår

[1] Anfördt i M'Lennan's *Primitive marriage*, p. 187.
[2] Burton's *History of Sindh*, p. 244.

dagliga erfarenhet visar oss. De religiösa föreställningarna kunna här vid lag tjena såsom ett exempel.

Från de råa former, hvarunder de ännu i dag framträda inom bildade nationer, kunna vi med skäl sluta till ännu råare i gamla tider. När man alldeles invid Boulogne passerar förbi ett krucifix, vid hvars fot ligger en hög af multnade kors, gjorda af två små hopspikade ribbor och ditlagda af förbigående i afsigt att dermedelst förvärfva gudomlig ynnest, kan man icke undgå att erfara en sällsam känsla, när man ser den närbelägna jernvägen och erinrar sig fransmännens vetenskapliga framsteg. Med ännu större förvåning erfar man att, såsom i Spanien, en tjurfäktning kan anställas i kyrkans intresse — till förmån för ett »heligt barmhertighetshus». Men så stort missförhållandet mellan de religiösa troslärorna och det nuvarande samhällsskicket än må synas, möta vi dock ännu större motsägelser, om vi gå längre tillbaka i tiden. Må man betrakta de föreställningar, som ligga till grund för alla de många *mysterierna* och betänka att dessa skådespel voro utväxter från en teori om den gudomliga styrelsen, för hvars förnekande menniskor sedermera blefvo brända. Se här en räkning upptagande aflöningar åt skådespelarne:

»Först, till Gud, 2 shilling,
vidare, till Kaiphas, 3 shilling 4 pence,
vidare, till en af krigsknektarne, 2 shilling,
vidare, till djefvulen och Judas, 18 pence.

»Vi träffa ofta på sådana poster, som: 'dito, betalt för den Helige Andes rock, 2 shilling.' Vi få äfven af dessa poster veta att den Helige Andes rock var gjord af läder, målad och förgyld och att till samma kostym hörde en lösperuk, likaledes förgyld».

»Äfven Jungfru Marias hafvandetillstånd göres till föremål för oanständigt skämt; och i Coventrysamlingen hafva vi ett mysterium eller skådespel öfver hennes föregifna rättsliga förhör. Det börjar med uppträdandet af en rättsbetjent, hvilken uppläser en lång lista på anklagelser som han har upptecknade i sin bok; sedan komma tvänne »belackare», hvilka anföra åtskilliga skandalösa historier angående Josef och Maria, på grund hvaraf dessa kallas att inställa sig inför den andliga domstolen. Der-

efter följer deras förhör och vi få en utförlig målning öfver förhandlingarna i dylika fall», o. s. v.[1]

Om vi vidare betrakta de illustrerade mässböckerna från gamla tider, finna vi en uppfattning af den kristna läran, hvilken man har svårt att tänka sig såsom gängse inom ett civiliseradt eller till och med halfciviliseradt samhälle: till exempel de föreställningar, som ligga till grund för en i konstnärligt afseende förträffligt utförd Kristusbild, ur hvars genomstungna sida en ström af oblater sprutar ned på en bricka, som hålles fram af en prest. Eller tag en andaktsbok från ett senare datum — en tryckt psaltare, rikt utstyrd med träsnitt, framställande scener ur Kristi lefnad. Sida efter sida visar huru man på ett rent materielt sätt tillgodogör sig hans offring. Här ser man vinrankor växa upp ur hans sår och biskopar och abbedissor, som hålla på med att äta af drufvorna. Här är korset fastsatt vid en stor tunna, i hvilken blodet nedrinner i strömmar, för att sedan utgå i strålar till grupper af andliga. Och här framställes hans kropp i liggande ställning och från såren i hans händer och fötter uppstiga källsprång af blod, hvilket af prester och nunnor uppsamlas i hinkar och krukor. Ja, en ännu mera förvånande andlig ståndpunkt angifves genom ett af träsnitten, hvilket söker komma den andäktige läsaren till hjälp vid uppfattningen af treenigheten genom att framställa tre personer stående i ett par stöflar![2] I fullkomlig öfverensstämmelse med dessa häpnadsväckande råa föreställningar stå de, hvilka genomgå folkliteraturen. Man kan döma om de teologiska begrepp, hvilka utvecklade sig under de tider, då påfvens myndighet var den högsta och innan man ännu börjat protestera mot aflatskrämeriet, genom en berättelse, som står i bröderne Grimm's folksagor, kallad »Skräddaren i himmelen». Här är en förkortad öfversättning, som blifvit gjord för min räkning.

»Gud gick en dag ut att spatsera med helgonen och apostlarne och lemnade Petrus vid porten till himmelen med stränga order att icke insläppa någon. Snart kom en skräddare och bad att bli insläppt. Men Petrus sade

---

[1] Wright's *Essays on archæology*. II, p. 175, 176.

[2] Man känner endast fyra exemplar af denna psaltare. Den, hvarur jag hemtat denna beskrifning, finnes i mr Henry Huth's förträffliga samling.

att Gud förbjudit honom att släppa in någon; dessutom hade skräddaren en dålig karaktär och plägade »tulla» de kläden han skar till utaf. Skräddaren sade att han endast tagit små stycken, som fallit ned i hans korg; och han vore villig att göra nytta för sig med att bära barnen och tvätta och laga kläder. Slutligen släppte Petrus in honom, men lät honom sitta ned i ett hörn bakom dörren. Men när Petrus gick ut för en eller par minuter, begagnade sig skräddaren af tillfället och lemnade sitt hörn för att gå och se sig om. Snart kom han till ett ställe, der det stod en mängd stolar och en tron af massivt guld med en gyllene pall, hvilka stodo der för Guds räkning. När han steg upp på tronen, kunde han se allt hvad som passerade på jorden; och han såg en kvinna, som tvättade kläder i en ström, taga undan åtskilligt af linnet. I sin vrede tog han pallen och kastade den på henne. Då han nu icke kunde få den tillbaka, fann han det säkrast att återvända till sin plats bakom dörren, der han satte sig ned och tog på sig en oskyldig min. Gud kom nu tillbaka och gick in utan att märka skräddaren. När han saknade sin pall, frågade han Petrus, hvart den tagit vägen — hade han släppt in någon? Aposteln svarade först undvikande, men bekände slutligen att han hade släppt in en — men blott en stackars linkande skräddare. Skräddaren blef då framkallad och tillfrågad, hvad han hade gjort af pallen. När skräddaren berättat det, sade Gud: »O, du skälm, om jag dömde som du, huru länge tror du att *du* skulle ha gått fri? Jag skulle för längesedan icke haft en stol eller ens en eldgaffel kvar här, utan skulle ha slungat allting på syndarne......»

Dessa exempel bland många andra, som kunde gifvas, visa inom hvilka vidsträckta gränser de sociala fenomenen vexla. När vi betänka att det i jämbredd med teologiska begrepp, hvilka nu förefalla oss föga öfverlägsna vildarnes, i England fans en politisk konstitution, till sina grunddrag liknande den närvarande, att der fans ett ordnadt lagväsende, en regelbunden beskattning, en klass af fria arbetare, ett ganska inveckladt industrielt system jämte denna allmänna förståndsutveckling och detta ömsesidiga förtroende, som måste förutsättas för ett vidtgående och inveckladt socialt samarbete, finna vi att möjligheter föreligga till långt talrikare kombinationer, än vi vanligen

äro benägna att antaga. Vi inse nödvändigheten af att betydligt utvidga de grundbegrepp, hvilka blifvit så fast inrotade hos oss genom den dagliga iakttagelsen af oss omgifvande inrättningar och företeelser.

Vi kunde i sanning, äfven om vi vore inskränkta till de vitnesmål vårt eget samhälle i närvarande tid afgifver, betydligt öka bildbarheten hos våra föreställningar, om vi blott såge sakerna sådana de äro. Kunde vi ur såväl nationel som individuel synpunkt se oss själfva så som andra se oss, skulle vi hemma hos oss finna skenbara motsägelser, tillräckliga att visa oss, att hvad vi anse för nödvändigt med hvarandra förbundna drag, ingalunda stå i något nödvändigt sammanhang, Vi skulle af våra egna institutioner, böcker, jurnaler och debatter kunna lära oss, att ehuru det gifves vissa konstanta förhållanden emellan de sociala fenomenen, äro dessa icke de, man vanligen antager såsom konstanta; och att vi, då vi från vissa framstående karaktärsdrag sluta till andra, ofta hafva alldeles orätt.

Låtom oss för att underlätta vår uppfattning af detta betrakta hvad en opartisk iakttagare, lefvande i en långt aflägsen framtid, skulle kunna säga om oss — under antagande att hans anföranden vore öfversatta på vårt obekväma språk.

»Ehuru de figurer, som begagnas vid undervisningen, hafva riktat hvarje barns uppmärksamhet på det sakförhållandet, att jordbanan för många tusental år sedan börjat återgå från gränsen för sin största excentricitet, och ehuru alla äro bekanta med det häraf följande förhållandet att den isperiod, som så länge gjort en stor del af den norra hemisferen obeboelig, är i aftagande; är det dock icke allmänt kändt att några trakter, hvilka länge varit isbetäckta, nyligen genom glacierernȧs aftagande gjorts tillgängliga. Bland moräner och under massor af grus har man här funnit ruiner, der halfförstenade skelett och på några ställen till och med historiska urkunder, hvilka genom ett märkvärdigt sammanträffande af gynsamma förhållanden hafva bibehållit sig så väl att de delvis äro läsbara. Likasom dessa fossila cephalopoder, hvilka vi uppfordra i dagen med våra bergverksmaskiner, stundom äro så fullständiga att man tecknar utaf dem med sepia, tagen ur deras egna bläckpåsar; så hafva ock genom en lycklig händelse kommit oss tillhanda från en

längesedan utdöd menniskoras afsöndringar från deras dagliga lif i tillräcklig mängd att förse oss med färgämnen till en tafla öfver dem. Genom stor ihärdighet hafva våra forskare upptäckt nyckeln till deras ofullkomligt utvecklade språk; och efter en följd af år äro de nu i stånd att sammanställa fakta, hvilka gifva oss en, om ock svag föreställning om de sällsamma folk, hvilka lefde på norra halfklotet under den sista förglaciala perioden.

»En nyss utgifven berättelse hänför sig till en tid, af dessa folk kallad medlet af nittonde århundradet enligt deras tidräkning, och handlar om en nation af stort intresse för oss — engelsmännen.

»Ehuru man ej förr än nu vetat att det fans några spår efter detta fornfolk, hafva dock namnen på ett par af dess store män fortlefvat — den ene en skald, hvilken genom sin höga inbillningskraft och sin djupa blick säges hafva öfverträffat alla sina föregångare; den andre en vetenskapsman, om hvilken, djupsinnig som vi kunna antaga att han varit inom många riktningar, vi med bestämdhet veta, att han lärt alla då lefvande och alla efterkommande nationer teorien för verldsalltets jämvigt. Hvad slags folk engelsmännen voro och arten af deras civilisation hafva derföre alltid varit frågor, som eggat vetgirigheten. De genom denna berättelse afslöjade fakta stämma icke synnerligen öfverens med hvad man väntat. Först sökte man att komma desse store män på spåren, då man förmodade att deras minne borde vara på ett framstående sätt bevaradt åt efterverlden. Man fann dock föga. Det visade sig likväl att den sistnämde, hvilken för menskligheten uppenbarat himmelens byggnad, hade erhållit en hederstitel, lika den de gåfvo åt en lycklig köpman, hvilken framlemnat en adress till deras monark, och utom ett träd, planteradt till hans minne, hade en liten bildstod öfver deras store skald blifvit uppstäld i ett af deras tempel, der den dock nästan försvann bland de många grafmonumenten öfver deras härförare. Icke som skulle ej engelsmännen någonsin plägat uppföra storartade minnesmärken. Våra forskare hafva upptäckt spår efter en gigantisk byggnad, der, såsom det synes, framstående personer och deputerade från alla nationer måste frambära sin hyllning åt ett visst väsende — en menniska kunde det knappast hafva varit. Ty det är svårt att föreställa

sig en menniska af så öfverlägset värde, att hon kunnat aftvinga dem en så utomordentlig hyllning, då de så litet tänkte på dem, genom hvilka deras namn som en menniskoras blifvit räddadt undan glömskan. Deras sätt att tilldela monumentala hedersbevisningar var i sanning i alla afseenden anmärkningsvärdt. Åt en läkare vid namn Jenner, hvilken genom ett sätt att mildra härjningarna af en förfärlig sjukdom sades hafva räddat många tusentals menniskor från döden, uppreste de en minnesstod på en af sina förnämsta offentliga platser. Men efter några år ångrade de att hafva gifvit denna staty ett så framstående rum, hvarföre de bannlyste honom bort till ett hörn i en af deras förstäders trädgårdar, hufvudsakligen besökt af barn och barnpigor; och i dess ställe uppreste de en bildstod öfver en stor anförare för deras stridskämpar — en viss Napier, hvilken hade hjälpt dem att besegra och underkufva några svagare stammar. Referenten upplyser oss icke, om denne senare hade varit ett verktyg till förstörande af lika många lif, som den förre räddat, men han anmärker — 'jag kunde icke upphöra att förvåna mig öfver detta sällsamma utbyte bland ett folk, som bekände en fredens religion'.

»Denna handling synes icke hafva stått i strid med deras vanliga handlingssätt; utan tvärtom. De historiska urkunderna visa, att de för att bevara minnet af en stor seger, vunnen öfver ett grannfolk, under många år firade en årlig fest, i ungefär samma anda som åminnelse-skalpdanserna hos ännu mera barbariska folk; och vid festen saknades aldrig en prest, som nedkallade välsignelse från en, som de kallade kärlekens Gud. I vissa afseenden synes verkligen deras sedelag icke hafva höjt sig öfver utan snarare sjunkit ned under ståndpunkten för ett ännu äldre folks moralkodex, ett folk, från hvilket de härledde sin religionslära. En af detta folks lagar lydde, 'öga för öga och tand för tand'; men åtskilliga af engelsmännens lagar, i synnerhet de, hvilka angingo handlingar, de der gjorde ingrepp i några af de styrande klassernas såkallade *sports*, stadgade straff, hvilka häntyda på att deras princip var 'ben för öga och arm för tand'. Slägtskapen emellan deras troslära och den, som detta gamla folk bekände, är i själfva verket svår att fatta. De hade på en tid grymt förföljt detta gamla folk — benämdt judar — emedan

judarne icke ville antaga denna särskilda modifikation af den judiska religionen, som de, engelsmännen, till namnet bekände. Och dock, egendomligt att förtälja, under det de marterade judarne, derföre att de icke ville öfverensstämma med dem, öfverensstämde de själfva i grund och botten med judarne. Såsom vi nyss visat gingo de icke blott i fråga om vedergällningsrätten längre än judarne, i stället att följa den rent motsatta princip, som framstälts af den religionslärare, hvilken de dyrkade såsom Gud, utan de lydde äfven i andra fall den judiska lagen tvärt emot denne gudomlige lärares bud — såsom i det pedantiska helighållandet af hvar sjunde dag, något som han bestämdt ogillade. Ehuru de visade sig fiendtliga mot dem, som icke till namnet trodde på kristendomen (så kallades deras religion), förlöjligade de dem, hvilka i verkligheten gjorde det. Så gåfvo de ett visst parti ibland sig, hvilket sträfvade att utföra de kristna grundsatserna i stället för de judiska, öknamnet kväkare och gjorde dem till skottaflor för sitt skämt. Ja ännu mera; deras verkliga fasthängande vid den lära, de påstodo sig förkasta, bevisas tydligen deraf, att de i alla sina tempel på någon i ögonen fallande plats hade uppsatt plakat, innehållande den judiska religionens tio budord, men högst sällan eller aldrig de tvänne kristna buden, hvilka blifvit gifna i deras ställe. Och dock, säger referenten, efter att hafva utbredt sig öfver dessa sällsamma fakta, ehuru engelsmännen voro högeligen begifna på alla slags missionsföretag och ehuru jag flitigt undersökt alla deras berättelser om dessa, har jag icke kunnat upptäcka ett enda spår efter något sällskap för engelska folkets omvändelse från judendom till kristendom!

»I fråga om deras missionsverksamhet förekomma äfven andra märkliga motsägelser. I sin ifver att värfva anhängare för denna troslära, som de antagit till namnet, ehuru icke i verkligheten, sände de ut personer till åtskilliga delar af verlden för att utbreda denna lära — bland andra äfven till det ofvan nämda, underkufvade landområdet. Under det de engelska missionärerne här lärde sin trosläras milda bud, gåfvo de af deras regering tillsatta embetsmännen exempel på den praktiska tillämpningen deraf. Ett af dessa exempel bestod deri, att de för att undertrycka en upprorisk sekt, togo ut femtio män

af sextiosex, som hade gifvit sig fångna, och arkebuserade dem, som det hette, d. v. s., de bundo dem framför kanonmynningar och sköto sönder dem i bitar. Och efter att sålunda hafva lärt och med exempel bestyrkt sin religion, yttrade de eget nog sin stora förundran öfver den omständigheten, att de enda proselyter, deras missionärer kunde göra bland detta folk, voro hycklare och personer af så dålig karaktär, att ingen ville lemna dem arbete.

»Icke dess mindre hade dessa halfbildade engelsmän sina goda sidor. Trots denna sällsamma förvillelse, som kom dem att skicka missionärer till underlägsna folkslag, hvilka alltid misshandlades af deras sjömän och kolonister och slutligen utrotades, kunna vi dock, när vi se dem årligen uppoffra en million i deras mynt på missioner och dermed sammanhängande företag, icke frånkänna dem en viss storsinthet. Deras land var öfversålladt med hospital, fattighus och inrättningar för vårdandet af sjuka och nödlidande, och deras städer voro öfverfylda af filantropiska sällskap, hvilka, utan att tala något om klokheten af deras verksamhet, tydligen vitnade om en god vilja. De uppoffrade på i lag föreskrifven fattighjälp ända till en tiondedel och vid en tidpunkt ett ännu större belopp af hela statsinkomsten. En af deras framstående handlingar var, att de för afskaffandet af en af den tidens barbariska institutioner, kallad slafveriet, i följd hvaraf vissa personer i deras kolonier voro egare af andras såväl egendom som kroppar och i praktiken till och med lif, utbetalade tjugu millioner i sitt mynt. Och såsom ett icke mindre slående prof på deras medlidsamhetskänsla finna vi, att de under ett krig emellan tvänne grannfolk bidrogo med stora summor och utskickade många både män och kvinnor för att hjälpa dem taga vård om de sårade och bispringa de ruinerade.

»De fakta dessa forskningar bragt i dagen äro sålunda högst lärorika. Nu då menniskorna efter myriader års uppfostran lärt sig lefva ett harmoniskt samhällslif och deras karaktärer och lefnadsförhållanden så småningom blifvit afpassade efter hvarandra, äro vi benägna att antaga en öfverensstämmelse i institutioner, handlingssätt, åsigter och trosläror såsom nödvändig. Vi anse det nästan omöjligt att inom samma samhälle principer af rent mot-

satt art skulle kunna tillämpas i det dagliga lifvets handel och vandel; och det förefaller oss otroligt att menniskor skulle kunna bekänna eller föregifva sig bekänna trosläror, med hvilka deras handlingar voro alldeles oförenliga. Endast denna ytterst sällsynta rubbning i själens jämvigt, vansinnet, skulle kunna förklara en persons uppförande, som vet att elden bränner och ändock sticker sin hand i lågan; och likaså skulle vi äfven under rubriken vansinne hänföra dens handlingssätt, som bekänner en viss lefnadsregel såsom moraliskt riktig och detta oaktadt i sin vandel följer en motsatt. Dock visa oss dessa i dagen bragta fornminnen, att samhällen kunde hålla tillhopa trots detta, som vi skulle tycka, kaos af handlingar och åsigter. Ja ännu mera, de visa oss att det varit möjligt för menniskor att bekänna ett och göra ett annat, utan att förråda något medvetande af inkonsekvens. Se här ett märkvärdigt bevis i detta fall. Bland sina mångfaldiga stiftelser för välgörande ändamål egde engelsmännen ett »Bibelsällskap för flottan och hären» — ett sällskap för utdelande af deras heliga bok bland deras yrkeskrigare till lands och sjös; och detta sällskap understöddes och styrdes hufvudsakligen af anförarne för dessa krigare. Referenten vill visserligen låta förstå, att de för dessa klasser hade en gallrad upplaga af sin heliga bok, ur hvilken sådana bud, som 'vedergäll ondt med godt' och 'om någon slår dig på den högra sidan, vänd den vänstra till' voro utstrukna; det må ha varit så — men äfven i detta fall hafva vi här ett märkligt exempel på, till hvilken utsträckning öfvertygelse och handling kunna stå i ren strid med hvarandra, utan att detta förhållande väcker det ringaste uppseende. Vi antaga vanligen förnuftighet såsom ett kännetecknande drag hos menskligheten och att förnuftighet innebär konsekvens; dock finna vi här ett utdödt slägte (onekligen menskligt och enligt sin egen tanke förnuftigt), hos hvilket motsatsen emellan handlingssätt och trosbekännelse var så stor, som man gerna kan tänka sig. Sålunda länder oss detta förhållande till en varning mot det antagandet, att hvad som nu synes oss naturligt, alltid varit det. Vi hafva fått våra ögon öppnade för en villfarelse, som rotfäst sig hos oss under alla dessa årtusenden, att samhällets och menniskonaturens fenomen

nödvändigt måste stå i ett sådant sammanhang, som det vi se i de oss omgifvande förhållandena.»

Innan jag går att sammanfatta hvad som blifvit sagdt under rubriken »subjektiva svårigheter af intellektuel art», vill jag anmärka att denna grupp af svårigheter blifvit skild från den i det föregående kapitlet afhandlade gruppen »objektiva svårigheter», mera för bekvämlighetens skull än på grund af någon verklig, inneboende skilnad. Vid en betraktelse af de hinder som ligga i vägen för fenomenens förklaring — då vi hafva fenomenen å ena sidan och förståndet å den andra — kunna vi efter behag tillskrifva vårt misslyckande förståndets oförmåga eller fenomenens invecklade natur. Ett hinder är subjektivt eller objektivt allt efter den synpunkt, hvarifrån man ser saken. Men de hinder vi ofvan anfört uppstå så direkt från tydliga brister hos det menskliga förståndet, att de i egentligare mening än de föregående kunna klassificeras som subjektiva.

I det vi sålunda betrakta dem, hafva vi då i första rummet att akta oss för vår benägenhet till en automorfisk förklaring; eller rättare, då vi icke ega något annat val än att uppfatta andra menniskors natur i enlighet med våra egna känslor och föreställningar, hafva vi att akta oss för de misstag, hvilka sannolikt uppkomma i följd af detta förhållande, och söka så godt vi kunna taga dem i beräkning vid våra slutsatser. Vidare måste vi vara på vår vakt emot de båda hvarandra motsatta villfarelserna angående menniskan och emot de från dem härflytande villfarelserna inom samhällsläran; vi måste göra oss kvitt de båda trossatserna, att menniskonaturen är oföränderlig och att den lätt låter förändra sig och i stället göra oss hemmastadda med den satsen, att menniskonaturen genom samhällslifvets uppfostrande inflytelse långsamt förändras under en följd af generationer. Ett annat hinder, som ingen fullkomligt och endast några få till en del lyckats öfvervinna, är det som beror på förståndets bristande förmåga att omfatta dessa ytterst invecklade fenomen, med hvilka samhällsläran sysselsätter sig. Man kan icke bilda sig ett fullständigt begrepp om ett samhällsvetenskapligt faktum, betraktadt såsom ett moment inom vetenskapen, med mindre alla dess väsentliga faktorer äro närvarande för tanken; men förmågan att så fasthålla dem med be-

hörig klarhet i alla deras förhållanden och kombinationer är ännu icke uppnådd. Till denna svårighet, hvilken blott till en viss grad kan öfvervinnas, kommer nu vidare en annan, ehuru på långt när icke så stor, den att kunna vidga begreppsförmågan, så att hon mäktar omfatta de ytterligt vexlande och i vidt skilda riktningar löpande förbindelserna emellan de sociala fenomenen. Denna vår trånga uppfattning, som grundar sig på erfarenheter inom vårt eget samhällslif under vårt eget tidehvarf, måste utbytas mot en plasticitet, som med lätthet kan upptaga och fatta såsom naturliga alla de otaliga sammanställningarna af samhällsföreteelser, icke blott olika, utan ofta rent af motsatta dem, med hvilka vi äro förtrogna. Utan en sådan plasticitet kunna vi icke komma till någon sann uppfattning af samhällsskicket ens hos med oss samtida och beslägtade nationer, och ännu mindre, när frågan gäller förflutna samhällstillstånd eller för oss främmande civiliserade rasers eller deras, som stå på ett lågt utvecklingsstadium.

Sjunde Kapitlet.

Subjektiva svårigheter, beroende på känslorna.

Att en passion förfalskar omdömet är en tillräckligt utnött anmärkning; men den allmännare iakttagelse, hvari denna ingår som ett moment, att sinnesrörelser af alla slag och grader störande inverka på den intellektuella jämvigten, är ingalunda alldaglig och äfven der den erkännes, tages den icke tillbörligen med i räkningen. Det verkliga förhållandet, fullt uttryckt, är att vi icke kunna betrakta några satser utom dem, hvilka äro oss fullkomligt likgiltiga både för det närvarande och för framtiden, utan att en viss förkärlek eller motvilja inverkar på vårt omdöme. Det finnes två sätt, hvarpå våra slutsatser sålunda förfalskas. Upprörda känslor komma oss att oriktigt upp-

skatta en saks sannolikhet; och de komma oss äfven att oriktigt uppskatta dess vigt. Några exempel skola visa oss detta.

Alla engelsmän, som äro tillräckligt gamla, påminna sig det mord, som begicks af Müller för några år sedan på norra London-järnvägen. De flesta skola äfven påminna sig att för en tid efter denna händelse visade sig en allmän motvilja att resa på järnväg i sällskap med blott en enda medpassagerare, såframt han var obekant. Ehuru, ända till dess i fråga varande mord skedde, otaliga gånger tvänne obekante rest tillhopa i samma kupé, utan att något ondt träffat någondera, och oaktadt efter Mr Briggs död sannolikheterna voro ofantligt emot upprepandet af en dylik tilldragelse; uppstod dock en allmän fruktan, hvilken endast varit berättigad, om faran varit öfverhängande. Oron i sinnena stod icke i någon proportion till risken. Under det sannolikheten för en olycka var såsom ett till en million, var tron derpå såsom ett till tusen eller kanske hundra. En känsla af fruktan störde jämvigten i omdömet och omöjliggjorde en förnuftig uppskattning af sannolikheterna; eller snarare, om man än gjorde en förnuftig sannolikhetsberäkning, förblef denna utan allt inflytande på handlingssättet.

Ett annat exempel fäste min uppmärksamhet under den koppepidemi, som för en tid sedan spridde sig så oväntadt efter tjugu års obligatorisk ympning. Ett fruntimmer, som bodde i London och delade den allmänna förskräckelsen, meddelade mig sina farhågor. Jag frågade henne, om hon, i fall hon hade bott uti en stad med tjugu tusen invånare och fått höra att en person i veckan dog i kopporna, skulle ha blifvit synnerligen oroad. Naturligtvis svarade hon nej; och hennes oro stillades något, när jag gjorde henne uppmärksam på, att detta var den ungefärliga dödlighetsprocenten för tillfället, när man toge i beräkning Londons hela befolkning och antalet af dem som dogo i kopporna för hvarje vecka. Men förskräckelsen hade gjort såväl henne som andra oförmögna att på ett förnuftigt sätt beräkna faran. Ja, man lät till och med så hänföra sig af denna känsla, att man trodde på en ovanlig grad af lifsfara just vid en tidpunkt, då lifsfaran var mindre än vanligt; ty rapporterna visade att dödligheten öfver hufvud stod snarare under än öfver

medeltalet. Under det att fakta bevisade dödsfaran vara mindre än vanligt, framkallade denna känslosvallning, som genomgick samhället, en oemotståndlig öfvertygelse att hon var ovanligt stor.

Dessa exempel visa tydligare än de stundligen förekommande, att de förbundna föreställningar, hvilka bilda grundlaget för ett omdöme, påverkas i sina förbindelser af den samtida känslostämningen. Sammanhanget mellan tvänne föreställningar är svagt eller starkt allt efter som de motsvarande nervtillstånden medföra en svag eller stark urladdning utefter nervförbindelse-linierna; och derföre ökar en stark känslovåg, som åtföljes af en stor urladdning i alla riktningar, sambandet mellan tvänne sådana föreställningar. Detta är fallet äfven då känslan icke står i direkt sammanhang med föreställningarna, såsom visar sig vid den lifliga hågkomsten af alldagliga saker, dem vi observerat vid tillfällen af stark sinnesrörelse; och det är ännu mera fallet, när hon står i direkt sammanhang — det vill säga, när den af föreställningarna bildade tanken själf är orsak till sinnesrörelsen. En stor del af det upprörda känslosvallet sträfvar i detta fall att uttömma sig genom de kanaler, som förena tankesatsens element; och predikat följer subjekt med en envishet utom all proportion till det af erfarenheten berättigade förhållandet.

Vi se detta med sinnesrörelser af alla slag. Hvar och en har iakttagit, huru moderskärleken förfalskar en moders omdöme om sitt barn. Huru älskande se förtjenster, der inga sådana kunna upptäckas af opartiska betraktare, och huru de förblifva blinda för brister, hvilka falla alla andra i ögonen, är en vanlig anmärkning. Märkom äfven, huru hos innehafvaren af en lottsedel hoppet alstrar en tro, ytterligt stridande mot den numeriskt beräknade möjligheten; eller huru en entusiastisk uppfinnare förtröstansfullt väntar en framgång, den lugnt dömande personer inse vara omöjlig. Hvad här så tydligen gäller, att »önskan är tankens fader», gäller mer eller mindre i nästan alla fall, der en önskan förekommer. Och i andra fall, såsom när inbillningskraftens skapelse af någonting öfvernaturligt framkallar en känsla af fara, se vi att en tro kan uppstå, utan att man önskar det, om en häftig sinnesrörelse går hand i hand med idéassociationen.

Ehuru man till en viss grad erkänner, att menniskors omdömen i sociala frågor förvrängas af deras sinnesrörelser, är dock detta erkännande ytterst ofullständigt. Endast politiska passioner, klasshat och känslor af stor styrka medgifvas såsom hufvudfaktorer vid åsigters bildande. Men enligt hvad vi ofvan sett, måste vi taga med i beräkningen sinnesrörelser af mångahanda slag och af alla grader ända ned till en obetydlig förkärlek eller motvilja. Ty om vi gå till botten med såväl våra egna som vår omgifnings öfvertygelser i fråga om offentliga angelägenheter, skola vi finna, att de långt mera äro resultat af sammanträffande känslor än af vetenskapliga undersökningar. Det gifves ingen som, äfven om han försöker, skall kunna hindra en hos sig småningom skeende utveckling af sympatier och antipatier för vissa inrättningar, vanor, föreställningar o. s. v.; och hvar och en, som gifver akt på sig själf, skall finna, att han ovilkorligen betraktar hvarje ny fråga, som framställer sig för honom, med hänsyn till den massa af öfvertygelser, som steg för steg blifvit formade till öfverensstämmelse med hans sympatier och antipatier.

När läsaren medgifvit, såsom han måste göra, om han vill vara uppriktig mot sig själf, att han vanligen bildar sig sin åsigt öfver en politisk handling eller ett politiskt förslag i förväg utan direkta bevis och att han sällan gör sig möda att undersöka, om handlingen eller förslaget rättfärdigas af den direkta bevisningen; skall han inse, hvilka stora svårigheter uppstå i samhällsvetenskapens väg i följd af de sinnesrörelser, som väckas af de frågor, hvarmed hon sysselsätter sig. Låtom oss först betrakta verkningarna af några allmänna sinnesrörelser, dem vi vanligen äro benägna att förbise.

Bland dem hafva vi detta sinnestillstånd, som vi kalla otålighet. Om en person svär öfver ett liflöst ting, som han icke kan få att passa efter sin önskan, eller om han vintertiden halkar omkull och stöter sig och ger sin vrede luft i en förbannelse öfver tyngdlagen, är hans dårskap tydlig nog för hans åskådare och för honom själf äfven, när hans sinnesrörelse lagt sig. Men inom det politiska området är det annorlunda. Här kan en person i tankarna, om icke i ord, förbanna en naturlag utan att själf märka eller låta andra märka sin dårskap.

Ett exempel härpå lemnar den sinnesstämning, som ofta förråder sig emot nationalekonomien. Det obestämda medvetandet att vissa med förkärlek närda åsigter eller älsklingsplaner icke stämma öfverens med nationalekonomiens sanningar åtföljes ofta af en otålighet, som uppenbarar sig i skymfliga tillmälen mot dessa sanningar. I medvetandet att hans styrelseteori och sociala reformplaner ogillas af denna vetenskap, visar Mr Carlyle sin förtrytelse genom att kalla henne »den olycksbringande vetenskapen.» Och äfven bland andra än hans anhängare finnas många af alla partier, både reaktionära och de som hylla framåtskridandet, hvilka visa motvilja för en lära, som icke öfverensstämmer med deras älsklingsteorier. Dock borde någon liten eftertanke säga dem, att deras känsla kommer ungefär under samma kategori, som det förakt en person, som vurmade för ett perpetuum mobile, skulle visa för mekanikens grunder.

För att inse, det dessa allmänna regler, hvilka de finna så kalla och hårda och antagliga endast för känslolösa menniskor, ingenting annat äro än angifvanden af vissa i menniskonaturen grundade handlingssätt, lika välgörande som nödvändiga, behöfva de blott för ett ögonblick antaga, att menniskonaturen hade motsatta sträfvanden. Antagom att menniskorna i allmänhet föredroge att betala saker dyrt, i stället att köpa dem till billigt pris, och att å andra sidan säljarne älskade ett lågt pris i stället för ett högt; är det icke tydligt att produktion, spridning och utbyte, om de vore möjliga under sådana vilkor, skulle följa helt andra riktningar än de nuvarande? Om man, för hvarje vara man behöfde, vände sig till en ort, der den vore svår att åstadkomma, i stället att söka den, der den lätt kunde erhållas, och om man i stället att transportera konsumtionsartiklar från en del af ett rike till en annan på de kortaste vägarna, hade för vana att välja omvägar, så att kostnaden i arbete och tid blefve den största; är det icke klart, att de industriella och kommersiella inrättningarna, om några sådana ens kunde bestå, skulle gestalta sig så olika mot de nuvarande, att vi icke kunna göra oss ett begrepp derom? Och om detta är obestridligt, är det icke lika obestridligt, att förloppen af produktion, spridning och utbyte, sådana de nu fortgå, bestämmas af vissa grunddrag i menniskonaturen;

och att nationalekonomien icke är någonting annat än en framställning af lagarna för dessa förlopp, såsom med nödvändighet betingade af dessa karaktärsdrag?

Att icke alla nationalekonomernes allmänna principer äro riktiga och att de som äro det i hufvudsak, dock tåla modifikationer, är ganska troligt. Men att medgifva detta är ingalunda detsamma, som att påstå, det inga sanna allmänna principer inom denna vetenskapsgren kunna uppställas. De, hvilka se eller inbilla sig se granden i de nationalekonomiska slutsatserna och på denna grund rynka på näsan åt nationalekonomien, påminna mig om teologerne, de der nyligen jublade så högt öfver upptäckten af ett fel i beräkningen af solens afstånd och trodde sig deri finna en ypperlig anledning att förlöjliga vetenskapsmännen. Det är kännetecknande för teologer att finna en tröst i allt hvad som häntyder på den menskliga ofullkomligheten; och i detta fall voro de uppblåsta, ty astronomerne upptäckte, att, under det deras framställning af solsystemet förblef fullkomligt riktig till alla dess proportioner, voro de angifna absoluta dimensionerna vid pass en trettiondedel för stora. Dock, jämförelsen håller icke streck i ett afseende; ty ehuru teologerne hånade astronomerne, vågade de dock icke innesluta astronomien inom spelrummet för sitt förakt — de gjorde icke som de, med hvilka de här jämföras, som visa förakt icke blott för nationalekonomerne utan för självfva nationalekonomien.

Om de dömde sansadt, skulle dessa nationalekonomernes motståndare inse, att likasom ur vissa fysiska egenskaper hos tingen med nödvändighet uppstå vissa verksamhetssätt, hvilka förallmänligade bilda en vetenskap, fysiken, så framgå ock med nödvändighet ur menniskornas förstånds- och känsloegenskaper vissa lagar för samhällslifvets verksamhetsyttringar, omfattande bland andra äfven dem, genom hvilka ömsesidigt bistånd vid tillfredsställandet af de menskliga behofven möjliggöres. De skulle inse att utan dessa verksamhetsyttringar, hvilkas lagar nationalekonomerne söka framställa, skulle menniskorna ända till denna stund kvarstå på barbarismens lägsta trappsteg. De skulle inse, att de i stället att förhåna vetenskapen och dess idkare borde göra till sin uppgift att visa i hvad afseende de sålunda uppstälda allmänna grundsatserna

äro falska och huru de i stället borde uttryckas för att bringas i närmare öfverensstämmelse med sanningen.

Jag behöfver icke anföra flere exempel på detta otålighetens störande inflytande inom samhällsfrågornas område. Hand i hand med dessa oförnuftiga förhoppningar, hvilka på ett så framstående sätt gifva sig tillkänna hos hvarje parti, det der uppträder med ett nytt förslag till befordrandet af mensklighetens väl, går vanligen en lika oförnuftig lättretlighet gent emot de oböjliga sanningar, som ställa sig i vägen för alla sangviniska förhoppningar.

Antingen det är fråga om ett sätt att afhjälpa en skadlig konkurrens, ett förslag att minska trycket af en öfverbefolkning, en plan för organiserandet af en styrelse, som kunde garantera en fullkomlig jämlikhet i rättsligt hänseende, eller en plan att reformera menniskorna genom undervisning, tvångsåtgärder eller straff; genast träder otåligheten att vinna omedelbara resultat i vägen för allt hvad som kan likna sig till en lugn, på erfarenheten grundad beräkning af skälen för och mot; och i stället att underkasta sig tingens nödvändighet känner man, om man än icke uttrycker det, i sitt hjärta bitterhet emot denna nödvändighet eller emot dem, som påpeka den, eller emot båda.

Att känslorna af kärlek och hat såväl i offentliga angelägenheter som enskilda omöjliggöra ett förnuftigt omdöme, är ett förhållande, som vi tydligt nog se, när det gäller andra, men icke så tydligt i fråga om oss själfva. I synnerhet märka vi detta, när dessa andra tillhöra en främmande nation. Under och efter det sista kriget har Frankrike nästan dagligen försett oss med illustrationer i detta fall. Den omständigheten att under det kriget pågick hvarje utlänning i Paris var utsatt att varda gripen såsom preussare och att genast i följd af en sådan anklagelse varda behandlad som preussare, bevisar tillräckligt att hatet omöjliggör en förnuftig pröfning af skälen för en sak. Till hvilka häpnadsväckande förvillelser denna passion kan leda, derpå erhöllo vi rikliga bevis under kommunens regering och äfven efter dess störtande. Samma »öfvernaturliga misstänksamhet», såsom Mr Carlyle uttrycker sig, hvilken karaktäriserade förhandlingarna under den första revolutionen, kännetecknade äfven den nyssnämda katastrofen och är ännu verksam.

Allt hvad de franska politiska partierna säga och göra såväl inom nationalförsamlingen som inom pressen och enskilda sällskap visar, att ett ömsesidigt hat förorsakar ömsesidiga misstydningar, alstrar falska slutsatser och förderfvar samhällsbegreppen i grund.

Men under det vi sålunda tydligen iakttaga det förhållandet hos våra grannar, att starka sympatier och antipatier alstra oförnuftiga föreställningar, märka vi icke att äfven hos oss sympatier och antipatier förvränga omdömena, om icke till samma ytterlighet, dock i en ganska hög grad. I stället för en fransk mening om franska förhållanden, låtom oss höra en engelsk mening öfver franska förhållanden — öfver förhållanden, tillhörande icke det närvarande utan det förflutna. Och i stället för ett fall, som visar, huru känslorna förfalska uppskattningen af fakta, låtom oss betrakta ett fall, hvilket visar, huru de förfalska uppskattningen af de olika gradationerna af ett ondt och de olika graderna af handlingars tadelvärdhet.

Feodalismen lutade till sitt fall: dess välgerningar voro gångna och blott dess dåliga verkningar fortlefde. Utan att längre uppfylla sina förpligtelser fortforo de herrskande klasserna med sina utpressningar och bibehöllo sina privilegier. Länsherremakten utöfvades endast för enskild vinning och mötte de opriviligierade vid hvarje deras steg med förtryckande anspråk och inskränkningar. Bonden kallades från sitt lilla, hårdt beskattade jordstycke för att arbeta för intet åt en närboende adelsman, utan att denne gaf honom sitt beskydd i ersättning. Han måste utan klagan fördraga att hans gröda förstördes af denne mans villebråd, han måste betala honom en afgift för att få fara öfver floden, måste köpa sig rättighet att sälja sina varor på torget — ja, af den säd han sparade för eget behof fick han icke äta, förr än han betalt mäldafgift derför vid länsherrens kvarn och bakningsafgift vid dennes bageri. Och till dessa länsherrens utpressningar kommo kyrkans, hvilka tillämpades med ännu större skoningslöshet.

Stadslifvet var lika fjättradt som landtlifvet. Fabrikanterne hämmades af nästan otroliga inskränkningar. Styrelsen bestämde hvilka arbetare finge användas, hvilka artiklar finge tillverkas, de materialer, som skulle begagnas, de metoder, som skulle följas och fabrikatens

beskaffenhet. Offentliga embetsmän sönderbröto de väfstolar och uppbrände de varor, hvilka icke voro lagliga. Inga förbättringar fingo göras och uppfinnare af sådana bötfäldes[1]. »Skatter pålades uteslutande på de industriella klasserna och detta på ett sätt, som gjorde dem till ett verkligt straff för produktionen.»[2] Myntet hade sjunkit ned till en sjuttiotredjedel af dess ursprungliga värde. »Någon godtgörelse för förgripelser mot person eller egendom stod ej att vinna, så snart de voro begångna af personer med rang eller inflytande vid hofvet.»[3] Och styrelsen uppehölls medelst »spioner, falska vitnen och föregifna sammansvärjningar».

Detta lokala tyranni, dessa allmänna missbruk och snart sagt otroliga hinder för det medborgerliga lifvet åtföljdes af dålig förvaltning, korruption och slöseri inom den styrande centern. Skatter förslösades på byggandet af omätliga palats och ofantliga arméer uppoffrades i oursäktliga krig. De omåttliga utgifterna, hvilka fordrade större pålagor än den förlamade industrien kunde bära, hade framkallat en kronisk statsbrist. Nya pålagor på de fattiga arbetarne inbragte inga pengar, endast skrik och missnöje, och att beskatta de rika lättingarne visade sig ogörligt: förslaget att presterskapet och adeln ej längre skulle vara fritagna från de bördor, som buros af folket, framkallade från dessa klasser »ett skri af förtrytelse och häpnad». Och för att göra alla de styrande krafternas uselhet ännu mera framstående, tillkom det lastbara lif, som fördes vid hofvet från konungen ända nedåt — Frankrike låg der »med en skökas fot på sin nacke».

Förbigående de vexlande skedena af den upplösning, som afslutade detta outhärdliga tillstånd — skeden, under hvilka de herrskande klasserna, odugliga och förstockade, sträfvade att återvinna sin makt, värfvade främmande herrskare och anföllo Frankrike med utländska arméer — komma vi snart till en tidpunkt, då folket, ursinnigt af vrede och fruktan, hämnade sig på dem af sina fordna plågoandar, hvilka voro kvar i landet.

Förbundna, som många utaf dem verkligen voro och andra troddes vara med dessa deras ståndsbröder, hvilka

[1] M. Dunoyer, citerad i Mill's *Political Economy.*
[2] Mill. *Political Economy.*
[3] Ibid.

börjat krig mot det befriade Frankrike, med dessa fiender till republiken hemma och i utlandet, oförbätterliga såsom de visat sig genom sina förrädiska stämplingar — drogo de slutligen öfver sitt hufvud septemberblodbaden och skräckregeringen, hvarunder nära tiotusen af dessa konspiratörer eller förmodade konspiratörer blefvo mördade eller formligen afrättade. Denna Nemesis var tillräckligt fruktansvärd. Lidande och död träffade såväl skyldiga som oskyldiga. Hat och förtviflan i förening uppväckte en blind grymhet och hos några bland ledarne en kallblodig vildhet. Erkännande allt detta, erkännande tillika att de, som utkräfde denna hämd ingalunda till sitt inre voro bättre än de, af hvilka den utkräfdes — måste vi icke dess mindre medgifva, att det fans en ursäkt för blodbadet. Man får ej undra på den panik, som spred sig bland folket, då det hotades med att åter varda smidt i bojor. Att den väntade återställelsen af en tid, som denna, då utmärglade gestalter och spöklika ansigten såväl i städerna som på landet vitnade om samhällsorganismens upplösning, skulle drifva folket till blindt raseri, var ingalunda onaturligt. Om man blef ursinnig vid den tanken att ett tillstånd kunde återkomma, under hvilket hundra tusentals menniskor kunde offras i slagtningar, tillstälda för att mätta en kunglig frillas hämdbegär, bör detta icke så synnerligen förvåna oss; och något af den fasa vi uttrycka för de tio tusen offrens öde torde lämpligen kunna sparas för de vederstyggligheter, hvilka framkallade det.

Låtom oss nu från detta till en del ursäktliga blodbad, för hvilket menniskorna fasa, vända oss till ett ännu oerhördare blodbad, för hvilket icke finnes den ringaste ursäkt, men för hvilket menniskorna icke känna någon fasa. Ur revolutionens blodiga kaos uppsteg snart en krigare, hvars omätliga skicklighet, parad med en absolut samvetslöshet, gjorde honom först till general, sedan konsul och slutligen sjelfherrskare. I högsta grad falsk, ljög han dagligen i sina depescher och skref aldrig en sida utan en lögn,[1] ja, han gaf till och med lektioner i konsten att berätta lögner.[2] Han låtsade vänskap, under det han stämplade

---

[1] Lanfrey, *Napoleon den förstes historia* (eng. upplagan), vol. II, p. 25.
[2] Ibid. vol. II, p. 442.

förräderi och redan i början af sin bana tog han fabeln om vargen och lammet till sin föresyn. Han lockade sina motståndare i sitt våld genom löften om förlåtelse och afrättade dem. För att injaga skräck, nedlät han sig till barbariska handlingar liknande dem, som begingos af forntidens blodtörstiga eröfrare, om hvilka hans bana påminner oss: såsom då han i Egypten för att hämnas femtio sina soldater halshögg 2,000 fellahs och kastade deras hufvudlösa kroppar i Nilen eller såsom i Jaffa, der 2,500 af garnisonen, som ändtligen gifvit sig, blefvo på hans befallning med kallt blod massakrerade. Till och med hans egna officerare, hvilka, såsom vi väl kunna föreställa oss, icke voro så synnerligen nogräknade, häpnade öfver hans råhet och vägrade stundom att utföra hans blodiga befallningar. Ja, vildens instinkter voro knappast i någon mån mildrade hos honom af hvad vi kalla moralisk känsla; såsom vi se af hans förslag att afbränna »två eller tre af de större kommunerna» i La Vendée; såsom vi se af hans önskan att införa tjurfäktningar i Frankrike och att återupplifva striderna på den romerska arenan och såsom vi se af hans kallblodiga uppoffring af sina egna soldater, när han gaf order om en gagnlös förpostfäktning, blott för att låta sin mätress få bevitna en träffning! Att en sådan man skulle uppmuntra till mord på enskilda framstående motståndare och sätta pris på deras hufvuden, såsom fallet var med Murad Bey och grefve Frotté; och att han för att undanrödja hertigen af Enghien skulle begå ett brott, till karaktären liknande det en person begår, som lejer en bandit, men olika så till vida, som det icke ådrog honom någon fara, var helt naturligt. Naturligt var det ock, att en sådan man till råga på sina tallösa förräderier och löftesbrott i sina förhandlingar med främmande makter äfven skulle varda förrädare mot sin egen nation genom att krossa dess nyvunna fria institutioner och ersätta dem med sin egen militärdespotism.

Låtom oss nu, efter att hafva lärt känna mannens natur och några prof på hans grymhet och samvetslöshet, betrakta hans gröfre brott och deras bevekelsegrunder. År efter år fortfor han att uppoffra franska folket och hela Europas folk till tio, ja hundra tusental, för att tillfredsställa sin maktlystnad och sitt hat till alla motståndare. För att nära sin omättliga äregirighet och krossa

dem, som satte sig emot hans sträfvan efter verldsvälde, tog han ut Frankrikes unga män och uppsatte armé efter armé, hvilka själfva förstördes under det de förstörde andra dylika arméer, uppstälda af de angränsande nationerna. Endast i ryska fälttåget kommo af 552,000 man i Napoleons armé, som kvarlemnades döda eller fångna, blott ett fåtal hem, under det den ryska styrkan af mer än 200,000 man sammansmälte till 30 à 40,000 — hvilket sammanlagdt gör en uppoffring af långt mer än en half million menniskolif. Och om man summerar ihop hela antalet döda å båda sidor, både de som stupat i slagtningarna och de som dött af sår och i sjukdomar under alla Napoleons fälttåg, öfverstiger det enligt lägsta beräkning två millioner.[1] Och allt detta slagtande, alla dessa lidanden, all denna ödeläggelse underkastade man sig — blott för en mans rastlösa begär att göra sig till själfherrskare öfver alla menniskor!

Hvad har man tänkt och känt i England i fråga om dessa båda motstälda grupper af händelser och de dervid handlande personerna? Om revolutionens blodbad har man talat med uttryck af fasa och dess verkställare hafva fått uppbära ett odeladt hat. För den oerhördt mycket större blodsutgjutelse, som dessa konsulatets och kejsardömets krig förorsakade, uttryckes föga eller ingen fasa; under det man ådagalägger sina känslor för denne nutidens Attila, hvilken bar skulden för denna blodsutgjutelse, genom att pryda sina rum med hans porträtt och byster. Se här en sammanställning af de olika tänkesätt dessa respektive känsloyttringar angifva:

För tio tusen dödade må vi med rätta rysa och beskärma oss.	Två millioner dödade påkalla inga rysningar eller beskärmelser.
Alldenstund de tio tusen dödades på grund af de tyranniska handlingar, grymheter och förräderier de själfva eller deras klass begått, är deras död ganska beklagansvärd.	Alldenstund de båda millionerna, hvilka icke voro skyldiga till några förbrytelser, med våld uttogos ur redan förtryckta och utarmade klasser, behöfver deras slagtande icke uppväcka något medlidande.

[1] Lanfrey.

De lidanden, som drabbade de tio tusen och deras slägtingar, hvilka försonade sina egna missgerningar och dem deras klass begått, äro lämpliga ämnen för hjärtslitande berättelser och gripande målningar.	Det ligger ingenting hjärtslitande i de två millionernas lidanden, hvilka icke dogo för några af dem själfva eller af deras klass begångna brott; ej heller ligger det någonting gripande i de öfver hela Europa spridda familjers öden, ur hvilkas sköten dessa två millioner voro röfvade.
Att ett förrådt folks förtviflan och harm varit orsaken till slagtandet af de tio tusen förtager alla mildrande omständigheter i fråga om denna gräslighet.	Att de två millionerna dödades för att tillfredsställa en moraliskt låg menniskas maktlystnad är en i hög grad mildrande omständighet vid deras uppoffring.

Se der — de hvarandra motsägande grundsatser, som förutsättas af de gängse allmänna meningarna i England i fråga om franska revolutionen och Napoleons krig. Endast med antagande af sådana förutsättningar kunna dessa meningar försvaras. Till den grad hafva menniskorna lätit hänföra sig af sina känslor, att det ända till helt nyligen varit en vana att tala om den ena gruppen af dessa händelser med afsky och om den andra med beundran. Ja, ännu i denna stund äro dessa känslor blott till en del förändrade. Under det vi förbanna deras namn, som spelade hufvudrollerna under skräckväldet, tala vi om Napoleon såsom »den store» och engelsmän dyrka honom genom att vallfärda till hans graf och blotta sina hufvuden!

Huru är det med sådana vilseledande känslor möjligt att komma till en förnuftig uppfattning af samhällslifvets företeelser. Då man bildar sig sådana häpnadsväckande falska begrepp om den relativa höjden af samhällsolyckor och det relativa värdet af deras karaktärer, som framkallat dem, huru kan man då bilda sig ett sundt omdöme om institutioner och handlingar, vare sig i det förflutna eller närvarande? Tydligen äro sinnen sålunda bragta ur jämvigt genom hat eller beundran icke mäktiga af dessa opartiska slutsatser, hvilka just utgöra samhällsvetenskapens innehåll.

Denna känsla, som sålunda ger sig luft i afsky för gerningar, för hvilka det dock gafs en icke ringa ursäkt,

på samma gång hon gifver sitt bifall med en högst ringa tillsats af tadel åt gerningar, långt mera förfärliga och för hvilka icke gifves någon ursäkt, är en känsla, som bland andra verkningar äfven i förvånande grad förvränger menniskors politiska begrepp. Denna heliga vördnad för en makt, i kraft hvaraf subordinationen inom samhället uppehållits och ännu hufvudsakligen uppehålles — denna känsla, som älskar att betrakta allt som gör ett öfverväldigande intryck, vare sig i fråga om militära framgångar eller den pomp och ståt, de klingande titlar och det storartade lefnadssätt, som äro kännetecknande för högsta makten — denna känsla, som såras genom utbrott af insubordination och handlingar eller ord af det slag, som kallas illojala; denna känsla alstrar oundvikligen falska föreställningar om regeringar, deras duglighet och åtgärder. Hon omgestaltar dem och allt hvad till dem hörer, såsom hvarje stark sinnesrörelse gör med de föremål, som framkalla henne. På samma sätt som moderskärleken, idealiserande sin afkomling, ser fullkomligheter, men icke fel, och tror på en ovärdig sons framtida välförhållande oaktadt tallösa brutna löften om förbättring; så idealiserar denna maktdyrkan staten, förkroppsligad vare sig i en despot eller en kung, öfverhus eller underhus eller i en republikansk församling, och hoppas fortfarande i trots af ständigt gäckade förhoppningar.

Huru vördnaden för makt beherrskar menniskors politiska öfvertygelse, kunna vi bäst fatta, när vi se huru den inverkar på deras religiösa tro, hvilket tydligast kan ådagaläggas genom ett exempel, hemtadt från ett folk, hvars religiösa föreställningar äro ytterst råa. Se här ett utdrag från en skildring, gjord af kapten Burton:

»Hvarje natt framsatte de portugisiska halfblodindierne på den båt, med hvilken vi seglade från Goa, en kruka olja med en tänd veke framför den målade dockan, som var deras skyddspatron. En afton, då vädret artade sig att bli stormigt, märkte vi att de uraktlåtit sin vanliga artighet mot patronen och voro nog nyfikna att fråga, hvarföre. 'Hvarföre!' röt tindalan (kaptenen) förtrytsamt, 'om den der gunstig herrn inte kan hålla himlen klar, skall han inte få någon olja eller veke af mig, f-n anamma'n!' 'Men jag trodde, att ni i farans stund skulle visa honom mer än vanlig uppmärksamhet?' 'Saken är den,

Sahib, att jag kommit under fund med att den der gynnarn inte är värd sitt salt: sista gången vi foro med honom om bord hade vi en infernalisk by, och om han inte klarerar oss för den här, skall jag just kasta honom öfver bord och taga Santa Catarina, f-n ta mig, om jag inte det gör — den svågern!' (svåger är ett vanligt skymford).»[1]

Hos oss kan man knappast tänka sig, att folk kan uppföra sig så emot sina gudar och halfgudar — bedja till dem, förolämpa och till och med slå dem, om de icke höra deras böner, och sedan strax derpå bedja till dem igen. Låtom oss vänta litet, innan vi skratta. Ehuru vårt handlingssätt inom religionens område icke innebär en sådan motsägelse, förråda vi likväl inom politiken en motsägelse af väsentligen likartad natur. Beständiga missräkningar bota oss icke här för ständiga förhoppningar. I det vi betrakta statsstyrelsen såsom vore den någonting mera än en förening af menniskor (några få framstående, många medelmåttor och några afgjordt dumma), tillskrifva vi henne en märkvärdig förmåga att kunna utföra en mängd saker, hvartill menniskor, förenade på annat sätt äro oförmögna. Vi ingå med petitioner, att hon måtte på något sätt, det vi icke betvifla att ju hon kan utfinna, förskaffa oss fördelar af allahanda slag; och bedja henne med aldrig vacklande tro att befria oss från hvarje nytt ondt. Gång på gång svikas våra förhoppningar. Det goda få vi icke eller få vi något ondt derjämte; det onda botas icke eller framkallas ett annat ondt, lika stort eller större. Våra tidningar, dagliga och veckotidningar, allmänna och lokala, finna beständigt fel, som de utbreda sig öfver, tadlande eller förlöjligande än ett och än ett annat departement. Och likväl ehuru rättelsen af administrativa eller legislativa felsteg utgör hufvudparten af de offentliga ärendena, ehuru den lagstiftande maktens tid hufvudsakligen upptages med att förbättra och åter förbättra, till dess ändtligen efter de många missbruk, detta ständiga behof af förbättringar angifver, följer en ändring af lagen; varda dock ropen på lagliga tvångsåtgärder och statsmaktens ingripande för hvar dag allt högljuddare. Denna känsla, som väckes af den styrande maktens former och som gör en styrande makt möjlig, är roten

[1] Burton, *Goa*, p. 167.

till en tro, som spirar upp ånyo, så ofta den än afhugges. För att inse, huru föga den beständiga förtröstan hon alstrar försvagas af de beständiga missräkningarna, behöfva vi blott erinra oss några få statsförhandlingar inom de förnämsta regeringsdepartementen.

I början af första kapitlet omnämde jag i korthet för att illustrera den dåliga förvaltningen inom amiralitetet trenne olycksfall med krigsskepp inom ett år, hvilka alla kunnat undvikas. Att sådana höra till det vanliga bevisas deraf, att innan följande kapitel utkom, hade tvänne andra olyckor inträffat. *Lord Clyde* satte på grund i Medelhafvet och *Royal Alfred* stod sju timmar på Bahamarefvet. Och ännu senare hafva vi haft sammanstötningar mellan *Northumberland* och *Hercules* vid Funchal och ett skepp har sjunkit vid Woolwich, emedan man låtit en 35-pundig kanon falla från stropparna till botten.

Att auktoriteterna inom marinen begå fel, som undvikas vid handelsflottan, har ofta visat sig såväl i nya som gamla tider. Det visade sig, när man upptäckte att *Glatton's* plåtar voro anfrätta, hvilket ådagalade att amiralitetet icke antagit de verksamma skyddsmedel, som länge användts af enskilda redare. Det visade sig, när förlusten af *Ariadne's* matroser riktade vår uppmärksamhet derpå, att en fregatt med 26 kanoner icke hade så många lifräddningsbåtar, som äro föreskrifna för ett passagerarfartyg om 400 ton; och att det för att hala ned båtarna hvarken fans Kynastron's apparat om bord eller den ännu bättre Cliffordska, hvars duglighet erfarenheten inom handelsflottan till fullo vitsordat. Det har visat sig genom uraktlåtenheten att antaga Silver's regulatorer för krigsångfartyg, en regulator länge begagnad på enskilda ångbåtar för att hindra maskineriet från brytning, men som ej infördes vid marinen, förr än redan dylika brytningar inträffat.

Om man går tillbaka något litet, framträder denna förvaltningens relativa oduglighet på ett ännu mera slående sätt. Exempel härpå lemnar den omständigheten att under kinesiska expeditionen 1841 uppstod en dödlighet af tre till fyra om dagen på en trupp af tre hundra man genom drickandet af slamvatten från risfälten, hvilken dödlighet kunnat förekommas, om man kokat vattnet eller filtrerat det genom träkol. Ett annat exempel är

det faktum, som ännu lefvande officerare minnas (jag har det från en som talade af egen erfarenhet), att krigsskepp, som lemnade Deptford, fylde sina fat med Thames-vatten, taget under ebb, hvilket vatten, sedan det ytterligare fått undergå förruttnelse, måste filtreras genom näsdukar innan det kunde drickas, och man måste hålla för näsan, när man sväljde det. Härtill komma ytterligare de afskyvärda missbruk, försnillningar och tyranniska handlingar, hvilka framkallade myteriet i Spithead.

Men bland alla dessa upplysande exempel är måhända intet så slående, som behandlingen af skörbjuggen. Det var år 1593 som syrliga safter först rekommenderades af Albertus och samma år botade Sir R. Hawkins sin besättning från skörbjugg medelst citronsaft. År 1600 förde kommodor Lancaster ut den första eskadern af Ostindiska Kompaniets skepp och höll besättningen på sitt eget fartyg vid full helsa medelst citronsaft, under det besättningarna på de tre andra skeppen voro så medtagna, att han måste skicka sitt folk om bord för att sätta till deras segel. År 1636 rekommenderades åter detta botemedel i medicinska arbeten öfver skörbjuggen. Amiral Wagner, som kommenderade vår flotta i Östersjön 1726, bevisade ännu en gång att det var ett specifikt medel. År 1757 samlade och utgaf doktor Lind, läkare vid hospitalet i Haslar, i ett utförligt arbete dessa och många andra bevis för dess verksamhet. Icke dess mindre fortfor skörbjuggen att skörda tusental af våra matroser. År 1780 angrepos 2,400 man på kanalflottan deraf; och 1795 satte denna sjukdom hela kanalflottans säkerhet på spel. Ändtligen anbefalde amiralitetet sistnämda år att krigsflottan regelbundet skulle förses med citronsaft. Alltså — först tvåhundra år efter sedan botemedlet blifvit kändt och fyratio år efter det en styrelsens öfverläkare afgifvit öfvertygande vitnesbörd om dess värde, vidtog amiralitetet, nödgadt dertill genom en förvärring af det onda, några mått och steg i saken. Och hvilka följder hade denna myndigheternas förvånande egensinnighet medfört? Jo, under hela denna långa period hade dödligheten i följd af skörbjugg öfverstigit dödligheten i följd af strider, skeppsbrott och alla sjölifvets andra tillfälligheter sammanlagda![1]

---

[1] Se Tweedie's *System of practical medicine*, Vol. V, p. 62—69.

Huru äfven inom arméförvaltningen en likartad dumhet och förstockenhet länge fortgått och ännu fortgår, derpå skulle vi kunna fylla många sidor med exempel. Debatterna om afskaffandet af systemet att köpa officersplatser lemna många; beskrifningarna på lifvet i Aldershot och höstmanövrerna likaså och många kunde äfven tilläggas under form af protester, sådana som inlagts emot vårt ridskolesystem, hvilket ådrager soldaterne bråck, och emot vårt »löjliga exercisreglemente», såsom det numera kallas af alla själfständiga officerare. Äfven om vi inskränka oss till sundhetsförvaltningen inom arméen, förse oss alla våra tidningar och undersöknings-kommissionernas berättelser med en massa exempel på knappast fattbara förseelser — såsom i fråga om de dåliga barackanordningarna, hvarom vi hörde så mycket talas för några år sedan; absurda uniformer, såsom den, hvilken förorsakade hela tolfte cameronianregementets nedsabling vid ankomsten till Kina 1841; denna vårdslöshet, som nyligen förorsakade en så oerhörd dödlighet i följd af kolera inom adertonde husarregementet vid Secunderabad, der soldaterne i trots af ända sedan 1818 upprepade läkarprotester fortfarande inkvarterats i baracker, hvilka »voro illa beryktade öfver hela Indien».[1] Eller för att icke vidare öka exemplen, tagom detta långvariga förbiseende af Ipecacuanha såsom ett specifikt medel mot rödsot, hvilken anställer sådana härjningar bland de indiska trupperna:

»Det är ett egendomligt faktum, att de, hvilka införde Ipecacuanha i den europeiska praktiken, Brasilieresanden Marcgrav och läkaren Piso (år 1648), uttryckligen förklarade, att detta läkemedel, gifvet under pulverform i doser af en drakma och mera, är specifikt mot rödsot, men att denna underrättelse icke synes hafva ländt till något praktiskt resultat förr än 1813, då kirurgen G. Playfair, i Ostindiska Kompaniets tjenst, i skrift tillstyrkte dess användande i dessa doser. Vidare offentliggjordes 1831 en mängd rapporter från medicinska embetsmän af medicinalstyrelsen i Madras, hvilka visade dess utomordentliga verkan vid doser af fem gran i timmen, till dess ofta 100 gran intagits inom en kort tid; ett vitnesbörd, hvilket trots dess vigt dömdes att på samma sätt förbises, till dess

[1] Dr Maclean, se *Times* för den 6:te januari 1873.

det helt nyligen åter blifvit beaktadt af indiska styrelsen, hvilken för närvarande gör kraftiga bemödanden att införa odlingen af denna växt i dertill lämpliga distrikt af Indien».[1] Så att, oaktadt den allvarsamma naturen af det onda och oaktadt indiska regeringen gång på gång blifvit gjord uppmärksam på det trängande behofvet af detta botemedel, gingo dock nära sextio år förbi, innan några nödiga mått och steg vidtogos.[2]

Att staten, då han försummar att skydda menniskornas helsa, till och med deras, som äro anstälda i hans tjenst, äfven skulle försumma att skydda djurens, torde kunna anses som självklart; ehuru möjligen någon, som företoge sig att uppställa en jämförelse mellan de summor, som ges ut för stallar och de som ges ut för arbetarbostäder, kunde draga korollariet i tvifvelsmål. Men, vare detta huru som helst, ett faktum är det, att historien om de sednare årens kreaturssjukdomar och lagstiftningsåtgärderna deremot lemnar samma lärdomar som de ofvan angifna. Sedan 1848 hafva vi haft sju parlamentsakter under den allmänna titeln akter mot smittosamma sjukdomar (bland djur). Man har såsom nödvändiga fordrat åtgärder för att, såsom det heter, »stämpla ut» den eller den sjukdomen. Åtgärder hafva vidtagits, och när dessa icke medfört önskad verkan, förbättrade åtgärder och sedan ytterligare förbättrade åtgärder; så att på sista tiden ingen session gått förbi utan en *bill* för botandet af ett ondt, som föregående förslag försökt, men icke kunnat bota. Oaktadt det lifliga intresse de styrande klasserna

[1] *Report on the progress and condition of the royal gardens at Kew*, 1870, p. 5.

[2] Min uppmärksamhet riktades på denna sak af en person, som förvärfvat erfarenhet inom många förvaltningsgrenar, och han ansåg orsaken till den inom läkarkåren rådande slentrianen ligga i bruket att ställa unga läkare under befäl af gamla. Anmärkningen är betecknande och innebär mycket. Att ställa unga tjenstemän under gamla är regeln inom alla förvaltningsområden, såväl civila, som till sjö- eller landtförsvaret hörande och andra, och följden varder öfverallt med nödvändighet densamma, nämligen att en ny generations framskridna idéer och vidgade kunskaper ställas under kontroll af okunnigheten och bigotteriet hos en generation, för hvilken alla förändringar blifvit motbjudande. För detta fel, hvilket synes nästan oskiljaktigt från de offentliga organisationerna, äro de enskilda mindre utsatta, alldenstund under denna täflingskamp på lif och död förtjensten, om ock ung, tager lofven af odugligheten, om än gammal.

visat för framgången af dessa åtgärder, hafva de slagit så illa ut, att »mul- och klöfsjukan» icke blifvit »utstämplad», icke ens inskränkt, utan har den under det förflutna året på ett oroande sätt spridt sig inom flere delar af riket. Gång på gång har *Times* innehållit bref, uppfylda af klagomål, och referat från lokalmöten, sammankallade för att utdöma de bestående lagarna och att påyrka bättre. Från alla håll ingå berättelser om gagnlösa föreskrifter och odugliga tjenstemän — om poliskarlar, hvilka tjenstgöra som veterinärläkare och i allmänhet ett maskineri, hvilket af mr Fleming, veterinärläkare vid fortifikationen, betecknas såsom »klumpigt, osammanhängande och otillräckligt».[1]

Vill man invända, att värdet af en statsverksamhet icke får bedömas efter så nya förordningar, hvilkas tillämpning för närvarande är ofullkomlig; om så är, låtom oss då betrakta en form af statsverksamhet, hvilken är af allra äldsta datum och hvars förvaltning haft den längsta tiden på sig för fullkomning — jag menar lagen i all-

[1] Må det här tillåtas mig att anföra hvad som synes mig vara en antaglig orsak till detta misslyckande, åtminstone alltid en medverkande orsak. Ledtråden dertill gaf mig ett bref i *Times*, undertecknadt »Jordegare» och dateradt Tollesbury, Essex, aug. 2, 1872. Han hade köpt »tio präktiga stutar fullkomligt fria från alla sjukdomssymptomer» och »förklarade friska af inspektören öfver införd boskap». Efter fem dagar, hvarunder de hållits i nyinhägnade fållor och utfodrats med det bästa foder, angrepos de af mul- och klöfsjukan. Vid efterfrågan fann han att af importerade kreatur, huru friska de än må vara »mest alla stryka med i den efter öfverfarten». Och sedan, i det han tillika föreslår ett botemedel, anför han ett faktum, hvars betydelse han icke synes fullt uppfatta. Han menar, »att i stället för den nuvarande karantänen vid Harwich, hvilken består deri att kreaturen drifvas från fartyget in i fållor för ett visst antal timmar» o. s. v. Om denna beskrifning på karantänen är riktig, är sjukdomens spridning förklarad. Hvarje ny boskapsdrift hålles ett visst antal timmar i en smittad fålla. Såframt icke alla de efter hvarandra följande drifterna varit friska (hvilket sjelfva karantänsinrättningen innebär att de icke varit), hafva några utaf dem i fållan kvarlemnat smittämnen från mular och fötter. Äfven om reningsmedel användas efter hvarje drift, är risken stor, då denna rening nästan alltid blir ofullständig. Ja, äfven om fållan för hvarje drift fullständigt renas från smitta, men man icke på samma gång vidtager dylika reningsåtgärder med landsättningsmaterielen, landningsbryggan och vägen till fållan, skall sjukdomen fortplantas. Ej underligt att frisk boskap »mest stryker med efter öfverfarten». Om karantänsreglementet är sådant som här antydes, borde det rättare kallas »reglemente för lättare spridning af boskapssjuka».

mänhet och det allmänna handhafvandet af densamma. Behöfves det mer än att nämna dessa båda saker för att påminna läsaren om att denna förvånande kraftlöshet, oreda, tvetydighet och långsamhet, som varit till ett ordspråk från äldsta tider, ännu fortvarar? Endast af strafflagar, om hvilka kännedom förutsättes hos hvarje medborgare, hafva 14,408 utkommit från Edward III:s tid till 1844. Såsom Lord Cranworth yttrade i Öfverhuset den 16 februari 1853, antogs det att domarne skulle känna alla dessa lagar, men i själfva verket kunde intet menskligt minne omfatta dem och okunnigheten hade upphört att vara en skam.[1] Härtill kommer hela mängden af civila lagar, likaledes mångfaldiga, invecklade och oordnade, samt den oerhörda massan af »prejudikat» (»case law»), hvilken upptager öfver 1200 volymer och som hastigt tillväxer, innan man kan göra sig en föreställning om detta kaos. Betraktom vidare huru detta kaos tillkommit, ur hvilket icke ens de högsta juridiska embetsmännen, ännu mindre de underordnade och allra minst vanliga medborgare kunna draga några bestämda slutsatser. Session efter session har oredan ökats genom antagandet af enstaka akter och successiva tillägg till akter, utan att man stält dem i samband med de akter och förklaringar rörande beslägtade ämnen, hvilka ligga kringspridda i under sekler hopade urkunder. Antag att en handlande skulle dag för dag på särskilda papperslappar anteckna sina olika förhandlingar med A, B, C och alla sina öfriga borgenärer och kreditorer. Antag att han trädde upp dessa anteckningar på en tråd allt efter som de tillkommo, och att han aldrig ordnade dem, ännu mindre införde dem i sin hufvudbok. Antag att han följde denna metod hela sitt lif igenom och att hans skrifvare för att få reda på, huru hans räkningar med A, B och C stodo, måste leta igenom hela denna oerhörda hög med memoranda — utan annan hjälp än sitt minne och några enskilda anteckningsböcker, dem föregående skrifvare fört för sin egen bekvämlighet och lemnat kvar efter sig. Huru skulle en sådan affär gestalta sig? Hvilka utsigter hade väl A, B och C att bli ärligt behandlade? Dock är denna metod, hvilken i fråga om enskilda affärer förefaller allt för löjlig, att man skulle kunna tänka sig

---

[1] Fischel's *English constitution*, öfversatt af Shee, p. 487.

den tillämpad, i fråga om offentliga angelägenheter ingenting mer eller mindre än ett allvarsamt faktum. De rättslärde äro af olika meningar, myndigheterna motsäga hvarandra och domare och domstolar komma i strid. Denna stridighet genomgår hela systemet från början till slut. Dagligen erinra oss domstolsreferaten, att hvarje dom som fallit är så osäker, att sannolikheten för ett vad hufvudsakligen beror på den tappande partens mod eller pekuniära tillgångar — icke på själfva domslutets beskaffenhet; och om vad erlägges, betraktas domens upphäfvande ingalunda såsom någonting osannolikt.

Söka vi efter slutresultatet af detta system, finna vi detta i lagbrottens ökade antal. Vore lagen klar, vore man förvissad att alla domar fäldes i öfverensstämmelse dermed och riskerade man icke att utsätta sig för någon stor förlust eller för ruin genom att söka lagens skydd, skulle ganska många af de mål, som nu förekomma inför våra domstolar, aldrig höras utaf, och detta af det skäl, att de lagöfverträdelser de lägga i dagen aldrig skulle begås; ej heller skulle dessa ännu talrikare förbrytelser förekomma, till hvilka dåliga personer uppmuntras genom den tron att de förorättade icke skola våga att söka upprättelse. Här der statsmakten haft sekel efter sekel på sig att utveckla sina hjälpmedel och visa sin styrka, är hon så kraftlös, att medborgarne icke våga anlita henne af fruktan att ådraga sig nya lidanden i stället att vinna bistånd i sitt betryck. Och nu — hvilken märklig kommentar till systemet, om vi blott ville fatta den! — uppstå enskilda, frivilliga föreningar för utförandet af de värf, staten borde fullgöra, men icke kan. Här i London har man nu väckt förslag om inrättandet af en handelsdomstol för rättvisans skipande bland handelsklassen efter mönstret af den i Paris, hvilken bilägger aderton tusen mål årligen mot en kostnad i medeltal af femton shillings för hvarje!

Äfven sedan man funnit att staten så illa uppfyller denna sin lifsverksamhet, borde man dock kunnat vänta sig, att han väl förvaltat åtminstone en så enkel sak, som förvarandet af sina dokument. Men man har detta oaktadt i fråga om vården af nationalarkivet visat en sådan vårdslöshet, »som ingen köpman med blott vanlig klokhet» skulle låta komma sig till last i fråga om sina räkenskaps-

böcker. En del af urkunderna förvarades en lång tid i Hvita tornet tätt invid ett stort krutupplag och en annan del i närheten af en dagligen i gång varande ångmaskin. Ett antal dokument voro nedlagda i ett för tillfället uppfördt skjul vid ändan af Westminster Hall och flyttades derifrån 1830 till andra skjul vid kungliga stallen vid *Charing Cross*, der deras tillstånd i en af en särskild komité 1836 afgifven rapport beskrifves sålunda:

»I dessa skjul lågo 4,136 kubikfot nationalurkunder i det mest vanvårdade skick. Betäckta af seklers dam, befunnos alla vid början af denna undersökning mycket skadade af väta. Några voro i ett sådant tillstånd att de icke kunde lossas från murarna. Der funnos talrika fragment, hvilka med nätt nöd undgått total förintelse af insekter, och många befunno sig i sista stadiet af förmultning. En stor mängd hade af ålder och fuktighet blifvit så sköra, att man knappast kunde vidröra dem; andra, i synnerhet de som voro i form af rullar, voro så hopklibbade, att de icke kunde upprullas. Sex eller sju fullständiga råttskelett befunnos inbäddade ibland dem och öfverallt i hela massan lågo kringspridda ben efter denna ohyra».

Om vi sålunda ordna de fakta, hvilka dagligen bringas i ljuset, men som olyckligtvis falla ur minnet så fort andra tillkomma, finna vi samma historia allt igenom. Än klagar man öfver de dåliga väggarna i parlamentshuset, hvilket, oaktadt det är bygdt af sten, som blifvit utvald af en särskild kommission, icke dess mindre börjar förfalla till vissa delar, innan andra ännu äro fullbordade. Än gäller skandalen ett nytt fäste vid Seaford, hvilket man uppfört på klapperstensgrund så nära hafvet, att en storm bortsopat en stor del deraf. Än är det fråga om en och en half million, som bortkastats på byggandet af en hamn vid Alderney, hvilken, sedan han befunnits mindre än gagnlös, hotar att fordra vidare kostnader för sin förstöring. Och sedan kommer en öfverraskande upptäckt af finansiella oordningar inom postverket och telegrafafdelningen — en upptäckt, som visar att under 1870—71 embetsmän utan att dertill vara bemyndigade utgifvit två tredjedels million, och att, sedan parlamentet beviljat strafflöshet för denna förseelse, en dylik oberättigad utgift åter förekommer under 1871—1872 — hvilken upptäckt visar att räkenskapsdepartementet, under det det bestrider

en post på sex pence för bärarlön i en liten räkning, låter millioner glida genom fingrarna utan att hålla igen.[1] Man kan knappast taga upp en tidning, som icke innehåller någon »blunder», hvarpå man hänvisat i en debatt eller som blifvit bragt i dagen genom en embetsberättelse, påpekad i ett bref eller kommenterad i en ledande artikel.

Behöfves ett exempel? Jag tager *Times* för denna morgon (13 november) och läser om den nya konkurslagen, hvilken blifvit antagen i stället för de gamla konkurslagarna som visat sig fullkomligt odugliga, att de magistratspersoner, hvilka handhafva den, hålla sina sessioner i rum, så fullpackade med folk, som för ett sådant väsen, att det knappast är möjligt för dem att behandla frågorna med tillbörlig uppmärksamhet och eftertanke; och vidare att, då en afdelning af domstolen sitter i City och en annan i Lincoln's Inn, prokuratorerne ofta behöfde vara på båda ställena på en gång. Behöfvas flere exempel? De förekomma i öfverflöd emellan dagen, då jag skref föregående mening och i dag (20 november), då jag öfverser den. Under denna korta tid hafva missgrepp visat sig i en behandling af polismän, som framkallat ett myteri ibland dessa; i en behandling af byråskrifvare, som nödgat dem att offentligen klaga öfver brutna löften; i en behandling af postbud, som förledt dem till vanvördigt uppförande mot sina förmän: allt under det samtidigt pågår striden om ordningsstadgan för de offentliga parkerna, hvilken är så affattad att den möjliggör ett kringgående af de konstitutionella principerna och som tillämpats så, att lagen kommit i misskredit.

Men på samma gång man anför prof på dålig förvaltning, fordrar man att förvaltningsväsendet skall utvidgas. Här i samma nummer af *Times* äro två auktoriteter, Mr Reed och Sir W. Fairbairn, hvilka tala på särskilda möten, båda fördömande det oerhörda fusk och den deraf härflytande lifsspillan, hvartill den nuvarande regeringsinspektionen öfver handelsflottan gör sig skyldig, men båda likafullt ropande på »lagstiftning och lämplig inspektion» såsom botemedel. Alldeles som i samhällen,

[1] Se rapporten från *Committee on public accounts*, utnämd 7 febr. 1873.

dem despotismen gjort orörliga, det botemedel, som föreslås för allt ondt och alla farligheter, alltid är — mera despotism; och likasom ett döende påfvevälde icke ser något annat medel att bota sin vanmakt, än att åter proklamera den påfliga ofelbarheten, understödt af ett lifligt bifall från ett koncilium; så går ock alltid hvarje förslag att bota statsverksamhetens felsteg ut på mera statsverksamhet. När efter en långvarig kolgrufveinspektion kolgrufveexplosioner åter börja inträffa, ropar man på mera inspektion. När järnvägsolyckor tilltaga i trots af de tjenstemäns tillsyn, som äro tillsatta att öfvervaka säkerheten på järnvägarna, fordrar man utan tvekan flere sådana tjenstemän. Ehuru, såsom Lord Salisbury nyligen anmärkte angående af staten befullmäktigade förvaltningskårer, »de börja med entusiasm och öfverdrift, men hafva en stark böjelse att blifva alltmer träaktiga» — ehuru vi ständigt både genom pressen och genom enskilda samtal erinras om att hvarje styrelsefullmäktig, sedan han upphört att svänga den nya kvasten, sträfvar att varda antingen en »kung stork», som ställer till förfång eller en »kung stock», som gör ingenting; begär man ändock med orubblig tro allt fler och fler styrelsefullmäktige. Under det dagliga exempel vitna om bristande klokhet hos embetsmannastyrelsen, grundar man dock skälen för hvarje föreslagen ny afdelning på den förutsättningen att embetsmännen skola handla med klokhet. Efter ändlösa kommentarier öfver oredan, håglösheten och långsamheten inom regeringsbyråerna, förordar man nya regeringsbyråer. Oupphörligen förlöjliga vi det »röda kanslisilket» och oupphörligen petitionera vi om mera »rödt kanslisilke». Dagligen tukta vi den politiske afguden med hundrade pennor; och dagligen bedja vi till honom med tusende tungor.

Denna känsla, som sålunda rubbar omdömenas jämvigt, ligger djupt rotad i menniskornas natur, sådana de varit och ännu äro. Denna rot, från hvilken förhoppningar uppväxa, hvilka icke förr hunnit förvissna än andra beslägtade uppväxa i deras ställe, är en rot, som sträcker sig ända ned till civilisationens djupaste lager. Den segrande höfdingen, fruktad, beundrad för sin styrka eller klokhet — utmärkt framför andra genom en egenskap, tänkt såsom öfvernaturlig (så snart man kommit så långt, att man börjat fatta skilnaden mellan ett naturligt och

ett öfvernaturligt), uppväcker alltid en öfverdrifven tro och förväntan. Sedan han gjort eller sett saker utöfver andra underordnades makt eller insigt, kan ingen beräkna hvad andra ting han icke kan komma att göra eller se. Efter döden förstoras hans dater af traditionen; och hans efterträdare, hvilken ärfver hans anseende, utför hans befallningar och underhåller en mystisk förbindelse med honom, förvärfvar antingen härigenom eller genom sin egen öfverlägsenhet eller på båda sätten samma rykte att besitta krafter, öfverstigande vanliga menniskors. Sålunda tillväxer vördnaden för den styrande med åtföljande tro. Om man följer regentens genealogi, i det han sålunda börjar såsom gud och gudarnes ättling och benämnes och dyrkas i likhet med gudarne, se vi huru genom alla hans successiva metamorfoser samma karaktär i mer eller mindre grad tillskrifves honom, hvilken karaktär städse uppväcker denna samma känsla. »Af gudomlig börd» varder snart »af Gud förordnad», »Herrans Smorde», »herrskare med gudomlig rätt», »konung med Guds nåde», o. s. v. Och när sedan en förminskad konungamakt medför en förminskad tro på konungens öfvernaturlighet (hvilken tro dock länge fortfar under lägre former, såsom t. ex. i det förmodade botandet af kungssjukan (skrofler), draga åter de med allt större maktfullkomlighet uppträdande korporationer, hvilka öfvertaga hans förrättningar, till sig en del af hvad som ännu återstår af denna känslostämning. Den »gudomlighet, som omhägnar en konung» varder till en betydlig del en gudomlighet, som omhägnar ett parlament. Den vidskepliga vördnad, som en gång egnades den förre, öfverflyttas i modifierad form på detta sednare; och innebär i sig fortfarande en tyst tro på en förmåga att utföra allt hvad man kan önska sig och en myndighet, för hvilken inga gränser må sättas.

Denna känsla, ärfd och uppodlad från barndomen, beherrskar menniskors öfvertygelse i trots af dem själfva. Hon alstrar en oförnuftig tillförsigt till alla statsverksamhetens attributer, hjälpmedel och former. I själfva åsynen af en laghandling, skrifven med gammaldags stil på ett gulnadt pergament ligger någonting, som inger föreställningen om en viss giltighet, hvilken icke framkallas af en vanlig skrifvelse på papper. En regeringsstämpel omgifves af en viss förtrollning, som kommer oss att betrakta ett der-

med märkt papper såsom vore det någonting mera än ett stycke torkad pappersmassa med några intryckta figurer. Vid hvarje lagformel tyckes det häfta en viss myndighet, större, än man skulle finna den, om språket vore fritt från invecklade meningar och tekniska uttryck. Och detta gäller om alla maktens symboler från den kungliga ståten ända nedåt. Att domarens peruk åt hans utslag förlänar en vigt och en helgd, som de icke skulle ega, om han vore barhufvad, är ett för alla bekant faktum. Om vi gå ned till den verkställande maktens lägsta ombud erfara vi samma sak. En person i blå rock med hvita metallknappar, hvilka väcka tanken på statsmyndighet, betraktas vanligen af alla medborgare såsom den der eger en större trovärdighet, än den som icke bär en sådan uniform; och denna förtröstan öfverlefver alla bevis på motsatsen. Det är då tydligt att, om menniskorna, trots bättre vetande, på detta löjliga sätt låta sina omdömen beherrskas af statsmaktens blotta symboler, måste de beherrskas ännu mera af statsmakten själf, när den utöfvas på ett sätt, som lemnar större spelrum för inbillningskraften. Om vördnad och tro oemotståndligen framkallas af ting, hvilka sinnena och förnuftet bestämdt säga oss icke ega någon rätt dertill, måste vördnad och tro ännu mera framkallas af sådana statshandlingar och inflytelser, mot hvilka sinnena och förnuftet icke så lätt kunna förmås att afgifva vitnesmål. Om dessa trossatser, hvilka denna vördnadskänsla kallat till lif, fortlefva äfven i fall, der de rent af motsägas af sunda förnuftet, skola de ännu mera fortlefva i fall, der sunda förnuftet icke kan rent af motsäga dem.

Huru djupt denna känsla som väckes af en förkroppsligad öfverhöghet är rotad hos menniskan, kunna vi se, om vi aktgifva på huru hon lika beherrskar alla klasser af politiker från den gammaldags tory'n till den röde republikanen. Så mycket dessa ytterligheternas partier än skilja sig i fråga om de styrelseformer de gilla och de teorier de hylla angående källan för en regerings myndighet, hysa de dock båda samma orubbliga tro på denna myndighet och visa båda samma nästan obegränsade tillit till en regerings förmåga att kunna utföra hvarje önskadt värf. Huru än formerna för den makt, hvilken utgör föremålet för denna trohetskänsla, vexla, äro dock denna känsla

själf och de allmänna föreställningar hon skapar underkastade föga vexling. Begreppet om en persons gudomliga rätt har gifvit rum för begreppet om den gudomliga rätten hos en representantförsamling. Under det man betraktar det såsom en självklar lögn, att en despots enskilda vilja rättsligen skall kunna våldföra ett helt folks förenade vilja, håller man det för en självklar sanning, att viljan hos en hälft af ett folk *plus* en liten afdelning må med full rätt våldföra den andra hälftens (*minus* denna lilla afdelning) vilja — må våldföra den, frågan måtte gälla hvilka förhållanden som helst. I stället för individens oinskränkta makt har man fått majoritetens. Och denna tro på en majoritets obegränsade myndighet är så ofelbar, att äfven en tyst antydan om ett tvifvel väcker förvåning. Det är sant, om man skulle fråga en person, hvilken anser att en af folket uppdragen makt icke är underkastad några inskränkningar, huruvida, i händelse majoriteten beslöt att ingen skulle få lefva öfver sitt sextionde år, detta beslut borde lagenligt tillämpas, skulle han möjligen tveka. Eller om man frågade honom, huruvida majoriteten, såsom tillhörande den katolska läran, egde rätt att fordra det den protestantiska minoriten antingen skulle öfvergå till katolicismen eller lemna landet, skulle han under inflytande af de begrepp om religionsfrihet, hvari han blifvit uppfostrad, troligen svara nej. Men ehuru hans svar på en och annan sådan fråga ådagalägga det förhållandet, att han icke tror på statens myndighet *såsom absolut*, äfven då denna myndighet uttalar nationens vilja, ligger dock denna hans tro, att det gifves gränser, så djupt fördold i hans medvetandes dunkla bakgrund, att hon i praktiken kommer till ingen användning. I allt hvad han yttrar om hvad lagstiftningen borde göra eller förbjuda eller fordra ligger ett underförstådt antagande, att hvarje lag kan påbjudas och måste, sedan den blifvit påbjuden, åtlydas. Och jämte denna myndighet, som ej får motsägas, tror han på en förmåga, som ej får betviflas. Hvadhelst den styrande korporationen bestämmer skola göras, kan göras — är det postulat, som gömmer sig i de flesta revolutionära reformatorers planer. Analysera kommunisternes program, betrakta de förhoppningar, som näras af den social-demokratiska republikens anhängare, eller studera de begrepp om den lagstiftande verksamheten, som

hysas af medlemmarne af våra egna yrkes-föreningar, och ni skall finna att till grund för dem alla ligger den tron att en regering, inrättad efter det eller det godkända mönstret, är i stånd att bota allt det öfverklagade onda och förverkliga allt föreslaget godt.

Sålunda utöfvar den känslostämning, som väckes af den förkroppsligade makten, ett starkt, ja bestämmande inflytande på icke blott deras öfvertygelse, hvilka räknas till de mest underdåniga, utan äfven på deras, hvilka anses mest revolutionära. Den har en djupare grund än någon politisk trosbekännelse och vanställer mer eller mindre alla partiers uppfattning af styrelseverksamheten.

Denna trohetskänsla, hvilken gör det nästan omöjligt att med fullkomligt lugn studera styrande krafters natur och verksamhet, är ett stort hinder för samhällsvetenskapen och skall länge förblifva det. Ty denna känsla är af en öfvervägande vigt. Det är hufvudsakligen genom henne, som samhällena i förflutna tider hållits tillhopa. Hon är ännu ett oumbärligt hjälpmedel till social sammanhållning och ordningens upprätthållande. Och det skall dröja länge innan menniskonaturen genom samhällslifvets uppfostrande inflytelse blifvit så omgestaltad, att vördnaden för lagen, såsom rotad i tingens sedliga ordning, skall träda i stället för vördnaden för den makt, som upprätthåller lagen.

Såväl berättelserna om ännu lefvande襲 ociviliserade raser, som de civiliserade rasernas historia visa oss i andra hand, hvad vi kunnat sluta oss till i första, att i samma mån medlemmarne af ett samhälle äro våldsamma till sin natur, kunna de endast sammanhållas af en motsvarande stark känsla af blind vördnad för en herrskare. Några af de lägsta menniskotyperna, hvilka ega blott föga af denna känsla, visa knappast någon social sammanhållning och göra inga framsteg — t. ex. australierne. Der åter en märkbarare samhällsutveckling försiggått, finna vi ock underdånighet under höfdingarne och, allt efter som samhället utvidgas, under en konung. Om vi behöfva ett belysande exempel derpå, att inom ett samhälle, der en stor vildhet är herrskande, sammanhållningen endast genom en stark trohetskänsla kan bevaras, hafva vi ett sådant i dessa vilda kannibaler, fidjierne. Här der barbarismen går så långt, att en nyligen afliden konung medelst en rad af många hundra stenar angifvit antalet

af de menniskooffer han förtärt, går ock troheten mot konungen så långt, att en person står stilla obunden för att låta halshugga sig, om konungen så önskar — själf sägande att konungens vilja måste fullgöras. Och om vi med denna sak i minnet blicka tillbaka öfver det förflutna och se, huru under medeltiden länstroheten gick hand i hand med råheten, eller om vi aktgifva uppå, huru i vår tid de minst framskridna nationerna i Europa visa en vidskeplig vördnad för herrskaren, hvilken hos de mera framskridna öfvergått till en konventionel aktning; skola vi fatta att denna känsla försvagas och kan enligt regeln försvagas, endast i den mån menniskorna mer och mer mogna för social samverkan. Tydligen hafva i förgångna tider sådana samlingar af menniskor, hos hvilka en våldsam och roflysten själfviskhet herrskade utan denna känsla af vördnad för en styrande makt, upplöst sig och försvunnit; lemnande verlden att befolkas af menniskor, hvilka egde den erforderliga sinnesjämvigten. Och det är likaså tydligt, att äfven inom ett civiliseradt samhälle, om känslan af lydnad försvagas, utan en i förhållande dertill växande själfbeherrskning, uppstår fara för en samhällsupplösning — en sanning, hvartill Frankrike lemnar oss en illustration.

Häraf följer, såsom ofvan blifvit sagdt, att uppfattningen af de samhällsvetenskapliga fenomenen eller åtminstone dessa mest framstående, hvilka hänföra sig till styrelsens organisation och verksamhet, måste nu och för en lång tid mer eller mindre förfalskas af denna störande känsla. Här kunna vi inom det konkretas område återfinna en sanning, den vi förut bevisat inom det abstrakta, att den enskilde medborgaren, införlifvad i samhällsorganismen såsom en af dess enheter, bildad genom dess inflytelser och i sin ordning bidragande till dess egen ombildning, befordrande dess lif och själf genom detsamma iståndsatt att lefva, icke kan ställa sig på en så självständig ståndpunkt, att han ser tingen omkring sig i deras sanna förhållanden. Så framt icke känslor och öfvertygelser hos massan af medborgarne stå i någon slags harmoni med den samhällsorganism, hvari de äro införlifvade, kan denna organism icke ega bestånd. Det för hvarje samhällstyp egendomliga föreställningssättet inverkar med nödvändighet på dess individers sam-

hällsvetenskapliga slutsatser; och härvid spelar denna vördnad för förkroppsligad makt en stor roll.

Huru stor roll hon spelar, skola vi se, om vi betrakta den häpnadsväckande förvända uppskattning af folkens beherrskare hon framkallat och de däraf härflytande förvrängningarna af historien. Påminnom oss de titlar, innebärande gudomlig dyrkan, man tilldelat kejsare och konungar, huru man tillskrifver dem duglighet, skönhet, makt, dygd, långt utöfver menskligt mått i allmänhet, och de äckliga smickrande ordalag, man begagnar, när man anbefaller dem åt Gud i böner, hvilka göra anspråk på att vara ett uttryck för sanningen. Låtom oss sedan med allt detta jämföra berättelserna om deras gerningar från alla tider och alla folk och se, huru dessa urkunder äro svärtade af brott af alla slag och — låtom oss dröja en stund vid denna motsägelse. Är det ej tydligt att de begrepp om statshandlingar, hvilka utvecklade sig i bredd med dessa grundfalska begrepp om herrskarne, också måste hafva varit grundfalska? Anförom ett enda exempel.

Konung Jakob I var, såsom han af Mr Bisset i öfverensstämmelse med andra historieskrifvare skildras, »betraktad i alla lifvets förhållanden, i hvilka han kunde betraktas .... i lika grad ett föremål för afsky som förakt;» men icke dess mindre är den engelska bibelöfversättningen dedicerad till honom i följande inledningsord: »Stora och mångfaldiga voro de välsignelser, Stormäktigste Herre, dem Gud Allsmäktig, all barmhertighets Fader, förlänade oss, Englands folk, då Han först sände Eders Majestäts kungliga person att herrska och regera öfver oss,» o. s. v. Betänk, en sådan dedikation af en sådan bok till en sådan man — och fråga sedan, om i bredd med en känsla, som så uttrycker sig, kunde gifvas någonting liknande ett sansadt omdöme öfver politiska förhandlingar.

Behöfves det en belysning af till hvilken vidd sansade omdömen öfver politiska förhandlingar omöjliggöras af denna känsla under tider, då hon uppträder med styrka? Vi ega en i de vrånga föreställningar man gjorde sig om Carl I och om Cromwell och de statshvälfningar, med hvilka deras namn äro förbundna. Nu, då många generationer gått förbi och man börjar inse att Carl icke var

värd att bedjas för såsom en martyr, under det att Cromwell förtjenade en helt annan behandling, än att hans lik skulle uppgräfvas och skymfas; nu börjar man ock inse, huru grundfalskt de händelser blifvit tolkade, i hvilka dessa båda herrskare togo del, och huru dessa lojala känslor gjorde menniskor rent af oförmögna att uppfatta dessa händelser ur samhällsvetenskaplig synpunkt.

Anförande detta såsom ett exempel på denna känslas mera speciella störande verkningar, hafva vi här att hufvudsakligen fästa oss vid de mera allmänna.

Ända från begynnelsen har hon alltid sträfvat att i medvetandets förgrund framhålla den styrande kraften såsom orsak till alla samhällsföreteelser, så att alla andra orsaker trädt i bakgrunden — eller snarare den ene faktorn har så fullständigt upptagit medvetandet, att intet rum lemnats för andra faktorer. Om vi betänka att historien alltid varit uppfyld af berättelser om konungarnes göranden och låtanden, men att först i de allra sista tiderna uppmärksamheten blifvit riktad på den industriella organisationens fenomen, så framstående dessa än äro — om vi betänka att under det allas ögon och tankar varit riktade på herrskarnes handlingar, ingens ögon och ingens tankar förr än i våra dagar vändt sig till detta det frivilliga samarbetets lifsprocesser, genom hvilka nationernas lif, tillväxt och framsteg betingats; kunna vi icke undgå att inse, hvilka grundvillfarelser detta förhållande alstrat i fråga om menniskornas bedömande af sociala angelägenheter. Och om vi inse detta, skola vi draga den slutsatsen, att denna känsla, som väckes hos menniskor genom en förkroppsligad politisk makt, måste ock en lång tid framåt fortfarande komma att utgöra ett stort hinder för bildandet af riktiga begrepp inom samhällsläran; sträfvande såsom hon alltid måste göra, att öfverdrifva vigten af den politiska faktorn i jämförelse med andra faktorer.

Under rubriken »subjektiva svårigheter, beroende på känslorna» har jag här ingått på ett vidsträckt fält, hvaraf största delen ännu återstår att utforska. Otålighetens verkningar och verkningarna af denna allt förherrligande beundran för militära bedrifter, verkningarna af denna känsla, som kommer menniskorna att underkasta sig makten genom att underhålla en vidskeplig vördnad för de verktyg, som utöfva den, äro blott några få af de verk-

ningar sinnesrörelserna åstadkomma i fråga om samhällsvetenskapliga trossatser. Vi hafva nu att beskrifva och belysa åtskilliga andra verkningar; och jag ämnar behandla dem i särskilda kapitel: om fördomar, beroende af uppfostran, patriotismens fördomar, klassfördomar och de teologiska fördomarna.

Åttonde Kapitlet.

Fördomar, beroende af uppfostran.

Det skulle klara våra begrepp om många saker, om vi öppet ville erkänna den sanningen, att vi ega tvänne religioner. Den ursprungliga menskligheten har blott en, en fjärran framtids mensklighet skall ock ega blott en. De äro hvarandra motsatta; och vi som uppehålla oss på midten af civilisationens utvecklingsbana måste tro på båda.

Dessa båda religioner äro afpassade för två med hvarandra kämpande grupper af sociala behof. Den ena gruppen är förherrskande i början, den andra skall varda det mot slutet; och man måste uppehålla en förlikning dem emellan under fortgången från början till slutet. Å ena sidan fordras social själfbevarelse gent emot yttre fiender. Å andra sidan fordras samverkan emellan medborgarne, hvilken endast kan uppstå i den mån en redbar handel och vandel man och man emellan skapar ett ömsesidigt förtroende. Såframt det ena behofvet icke tillfredsställes, går samhället antingen till ren undergång eller uppgår det i ett annat eröfrande samhälle. Denna arbetsfördelning, detta utbyte af tjenster och deraf följande industriel förkofran och tillväxt af folkmängden, genom hvilka ett samhälle vinner den för sitt bestånd erforderliga styrkan, kunna icke utveckla sig såframt det andra behofvet icke uppfylles. I öfverensstämmelse med dessa båda stridiga behof uppstå tvänne stridiga pligtläror; hvilka båda til-

läggas en öfvernaturlig sanktion. Och sålunda få vi de båda samtidigt existerande religionerna — hatets och kärlekens.

Jag menar naturligtvis icke att de båda kallas religioner. Jag talar icke här om namn utan om saker. Nu för tiden egnar man icke hatets kodex samma hyllning i orden, som man egnar kärlekens — den senare intar hedersrummet. Men i verkligheten egnar man den kodex, fiendskapen dikterar, stor, ja större hyllning. Nästan alla menniskor tro i verkligheten på hatets religion, på kärlekens religion åter tro de flesta blott att de tro. Erinra dem under ett samtal, angående t. ex. någon internationel fråga, om de föreskrifter, som innehållas i den troslära de bekänna, och det mesta ni skall afvinna dem är ett ljumt medgifvande. Men låt samtalet vändas på prygelsystemet vid Winchester eller behandlingen af upproriska indier eller Jamaica-ärenden; och ni skall finna, att under det man blott till namnet trodde på dessa föreskrifter, dem man egnade ett så ljumt erkännande, tror man orubbligt på de rent motsatta och försvarar dem med värma.

Eget nog hafva vi för att kunna uppehålla dessa båda stridiga religioner, hvilka båda behöfvas under vårt närvarande öfvergångsskede, från tvänne olika menniskoraser upptagit tvänne olika kulter. Kärlekens religion hemta vi ur det judiska Nya Testamentets böcker, under det att romarnes hjeltedikter och historier tjena oss som evangelier för hatets religion. Under vår ungdoms uppfostran egna vi en liten del af vår tid åt den ena och en stor del af tiden åt den andra. Och likasom för att göra förlikningen verklig uppehållas dessa båda kulter på samma orter af samma lärare. Vid våra offentliga skolor såväl som vid många andra äro samma personer prester inom båda religionerna. Hvar sjunde dag framhålles självförsakelsens ädla lära i bibelförklaringar och predikningar, och under de sex andra dagarna framställes i glödande ord det stora i att uppoffra andra. Blodshämdens heliga pligt, hvilken såsom vi se hos ännu lefvande vildar, utgör den äldsta formen af hatets religion, och som, enligt hvad vi lära af forntidens literatur, stöder sig på gudomlig sanktion eller snarare gudomlig befallning jämte menniskornas allmänna mening, är en pligt, som under de sex dagarna djupt inpräglas i sinnen, högeligen lämpliga

att mottaga sådana intryck; men sedermera göres något litet för att utplåna denna stämpel, i det hämden på den sjunde dagen förbjudes.

A priori skulle man hålla det för omöjligt att menniskor under ett helt lif kunde fortfarande bekänna tvänne läror, hvilka ömsesidigt upphäfva hvarandra. Men deras förmåga att medla mellan stridiga trosläror är ganska märkvärdig — märkvärdig åtminstone, om vi antaga att de uppställa sina stridiga trossatser i bredd med hvarandra; mindre märkvärdig, när vi upptäcka att detta icke är förhållandet. En afliden framstående fysiker (Faraday), hvars vetenskap och religion syntes oförenliga för hans vänner, fasthöll båda, i det han afsigtligt underlät att jämföra den enas satser med den andras. För att begagna en liknelse — när han ingick i sitt bönrum, stängde han dörren till sitt laboratorium, och när han gick in i sitt laboratorium, stängde han dörren till bönrummet. Det är derföre att de vanligen göra någonting ditåt, som menniskorna lefva så nöjda under denna från logikens synpunkt orimliga förlikning mellan de båda troslärorna. Likasom ett intelligent barn, hvilket upprepade gånger får snäsor af äldre personer för sina besvärliga teologiska frågor, slutligen upphör att tänka på svårigheter, på hvilka det icke kan få någon lösning; så varder vid en litet sednare period skolgossen så småningom van vid de till en början öfverraskande och oförklarliga motsägelser, som meddelas honom i skolan och kyrkan, och fäster icke längre någon uppmärksamhet vid dem. Sålunda förvärfvar han, under det han växer upp, i likhet med alla omkring honom vanan att begagna än den ena och än den andra af sina trosbekännelser allt efter som tillfället fordrar; och när han hunnit mogen ålder, har denna vana fullkomligt rotfäst sig. Nu utbreder han sig öfver nödvändigheten af att upprätthålla nationaläran och anser det vanhederligt att uppgöra en oförrätt genom förlikning i stället att hämnas den genom krig; och nu kallar han tillhopa sina tjenare och läser en bön för dem, deri han beder, att Gud måtte förlåta oss våra skulder, såsom vi förlåta dem, hvilka förbryta sig emot oss. Det, hvarom han beder som en dygd på söndagen, föraktar han såsom en last på måndagen.

Dessa båda religioner och de passioner de hvar för sig uppväcka utgöra vigtiga faktorer i fråga om samhällsvetenskapliga slutledningar, och endast då kunna förnuftsenliga sådana slutledningar dragas, när båda dessa ordningar af faktorer hafva tillbörligt spelrum. Vi måste betrakta hvarje grupp af sociala fakta såsom ett skifte i en fortgående metamorfos och de båda stridiga religionernas trossatser och känslor, hvilka innehållas i denna grupp, såsom elementer i detta skifte. Vi måste göra mera. Vi måste betrakta såsom öfvergående äfven dessa stridiga religionsläror och meningar, hvari vi blifvit uppfostrade och hvilka förvränga vår uppfattning icke blott af de fenomen, som dagligen möta våra ögon inom vårt eget samhälle, utan äfven af dem, som andra samhällen och andra tidehvarf framställa; och vi måste uppsöka och rätta de irringar de förorsaka i våra slutledningar. Af dessa båda religioner, hvari vi sålunda undervisas, måste vi städse komma ihåg att under civilisationens fortgång hatets religion så småningom försvagas, under det kärlekens vinner i styrka. Vi måste komma ihåg, att på hvarje stadium bör ett visst förhållande dem emellan ega rum, men ock att detta förhållande endast är öfvergående, samt att den häraf alstrade förkärleken för den ena eller andra åsigten i fråga om sociala angelägenheter likaledes är af tillfällig natur. Och om vi vilja komma till dessa fördomsfria åsigter, hvilka utgöra moment af samhällsvetenskapen, kunna vi icke göra detta med mindre vi taga i beräkning denna tillfälliga förkärlek.

För att inse i hvilken hög grad våra motsatta religioner hvar för sig förvränga våra åsigter i sociala frågor och huru nödvändigt det är att detta förhållande varder rättadt, måste vi här betrakta de ytterligheter, hvartill menniskor kunna drifvas än af den ena och än af den andra.

Likasom ur striden mellan fysiska krafter och ur kampen mellan de motsatta känslorna inom menniskans eget bröst framgår såsom resultat, icke ett medeltillstånd af jämvigt, utan en svängningsrörelse mellan motsatta tillstånd, så framgår ock ett sådant resultat ur kampen mellan de stridiga sociala sträfvanden menniskornas passioner framkalla. Den ena kraften eller riktningen motväges icke oafbrutet af den andra, utan än har den ena

ett öfvervägande inflytande och än inträder en motverkan, hvarigenom den andra får öfvertaget. Vi se detta i de för hvarje dag eller vecka eller med längre mellanrum vexlande prisen på statspapper, aktier eller varor; på dessa omkastningar af mani och panik, som förorsakas af öfverdrifna förhoppningar eller oförnuftiga farhågor; vi se det i dessa diagram, der dylika vexlingar uttryckas genom linier, hvilka skiftesvis höja och sänka sig, och vi igenfinna samma lag i alla samhällsfenomen, äfven de moraliska och religiösa. Den framträder både i stor och liten skala, i svängningsrörelser, som sträcka sig genom århundraden, och sådana, som sträcka sig endast till korta perioder. Och vi förnimma den icke blott i de vågor af sammandrabbande känslor och meningar, hvilka genomgå samhällena i deras helhet, utan ock i de motsatta ytterligheter, hvartill individer och sekter låta förleda sig inom samma samhälle och under samma tidehvarf. Ingenstädes jämvigt hvarken i omdömen eller handlingar, öfverallt strid emellan motsatta villfarelser: »menniskorna gruppera sig mot hvarandra i vanvettiga partier», såsom Emerson uttrycker sig. Någonting liknande förnuft framgår dock till slut såsom produkt af hvarandra ömsesidigt upphäfvande galenskaper. Så visa vi till exempel i behandlingen af våra brottslingar skiftesvis eller samtidigt en oförnuftig stränghet och en oförnuftig mildhet. Än straffa vi i en anda af hämd, än kela vi med dem i en anda af känslosamt medlidande; vi lämpa aldrig straffet efter brottet enligt naturens anvisning — att tillfoga hvarken större eller mindre ondt än den återverkan själfva den brottsliga handlingen framkallar.

I striden emellan våra religioner se vi denna lag tillämpad i stor skala. För att genom en motsatt öfverdrift motverka den rena själfviskhetens religion uppträdde den rena själfförnekelsens. Mot läran om absolut egoism uppställes läran om absolut själfuppoffring. I stället för den ursprungliga tron, hvilken icke fordrade att man skulle hysa någon kärlek alls till sina medmenniskor, utan endast att man skulle förfölja vissa utaf dem med ett dödligt hat, uppstod en lära, som yrkade att man i intet fall finge visa någon yttring af hat mot sin nästa, utan skulle älska honom som sig själf. Nitton århundraden hafva sedermera åvägabragt en viss förlikning emellan dessa

båda läror. Denna har dock aldrig framträdt såsom en afsigtlig på förnuftiga skäl uppgjord kompromiss, utan blott såsom ett i erfarenheten gifvet, egentligen omedvetet tillkommet faktum. Man har ännu icke kommit till klar insigt om den sanning hvardera ytterligheten representerar, ej heller derom att båda sanningarna måste samordnas; allt hvad man gör, är att till någon del söka rätta öfverdrifterna å ena sidan genom öfverdrifter å den andra. Här lefver man ett rent egoistiskt lif; der drifves själfförsakelsen till en ytterlighet, som framkallar ohelsa och en för tidig död. Äfven om vi jämföra en och samma individs handlingar, finna vi sällan någon jämvigt emellan de båda riktningarna, utan än en sträfvan att tillfoga antingen en främmande angripare eller en hemmavarande förbrytare ett svårt lidande, än en öfverdrifven själfuppoffring för någon, som ofta är rent af ovärdig densamma. Att själfuppoffring är riktig, men äfven själfkärlek, och att det rätta förhållandet dem emellan är en fortgående kompromiss, detta är en slutsats, den blott få medvetet dragit och ännu färre erkänna.

Dock framträder ohållbarheten af uppoffringens lära i dess ytterlighet tydligt nog; och alla medgifva detta i tysthet i sina vanliga slutledningar och dagliga handlingar. Allt arbete, all företagsamhet, alla uppfinningar och förbättringar, såsom de fortgått från begynnelsen och ännu fortgå, uppstå ur den principen, att bland medborgare, de der alla hvar för sig hafva otillfredsstälda behof, hvar och en är angelägnare att söka tillfredsställa sina egna än en annans. Erkänner man såsom ett faktum att hela den industriella verksamheten uppskjuter ur denna rot, följer deraf med nödvändighet, att den rena själfuppoffringen skulle upplösa alla bestående samhällsorganisationer; då det skulle återstå att bevisa, det absolut olika samhällsorganisationer kunde ega någon lifaktighet. Att de icke skulle ega det, varder klart, om man antager den motsatta principen såsom verksam. Om A icke frågade efter sig själf, utan endast sörjde för B, C och D, under det att hvar och en af dem, utan att tänka på sina egna behof, endast arbetade på tillfredsställandet af de andras, skulle denna vidlyftiga process, oafsedt dess besvärlighet, ytterst illa tillfredsställa hvars och ens fordringar, såframt icke hvar och en egde sin nästas medvetande. Inse vi

detta, måste vi medgifva att en viss självkärlekens öfvervigt öfver självuppoffringen är välgörande, att i självfva verket ingen annan anordning kan bestå. Må man blott fråga sig, hvad som skulle inträffa, om hvar och en, A, B, C, D o. s. v. afsade sig en njutning i sin ifver att låta en annan få den och att denne någon likaledes afstode derifrån till förmån för sina kamrater — må man blott betänka, hvilken villervalla och hvilka missförstånd ett sådant förhållande skulle framkalla, och huru alla skulle gå miste om njutningen; och man skall finna att den rena självförsakelsen icke mindre än den rena egoismen leder till en återvändsgränd. I verkligheten fins det ej heller någon, som ens drömt om att tillämpa denna självförsakelsens teori inom alla lifvets förhållanden. Kväkaren, hvilken föregifver sig hylla och efterlefva kristendomens föreskrifter efter bokstafven, sköter sina affärer efter samma självviska principer som hans granne. Ehuru han säger sig icke sörja för morgondagen, förråder hans sorg för morgondagen en lika så stor egoism, som menniskors i allmänhet; och han vet, att om han skulle hysa lika stor omsorg för andras morgondagar, skulle han ruinera sig själf och — äfven dem.

Dock, under det att ingen lefver ett rent självförsakande lif och ingen tror ett sådant lif vara möjligt, fortfar man att i tysthet antaga att man *borde* lefva ett sådant. Man tyckes icke hafva någon aning om, att den rena självförsakelsen är någonting orätt. Uppfostrade såsom vi alla äro till namnet i en trosbekännelse, hvilken helt och hållet underordnar egoismen under självförsakelsen och som gifver åtskilliga föreskrifter, de der anbefalla en absolut självuppoffring, egna vi alla dessa bud vår hyllning med läpparna, troende att vi måste så göra, ehuru vi finna dem omöjliga och förneka dem i tysthet i de meningar vi yttra om hvarjehanda ämnen och lemna dem helt och hållet å sido i våra affärer. Kännande att vi icke kunna ifrågasätta deras sanning, utan att ifrågasätta hela vår religion såsom sådan, inbilla vi oss självfva och andra att vi tro på dem — tro på saker, dem vi i vårt innersta medvetande känna att vi icke tro på. Ehuru dunkelt medvetna af att en absolut självförsakelse måste varda olycksbringande, bekänna vi oss tro på dess sanning.

Om vi hade mod att tänka ut hvad vi dunkelt ana, skulle vi upptäcka att självförsakelsen, drifven utöfver en viss gräns, bringar förderf öfver alla — förderf öfver dem, för hvilka uppoffringen göres, och förderf öfver dem, som uppoffra sig. Likasom en ständig försakelse af alla njutningar och en oafbruten underkastelse under lidandet är förderflig i fysiskt hänseende och slutar med att framkalla svaghet, sjuklighet och en för tidig död, så är ock ett ständigt mottagande af välgerningar på en medmenniskas bekostnad förderfligt i moraliskt hänseende. Lika mycken självförsakelse, som utvecklas af den ene, lika mycken självviskhet utvecklar den andre. Om det är ädelt att afstå en välgerning åt en annan, är det oädelt att vara begifven på mottagandet af en sådan välgerning; och om ett fortsatt handlingssätt i den ena riktningen är upphöjande, är ett fortsatt handlingssätt i den andra nedsättande. Så att ehuru en självförsakande verksamhet upp till en viss punkt bringar välsignelse öfver både gifvare och mottagare, bringar den, drifven utöfver denna punkt, förbannelse öfvér båda — fysisk försämring öfver den ene, moralisk öfver den andre. Hvar och en kan påminna sig fall, då lystnaden efter njutningar, motviljan att göra sig något besvär och en ytterlig likgiltighet för ens omgifning alltjämt ökats genom en öfverdrifven och städse tjenstfärdig välvilja; under det den ovise välgöraren genom matta rörelser och sitt bleka ansigte ådagalägger den kroppssvaghet, hans försummelse af sig själf bragt öfver honom, så att resultatet af en dylik verksamhet varder den värdiges undergång och den ovärdiges försämring.

Orimligheten af en obetingad självförsakelse varder i sanning framstående, när man betänker, att den endast då kan utöfvas till sin fulla utsträckning, om inom samma samhälle halfva antalet medborgare är självförsakande under det den andra hälften samtidigt är egoistisk. Om alla pligtskyldigast blott se på andras fördelar, finnas inga, som kunna mottaga de offer, andra äro villiga att göra. Om en stark medkänsla utgör det afgörande karaktärsdraget för alla, kan det icke finnas någon så känslolös, att han vill låta en annan drabbas af ett vare sig positivt eller negativt lidande, för att han själf må åtnjuta en fördel. Så att ren självförsakelse inom ett samhälle förutsätter

en natur, som gör en ren självförsakelse omöjlig, i det inga finnas, mot hvilka den kan utöfvas!

Lika ohållbar visar sig denna lära, när hon betraktas från en annan synpunkt. Om lifvet och dess njutningar ega värde för andra, ega de ock värde för det egna jaget. Det allmänna välståndet kan ej ökas derigenom, att den ene vinner jämt upp hvad den andre förlorar; och om, såsom alltid är fallet, vinsten icke går upp mot förlusten, om den som mottager välgerningar, redan förut i moraliskt afseende underlägsen, varder ytterligare demoraliserad genom vanan att mottaga dem, hvarigenom hans förmåga att njuta af sitt goda förminskas (något som oundvikligen inträffar) — måste totalsumman af välståndet förminskas: både gifvare och mottagare förlora.

Individualitetens uppehållande är sålunda bevisligen en pligt. Försvaret af personliga rättigheter är en nödvändighet, både såsom ett medel för befrämjandet af eget väl (individens bästa är ett moment i det allmänna bästa) och såsom ett medel att på självförsakelsens väg befordra den allmänna välfärden. Motstånd mot angrepp är icke blott berättigadt, det är en befallande pligt. Icke-motstånds-principen strider lika mycket mot självförsakelse-idéen som mot självkärleken. Den strängt kristna teorien, hvarefter ingen handlar och på hvilken ingen i verkligheten tror, men som de flesta stillatigande och några offentligt bekänna, låter lika litet logiskt försvara sig, som den är utförbar i det praktiska lifvet.

Kärlekens religion, fattad i och för sig, är sålunda ofullständig — hon behöfver en komplettering. De läror hon inskärper och de känslor hon fostrar, uppkomna i följd af en reaktion emot motsatta läror och känslor, leda till ytterligheter i en annan riktning.

Låtom oss nu vända oss till dessa motsatta läror och känslor, inskärpta och fostrade af hatets religion, och anmärka de ytterligheter, hvartill dessa leda.

Värd vår högsta beundran är den »Tasmanske djefvulen», som stridande till sista andedraget morrar ut sin sista suck. Beundransvärd är ock, om än i mindre grad, vår egen bulldogg — ett djur, som påstås stundom behålla sitt tag, äfven om man afhugger ett ben på honom. Värda att beundras kanske i lika hög grad för »hjärta i bröstet» äro några af de köttätande djuren, såsom lejonet och ti-

gern, hvilka, drifna att hålla stånd, försvara sig mot en långt öfverlägsen fiende. Ej heller få vi glömma stridstuppen, hvilken försett den råa pöbelhop, som plägar bevista en mördares hängning, med ett loford, denna pöbelhop, som halft förlåter honom hans brott, om han dör som »en tupp». Näst efter dessa djur kommer menniskoslägtet, hvaraf några arter, såsom t. ex. Amerikas indianer, kunna uthärda tortyr utan att klaga. Betydligt lägre måste vi ställa den civiliserade menniskan, hvilken kämpar till en viss punkt och kan underkasta sig svåra lidanden, men vanligen ger sig, när en fortsatt strid visar sig gagnlös.

Är läsaren förvånad öfver denna klassificering? Hvarför så? Den är blott en bokstaflig tillämpning af det värdemått, som tyst antages af de flesta och af några afsigtligt erkännes. Tydligen var denna den måttstock, hvarpå Gambetta trodde, då han efter en blodsutgjutelse, som i det närmaste uttömt Frankrikes krafter, mot franska nationalförsamlingen framslungade denna beskyllning: »I hafven föredragit freden framför *äran*, I gåfven fem milliarder och två provinser». Och vi hafva icke så få ibland oss sjelfva, hvilka så helt och hållet instämma i Gambettas uppfattningssätt, att detta hans yttrande i icke ringa mån bidragit att återställa honom i deras aktning. Om läsaren behöfver flere exempel för att uppmuntra honom till instämmande i denna åsigt, kunna vi förse honom i öfverflöd. Kolgrufarbetaren i Staffordshire, som njuter af att se hundar slåss, när han icke kan få se en strid mellan menniskor, skulle utan tvifvel vara af samma mening. I Whitechapel's och St. Giles's hålor bland den kära boxningskonstens mästare tvekar ingen att sätta djuriskt mod och ståndaktighet högst bland alla fullkomligheter; och troligen skulle läsarne af »Bell's Life in London» instämma i samma åsigt. Vidare kan läsaren, om han önskar ännu mera stöd för densamma, finna hela raser färdiga att bispringa honom, särskildt denna ädla menniskoätande ras, fidjierne, bland hvilka tapperheten står så högt i ära, att deras krigare, när de segrande återvända från en slagtning, mötas af kvinnorna, hvilka ställa sig till deras oinskränkta förfogande. Hvilken som helst således, som är hugad att antaga denna måttstock för öfverlägsenhet, skall finna många på sin sida — om han nämligen är nöjd med sällskapet.

Men allvarsamt taladt, är det icke märkvärdigt att civiliserade menniskor specielt skola berömma sig af en egenskap, hvari de öfverträffas af de lägre varieteterna inom sitt eget slägte och ännu mera af de lägre djuren? I stället att betrakta en person såsom manlig i den mån han besitter moraliska, för menniskan kännetecknande egenskaper, i stället betrakta vi honom såsom manlig i samma mån han visar prof på en egenskap, hvilken eges i högre grad af varelser, från hvilka vi härleda våra skymford. Det har nyligen blifvit anmärkt af Mr Greg, att vi taga vår *point d'honneur* från boxningsringen; men vi göra hvad värre är — vi taga den från djuren. Ja, vi taga den från ett djur, lägre än de, med hvilka vi äro hemmastadda; ty den »Tasmanske djefvulen» står både till kroppsbyggnad och själsförmögenheter på ett långt lägre stadium af djuriskhet än våra lejon och bulldoggar.

Att motstånd mot angrepp förtjenar bifall och att det mod detta motstånd förutsätter bör värderas och beundras, må till fullo medgifvas, under det vi förneka att modet bör betraktas såsom den förnämsta dygden. En stor begåfning i detta hänseende är ett väsentligt vilkor för en fulländad natur, men detta är ock fallet med begåfning i andra riktningar, hvilka vi ändock icke taga till moraliska värdemätare. En god kropp, väl växt, väl proportionerad och till sin väfnad egnad för uthållighet, borde, såsom han ock gör, erhålla sin andel af beundran. Beundransvärda äro äfven i sin väg en god mage, goda lungor och ett kraftigt kärlsystem; ty utan dessa fördelar skola förmågan af självbevarelse och förmågan att skydda andra komma till korta. Att vara ett präktigt djur är i sanning en nödvändig fordran för utförandet af en mängd saker; och mod, såsom ett allmänt kännetecken på en organism, duglig att tillfredsställa de fordringar, som ställas på densamma, värderas med rätta för hvad det förutsätter. Mod är i självfva verket en känsla, som växer med en ökad erfarenhet af lyckosam kamp mot svårigheter och faror, och denna lyckosamma kamp är ett bevis på erforderlig styrka, vighet, snabbhet, ihärdighet o. s. v. Ingen skall förneka att ständiga motgångar, föranledda af oförmåga i ett eller annat afseende, framkalla modlöshet, eller att upprepade segrar, hvilka äro bevis på duglighet, höja modet, så att det uppstår en lust att möta ännu större

svårigheter. Den omständigheten att en dosis bränvin genom att påskynda blodomloppet framkallar »holländskt mod», såsom det kallas, i förening med det för läkare välkända sakförhållandet, att hjärtlidande alstrar försagdhet, äro i sig själfva nog att visa, det tapperheten är en naturlig följeslagare till skickligheten att bekämpa faror. Men i det vi sålunda lära att vår beundran för modet är detsamma som en beundran för fysisk öfverlägsenhet och för sådana öfverlägsna egenskaper hos den andliga förmågan, hvilka göra en person duglig att reda sig i kritiska omständigheter, lära vi ock, att såframt vi icke vilja ställa de fysiska förmögenheterna och de hvilka direkt bidraga till självuppehållelsen högst, kunna vi icke säga att modet är menniskans högsta attribut och att graden deraf bör vara vår värdemätare för äran.

Att ett öfverskattande af modet står i öfverensstämmelse med vårt nuvarande civilisations-skede må vara sant. Under den pågående kampen för tillvaron nationerna emellan är det utan tvifvel af nöden, att menniskorna till ytterlighet uppskatta den egenskap, hvarförutan ingen framgång i denna kamp varder möjlig. Så länge vi bland våra grannar ega en nation, der alla manliga medlemmar uppfostras för kriget — så länge denna nations sinnesstämning är sådan, att studenter hugga skåror i hvarandras ansigten i dueller för småsaker och väcka beundran för sina skråmor, synnerligast hos damerna — så länge denna nation fördrager ett sådant militär-öfversitteri, att vanliga medborgare icke kunna få full upprättelse för oförrätter, som tillfogats dem af soldater — så länge styrelsen är sådan, att monarken såsom kyrkans öfverhufvud fördömer dueller såsom en ogudaktighet och såsom lagens öfverhufvud förbjuder dem såsom ett brott, men ändock såsom arméens öfverhufvud går så långt i påyrkandet af dueller, att officerare, som icke vilja slåss, afskedas — så länge, säger jag, som vi ega till granne en nation af ett sådant skaplynne, måste vi hos oss själfva uppehålla någonting af en liknande karaktär i institutioner, känslor och åsigter.

När vi hos ett annat grannfolk finna den tron förherrskande, att intet högre motiv gifves än kärleken till äran och att ingen ära är så stor som den, hvilken vinnes genom ett lyckligt krig — när vi finna detta folk så

genomträngdt af den militära andan, att det älskar att kläda sina barn i halfmilitära kostymer — när en af dess historiker skrifver, att franska arméen är civilisationens hufvudkämpe, och en af dess generaler nyligen yttrat, att arméen är Frankrikes själ — när vi se detta folks lifskraft hufvudsakligen koncentrera sig i tänder och klor och att nya uppsättningar af tänder och klor hastigt framkomma i stället för de utryckta; är det nödigt att äfven vi hafva våra tänder och klor i ordning och underhålla tankar och känslor, lämpade för ett verksamt bruk deraf.

Det är en sanning, som icke kan bestridas, att så länge röfvareinstinkterna drifva nationerna att plundra hvarandra, måste förstörande krafter mötas med förstörande krafter; och på det att detta måtte kunna ske, måste man hedra de menniskor, hvilka verka såsom förstörelsekrafter, hvaraf måste uppstå ett öfverskattande af de egenskaper, som göra dem dugliga dertill.

Kanske är det derföre nödvändigt att våra gossar vänjas vid en rå behandling, att utdela och mottaga råa bestraffningar utan att så noga taga i betraktande deras rättvisa. Måhända böra vi behandla våra ynglingar, såsom spartanerne och de nordamerikanska indianerne behandlade sina, i det de för att bereda dem för krigstjenst läto dem undergå tortyr; och måhända omfattar »en gentlemans uppfostran» äfven dessa ömsesidiga sparkar på benen vid bollspelet, för hvilket ändamål man med flit gjort stöfvelspetsarna tunga för att göra så mycken större skada. Måhända är det äfven nyttigt att alla gossar i sin tur öfverlemnas åt äldre kamraters »milda godtycke» och att lärarne vägra att taga någon notis om detta pryglande och sparkande, äfven när derigenom, såsom stundom händer, förorsakas ofärdighet för lifstiden. Möjligen är det ock lämpligt, att hvarje gosse dresseras till underkastelse under hvilken tyrann som helst, som blir satt öfver honom, genom att erfara det klagomål endast förvärra det onda. Att hvar och en göres hård såväl moraliskt som fysiskt genom vanan att nödgas fördraga en mängd oförrätter och ytterligare förhärdas, när han en gång, kommen till makten, själf utdelar bestraffningar, föreskrifna af nyck eller agg, torde ock vara önskvärdt. Måhända böra vi ej heller beklaga oss så synnerligen öfver denna begreppsförvirring inom det sedliga området, som uppstår, när vi se brott

mot konventionella regler medföra lika stränga straff som handlingar, hvilka äro moraliskt brottsliga. Ty kriget kan icke stå tillsammans med en alltför stark känslighet vare sig fysisk eller moralisk. Samvetsbetänkligheter angående rättvisan af deras sak skulle förlama både officerare och soldater. Alltså måste vi under vårt pågående civilisations-skede underhålla en viss djuriskhet. Må vara att »andan i våra offentliga skolor», hvilken man med rätta påstått vara införd i vårt offentliga lif, icke är den mest önskvärda för ett fritt land; må vara att en tidig underkastelse under despotismen och ett tidigt utöfvande af en okontrollerad makt icke äro de bästa möjliga förberedelserna för blifvande lagstiftare; måhända att de, hvilka en gång på domarsätet skola försvara rätten mot makten, kunde bättre uppfostras än genom den öfning de nu få i att först underkasta sig våld och sedan själfva utöfva det; och måhända att en annan lärmästare än käppen vore önsklig för män, bestämda att styra pressen och leda den allmänna opinionen i frågor rörande rättvisan — men så länge de nationella stridigheterna visa en sådan styrka och nationalförsvar är en nödvändighet, torde utan tvifvel denna halfmilitära uppfostran med de lidanden och blånader som understödja den, ega en viss lämplighet. Och samma försvar gäller för en efter dessa förhållanden samvetsgrant uppställd hederskodex.

Här måste vi dock, så framt vi vilja frigöra oss från tillfälliga känslor och föreställningar och sålunda förvärfva oss förmågan af en vetenskaplig begreppsuppfattning, fråga hvad berättigande kan åberopas för detta upphöjande af den förstörande verksamheten och de egenskaper, som för densamma förutsättas? Vi måste fråga, huru det är möjligt för menniskor att rättvisligen berömma sig af egenskaper, hvilka egas i vida högre grad af varelser, de der stå så mycket lägre? Vi måste efterse, om i brist på ett religiöst berättigande gifves något sedligt rättfärdigande för den föreställningen, att de ädlaste dragen hos menniskan äro sådana, hvilka icke kunna utvecklas utan tillfogande af smärta och död. Vi måste då medgifva, att hatets religion i dess obetingade form är lika så omöjlig att försvara som kärlekens religion i dess obetingade form. Hvardera bevisar sig vara en af dessa oförnuftiga ytterligheter, hvilka genom att ingå förening

med sin motsats skapa en sund medelväg. De båda religionerna stå som representanter för å ena sidan det egna jagets och å andra sidan de andra jagens anspråk. Den första religionen håller det för ärorikt att göra motstånd mot angrepp och att, under det man sjelf vågar sitt lif i denna strid, bringa död öfver sina fiender. Den andra religionen lär att äran består i icke-motstånd mot angrepp, i att ge vika för fiender och i att icke göra sina personliga anspråk gällande. En civiliserad menskligket skall i lika grad omöjliggöra förverkligandet af såväl den ena som den andra äran. En aftagande egoism och en tillväxande menniskokärlek skola hindra vinnandet af någondera. Ty ett sådant framåtskridande innebär upphörandet af de angrepp, hvilka möjliggöra ett ädelt motstånd, och innebär tillika en vägran att mottaga dessa offer, utan hvilka ingen ädel sjelfförsakelse kan ega rum. De båda ytterligheterna måste upphäfva hvarandra och kvarlemna en sedlighetslagbok och en värdemätare för äran, fria från oförnuftiga öfverdrifter. Jämte en på djupet liggande sjelfkänsla skall utveckla sig en beredvillighet att gå andra till mötes, hållen inom behöriga gränser genom de andras vägran att mottaga större fördelar än de dem med rätta tillkommande.

Och sedan vi nu anmärkt de förvända tänkesätt och känslor, hvilka alstrats af kärlekens och hatets religioner, de der bragt vår uppfostran i ett så kaotiskt skick, låtom oss betrakta de sätt, hvarpå de utöfva sitt inflytande inom samhällsvetenskapens begreppsområde. Först må vi framställa några vigtiga sanningar, hvilka äro af sådan art, att de lätt kunna undfalla de till antalet få, hvilka till öfverdrift låta styra sig af kärlekens religion.

Ett af de fakta, hvilka äro svåra att förlika med gängse teorier för verldsalltet, är detta, att inom hela djurriket en högt utvecklad organisation vanligen tjenar att underlätta förstöring eller räddning undan förstörelse. Om vi fasthålla den gamla åsigten, måste vi säga att den höga organisationen med afsigt blifvit inrättad för detta ändamål. Om vi antaga det nya åskådningssättet, måste vi säga, att den höga organisationen utvecklat sig genom de förstörande krafternas uppöfning under omätliga förgångna perioder. Vi välja här det sednare alternativet. De aldrig upphörande ansträngningarna att fånga och äta

och de aldrig upphörande ansträngningarna att undvika att blifva fångad och uppäten måste vi tillskrifva utvecklingen af de särskilda sinnena och de af dem styrda särskilda rörelseorganerna. Den roffågel, som haft den skarpaste synen, har under i öfrigt lika förhållanden öfverleft andra medlemmar af sitt slägte, hvilka icke haft så skarp syn och som derföre dött af brist på föda. De snabbaste medlemmarna af en gräsätande hjord, hvilka undkommit, då de långsammare fallit offer för rofdjur, hafva lemnat afkomma, bland hvilken åter de med de bäst utbildade lemmarna fortlefvat: under det de köttätande djuren på samma gång undergått en dylik utveckling och vunnit ökad snabbhet. Så är ock förhållandet med intelligensen. Skarpsinnet, som upptäckte en fara som undgick dumheten, lefde och förökade sig; och listen, som hittade på ett nytt bedrägeri och sålunda försäkrade sig om ett byte, som i annat fall icke kunnat fångas, lemnade afkomma, der en mindre begåfning hade kommit till korta. Denna förföljarens och den förföljdes, på hela deras organisation inverkande, ömsesidiga fullkomning har fortgått genom alla tider, och detta förhållande gäller lika mycket om de menskliga varelserna som om de öfriga. Krigandet bland menniskorna har lika såväl som krigandet bland djuren i hög grad bidragit till höjandet af deras organisation. Se här, några af de sätt, hvarpå det verkat.

I första rummet har kriget verkat ett oafbrutet utrotande af de raser, hvilka af ett eller annat skäl voro minst lämpade att upptaga striden med de omständigheter, som betingade deras tillvaro. Undanrödjandet af jämförelsvis svaga stammar eller stammar, jämförelsevis underlägsna i uthållighet, mod, klokhet eller förmåga af samverkan, måste alltid hafva bidragit till uppehållandet och stundom till förökandet af de krafter hos menniskan, hvilka sträfva till lifvets bevarande.

Utom detta allmänna framåtskridande i följd af de minst utvecklade rasernas och individernes utrotande, märka vi ock i det hela ett framåtskridande, förorsakadt medelst ärftligt fortplantande af de genom öfning utbildade färdigheterna. Besinna hvilken skicklighet indianen utvecklar vid följandet af ett spår, och huru under inflytelse af andra likartade eggelser hans iakttagelseförmåga, hans känslor och fysiska krafter ofta blifvit pröfvade till

det yttersta, och det skall varda oss klart att kampen för tillvaron angränsande stammar emellan utöfvat ett vigtigt inflytande på uppodlingen af mångahanda olika förmögenheter. Likasom, för att taga ett belysande exempel bland oss sjelfva, polisens skicklighet uppöfvar inbrottstjufvarnes slughet, hvilken åter nödgar polisen till iakttagande af ännu större försigtighetsmått, de der vidare i sin ordning framkalla ytterligare påhitt att gäcka dem; så hafva ock de beständiga striderna emellan menskliga samhällen, små som stora, framkallat en ömsesidig uppodling af en för behofvet afpassad intelligens, af vissa karaktärsdrag, hvilka icke få underskattas, samt af fysiska förmögenheter.

Äfven på konsternas utveckling har kriget utöfvat ett stort inflytande. För att kunna uppfylla krigets befallande fordringar har industrien gjort betydande framsteg och vunnit en stor del af sin skicklighet. Ja, man kan ifrågasätta, huruvida menniskan i saknad af den öfning i handgreppen, hon ursprungligen förvärfvat sig genom förfärdigandet af vapen, någonsin kunnat åstadkomma de verktyg, som erfordras för en utvecklad industri. Om vi gå tillbaka till stenåldern, se vi att jagt- och krigsredskap äro de, som vitna om mesta arbetet och största skickligheten. Om vi vända oss till ännu lefvande menniskoraser, hvilka, då vi upptäckte dem, saknade metaller, se vi på deras skickligt arbetade stenklubbor och stora krigskanoter, att tvånget af försvar och anfall varit den förnämsta eggelsen till odlandet af sedermera för produktiva ändamål nyttiga konster. Förbigående mellanstadierna, kunna vi under jämförelsevis nyare skeden iakttaga samma förhållande. Betrakta en pansarskjorta eller en af de i konstnärligt hänseende mera fulländade rustningarna och jämför dessa arbeten med andra artiklar af järn eller stål från samma tid, och man skall tydligen inse, att begäret att döda fiender och undgå att blifva dödad, detta det mest framstående af alla begär, utöfvat ett stort inflytande på denna konstfärdighet att bearbeta metaller, hos hvilken de flesta andra konster stå i skuld för sina framsteg. Samma förhållande visar sig i det bruk man gjort af krutet. Först ett förstörelsemedel, har det sedermera blifvit ett medel af ofantlig nytta vid bergsprängning, grufdrift, järnvägsarbeten o. s. v.

En icke mindre välgerning, för hvilken vi hafva kriget att tacka, är bildandet af stora samhällen. Endast styrkan har kunnat sammantvinga små nomadhorder till större stammar, endast styrkan de större stammarna till smärre nationer, endast styrkan de mindre nationerna till stora folk. Ty ehuru striden samhällena emellan vanligen underhåller ett tillstånd af söndring eller blott framkallar tillfälliga på eröfring grundade föreningar, uppstå dock derigenom då och då föreningar, som varda beståndande; och så snart bestående föreningar bildat sig, i det de små samhällena förenat sig till stora och de stora till ännu större, börja trenne orsaker medverka till industriens förkofran. Fiendtligheterna, i stället att vara beständiga, afbrytas genom mellantider af fred; när de inträffa åstadkomma de icke längre så stor rubbning i den industriella verksamheten; och det uppstår en möjlighet att mera verksamt genomföra arbetets fördelning. Korteligen, kriget åstadkommer under tingens långsamma utvecklingslopp en social sammanslutning, hvilken befordrar detta industriella tillstånd, som står i strid med kriget — och dock kunde ingenting annat än kriget åstadkomma denna sociala sammanslutning.

Dessa sanningar, att utan krig inga stora menniskoföreningar kunna bilda sig och att utan stora menniskoföreningar intet utveckladt industriväsende kan uppstå, bevisas genom exempel från alla orter och tider. Bland nu lefvande ociviliserade och halfciviliserade raser finna vi öfverallt, att små samhällens förening genom ett eröfrande samhälle är ett steg framåt till civilisation. Lika klart framträder detta i de nu utdöda folkens historia. Om vi se tillbaka i vår egen och våra grannfolks historia, se vi likaledes, att endast genom tvång kunde de små feodalväldena bringas till en underkastelse, som var nödvändig för den inre fredens upprätthållande. Och till och med nu nyligen har Tysklands enhet förverkligats, om icke direkt, dock indirekt medelst »blod och järn», med hvilka Bismarck påstod att den måste genomföras.

Att den industriella utvecklingen befordras genom sammanslutningar är icke mindre tydligt. Om vi jämföra ett litet samhälle med ett stort, få vi ett klart bevis derpå, att detta samarbete, hvarförutan intet samhällslif är möjligt, endast då de samarbetande medlemmarnes antal

är stort, antager några högre former. Må man fråga af hvad gagn en klädesfabrik vore för en liten stam, förutsatt att den kunde ega en sådan, och man skall tydligen finna, att då fabriken på en dag skulle tillverka ett helt års behof af kläden, den oerhörda anläggnings- och driftkostnaden aldrig skulle uppvägas af de fördelar den kunde medföra. Må man fråga, hvad som skulle inträffa, om man i en liten by uppsatte ett magasin sådant som Shoolbred's, hvilket handlar med alla slags väfnader, och man skall inse, att det genast måste inställa sin verksamhet af brist på tillräcklig afsättning. Må man fråga hvilken verkningskrets en bank skulle hafva haft i England under de gamla tiderna, då nästan alla odlade sina egna födoämnen och spunno sin egen ull, och man skall genast inse, att de många olika anstalterna för underlättandet af varuutbytet först då kunna uppstå, när ett samfund vunnit den utveckling att ett varuutbyte behöfver underlättas Häraf följer onekligen att denna samhällenas förstoring, som åstadkommits genom kriget, varit en nödvändig förberedelse för den industriella utvecklingen och i följd deraf för utvecklingen af andra samhällslifvets verksamhetsyttringar — vetenskaper, de sköna konsterna o. s. v.

Äfven vanan vid arbete och vanan att underkasta sig samhällslifvets fordringar framkallas indirekt af samma orsak. Att förmågan af ett uthållande arbete, som saknas hos den ursprungliga menniskan, endast kunde vinna stadga genom det oafbrutna tvång, besegrade och förslafvade stammar äro underkastade, är en gammal sanning. En beslägtad sanning är denna, att blott genom att uppfostras till underkastelse först under en egare, sedan under en mindre personlig styrelse och ändtligen under ett från styrelsen utgånget lagsystem kunde menniskan till slut bringas till åtlydnad af denna sedlighetens lag, hvaraf hon såsom civiliserad måste känna sig allt mer och mer bunden i handel och vandel med sina medmenniskor.

Efter att sålunda hafva framstält några af de vigtiga sanningar, som vanligen förbises af dem, på hvilka kärlekens religion utöfvat ett allt för stort inflytande, låtom oss nu kasta en blick på de icke mindre vigtiga sanningar, hvilka undgå dem, som äro förblindade af hatets religion.

Ehuru under barbarismen och civilisationens första stadier kriget har denna verkan, först att de svagare sam-

hällena utrotas och för det andra att de svagare medlemmarne bortrensas ur de starkare samhällena, och sålunda utvecklingen af dessa värdefulla krafter, såväl fysiska som andliga, dem kriget bringar till verksamhet, på båda sätten befrämjas, utöfvar det dock under civilisationens sednare skeden i fråga om den andra verksamhetsyttringen ett motsatt inflytande. Så länge alla de fullvuxna manliga medlemmarne måste bära vapen, blir medelresultatet att de starkaste och snabbaste öfverlefva, under det de svagare och trögare dödas; men när den industriella utvecklingen kommit till en sådan punkt, att blott vissa af de fullvuxna manliga medlemmarne uttagas för arméen, uppstår en sträfvan att utvälja och utsätta för lifsfara de bäst utbildade och kraftigaste; i det man kvarlemnar de fysiskt underlägsna till slägtets fortplantande. Den omständigheten att ibland oss sjelfva, ehuru antalet värfvade soldater är jämförelsevis ringa, många rekryter kasseras af besigtningsläkarne, bevisar att denna process ovilkorligen leder till en försämring. I Frankrike, der utskrifningarna generation efter generation borttagit de yppersta karlarne, har man nödgats nedsätta soldatmåttet, hvilket utvisar krigets olycksbringande inflytelse på dessa rasens animala egenskaper, som utgöra ett nödvändigt underlag för alla högre fullkomligheter. Om nu tillika en indirekt kraftuttömning pågår — om man till den grad anlitar den arbetande befolkningens krafter, att en stor del af det tyngre arbetet kastas på kvinnorna, så att de på samma gång betungas med hårdt arbete och hafvandeskap, kommer en ytterligare orsak till slägtets fysiska försämring med i spelet. Äfven här gifver Frankrike oss ett exempel. I stället att vara ett medel för befordrandet af den fysiska utvecklingen och utvecklingen af vissa andliga krafter, varder kriget alltså vid ett visst civilisationens stadium en orsak till ett tillbakaskridande.

På samma sätt, ehuru kriget genom att framkalla sociala sammanslutningar indirekt gynnar industriens framsteg och alla dess civilisationen befrämjande följder, varder dock krigets direkta verkan på industrien en hämmande. Det verkar hämmande, i det folk och materiel, som eljest kommit industrien till godo, nu måste dragas derifrån; det verkar hämmande, i det det rubbar det in-

vecklade förhållandet af vexelverkan mellan de produktiva och distributiva krafterna; det verkar hämmande genom att draga till sig en stor del för förvaltning och organisation dugliga förmågor, hvilka i annat fall skulle riktat sin verksamhet på de industriella konsternas och den industriella organisationens förkofran. Och om vi sammanställa de rent krigiska spartanerne och de blott till en del krigiska atenarne i deras olika förhållanden till bildningens alla olika områden, eller om vi draga oss till minnes det förakt man visat för alla vetenskapliga sträfvanden under rent krigiska tidehvarf, sådana som feodalismens, kunna vi icke undgå att inse, hurusom ett oafbrutet krigstillstånd är oförenligt icke blott med en industriel utveckling, utan ock med den högre intellektuella utveckling, som understöder industrien och själf i sin ordning af densamma understödes.

Sammalunda är ock förhållandet med krigets verkningar på den sedliga naturen. Under det att kriget genom den disciplin, det meddelar soldaterne, direkt befrämjar vanan vid subordination och indirekt befordrar henne genom att grunda starka och bestående styrelser; och under det att det så till vida uppodlar egenskaper, hvilka ega icke blott ett tillfälligt värde, utan äro steg framåt till egenskaper af väsentligt och bestående värde — så kan dock detta icke ske, utan att äfven förderfliga egenskaper, hvilka till själfva sin natur äro samhällsupplösande, underhållas och stundom till och med förvärras. Själfviskhetens angrepp (angrepp, hvilka inom samhället måste stäfjas genom en kraft, hvars styrka måste stå i förhållande till själfviskhetens) kunna endast försvagas i den mån själfviskheten hålles i tygel af deltagandet för medmenniskor; men en oafbruten krigisk verksamhet undertrycker detta deltagande, ja ännu mera, den uppdrifver våldsamheten i lynnena till en sådan höjd, att tillfogandet af oförrätter varder ett nöje. Medborgaren, som blifvit förhärdad genom vanan att såra och döda fiender, för oundvikligen med sig hem sin förhärdelse. Känslan af deltagande för medmenniskor, ständigt förtrampad på slagfälten, kan icke längre uppträda med någon lifaktighet inom det borgerliga lifvet. I samma mån det under kriget blifvit en vana att tillfoga andra lidanden, skall man bibehålla denna vana under freden; och detta skall ovil-

korligen i fråga om medborgarnes förhållande till hvarandra alstra tvister, våldsamheter och mångfaldiga mindre förgripelser, alla tenderande till en anarki, påkallande ett tvångsregemente. Ingenting liknande sig till en hög typ af samhällslif är möjligt utan en mensklig karaktärstyp, hos hvilken egoismens eggelser tillbörligen stäfjas af hänsyn för andra. Krigets tvingande omständigheter innebära absolut själfviskhet och hänsynslöshet mot vissa menniskor. Ovilkorligen måste alltså det sociala lifvets bildningen befrämjande inflytelser motverkas af den råhet krigarlifvet innebär. Så att utom den direkta dödlighet och det direkta elände kriget medför, drager det äfven med sig en annan dödlighet och ett annat elände genom att hos medborgarne underhålla mot samhällslifvet fiendtliga tänkesätt.

För att taga saken i dess största allmänhet kunna vi säga, att först sedan blodshämdens heliga pligt, hvilken utgör vildens religion, förlorat något af sin helgd, kan menniskan börja höja sig ur den lägsta barbarismen. Först då när vedergällningsprincipen, hvilken för ett mord å ena sidan fordrar ett eller flere mord å den andra, förlorat något af sin befallande kraft, kunna större menniskoföreningar hålla tillsammans och civilisationsarbetet taga sin början. Och likaså kunna först då högre stadier utveckla sig ur de lägre, när man icke längre med sådan ifver fullföljer den från vildens lagbok ärfda internationella hämdteorien. Dessa fördelar, fysiska och andliga, dem en ras vinner af krigets uppfostran, mer än motvägas af de skador, fysiska och andliga, men i synnerhet andliga, hvilka varda en följd deraf, sedan bildningen uppnått en viss ståndpunkt. Grym och blodig såsom denna process, utrotandet af lägre raser och individer, än må vara, lemnar den dock menskligheten ett vederlag under sådana bildningsskeden, då sedligheten står lågt och det icke fins någon så synnerligen liflig medkänsla för likar, som kan förhärdas genom ett ständigt tillfogande af lidanden och död. Men såsnart högre samhällen uppstå, förutsättande individuella karaktärer, egnade för ett närmare samarbete, utöfva de af sådana högre samhällen använda förstörelsekrafterna en förderflig återverkan på deras medlemmars sedliga natur — en återverkan som mer än motväger de fördelar, som vinnas genom lägre rasers utdödande. Sedan detta stadium blifvit uppnådt, måste

utsöndringsprocessen, hvilken ännu är af stor vigt, fortsättas af det industriella kriget — en samhällenas täflan, hvarunder de i fysiskt, moraliskt och intellektuelt hänseende bästa vinna den största utbredningen, lemnande åt de sämst lottade att småningom försvinna af oförmåga att frambringa en tillräckligt talrik afkomma.

De som blifvit uppfostrade i hatets religion och under sin barndom, den tid då vildens instinkter äro de förherrskande, frossat af de beslägtade tankar och känslor, hvarmed antikens diktverk och historier försedde dem i så rikt mått, och som blifvit befästa i den tron att kriget är någonting ädelt och freden någonting lågt, äro naturligtvis blinda för sanningar af detta slag. Kanske vore det rättast att säga, det de aldrig vändt sina ögon till sökandet efter sådana sanningar; och deras fördomar äro så starka, att de aldrig kunna komma till någonting mera än ett erkännande utaf dem till namnet — om ens detta. Hvilka förvända begrepp om sociala företeelser dessa fördomar alstra, kunna vi se af följande ställe hos Gibbon:

»Det var knappast möjligt att samtida ögon i de lyckliga statsförhållandena skulle kunnat upptäcka orsaker till förfall och korruption. *Den långa freden och det likformiga styrelsesättet hos romarne* hade infört ett hemligt gift i statens innersta lifsorgan».

Här har man således att underförstå såsom en allmän sats, att i samma mån menniskor länge hållit tillhopa i detta ömsesidiga beroende af hvarandra, hvilket är en förutsättning för det sociala samarbetet, i samma mån varda de mindre dugliga för samarbete och ett ömsesidigt beroende — samhället sträfvar till sin upplösning; under det de, i samma mån de äro vanda vid strider och en förstörande verksamhet, äro bättre egnade för en verksamhet, som fordrar sammanslutning och enighet.

Sålunda framkalla de båda motsatta religioner, i hvilka vi blifvit uppfostrade, och de föreställningar vi bildat oss på grund af deras särskilda föreskrifter oundvikligen en falsk uppfattning af de sociala företeelserna. I stället att bringa de båda trosläroma till samverkan, låta vi oss styras än af den ena och än af den andra; och i stället för följdriktiga, opartiska slutsatser, få vi ett virrvarr af hvarandra motsägande.

Det är tid, icke blott med hänsyn till ett riktigt tänkande inom samhällsvetenskapen, utan äfven med hänsyn till ett riktigt handlande i det dagliga lifvet, att vi komma till ett slut med detta antagande under deras oförmedlade form af tvänne trosläror, hvilka fullständigt motsäga hvarandra. Är det icke en dårskap att fortfarande söka inbilla oss själfva och andra att vi tro på vissa ständigt upprepade den rena själfförsakelsens grundsatser, hvilka vi dagligen förneka i vår handel och vandel, förneka genom de mått och steg vi taga för skyddandet af våra personer och vår egendom och genom det bifall vi egna motståndet mot angrepp? Är det icke vanhederligt att i en vördnadsfull ton upprepa grundsatser, efter hvilka vi icke handla och om hvilka vi ega en dunkel aning, att de skulle visa sig olycksbringande, om de tillämpades? Hvar och en måste medgifva att förhållandet mellan föräldrar och barn är ett sådant der själfförsakelsens princip drifves så långt den kan. Men äfven här behöfves en öfvervägande egoism. Modern kan icke amma sitt barn utan att själf hafva tillräcklig föda. Och det gifves en gräns, utöfver hvilken hennes själfförsakelse varder skadlig för barnet. Och hvad honom beträffar, som skulle förskaffa bröd åt dem båda — kan han väl mot hustru och barn handla själfförsakande på annat vilkor, än att han i sina förhandlingar med andra visar en tillbörlig egoism? Om budet — »lef för dig själf», är falskt på ett sätt, är det motsatta budet — »lef för andra», falskt på ett annat. Förnuftets bud är — »lef för dig och andra». Och om vi alla verkligen tro detta, såsom vårt handlingssätt visar, är det icke bättre att säga det rent ut, hellre än att fortfarande förkunna grundsatser, efter hvilka vi icke handla eller kunna handla; sålunda bringande i misskredit sedeläran själf?

Å andra sidan är det tid att en grym egoism, hvilken står kvar, oberörd af denna bekända, men icke trodda, oförnuftiga själfförsakelselära, måtte varda praktiskt förmildrad af en förnuftsenlig själfförsakelse. Blodshämdens heliga pligt, som påyrkas af den ännu lifaktiga hatets religion, måste inskränkas i verkligheten och icke blott i orden. I stället att meningslöst i katekeser och kyrkor ständigt upprepa pligten att göra godt emot dem som hata oss, under det våra parlamentsdebatter, tidningsartiklar

och bordskonversationer förutsätta en orubblig tro på vedergällningens pligt; vore det icke klokare och manligare att se till, huru långt den förra kan gå till mildrandet af den sednare? Är det dumhet eller är det moralisk feghet, som kommer menniskorna att fortfarande bekänna en troslära, hvilken uppställer sjelfförsakelsen såsom grundprincip, under det de samtidigt yrka på, att vi skola uppoffra andra, ja ända till döds, när de bryta emot oss? Är det blindhet eller är det en ursinnig inkonsekvens, som kommer dem att betrakta såsom någonting värdt den högsta beundran, att underkasta sig lidanden för andras välfärd, under det de slösa beröm på dem, hvilka af hämd tillfoga andra mycket ondt för det lilla de sjelfva fått lida? Visserligen tarfvar vår rättskodex en revision och vår barbariska värdemätare för äran behöfver förändras. Låtom oss moget pröfva hvad godt och hvad ondt det finnes i dem. Modet är värdt att aktas, när det utvecklas för uppehållandet af rättmätiga anspråk och till försvar mot angrepp, fysiska eller andra. Modet är värdt ännu högre aktning, när det gäller att möta faran i försvaret för rättigheter, gemensamma för en sjelf och andra, såsom i fråga om att möta ett fiendtligt infall. Modet är värdt den högsta aktning, när det gäller att våga lif eller lem till andras försvar, och det höjer sig till storhet, när dessa andra icke ega några slägtanspråk och ännu mera, när de icke ens ega några anspråk, grundade på ras. Men ehuru en tapperhet, som till sin bevekelsegrund är sjelfförsakande, är en egenskap, den vi icke nog högt kunna loforda, och ehuru en tapperhet, som till sin bevekelsegrund är berättigadt egoistisk, också är prisvärd; är en tapperhet, som framkallas af en röfvaremässig egoism ingalunda prisvärd. Den beundran, som egnas det djuriska modet hos den som kämpar för en dålig sak, är en lastbar beundran, demoraliserande för dem, som känna den. I likhet med de fysiska krafterna bör modet, som är deras följeslagare, betraktas såsom en tjenare åt de högre känslorna — värderikt, ja oundgängligt på sin plats; och värdt all aktning, när det fullgör sin skyldighet med åtlydnad af dessa högre känslor. I annat fall förtjenar det icke större aktning än samma egenskap hos djuren.

Tillräckligt har blifvit sagdt för att visa, det en kompromiss måste åvägabringas emellan de motsatta moral-

principer, kärlekens och hatets religioner hvar för sig uppställa, innan vi kunna komma till en vetenskaplig uppfattning af de sociala fenomenen. Till och med i fråga om öfvergående saker, såsom välgörande sällskaps verksamhet eller den ena nationens förhandlingar med den andra, kunna vi icke bilda ett förnuftsenligt omdöme utan en jämvigt mellan de olika känslostämningarna för och emot det egna jaget i förening med en sammanjämkning af de motsvarande trossatserna. Ännu mindre kunna vi komma till ett förnuftsenligt bedömande af samhällsutvecklingen i förflutna tider eller samhällsutvecklingen i framtiden, såframt vi icke oafbrutet hafva för ögonen och erkänna såsom väsentliga faktorer *båda* dessa af de olika trosbekännelserna sanktionerade motsatta verksamhetsriktningarna. Ett erkännande skiftevis af än den rent egoistiska och än den rent självförsakande läran är icke nog. Man kan icke fatta en planets bana, om man det ena ögonblicket tänker på centripetalkraften och det andra på centrifugalkraften, båda krafterna måste fasthållas för medvetandet såsom samtidigt verkande. Och likaså måste man för att kunna fatta den sociala utvecklingens omätliga bana, städse i minnet fasthålla de egoistiska och själfförsakande krafterna såsom samverkande, lika nödvändiga faktorer och ingendera utaf dem får förbises eller förkastas.

En anmärkning, den man troligen skall göra mot detta kapitel, att »fördomar, beroende af uppfostran» är en alltför omfattande rubrik, är fullt berättigad. Det gifves i själfva verket få om ens några slags fördomar, de der icke hufvudsakligen eller till en del äro beroende af uppfostran, när man fattar detta ord i vidsträckt betydelse. Då emellertid icke alla kunde behandlas i ett kapitel, syntes det mig bäst att utvälja dessa båda former, hvilka direkt kunna spåras tillbaka till vår första uppfostran, hvarigenom motsatta dogmer inplantas hos oss och motsatta känslor fostras. Vi fastställa blott det sakförhållandet, att uppfostran äfven på de andra slagen af fördomar utöfvar ett stort inflytande, och öfvergå till att behandla dessa hvar för sig under sina särskilda titlar.

INLEDNING

TILL

SAMHÄLLSLÄRAN.

AF

HERBERT SPENCER.

ÖFVERSÄTTNING FRÅN

"THE STUDY OF SOCIOLOGY",

NIONDE UPPLAGAN,

AF

VICTOR PFEIFF.

SENARE DELEN.

STOCKHOLM.
A. W. BJÖRCKS FÖRLAG.
1880.

STOCKHOLM, 1880.
KONGL. BOKTRYCKERIET,
P. A. NORSTEDT & SÖNER.

NIONDE KAPITLET.

Fördomar alstrade af fosterlandskänslan.

»Med vårt land, i rätt som orätt!» är ett valspråk, som man ofta får höra på andra sidan Atlanten, och om jag mins rätt fäldes för några år sedan ett likartadt yttrande inom vårt Underhus af en person, hvilken älskar eller åtminstone en gång älskade att kallas en filosofisk radikal. Hvemhelst som hyser ett sådant tänkesätt, saknar denna känslornas jämvigt, hvilken erfordras för en vetenskaplig behandling af sociala företeelser.

Att kunna se sakernas ställning oberoende af personliga eller nationella intressen är ett nödvändigt vilkor, om man vill komma till dessa opartiska omdömen om de menskliga angelägenheternas allmänna gång, hvilka utgöra samhällsläran. För att öfvertyga oss om detta, behöfva vi blott taga ett fall, aflägset från våra egna förhållanden. Fråga, huru medlemmarne af en ursprunglig stam betrakta denna civilisationens flod, som bortspolar dem med sina vågor. Fråga hvad Nordamerikas indianer sade om den hvite mannens utbredning öfver deras territorier eller hvad de gamla briterne tänkte om de inkräktare, som beröfvade dem besittningsrätten öfver England; och det skall varda klart att händelser, hvilka betraktade från en icke nationel synpunkt voro trappsteg till ett högre samhällslif, från en nationel synpunkt visade sig som idel olyckor. Om vi medgifva denna sanning, så lättfattlig i dessa fall, måste vi ock medgifva, att endast i den mån vi frigöra oss från patriotismens fördomar och betrakta vårt eget samhälle såsom ett bland de många, de der alla ega sin historia och sin framtid och några måhända bättre anspråk än vi att besitta jordens arfvedel — endast i den

mån skola vi fatta dessa samhällsvetenskapliga sanningar, hvilka icke hafva någonting att göra med särskilda nationer eller raser.

Att på detta sätt frigöra sig är ytterst svårt. Det är med patriotismen, såsom det enligt hvad vi nyss sågo var med denna känsla, som ligger till grund för underkastelse under statsmakten: blotta tillvaron af ett samhälle innebär dess öfvervigt. Dessa båda känslor i förening frambringa den sociala sammanhållning, utan hvilken samarbete och organisation äro omöjliga. En nationalitet möjliggöres endast genom den förkärlek enheterna hysa för det hela de bilda. Ja, vi kunna säga att denna förkärlek steg för steg ökats genom utrotandet af de menniskotyper, hvilka voro jämförelsevis föga fästa vid sina samhällen och följaktligen oförmögna af de uppoffringar dessa kräfva. Här hafva vi åter en erinran derom, att medborgaren genom att införlifvas i en politisk kropp till en stor del tvingas in i de föreställningar och åsigter, hvilka befordra dess fortbestånd: såframt icke detta resultat är det vanliga, skall den politiska kroppen icke fortlefva. Häraf ett nytt hinder i samhällsvetenskapens väg. Vi måste göra afdrag för de irringar, hvartill vårt omdöme förledes af fosterlandskänslan.

Denna känsla är för nationen hvad själfkärlek är för individen — har i själfva verket samma rot och medför samma nytta och skada. Vår aktning för samhället är en återspegling af den aktning vi hysa för oss själfva; och att förfäkta sitt samhälles rättigheter är att indirekt förfäkta sina egna såsom en del deraf. Den stolthet en medborgare känner öfver ett nationelt storverk är stoltheten öfver att tillhöra en nation, mäktig af ett sådant; ty det att tillhöra en sådan nation innebär att han själf är delaktig af dess öfverlägsna natur. Och den förtrytelse han känner vid ett angrepp mot sin nation är förtrytelsen öfver någonting, som hotar att äfven förorätta honom genom att förorätta nationen.

Likasom vi nyss insågo nödvändigheten af en behörigen reglerad själfkärlek, så kunna vi nu inse nödvändigheten af en behörigen reglerad patriotism. En öfverdrifven själfaktning verkar skadligt på tvänne sätt: genom ett otillbörligt yrkande på personliga rättigheter alstrar hon våldsamheter och strid och genom att skapa ett för stort

förtroende till egna krafter eggar hon till gagnlösa ansträngningar, hvilka sluta med olyckor. Bristande självaktning åter verkar skadligt i tvänne andra motsatta riktningar: genom att förleda till försummelse vid försvaret af de personliga rättigheterna inbjuder hon till angrepp och alstrar själfviskhet hos andra, och i det hon kommer oss att underskatta våra krafter, förleder hon oss att försumma eftersträfvandet af äfven sådana fördelar, dem vi kunde uppnå. Likaså förhåller det sig med patriotismen. För mycket deraf framkallar nationella angrepp och nationel fåfänga, för litet åter svaghet i försvaret af de nationella rättigheterna, hvilket föranleder angrepp från andra nationer; hvartill kommer ett underskattande af nationella krafter och institutioner, hvarigenom alstras en alla ansträngningar och allt framåtskridande motverkande modlöshet.

De patriotismens verkningar, med hvilka vi här hafva att göra, äro sådana, som mera falla inom åsigternas än handlingens område. Likasom en öfverdrifven själfkänsla genom att förvränga en persons uppfattning af sig själf och andra förfalskar hans slutsatser angående menniskonaturen och menniskors handlingar, så förfalskar ock en öfverdrifven patriotism genom att förvränga uppfattningen af vårt eget och andra samhällen våra slutsatser angående samhällenas natur och verksamhet. Och från de motsatta ytterligheterna härflyta motsatta förvrängningar, hvilka dock förekomma jämförelsevis mindre ofta och äro långt mindre skadliga.

Här påträffa vi ett af de många fall, då det offentliga samvetet visar sig mindre utveckladt än individens. Ty under det en öfverdrifven själfkänsla öfverallt betraktas som ett fel, är detta ingenstädes fallet med en öfverdrifven patriotism. Att en person erkänner sina egna begångna villfarelser och sina egna brister är ett karaktärsdrag, hvilket betraktas såsom prisvärdt, men att medgifva det vi handlat orätt mot andra nationer fördömes såsom opatriotiskt. Att försvara ett annat folks handlingar, om vi ligga i tvist med detta folk, anses af de flesta medborgare såsom någonting snarlikt förräderi; och man begagnar skymfliga jämförelser med »fåglar, som orena sina egna bon», emot dem, som äro mera böjda att klandra vårt eget folks handlingssätt än det folks, med hvilket vi

ligga i strid. De som så tänka visa icke blott att de låta sig otygladt beherrskas af denna återspeglade självkänsla, som utgör patriotismen — de äro icke blott omedvetna om att det ligger någonting tadelvärdt i att gifva lösa tyglar åt denna känsla, utan de tro att det tadelvärda ligger hos dem, som tygla den och försöka att se hvad som kan sägas å båda sidor. Dömen då till hvilken grad dessa patriotismens fördomar, som så misrikta våra omdömen om internationella handlingar, måste åstadkomma samma verkan i fråga om våra omdömen om andra samhällens karaktär och derigenom förfalska våra samhällsvetenskapliga slutledningar.

Vi hafva att vakta oss för dessa fördomar. Låtom oss derföre anföra några exempel på de villfarelser, hvilkas orsaker kunna hänföras till dessa.

Huru ett öfverskattande af ens egen ras kan leda till en oriktig uppskattning af andra raser, kunna vi på ett slående sätt se af sådana fall, då vi sjelfva blifva lågt uppskattade af raser, dem vi betrakta såsom oss långt underlägsna. Se här ett exempel, hämtadt från en negerstam.

»De roade sig med att i hemlighet anmärka: 'Den hvite mannen är en gammal apa'. Afrikanen plägar säga om européen, 'Han ser ut som folk', och svaret blir ofta, 'Nej, det gör han inte'...... Under det att kaukasiern betviflar hamitens menskliga natur, betalar honom den senare hans artighet med samma mynt». (Burton's Abeokuta).

Om någon menar att detta exempel ligger allt för långt ur villfarelsens vanliga väg för att innehålla någon lärdom för oss, må han för att finna motsatsen blott kasta en blick på de karrikatyrer öfver fransmän, hvilka voro i allmänt omlopp för en generation tillbaka, eller erinra sig det då bland folket gängse talet om fransmännens och engelsmännens olika kroppsstyrka. En sådan erinran skall öfvertyga honom, att den återspegling af själfaktningen som vi kalla patriotism äfven bland oss själfva åstadkommit tillräckligt framstående verkningar. Och äfven i våra dagar äro likartade meningar gängse om fakta, hvilka närmare undersökta, visa sig icke rättfärdiga dem; till exempel föreställningarna om vårt folks öfverlägsna personliga skönhet. Att dessa fördomar, hvilka sålunda miss-

leda våra omdömen till och med i de fall, der de kunna kontrolleras af en direkt varseblifning, i ännu högre grad skola missleda dem, då de icke kunna på sådant sätt kontrolleras, behöfver icke bevisas. Till hvilka stora misstag de kunna leda, derom vitna alla berättelser om striderna folken emellan, i det de framställa de olika partiernas motsägande uppskattningar af sina anförare och deras bedrifter. Se här ett exempel. Burton säger i sin Skottlands historia: »Öfver den rol Wallace spelade, då han först började göra sig fruktansvärd, äro berättelserna inom literaturen till en förvirrande grad motsägande. Af sitt eget lands krönikeskrifvare efter oafhängighetskriget upphöjes han till storsinthetens och hjältemodets högsta tinnar. För de samtida engelska historieskrifvarne är han en fördömd skurk, en samhällsfridens störare, en skymfare af alla lagar och samhällspligter, med ett ord en röfvare — hufvudet för ett af de många band af röfvare och marodörer, som på den tiden hemsökte Skottland.»

Att sådana motsatta meningsförvillelser i fråga om framstående personer äfven åtföljas af motsatta i fråga om de folks handlingssätt, till hvilka de höra, framgår af hela krigshistorien. Likasom inom vårt eget samhälle protestanterne visa sin ensidighet i det de endast minnas katolikernes grymheter och katolikerne i det de endast minnas protestanternes, så framträder ock samma ensidighet i de traditioner hvarje folk bevarat om barbariska handlingar, begångna af de nationer, med hvilka det legat i fejd. Såsom i gamla tider normanderne, själfva hämdgiriga, harmades öfver engelsmännens hämdgirighet, när de drefvos till det yttersta, så hafva i nyare tider fransmännen utbredt sig öfver de grymheter, som begingos af spanska guerillaband, och ryssarne öfver tscherkessernes grymheter. I denna strid emellan deras åsigter, som begå omenskliga handlingar och deras, mot hvilka de föröfvas, inse vi klart en verkan af patriotismens fördomar, när båda parterna äro för oss främmande; men vi inse det icke, när vi själfva uppträda som handlande. Alla, hvilka äro tillräckligt gamla, minnas den förtrytelse, som gaf sig luft här i England, när fransmännen i Alger så grymt behandlade de araber, som vägrade att underkasta sig — de gjorde upp eldar framför ingångarna till grottor, dit dessa tagit sin tillflykt; men vi se icke samma barbarism i

våra egna dåd i Indien, såsom då vi läto nedskjuta en hop upproriska seapoys och sedan sätta eld på högen, emedan icke alla voro döda, eller såsom när vi efter kufvandet af Jamaica-upproret sköto ned eller brände upp massor af hus. Lyssna till hvad man säger om sådana dåd i våra egna kolonier, och ni skall finna att man vanligen anser dem rättfärdigade af tvingande omständigheter. Lyssna till hvad man säger om sådana dåd, när andra nationer gjort sig skyldiga dertill, och samma personer skola med förtrytelse förklara, att inga tvingande omständigheter någonsin skulle kunna anföras till deras rättfärdigande. Ja, fördomen framkallar ännu större förvillelser i fråga om våra omdömen. Vi prisa känslor och handlingar såsom dygdiga, när de icke stå i strid med våra intressen eller vårt herravälde, och vi anse känslor och handlingar lastbara, när de hota vårt herravälde och våra intressen. Med glödande beundran läsa vi den mytiska berättelsen om Tell och andra icke mytiska berättelser om ett förtryckt folks lyckade resning, men vår beundran förvandlas till harm, när frågan gäller ett folk, som är förtryckt af oss sjelfva. Vi kunna icke se något annat än ett brott i hinduernes försök att afskudda sig vårt ok och vi finna ingen ursäkt för irländarnes sträfvan att grunda en oafhängig nationalitet. Vi förbise helt och hållet den omständigheten, att bevekelsegrunden i alla sådana fall är densamma och att de böra bedömas utan afseende på resultaten.

En fördom, som på detta sätt förfalskar till och med vår varseblifning af fysiska företeelser, som till den oerhörda grad förvränger våra åsigter om framstående fiender och deras handlingar, som föranleder oss att fördöma, när andra föröfva dem, samma ogerningar och grymheter, dem vi prisa, när de föröfvas af våra egna landsmän, och som kommer oss att betrakta handlingar, hvilka till sin inre natur äro desamma, såsom rätta eller orätta allt efter som de äro riktade emot oss sjelfva eller icke, är en fördom, som oundvikligen måste förfalska våra samhällsvetenskapliga föreställningar. Ett föraktadt folks institutioner kunna icke bedömas med opartiskhet; och om, såsom ofta händer, föraktet är oberättigadt eller blott till en del berättigadt, skall det värde de ega ovilkorligen varda underskattadt. När stridigheter alstrat hat till en

annan nation och i följd deraf ett begär uppstått att rättfärdiga detta hat genom att tillskrifva medlemmarne af denna nation en förhatlig karaktär, kan man icke hindra sig att i tanken med denna förhatliga karaktär sammanställa deras politiska inrättningar, deras religion och de vanor, som äro denna nation egendomliga — den sjelf varder oss förhatlig och vi kunna icke studera den med det lugn vetenskapen kräfver.

Ett exempel skall åskådliggöra detta. Denna återspegling af sjelfkärleken, som vi kalla patriotism, hvilken bland annat äfven förorsakar en hög uppskattning af den nationella religionsläran, kommer oss att öfverskatta verkningarna af denna troslära och att underskatta de verkningar som åstadkommits af andra trosläror eller i följd af andra inflytelser. Härom vitna de begrepp om vilda och civiliserade raser, hvari vi blifvit uppfostrade.

Ordet *vild*, ursprungligen betydande *ej odlad*, *obildad*, har erhållit betydelsen grym, blodtörstig, derföre att man vanligen förestält sig att oodlade eller obildade stammar måste vara grymma och blodtörstiga. Då man nu alltid tänker sig vildhet såsom en stående egenskap hos ociviliserade raser, hvilka äfven karaktäriseras deraf att de icke ega vår religion, antager man såsom underförstådt, att saknaden af vår religion är orsaken till deras vildhet. Men om vi lyckas bekämpa denna fördom och fullständiga det genom densamma stympade bevisningsmaterialet, finna vi oss nödgade att modifiera detta antagande.

Då vi till exempel läsa Cook's berättelse om tahiterne, när han först besökte dem, öfverraskas vi af att hos dem träffa flere karaktärsdrag, högre än dem som utmärkte deras civiliserade besökare. Ehuru snatterier begingos ibland dem, voro de icke af så allvarsam natur, som dem, till hvilka sjömännen gjorde sig skyldiga, i det dessa stulo järnbultarna ur sitt eget fartyg för att betala de infödda kvinnorna. Och då, sedan Cook stadgat ett straff för stöld, infödingarne klagade på en man af hans egen besättning och denne blifvit förvunnen till förbrytelsen samt dömd till spöstraff, försökte de få honom befriad och gräto, när detta icke lyckades dem och de sågo förberedelserna till bestraffningen. Om vi åter kritiskt granska uppgifterna om Cook's död, se vi tydligen att invånarne på Sandwichsöarna uppförde sig vänskapligt ända till dess

de blifvit illa behandlade och hade skäl att frukta ytterligare misshandling. Likaså visa oss andra resandes erfarenhet att ociviliserade raser, när de första gången besökas, i de allra flesta fall visa ett vänskapligt bemötande, och att när det sedermera händer att de visa sig fiendtliga, är detta blott en vedergällning för oförrätter, dem de lidit från de civiliserades sida. Ett sådant faktum som det att infödingarne på Drottning Charlottas ö icke anföllo kapten Carteret's trupp förr, än de fått rättmätig orsak till förtrytelse, kan anses som en typ för alla berättelser om förhandlingar mellan vilda och civiliserade raser. När vi närmare undersöka missionären William's, »Erromanga-martyrens», sak, upptäcka vi att hans mord, hvaröfver man vidlyftigt ordat såsom ett prof på icke *återlösta* naturers syndfullhet, var en hämd öfver förut af lastbara europćer tillfogade oförrätter. Må vi läsa några vitnesbörd öfver civiliserade och ociviliserade menniskors uppförande:

»Sedan vi dödat en man på Marquesas-öarna, svårt sårat en på Påskön, harpunerat en annan med en båtshake vid Tonga-tabu, sårat en på Namocka, en annan på Mallicollo och dödat en annan på Tanna, iakttogo infödingarne på dessa öar ett höfligt och oförargligt uppförande emot oss, ehuru de kunde hafva tagit en riklig hämd genom att nedgöra våra kringströfvande afdelningar». [1]

»Undantagandes på Cafta, der jag för en tid troddes hafva kommit i fiendtlig afsigt, har jag under alla mina resor aldrig mött ogästvänlighet annat än af européer, hvilka icke haft någonting annat emot mig än min ögonskenliga fattigdom.» [2]

»I februari 1812 grep befolkningen i Winnebah (Guldkusten) kommendanten på platsen mr Meredith och misshandlade honom så att han dog. Staden och fästningen förstördes af engelsmännen. Under många år derefter brukade de engelska krigsskepp, som passerade Winnebah, skicka staden en bredsida för att gifva infödingarne en föreställning om den stränga hämd, som drabbade utgjutandet af europeiskt blod.» [3]

---

[1] Forster's *Observations*, p. 406.
[2] Parkyns's *Abyssinia*, Vol. II, p. 431.
[3] Cruickshank, *Eighteen years on the Gold Coast of Africa*, Vol. I, p. 100.

Eller låtom oss i stället för dessa enstaka vitnesbörd höra en persons mening, hvilken samlat många dylika fakta. Efter att hafva anfört det vänliga bemötande Enciso rönte af infödingarne i Cartagena (på kusten af Nya Granada), hvilka några år förut blifvit så grymt behandlade af spaniorerne, yttrar Washington Irving:

»När vi återkalla i minnet den blodiga och blinda hämd, som utkräfdes på detta folk af Ojida och hans följeslagare för dess rättvisa motstånd mot en inkräktning, och jämföra den med folkets försonliga och sansade sinnelag, när ett tillfälle till hämd erbjöd sig, bekänna vi att vi hysa ett ögonblicks tvifvel, huruvida den godtyckliga benämningen vilde alltid tillämpas på den rätta parten.»

Det berättigade i detta tvifvel kan knappast sättas i fråga, sedan man läst om de djefvulska grymheter, som begingos af de inkräktande européerne i Amerika; såsom när t. ex. fransmännen på St. Domingo läto infödingarne knäböja i rader utefter kanten af en djup löpgraf och sköto ned dem lag efter lag till dess grafven var full, eller med en än vigare metod bundo dem tillsammans hopvis, förde dem ut på sjön och kastade dem öfver bord. Äfven spaniorernes behandling af de förslafvade infödingarne i Amerika var så gräslig, att dessa dödade sig själfva i massor: vi kunna se de olika sätten för själfmorden på spanska teckningar.

Vågar engelsmannen träda upp och säga, att dessa och massor af dylika afgrundslika missgerningar äro begångna af andra civiliserade raser under andra tider och att de måste föras på denna förderfvade religions räkning, som han förkastar? Om så är, må han komma ihåg att åtskilliga af ofvan anförda fakta äfven tala emot oss själfva. Må han ock komma ihåg, att den renare religion han bekänner icke hindrat vår egen ras att låta Nordamerikas indianer undergå en likartad behandling. Och må de barbariska handlingar, som föröfvas i våra egna kolonier i närvarande stund, komma honom att rodna af blygsel. Utan att här ingå i några detaljer må det vara nog att påminna om det senaste märkliga fallet — menniskorofven och morden i Stilla hafvet. Här finna vi den vanliga gången: svekfullt förfarande mot en mängd infödingar och ett skoningslöst uppoffrande af deras lif; en tillfällig vedergällning i liten skala å infödingarnes sida; infödin-

garne anklagade för ett svårt mord och slutligen — allmänt nedgörande af skyldiga och oskyldiga.

Vi se alltså, huru patriotismens fördomar indirekt framkalla falska uppfattningar af verkningarna utaf en institution. Förblindade af vår nationella egenkärlek i fråga om det dåliga i vårt uppförande mot lägre raser, under det vi minnas det goda deri, och glömmande huru väl dessa underlägsna raser vanligen uppfört sig emot oss, under det vi endast minnas deras förbrytelser, dem vi akta oss att spåra tillbaka till våra egna — öfverskatta vi vår egen natur i jämförelse med deras. Och när vi vidare betrakta oss och dem ur synpunkten af kristna och hedningar, öfverskatta vi det goda, de kristna institutionerna gjort (hvilket utan tvifvel varit stort), och underskatta det framåtskridande, som blifvit åvägabragt utan dem. Vi göra detta vanligen äfven i andra fall. Så förbise vi t. ex. alla de vitneshörd buddhismens historia lemnar oss, denna religion, om hvars stiftare domprosten Liddon nyligen yttrade till sina åhörare, att »det är omöjligt för ärliga kristna att tänka på denne hedniske furstes bana utan att erfara en stark känsla af förödmjukelse och blygsel». Och när vi förbise alla sådana vitnesbörd, få vi ensidiga intryck. Sålunda förvrängas våra samhällsvetenskapliga begrepp — de komma ej att öfverensstämma med fakta, utan varda ovetenskapliga.

För att belysa några af de många verkningar dessa patriotismens fördomar framkalla hos andra nationer och för att visa hvilka olycksbringande åsigter de alstra, vill jag här anföra bevis från Frankrike och Tyskland.

Betrakta denna otillbörliga själfuppskattning, hvarpå Frankrike erbjudit oss exempel. Märk hvilka resultat framkallats af denna öfverdrifna tro på Frankrikes makt, som Thiers' skrifter gjort så mycket till att underhålla och föröka. När vi betänka huru denna tro ledt till underskattande af andra nationer, missaktning för deras tänkesätt och okunnighet om deras företag — när vi betänka huru i sista kriget fransmännen, vissa om seger, hade kartor öfver det tyska området, men icke öfver sitt eget, och hvilka motgångar sorglösheten i detta och andra fall medförde; inse vi hvilka svåra olyckor denna återspeglade själfaktning kan åstadkomma, när den stegras till öfverdrift. Sammalunda, när vi undersöka, huru denna

känsla utöfvat inflytande på fransmännens tänkesätt i andra riktningar. När man läser detta påstående, hvarmed Wurtz börjar sin *Histoire des doctrines chimiques*, »Kemien är en fransk vetenskap», kan man icke undgå att inse, att den känsla, som kunnat diktera ett sådant påstående, måste förfalska de jämförelser som göras mellan saker och ting i Frankrike och i andra länder. När man betraktar bataljstycken från Krim-kriget, der de franska soldaterne framställas såsom de der gjort allt; när man ser en sådan tafla som Ingres' »Homeros' kröning» och finner franska skalder intaga en bemärkt plats i förgrunden, under det Shakspeare's figur förekommer i ett hörn och endast till hälften innanför ramen; när man på listen omkring Industripalatset läser namnen på store män af alla nationer och finner många obekanta franska namn, under det att namnet Newton (af, såsom vi måste antaga, en sällsam glömska) lyser genom sin frånvaro — finna vi exempel på en nationalkänsla, hvilken genom att alstra den tron, att allt, som icke är franskt, förtjenar föga uppmärksamhet, utöfvar ett förderfligt inflytande på det franska tänkesättet och landets framåtskridande. Från Victor Hugo's stortaliga skildring af Frankrike såsom »nationernas frälsare» ända ned till deras deklamationer, som påstodo att Paris förstöring vore liktydig med utsläckandet af civilisationens ljus, se vi alltigenom den öfvertygelsen framlysa, att Frankrike är kalladt att undervisa, och att det följaktligen (det underförstås) ej behöfver lära något. Spridningen af franska idéer är en lifsfråga för andra nationer, under det att upptagandet af idéer från andra nationer icke är af någon vigt för Frankrike: då verkliga förhållandet snarare är detta, att de franska idéerna i anseende till den bestämda, dogmatiska karaktär de vanligen ådagalägga mer än de flesta andra behöfva modereras af främmande inflytelser.

Att en sådan känslostämning och sådana tänkesätt måste förfalska den samhällsvetenskapliga spekulationen är en naturlig sak. Behöfves det bevis, hafva vi ett framstående sådant i Comte's skrifter, der en öfverdrifven själfkärlek både under dess direkta form och under dess indirekta såsom patriotism ledt till förvånande missuppfattningar inom samhällsvetenskapens område. Om vi betrakta denna plan till en positivistisk omorganisation och

federation, för hvilken Frankrike naturligtvis skulle gå i spetsen; om vi uppmärksamma den omständigheten, att Comte väntade att denna omgestaltning, för hvilken han uppgjorde ett så noggrant formulär, skulle försiggå under hans egen generations lifstid; om vi vidare påminna oss hvad som redan inträffat och öfvertänka möjligheterna för framtiden — kunna vi icke undgå att se, det dessa fördomar alstrat i hög grad förvända begrepp om samhällslifvets företeelser.

Huru en genom militära framgångar uppblåst nationalkänsla kan gifva en skef riktning åt meningarna angående offentliga angelägenheter, hafva vi nyligen sett i Tyskland. En tysk professor skrifver till mig: »Det saknas tyvärr icke tecken, som antyda att den lyckliga motsats till den franska inbilskheten, hvilken Tyskland allt hittills visat, håller på att försvinna efter de sista segrarnas ära. De liberala öfverflöda med tal om Tyskland, tysk enhet, den tyska nationen, det tyska riket, den tyska arméen och den tyska flottan, den tyska kyrkan och den tyska vetenskapen».

För att belysa denna skadliga återverkan på tänkandet och uppfattningen af främmande nationer och deras verksamhet i Tyskland, beskrifver han en diskussion med en aktad tysk professor i filosofi, mot hvilken han förfäktade den satsen, att de psykiska och etiska vetenskaperna skulle vinna i framsteg och inflytande genom ett internationelt samarbete, i likhet med det som egde rum inom de fysisk-matematiska. »Till min stora förvåning förklarade han, att äfven om en sådan förening vore möjlig, ansåg han den icke önskvärd, då den allt för mycket skulle komma att motverka det tyska tänkandets egendomligheter..... Näst efter Tyskland, sade han, vore det Italien, som i den närmaste framtiden sannolikast skulle komma att befordra filosofiens framsteg...... Det visade sig, att hvad som kom honom att föredraga italienarne var ingenting annat, än att han märkt det de voro hemmastadda med hvarje, äfven obetydlig filosofisk afhandling, som utkommit i Tyskland. Och sålunda», tillägger min korrespondent, »hålla de bästa tyska karaktärsdragen på att uppgå i en öfverdrifven teutomani». Ännu en sanning framgår af hans anmärkningar öfver det tyska tänkesättet. Det råder i Tyskland en indirekt strid emellan

nationalitets- och individualitets-känslorna, hvars resultat är, att en upphöjelse af den ena medför en nedtryckning af den andra och en minskad aktning för de institutioner, för hvilka hon ligger till grund. På tal om de »såkallade national-liberala» yttrar han: »En af mina vänner var nyligen närvarande vid en diskussion, under hvars lopp en professor i filosofi vid universitetet i *** mycket vältaligt och på fullt allvar dref det påståendet, att det nu mera fattades blott en enda sak för att komplettera våra tyska institutioner — en nationaldrägt. Andra, hvilka utan tvifvel till fullo inse det löjliga i sådana saker, göra sig icke dess mindre skyldiga till ett lika galet och ännu mera odrägligt ingrepp i den individuella friheten, då de genom sitt förslag att grunda en nationel kyrka vilja påtvinga anhängarne af de olika religiösa samfunden en gemensam andlig uniform. I sanning, jag skulle knappast hafva tänkt mig möjligheten af att en tysk regering skulle kunnat uppmuntra sådana vidunderliga förslag, hade man icke gifvit mig en utredning utaf dem i kulturministeriet.»

Utan att yttra något vidare om patriotismen och dess skadliga inflytelser på samhällsvetenskapen, hvilka i själfva verket hela historien igenom framstå i så klar dag att de knappast behöfva påpekas, vill jag egna det återstående utrymmet åt de skadliga verkningarna af den motsatta känslan — antipatriotismen. Ehuru de meningsvillfarelser denna alstrar äro mindre farliga, bör man dock vara på sin vakt emot dem.

I England förmår anti-patriotismen icke att i någon nämnvärd grad förminska den beundran vi hysa för våra politiska institutioner; blott här och der väcker den en längtan efter en stark regering, som kunde försäkra oss om de afundade välgerningar, som tillskrifvas starka regeringar i andra länder. Ej heller inverkar den synnerligt på den allmänna kärleken till våra religiösa institutioner; blott hos några få, hvilka icke älska oberoende, uppenbarar sig dess inflytande deri, att de göra sig till sakförare för ett maktfullkomligt kyrkosystem, egnadt att bota hvad de öfverklaga såsom ett kaos af religiösa trosläror. I andra riktningar deremot uppenbarar sig denna känsla så ofta och på ett så i ögonen fallande sätt, att hon utöfvar ett i hög grad skadligt inflytande på den allmänna meningen. Att i fråga om de högre arterna af intellektuel

verksamhet underskatta oss själfva har blifvit ett mod; och de villfarelser detta alstrar utöfva en skadlig återverkan på den aktning vi hysa för vår sociala *régime* och på våra samhällsvetenskapliga åsigter i allmänhet.

Hvad är ursprunget till detta otillbörliga nedsättande af det egna värdet? I vissa fall är det utan tvifvel en följd af den afsmak vi känna för denna käcka inbilskhet, som alstras af en öfverdrifven patriotism. I andra fall kommer det af tillgjordhet: att tala med ringaktning om hvad som är engelskt synes innebära en vidsträckt kunskap om hvad som är utländskt och inbringar rykte för bildning. I öfriga fall beror det på okunnighet. Förbigående sådana fall, der vi till en del kunna vara berättigade att ringakta våra krafter och våra arbeten, vill jag inskränka mig till ett, der vi icke äro det. Bland de klasser, om hvilka här är fråga, har det blifvit en vana att tala med förakt om den roll vi spela inom upptäckternas och uppfinningarnas område. Vi finna då och då i offentliga jurnaler det påståendet, att fransmännen göra uppfinningar och vi blott förbättringar. För icke länge sedan afgaf generalprokuratorn den bekännelsen, att engelsmännen icke vore någon vetenskaplig nation. Nyligen yttrade *Times* med anledning af ett utaf mr Gladstone hållet tal, der denne uttryckte sig ringaktande om vår tid och dess män: »Det ligger dock sanning i det påståendet, att vi stå efter i fråga om intresset för och odlandet af de abstrakta kunskaperna». Sådana påståenden bevisa, att anti-patriotismen kan skapa en fullkomligt ohållbar öfvertygelse. Såsom vi snart skola se motsägas dessa påståenden af klara fakta och de kunna endast förklaras genom det antagandet, att de som framställa dem äro personer med en uteslutande boklig bildning.

Ett lämpligt sätt att behandla denna fördom är att taga ett individuelt exempel. Ingen har på senare tider i så hög grad som mr Matthew Arnold gjort sig till målsman för detta åskådningssätt. Hans bevekelsegrund kan icke nog högt respekteras, och mycket af hvad han sagt emot skrytet och fåfängan förtjenar ett fullt erkännande. Det gifves många svåra brister i vårt samhällsskick, många löjligheter i vårt handlingssätt, många villfarelser i vår uppskattning af oss själfva, som behöfva påpekas och betonas; och en god gerning gör den skriftställare, som med

allvar framhåller för oss våra fel. Obetingadt måste man instämma i hans fördömelse af den asketiska synpunkt af lifvet, som ännu gör sig gällande. Den hos oss allmänna otillbörliga uppskattningen af materiel lycka är ett fel, som han med rätta angriper. Denna inbilska förtröstan, vi så ofta pråla med, på en speciel gudomlig ynnest, förvärfvad genom vår större nationella fromhet, är ock en sinnesriktning, som förtjenar tadel. Men enligt min mening slår mr Arnold öfver och låter draga sig för långt i anti-patriotismens riktning, hvarigenom han försvagar verkan af sin kritik och framkallar en reaktion. Låtom oss kasta en blick på några af hans åsigter.

Den metod mr Arnold vanligen följer är icke den att opartiskt säga skälen för och mot, utan den att möta den självbelåtna patriotismens språk med några få fakta, beräknade att väcka obelåtenhet, utan afseende på deras kvantitativa värde. För att tillbakavisa ett yttrande, fullt af nationelt självberöm, uttaladt af mr Roebuck, utbreder han sig öfver ett i samma tidning refereradt mord på ett oäkta barn, begånget af dess moder. Detta kunde ega någon betydelse, om barnamord vore någonting för England egendomligt eller om han kunde uppvisa ett proportionsvis större antal barnamord här än annorstädes; men hans kritik öfverkorsas med ens, när man tänker på det rundt omkring Paris utvecklade systemet att mottaga barn till uppamning och de massor af barn, som på detta sätt undanrödjas. Genom att följa mr Arnolds metod, skulle man lätt kunna affärda hans slutsatser.

Antag till exempel att jag skulle räkna tillsammans alla de många mord, som begåtts i England af utlänningar inom den tid vi minnas; antag att jag skulle jämföra förhållandet mellan detta antal mördare och antalet utlänningar i England med motsvarande förhållande bland vårt eget folk; och antag att jag skulle lägga denna jämförelse till grund för bedömandet af den kontinentala bildning, mr Arnold så djupt beundrar — troligen skulle han icke anse denna grund tillräcklig, och dock vore den fullt så tillräcklig som den, hvarefter han själf dömer, kanske något mera. Antag vidare att jag ville kritisera den tyska förvaltningen och på den grund framhölle katastrofen vid segerfesten i Berlin, då fjorton åskådare dödades och flere hundra blefvo skadade; eller antag att jag skulle bedöma

den efter de meddelanden, som blifvit gjorda af Berlins förnämste läkare Virchow, hvilken visar att af de barn, som födas i Berlin, dör en tredjedel redan under det första lefnadsåret, och hvars statistiska beräkningar lägga i dagen, att den allmänna dödligheten tilltager så hastigt, att »mot 1,000 dödsfall år 1854 svara 1,164 under åren 1851—63 och 1,817 under åren 1864—1868»; antag, säger jag, att jag toge dessa fakta såsom bevis på svagheten af detta samhällssystem, hvilket mr Arnold gerna skulle se att vi efterbildade — kanske skulle han icke synnerligen rubbas i sin åsigt, ehuru mig synes att detta bevis går mera på sak, än ett barnamord hos oss. Antag vidare, att jag såsom måttstock för franska förvaltningen skulle uppställa de statistiska uppgifterna om dödligheten på Krim, lemnade vid det *franska sällskapets för vetenskapernas befrämjande* sammanträde af M. le Fort, hvilken meddelade att: »Under dessa sex månader vintern 1855—1856, då knappast några fiendtligheter förekommo, då engelsmännen på sex månader icke hade flere än 165 sårade och fransmännen 323 och medan den engelska arméen tack vare vidtagna försigtighetsmått hade blott få sjuka och icke förlorade mer än 606 man, utbröt inom den franska arméen en tyfusfeber, som man kunnat förekomma, och 21,190 man gingo förlorade endast genom sjukdomar».

Ett annat meddelande af samme Le Fort angående den relativa dödligheten i följd af operationer lyder sålunda:

»Engelska och franska arméerna befinna sig på Krim utsatta för samma behof, samma väderlekens vexlingar, och dock, hvilken skilnad i dödlighetsprocenterna af de opererade. Engelsmännen förlora 24 procent på armamputationer, vi mer än dubbelt eller 57 procent; samma förhållande gäller i fråga om benamputationer, 35 mot 71 procent».

Antag, säger jag, att jag med dessa fakta skulle bemöta den meningen att »de sköta dessa saker bättre i Frankrike» — mr Arnold skulle högst sannolikt dock icke frångå sin tro. Och dock vore visserligen denna motsättning mera graverande än den der händelsen med flickan Wragg, till hvilken han mer än en gång med sådant eftertryck hänvisar. Det säkra är, att får man välja ut bevis,

kan hvilket samhälle som helst jämförelsevis nedsvärtas eller förgyllas.

Låtom oss från mr Arnolds metod vända oss till några af hans speciella påståenden; och tagom då först hans påstående att engelsmännen sakna idéer. Han säger: »Här är idéernas verld och här är praktikens, fransmännen äro ofta böjda att undertrycka den senare, engelsmännen den förra». Medgifvande engelsmännens framgång på handlingens område, menar mr Arnold att denna åtföljes af bristande tro på spekulativa slutledningar. Men genom att på detta sätt uppställa idéer och praktik såsom rena motsatser, angifver han sig hylla den meningen, att en duglig praktisk verksamhet icke skulle vara beroende af öfverlägsenhet inom idéernas område. Detta är en villfarelse. Metoder, som duga, föregås af tankar, som äro sanna. Ett lyckadt företag förutsätter en liflig uppfattning af alla faktorer, vilkor och resultat — en uppfattning olika den, hvilken leder till ett misslyckadt företag, derutinnan, att hvad som skall inträffa är klart och fullständigt insedt i stället för dunkelt och ofullständigt: idealiteten är större. Hvarje plan är en idé, hvarje plan, mer eller mindre ny, innebär en mer eller mindre originel idé; hvarje plan, som fullföljes, förutsätter en idé, nog liflig att framkalla handling, och hvarje plan, som lyckas, förutsätter en så bestämd och omfattande idé, att resultaten stå i öfverensstämmelse dermed. När ett engelskt bolag förser Amsterdam med vatten (ett element, hvarmed holländarne äro ganska hemmastadda och i fråga om hvars beherrskande de för sekler tillbaka gåfvo oss lärdomar), nödgas vi icke säga, att de genom att låta oss förse deras förnämsta stad med vatten visa bristande tillit till i tankarna skådade resultat? Svarar man att holländarne icke äro något fantasirikt folk? tagom då italienarne. Huru kommer det sig att hvarken italienska herrskare eller italienska folket tänkt på att vidtaga åtgärder för uppfyllandet af ett så trängande behof som Neapels dränering, och huru kommer det sig att idéen dertill, i stället att utgå från fransmän eller tyskar, hvilka af mr Arnold antagas ega mera tro på idéer, utgått från ett engelskt bolag, hvilket nu föreslår att verkställa arbetet utan kostnad för staden. Eller hvad skola vi säga om deras relativa tro på idéer, då vi erfara att fransmännen och ty-

skarne äfven inom sina egna områden afvakta, att vi skola utföra nya arbeten åt dem? När vi finna att Toulouse och Bordeaux upplysas med gas utaf ett engelskt bolag, måste vi icke sluta till brist på idéer hos befolkningen på dessa orter? När vi finna att en förening af engelsmän, »the Rhone Hydraulic Company», seende att vid Bellegarde funnos vattenfall af fyratio fots höjd, företog sig att medelst en tunnel afleda en fjärdedel af floden, hvarigenom vunnos 10,000 hästkrafter, hvilka bolaget nu försäljer åt fabrikanter, och om vi fråga hvarföre icke fransmännen själfva gjorde sig tillgodo denna rikedomskälla; måste vi icke då säga, att det var derföre, att det icke föll dem in eller att tanken derpå icke var nog lifiig och bestämd att leda till handling? Och när vi, om vi gå nordligare, finna att icke blott i Belgien och Holland de förnämsta städerna, Bruxelles, Anvers, Lille, Gand, Rotterdam, Amsterdam, Haarlem, m. fl. få sin gaslysning genom vårt »Kontinentala gasbolag», utan att detta engelska bolag bestrider gaslysningen i många städer äfven i Tyskland — Hannover, Aachen, Stolberg, Köln, Frankfurt, Wien, ja att till och med *geistens* hufvudkvarter, Berlin, självt måste vänta på ljus, till dess detta kompani förság det dermed, kunna vi då säga annat, än att engelsmännen visa mera förtröstan till idéer än tyskarne? Tyskarne hafva fullt upp af kraft, sakna icke begäret att förvärfva penningar och visste att gas begagnades i England; men då hvarken de själfva enskildt eller deras regeringar företogo arbetet, måste vi antaga att de icke tillräckligt klart fattat fördelarna och medlen. Engelska företag hafva ofta varit ledda af idéer, hvilka synts rent af opraktiska: såsom då den första engelska ångaren öfverraskade befolkningen i Coblentz år 1817 genom att uppträda der och sålunda inviga ångbåtsfarten på Rhein, eller när den första engelska ångaren korsade Atlanten. I stället för att vår praktik skulle vara tom på idéer, gränsa de, hvaraf den ledes, ofta till det romantiska. Att fiska upp en kabel från hafsbottnen på tre mils djup var en idé, synbarligen mera lämplig för *Tusen och en natt* än för det praktiska lifvet; och dock visade framgången, huru väl de som ledde företaget hade bringat sina idéer i öfverensstämmelse med fakta — det bästa beviset på en lifiig inbillningskraft.

För att visa grundlösheten af det påståendet, att nya idéer icke skulle utvecklas och värderas lika mycket i England som annorstädes, vore jag frestad att här uppräkna våra nyare uppfinningar inom alla områden från dem, hvilka direkt afse materiella resultat, såsom Trevethick's första lokomotiv, ända upp till Babbage's räknemaskiner och Jevons logikmaskin, hvilka icke hafva något sådant praktiskt ändamål. Men jag inskränker mig till den försäkran, att de som vilja genomgå listan skola finna, att våra hvarken till antal eller värde stå tillbaka för någon annan nations uppfinningar under samma period, och jag afstår från alla detaljer. Jag gör detta dels emedan de skulle upptaga för stort rum och dels derföre att uppfinningar, hvilka för det mesta hafva en direkt användning i det praktiska lifvet, måhända icke af mr Arnold skulle godkännas såsom bevis för någon idérikedom: ehuru detta, då man besinnar att hvarje maskin först är en teori, innan han varder en arbetande verklighet, torde vara en position, svår att försvara. För att undvika all möjlig opposition skall jag inskränka mig till de vetenskapliga upptäckterna, hvilka icke ligga inom det praktiska lifvets område, och för att bemöta den föreställningen att de vetenskapliga upptäckterna på sista tiden icke fortgått med sina jämna steg, vill jag blott nämna hvad vi uträttat sedan år 1800.

För att börja med de abstrakta vetenskaperna, låtom oss efterse hvad som blifvit uträttadt inom logiken. Vi hafva Sir John Herschel's korta, men innehållsrika framställning af de induktiva metoderna, hvilken ledt till deras bestämda systematisering genom mr Mill, och vidare hafva vi i professor Bain's arbete genom exempel sorgfälligt belysta tillämpningar af de logiska metoderna både på vetenskapen och det praktiska lifvet. Läran om predikatets kvantifikation, framstäld 1827 af George Bentham och ytterligare under en numerisk form af professor De Morgan, är en lära, som kompletterar en af Aristoteles' läror. Äfven om detta vore allt, vore det en stor insats i framåtskridandet för en enda generation. Men det är icke allt. Professor Boole's arbete »Undersökning af tankelagarna», en tillämpning på logiken af metoder analoga med de matematiska, är ett nytt steg framåt, långt större än något, som blifvit taget efter Aristoteles. Så att, säll-

samt nog, det ofvan anförda påståendet, »att vi stå tillbaka i fråga om uppskattningen och fullföljandet af de abstrakta vetenskaperna», och mr Arnolds klagan att vi sakna idéer inträffa på en tid, då vi nyligen gjort mera för befrämjandet af en den mest abstrakta och rent idéella vetenskap, än som blifvit gjordt någonstädes annars eller under någon föregående period!

Inom den andra afdelningen af de abstrakta vetenskaperna, matematiken, har en nyvaknad verksamhet frambragt tillräckligt slående resultat. Ehuru patriotismens fördomar och en öfverdrifven vördnad för denna form af den högre kalkylen, som Newton införde, betydligt fördröjt oss, hafva dock, sedan för omkring tjugufem år tillbaka framåtskridandet åter kom i gång, flere engelsmän stått i första ledet. Sir W. R. Hamiltons nya räknesätt *(quaternions)* är ett nytt forskningsinstrument; och det må nu vara så värderikt som somliga mena eller icke, otvifvelaktigt ökar det de förut kända matematiska sanningarnas verld med ett stort område. Och vidare hafva vi Cayley's och Sylvester's ännu större förtjenster om skapandet och utvecklingen af den högre algebran. Af behöriga och opartiska domare har jag hört att teorien om invarianter och de forskningsmetoder, hvilka derur utvecklat sig, äro ett större framsteg inom den matematiska utvecklingen än något, som tagits efter differential-kalkylen. Sålunda hafva vi här, utan att behöfva uppräkna andras mindre förtjenster, ett storartadt bevis på att äfven inom denna gren af de abstrakta vetenskaperna råder hos oss en stor lifaktighet.

Om vi nu öfvergå till de abstrakt-konkreta vetenskaperna, finna vi äfven här lika litet stöd för denna tro, som hyses af mr Arnold och andra. Ehuru Huyghens insåg att ljuset bestod i vågrörelser, hade han dock orätt deri, att han fattade dessa vågrörelser såsom till formen analoga med ljudets, och det återstod för dr Young att framställa den rätta teorien. Öfver den af Young utvecklade principen för ljusstrålarnas interferens yttrar Sir John Herschel: »betraktad såsom en fysisk lag har den i skönhet, enkelhet och vidsträckt tillämpning knappast sin like inom vetenskapernas hela krets»; och om Youngs utomordentliga upptäckt att de ljusbärande vågrörelserna äro transversala och icke longitudinala säger han, att den »be-

visar ett skarpsinne, hvilket skulle hafva gjort heder åt Newton själf». I det vi angifva upptäckten af lagen för gasers expansion af Dalton, lagen för strålningen af Leslie, teorien om daggen af Wells, Wollaston's särskiljande af kvantitet och intensitet hos elektriciteten och Nicholson's och Carlisle's upptäckt af elektrolysen (alla stora upptäckter) och med förbigående af en mängd mindre bidrag till fysiken, komma vi till de stora bidragen af Faraday — elektromagnetismen, den kvantitativa lagen för elektrolysen, magnetismens inflytande på ljuset och diamagnetismen, för att icke tala om andra upptäckter af ganska stor betydelse. Derefter komma vi till den stora sanning, som ännu lefvande personer bragt till slutligt erkännande — de fysiska krafternas ömsesidiga sammanhang och ekvivalens. I bekräftandet af denna sanning hafva engelsmän spelat en stor roll, somliga mena den största. Erinrande oss att i England uppfattningen af värmet såsom en form af rörelsen daterar sig från Bacon, hvilken uttryckte den med en för vetenskapens dåvarande utveckling förvånande insigt, samt att äfven »Locke framstälde en liknande åsigt synnerligen lyckligt», komma vi först till Davy, hvars försök och argument gåfvo ett så afgörande stöd åt Rumford's; vidare till Roget's åsigt och det postulat, hvilket Faraday vanligen lade till grund för sina slutsatser, att den ena kraftens uppträdande är beroende af den andras förbrukning. Vidare till Grove's utkast, hvari genom talrika exempel visas, huru de olika kraftformerna uppstå ur hvarandra, och slutligen till de undersökningar, hvarigenom Joule fastställt de kvantitativa förhållandena mellan värme och rörelse. Utan att uppehålla mig vid de vigtiga slutsatser Sir William Thomson, Rankine, Tyndall och andra dragit af denna stora sanning, vill jag fästa uppmärksamheten på dess i hög grad abstrakta natur, såsom ett ytterligare bevis för grundlösheten af ofvan anförda mening.

Lika öfvertygande bevis finna vi, om vi öfvergå till kemien. Den djupa betydelsen af det steg, som uttogs af Dalton 1808, då han bragte Higgins' *Öfversigt* till en vetenskaplig form, kunna vi se, om vi kasta en blick på Wurtz' *Inledning till kemiens filosofi* och iakttaga, huru den atomistiska teorien ligger till grund för alla följande kemiska upptäckter. Ej heller har utvecklingen af denna

teori på sista tiden mer än tillbörligt öfvertagits af främmande händer. Professor Williamson har spelat en ledande roll vid grundläggandet af den nyare uppfattningen af de kemiska föreningarna. År 1851 införde professor Frankland grundämnenas klassifikation efter deras atomvigter och hans märkliga förklaring antages numera öppet på kontinenten af dem som först förkastade den, såsom t. ex. af Kolbe, Erlenmeyer, Rau och Wurtz. Om vi från de allmännare kemiska sanningarna vända oss till de mera speciella, möter oss samma förhållande. Davy's upptäckt af alkaliernas och jordarternas metalliska baser åstadkom en revolution inom kemisternes åsigter. Förbigående mycket annat, som blifvit utfördt inom den speciella kemien, vill jag blott för deras framstående vigt nämna Andrews', Tait's och i synnerhet Brodie's upptäckter rörande bestämmandet af ozon såsom en allotropisk form af syret.

Ej heller är det sant att vi försummat att å vår sida bidraga till de konkreta vetenskapernas framsteg. Tagom den första i ordningen, astronomien. Ehuru under den långa period, under hvilken våra matematiker lågo efter, den planetariska astronomien gjort föga framsteg i England och utvecklingen af den Newtonska teorien hufvudsakligen varit öfverlemnad åt andra nationer, har dock på sista tiden inom detta område icke saknats verksamhet. Då jag nämner det omvända problemet af perturbationer och upptäckten af Neptunus, en ära, som vi dela med fransmännen, påminner jag om en tillräckligt framstående bedrift. Hvad den siderala astronomien beträffar hafva vi lemnat stora bidrag. Ehuru man här så litet uppmärksammade Wright's och Durham's åsigt om stjernornas fördelning, att då den sedermera af Kant (hvilken kände Wright's åsigter) och Sir W. Herschel förkunnades, fingo dessa uppbära hedern derför; hafva dock efter Sir W. Herschel's tid de forskningar, som gjorts inom sideral-astronomien af Sir John Herschel och andra, i hög grad främjat denna afdelning af vetenskapen. Helt nyligen hafva de upptäckter, som gjorts af mr Huggins rörande den hastighet, hvarmed vissa stjernor närma sig oss och andra aflägsna sig, öppnat ett nytt fält för forskningen. Ej heller få vi förglömma, huru mycket blifvit gjordt till förklaringen af himlakropparnas fysiska beskaffenhet, äfvensom af deras rörelser: öfver töckenfläckarnas natur och de processer,

som försiggå på solen och stjernorna hafva Huggins, Lockyer och andra lemnat oss värderika förklaringar.

De framsteg hvilka här blifvit gjorda inom geologien och specielt den geologiska teorien äro bestämdt icke mindre — tillförlitliga domare säga större — än de som blifvit gjorda inom andra länder. I förbigående må vi anmärka, att den engelska geologien går tillbaka till Ray, hvars begrepp voro vida mer filosofiska, än de, som långt senare framstäldes af Werner, och låtom oss sedan öfvergå till Hutton, med hvilken i själfva verket en rationel geologi tager sin början. Emot den ohållbara neptunistiska teorien, som antog en vattnets forntida verksamhet, olika med den nuvarande, uppställer Hutton en teori, enligt hvilken verkningarna af såväl hafvens som flodernas vatten oafbrutet fortgått, sådana de nu visa sig, periodvis motarbetade af eldens verksamhet. Han erkände denudationen, såsom frambringande berg och dalar, han förnekade såkallade urberg, antog metamorfismen och lärde betydelsen af olikformigheten. Efter hans tid hafva snabba framsteg blifvit gjorda i samma riktning. Genom att uppvisa ordningen för de särskilda aflagringarna öfver hela England banade William Smith vägen för positiva generaliseringar och genom att visa, att de inbäddade fossilerna äro säkrare prof på öfverensstämmelse mellan olika lager än de minerala karaktärerna, lade han grunden till följande klassificeringar. De sålunda vunna bättre uppgifterna gjorde sig teorien hastigt tillgodo. I sin *Geologiens grunder* har Lyell sorgfälligt utarbetat likformighetsläran — den att jordskorpan blifvit bragt till sin närvarande sammansatta byggnad genom den oafbrutna verksamheten af krafter, lika dem vi ännu se verksamma. Helt nyligen har denna förklaring fått ett ytterligare stöd i professor Ramsay's teori om sjöbildning genom glacierer; och såväl han som professor Huxley hafva lemnat rika bidrag till belysningen af en forntida fördelning af land och haf. Tillåten mig att äfven nämna Mallet's *teori för jordbäfningar* — den enda vetenskapliga förklaring på dessa, som ännu blifvit gifven. Och ännu ett annat vigtigt faktum måste tilläggas. Kritiken har gjort mera här än utomlands för att kullslå den omogna hypotesen om allmänna aflagrings-»system», hvilken efterträdde den ännu

omognare hypotesen om allmänna aflagringar, som förkunnades af Werner.

Att våra bidrag till den biologiska vetenskapen i senare tider ej varit ovigtiga, torde äfven enligt mitt förmenande med fog kunna påstås. Vi vilja blott i förbigående anmärka, att det »naturliga systemet» för växternas klassificering, ehuru utveckladt i Frankrike, till sitt ursprung är engelskt, alldenstund Ray uppstälde den första hufvudindelningen och äfven gjorde ett utkast till några af dess underafdelningar. Bland engelska botanister hafva vi sedan att märka Brown. Han anstälde en serie undersökningar i växternas morfologi, klassificering och utbredning, hvilka till antal och värde aldrig blifvit upphunna: Det var äfven Brown, som uppdagat mysteriet af växternas befruktning. Vidare hafva vi dr Hooker att tacka för idéen om växternas nuvarande utbredning såsom bestämd af förflutna tiders geologiska och fysiska förändringar, en idé på hvilken han grundat åtskilliga vigtiga förklaringar. Inom djurfysiologien hafva vi Sir Charles Bell's upptäckt rörande känsel- och rörelseförrättningarna hos nervrötterna i ryggmärgen; och denna ligger till grund för mångfaldiga förklaringar af de organiska fenomenen. Ännu senare hafva vi erhållit mr Darwin's betydliga bidrag till den biologiska vetenskapen. Följande i sin farfaders spår, hvilken hade förekommit Lamarck i framställandet af den allmänna teorien för de organiska formernas uppkomst genom modifikationer, afpassade efter omgifvande förhållanden, men utan att såsom Lamarck gjorde utarbeta den, lyckades mr Darwin, inseende att båda hade begått det felet att härleda dessa modifikationer från orsaker, hvilka, oaktadt några voro sanna, likväl voro otillräckliga att förklara alla verkningar, att upptäcka den djupare orsaken, hvilken han kallade det *naturliga urvalet*, och att härigenom höja denna hypotes från en blott delvis hållbar till en fullt hållbar form. Denna hans på ett så beundransvärdt sätt utarbetade åsigt har blifvit antagen af det stora flertalet naturforskare; och har genom sin förmåga att grundligare förklara den organiska utvecklingsprocessen gifvit uppslaget till en revolution inom det biologiska studiet öfver hela verlden. Enligt professor Cohns ord »har ingen bok i nyare tider utöfvat ett sådant inflytande på den moderna vetenskapens åskådningssätt, som första

upplagan af Charles Darwins *Arternas uppkomst*». Ej heller få vi förbise åtskilliga beslägtade mindre upptäckter, dels beroende, dels oberoende af föregående: mr Darwin's egen om växternas dimorfism, mr Bates' vackra tolkning af insekternas förklädnad, hvilken banat vägen för många dermed förbundna tolkningar, samt mr Wallace's förklaringar öfver dimorfismen och polymorfismen hos *lepidoptera*. Ändtligen har professor Huxley, utom det att han skingrat åtskilliga allvarsamma villfarelser inom biologien af kontinentalt ursprung, lemnat vigtiga bidrag till morfologien och klassificeringen.

Ej heller lutar vågskålen till vår nackdel, när vi öfvergå till den näst högsta konkreta vetenskapen. Efter dessa tidiga forskningar, genom hvilka engelsmännen i så hög grad befrämjade vetenskapen om anden och gåfvo uppslag till den sedermera inom Frankrike och Tyskland så lifaktiga spekulationen, inträffade ett stillestånd inom det engelska tänkandet; och det var under denna mellantid, som den löjliga föreställningen uppstod, att engelsmännen icke äro ett filosofiskt folk. Men detta stillestånd, som slutade för vid pass fyrtio år sedan, har efterföljts af en verksamhet, den der hastigt godtgjort den förlorade tiden. I denna punkt behöfver jag icke stödja mig på blotta försäkringar, utan kan anföra främmande vitnesbörd.

Första kapitlet af professor Ribot's arbete, *La Psychologie anglaise contemporaine* börjar sålunda:

»Psykologiens spira, säger mr Stuart Mill, har ovilkorligen återförts till England. Man skulle kunna säga att den aldrig lemnat detta land. Utan tvifvel odlas der för närvarande de psykologiska studierna af män utaf första rangen, hvilka genom grundligheten i sin metod och, hvad som är ännu sällsyntare, riktigheten af sina resultat hafva infört vetenskapen i ett nytt skede; men detta är mera en fördubblad än en förnyad glans».

Likaså träffa vi, om vi vända oss till etiken, betraktad från dess psykologiska sida, utländska vitnesmål, intygande att engelska tänkare bidragit mest till utarbetandet af ett vetenskapligt system. I företalet till sitt sista arbete, *La morale nella filosofia positiva* (med »*positiva*» menar han helt enkelt vetenskaplig) yttrar professor Barzellotti i Firenze, att han af detta skäl inskränker sig till en framställning af den engelska spekulationen inom detta område.

Under det alltså mr Arnold klagar öfver brist på idéer i England, har man utomlands gjort den upptäckten, att idéalstringen i England är ytterst liflig. Under det han anser våra tankar alldagliga, finna våra grannar dem nya, ja till och med revolutionära. Sällsamt nog, under det han klandrar sina landsmän för bristande *geist*, försäkra fransmännen att det fins mera *geist* här än i något annat land! Ej heller saknas vitnesbörd af samma art från andra nationer.

I sitt utkast till »Kritikens uppgift i närvarande tid» påyrkar mr Arnold såsom det för oss i närvarande stund inom alla kunskapsgrenar mest behöfliga, »att se en sak sådan den i verkligheten är;» och i »Vänskapens krans» uppmanar hans *alter ego*, Arminius, oss filisteer »att söka och icke hvila, förr än vi se tingen mera såsom de verkligen äro». I det föregående har jag gjort hvad mr Arnold påyrkar, icke genom att plocka fram spridda fakta, utan genom en systematisk undersökning. Öfvertygad att mr Arnold själf följt den väg han rekommenderar och att han följaktligen är bekant med alla dessa vitnesbörd jämte den mängd, som skulle kunna tilläggas, förvånar det mig något att finna honom från desamma draga en slutsats, så olika den till hvilken jag kommit. Skulle någon, utgående från ofvan anförda fakta, framställa det påståendet, att sedan detta århundrades början mera blifvit gjordt i England till befordrande af det vetenskapliga vetandets framsteg, än som någonsin blifvit gjordt inom samma tidslängd under något tidehvarf i något land, skulle jag anse hans slutsats komma sanningen närmare, än den, hvilken mr Arnold, sällsamt att säga, drager från samma fakta.

Och låtom oss nu betrakta hvad som mera omedelbart rör oss — det inflytande antipatriotismen utöfvar på den samhällsvetenskapliga spekulationen. Om hos mr Arnold, hvilken jag vågat taga såsom en typ, böjelsen att nedsätta sin egen nation är den föregående känslan och böjelsen att öfverskatta främmande institutioner den efterföljande eller om hans beundran för främmande institutioner var orsak och hans sträfvan att nedsätta värdet af vårt eget samhällsskick följd, är en fråga, som må lemnas öppen. För vårt närvarande ändamål är det nog att anmärka, att de båda böjelserna gå hand i hand. Mr Arnold är otålig öfver det oreglementerade och, som han förmenar, anarkiska tillståndet inom vårt samhälle; och han lägger öfver-

allt i dagen sin längtan efter flere förvaltande och styrande krafter. »Makt till dess rätten är mogen», är ett af de tänkespråk han med eftertryck upprepar: tydligen i den tron, att en plötslig öfvergång från ett tvångssystem till ett icke-tvångssystem är möjlig — förbiseende den sanningen att det nödvändiga förloppet är en oafbrutet vexlande kompromiss emellan makt och rätt, under hvilken makten försvagas steg för steg allt efter som rätten utvecklas och under det hvarje steg medför ett tillfälligt ondt jämte sitt slutliga goda. I det han anser oss behöfva underkastas en större makt och i det han berömmer de institutioner, som utöfva en sådan, håller mr Arnold före, att det äfven inom vår literatur skulle gagna oss att komma under en myndighets ledning. Ehuru han icke tror att en akademi skulle lyckas här, kastar han dock längtande blickar på franska akademien och önskar att vi hade varit underkastade ett inflytande sådant som detta, hvilket han tillräknar vissa förträffligheter inom den franska literaturen.

Franska akademien stiftades, såsom han påpekar, »för att med all möjlig omsorg och flit arbeta på att uppställa säkra regler för vårt språk (franskan) och att göra det rent, vältaligt och lämpligt för behandling af konster och vetenskaper». Låtom oss efterse, huruvida hon fullföljt detta mål genom att undanrödja de mest framstående bristerna hos språket.

Ända till närvarande tid bibehåller sig uttrycket *qu'est ce que c'est?* ja till och med *qu'est ce que c'est que cela?* i dagligt bruk. Om man i något hörn af England får höra det motsvarande uttrycket *what is that there here?* anser man det innebära total brist på bildning: att begagna två öfverflödiga ord bevisar en oförmåga af detta språkets nära afpassande efter tanken, hvari hos oss äfven halfbildade personer förvärfvat färdighet. Huru kommer det sig då, att ehuru i den franska frasen förekomma fem öfverflödiga ord (eller sex, om vi fatta *cela* som två), den franska akademiens renande kritik icke bortskaffat dem ur franskt tal — icke ens ur de bildades? Eller hvarföre har icke akademien fördömt, förbjudit och sålunda fördrifvit ur språket den dubbla negativen? Om någon bland oss läte undfalla sig ett sådant uttryck, som »jag sade icke intet» skulle man ovilkorligen draga den slut-

satsen, att han lefvat bland obildadt folk och att i hans sinne ord och tankar stodo i ett mycket löst sammanhang. Ehuru i franskan den andra negativen till härledningen är ett positivt ord, har den dock genom att antaga en negerande betydelse blifvit både öfverflödig och ologisk; och dess bruk borde hafva förbjudits i stället att påyrkas. Vidare, hvarföre har ej franska akademien systematiserat genera? Ingen som betraktar språket såsom ett instrument för tanken, ett instrument, hvilket är godt i samma mån dess särskilda delar äro bestämdt afpassade efter särskilda förrättningar, kan betvifla att ett godtyckligt bruk af genera är ett fel. Att använda genusbeteckningar på ett sådant sätt, att de alltid antyda på attribut, hvilka verkligen egas af subjektet, i stället att de vanligen antyda på attribut, som icke egas, är en obestridlig förbättring. Då hon eger ett exempel på en sådan förbättring inför sina ögon, hvarför har icke akademien infört den i Frankrike? Och en fråga till, ännu mera betecknande — huru bragtes genusbeteckningarna i system i engelskan utan någon akademi? Mr Arnold och de, hvilka i likhet med honom icke tyckas tro på andra krafter, än dem, som hafva synliga organisationer, torde måhända vid sökandet efter svar på denna fråga komma att förlora sin tro på konstlade hjälpmedel och i stället fatta tro till naturliga processer. Ty likasom vi vid frågan om uppkomsten af språket i allmänhet finna att alla dess komplicerade, sins emellan förundransvärdt afpassade delar och anordningar hafva utvecklats utan hjälp eller uppsigt af någon förkroppsligad makt, akademi eller dylikt; så finna vi ock, om vi fråga efter upphofvet till denna speciella förbättring af språket, att äfven den uppkommit på naturligt sätt. Ja, ännu mera, den möjliggjordes genom ett af dessa anarkiska tillstånd, för hvilka mr Arnold hyser en så stark motvilja. Under och i följd af konflikten emellan de fornengelska dialekterna, tillräckligt förbundna för att kunna samverka, men tillräckligt skilda för att ega stridiga genusbeteckningar, kommo betydelselösa genera ur bruk och de som egde betydelse öfverlefde — en förändring, som en akademi, hade en sådan funnits här under dessa dagar, troligen skulle ha gjort sitt bästa att förhindra; då under öfvergången alltid måste hafva visat sig ett förakt för regler och en skenbar försämring

af språket, ur hvilka man på förhand icke kunnat beräkna att ett godt skulle utveckla sig.

Ett annat förhållande rörande franska akademien stämmer ingalunda öfverens med mr Arnolds uppskattning af hennes värde. Att sammansätta en giltig ordbok var för henne ett lämpligt företag. Vi vilja då blott i förbigående påminna om den välkända kontrasten emellan akademiens långsamhet i utförandet af detta arbete och den raskhet, hvarmed dr Johnson utfört ett likartadt verk, för att sedan mera specielt anmärka en motsats af nyare datum emellan akademiens verksamhet och M. Littré's. Akademien har länge haft under arbete tvänne ordböcker — den ena en ny upplaga af dess ursprungliga, den andra en historisk ordbok. Den första har kommit till bokstafven D och af den andra utkom första häftet, innehållande A—B, för femton år sedan, utan att ännu någon fortsättning afhörts. Under tiden har M. Littré på ensam hand fullbordat en ordbok, hvilken icke blott innehåller allt hvad akademiens båda ordböcker utlofva, utan mycket mera. Läggom härtill det öfverraskande sakförhållandet, att M. Littré vägrades inträde i akademien 1863 och invaldes först efter starkt motstånd 1871.

Äfven om vi förbigå dessa pligter, hvilka man i betraktande af akademiens ursprungliga ändamål väl hade kunnat vänta sig att hon skulle uppfylla, och inskränka oss till det åliggandet, hvarvid mr Arnold särskildt uppehåller sig — »att bevara den franska andens renhet oförderfvad» och att utöfva »myndigheten af en erkänd mästare i frågor rörande smak och god ton» — torde med skäl kunna sättas i fråga, huru vida hon derigenom verkligen gjort den nytta mr Arnold påstår, eller om hon icke snarare verkat rent af skadligt. Att hon vid valet af ledamöter sträfvat att uppmunta den dåliga literaturen i stället för den goda synes icke otroligt, om vi få döma efter de förhållanden, hvarom vi erinras i Paul-Louis Courier's välbekanta bref, der bland andra till akademiens nackdel talande ställen äfven förekommer detta:

»En hertig och en pär hedra franska akademien, som icke vill veta utaf Boileau, vägrar la Bruyère inträde .... men intager genast derefter Chapelain och Conrart».

Ej heller hafva hennes domar öfver framstående arbeten varit egnade att väcka förtroende; till exempel det

sakförhållandet att hon fördömde Corneille's Cid, nu en af franska literaturens prydnader. Äfven de teorier, hon följt inom kritiken, hafva icke varit obestridliga. Uppehållandet af dessa regler för den dramatiska konsten, hvilka så länge uteslöto det romantiska dramat och underhöllo en sådan uppfattning, enligt hvilken Shakspeare benämdes en »berusad barbar», torde måhända varit mera skadligt än nyttigt. Och om vi vända oss, icke till sådana exempel på den franska literära smaken, som mr Arnold anför, utan till exempel på den motsatta ytterligheten, torde vi kunna ifrågasätta, om totalinflytandet varit så synnerligen stort. Om, såsom mr Arnold förmenar, »Frankrike är det land i Europa, der *folket* är mest mottagligt för intryck», är det tydligen icke mottagligt för akademiens lärdomar, hvarpå vi hafva ett exempel i den nyuppståndne *Père Duchêne*, hvars innehåll är lika framstående genom en häpnadsväckande oanständighet som en ytterlig dumhet. Ja äfven om vi endast se oss omkring inom det område, dit vi äro hänvisade, det, der akademien utöfvar sin kritiska inverkan på den moderna literaturen, finna vi anledningar till tvifvelsmål. Ett exempel härpå lemnar den omständigheten, att ett pris nyligen utdelades åt författaren af en serie skaldestycken under titel *L'Invasion*, om hvilka M. Patin, en ganska skonsam kritiker, yttrar:

»Deras hufvudkaraktär består i en känslans värme och en '*verve*', som man gerna skulle se under en starkare kontroll, men emot hvilka man tvekar att uppställa smakens kalla regler, huru rättvis deras tillämpning under andra omständigheter än kunde vara».

Sålunda se vi akademien här smeka folkets passioner. Dessa uppbrusningar af en patriotisk känsla, hvilken det är Frankrikes olycka att ega i allt för hög grad, tyglas icke af akademien, utan uppmuntras — till och med på den goda smakens bekostnad.

Slutligen må vi anmärka, att några af Frankrikes mest bildade män, ej fullt så nöjda med institutioner efter akademi-typen, som mr Arnold tyckes vara, nyligen grundat en fransk förening till vetenskapernas befrämjande efter engelskt mönster. Här äro några utdrag ur deras prospekt, offentliggjordt i *La Revue Scientifique* af den 20 Januari 1872 och som börjar med en berättelse om grundandet af *Royal Institution* i London:

»Femtioåtta medlemmar voro närvarande vid denna sammankomst. Hvar och en underskref utan vidare en aktie på femtio guineer. Dagen derpå var *Royal Institution* i London stiftad.

»Man vet hvartill detta sällskap sedan utbildat sig.

»Hvad engelsmännen gjorde år 1799, vilja framstående vetenskapsmän inom vårt land nu efterbilda för Frankrike.

»Äfven de hafva, såsom Rumfort i förra seklet, menat, att franska namnets gamla öfvervälde inom alla vetenskapens grenar börjat allvarsamt skakas och att det en dag möjligen skulle kunna falla.

»Gud förbjude att de skulle anklaga akademien för detta förfall; de äro nästan alla sjelfva medlemmar deraf. Men akademien, hvilken inom Europa bevarat *prestigen* af sitt namn, innesluter sig allt mera i sitt majestäts storhet. Hon eger hvarken tillräckliga medel att verka med ej heller tillräcklig kraft att begagna dem hon eger. Det fattas henne krigets nerv, penningen, och kanske ännu mera intelligensens och djärfhetens förmåga af initiativ. Hon har slumrat in på vördnaden för sina sekelgamla traditioner.»

Ett ytterligare vitnesbörd af en utlänning om värdet af våra metoder för befordrande af intellektuel förkofran i jämförelse med metoderna på kontinenten har ännu senare afgifvits af M. Alphonse de Candolle i hans *Histoire des sciences et des savants.* Hans fruktan i fråga om oss är att vi skola antaga det kontinentala systemet och öfvergifva vårt eget. Rörande vetenskapen i England säger han: »Jag ser blott ett svaghetstecken med afseende på framtiden, och det är en tilltagande böjelse hos vetenskapsmännen att söka stöd af regeringen. Man skulle kunna säga, att de icke längre hysa förtroende till de individuella krafterna, hvilka dock frambragt så beundransvärda resultat inom deras land».

Sålunda finna vi en annan motsats, parallel med den förut omnämda. Såsom det förhåller sig med engelska idéer, så förhåller det sig med engelska system — föraktade hemma, lofordas de af utlänningen. Under det mr Arnold berömmer franska institutioner, antaga fransmännen, erkännande sin underlägsenhet, engelska institutioner. Af hvilket förhållande vi torde ega rätt att draga den slutsatsen, att mr Arnold, huru stor hans önskan »att se en

sak, sådan den i verkligheten är», än må vara, dock i detta fall icke lyckats göra det, och att han vid försöket att undgå patriotismens fördomar blifvit dragen alltför långt i den motsatta riktningen, antipatriotismens.

Ännu ett prof på det inflytande denna fördom utöfvar på mr Arnold fordrar en kort betraktelse. Hand i hand med hans öfverskattande af utländska reglerande inrättningar går ett underskattande af sådana inhemska inrättningar, hvilka icke utöfva den art af reglerande verksamhet, han anser önskvärd, utan stå i vägen för öfverhetens kontroll. Jag syftar på dessa talrika dissenterföreningar, som karaktärisera denna vår »anarki», hvilken mr Arnold eget nog uppställer såsom motsats till »bildning».

Mr Arnold anser att vi såsom nation visa ett otillbörligt förtroende för mekaniska inrättningar.

»Förtroende för mekanismer är, säger jag, vår öfverhängande fara...... Hvad är frihet annat än mekanism? hvad är befolkning annat än mekanism? hvad är kol annat än mekanism? hvad äro järnvägar annat än mekanism? hvad är rikedom annat än mekanism? hvad äro religiösa organisationer annat än mekanismer?»

Och i följd af denna idé betraktar han dissenternes önskan att få kyrkskatten afskaffad och vissa inskränkningar i fråga om äktenskapet upphäfda såsom bevis på en otillbörlig tillit till mekanismer; under det han anser sin egen misstro till mekanismer bevisad, i det han fordrar en större makt hos regeringen, berömmer den akademiska uppsigten och försvarar uppehållandet af en statskyrka. Jag måste lemna den frågan oafgjord, huruvida en akademi, om vi hade en sådan, skulle godkänna detta språkbruk, som låter förstå att en fri religiös inrättning är en mekanism och en religiös tvångsinrättning icke. Jag måste äfven förbigå mr Arnolds jämförelse emellan statskyrkan och *non-konformismen* med afseende på de män de frambragt och måste här inskränka min kritik till ett enda förhållande.

Det drag i mr Arnolds uppfattning af non-konformiteten, som synes vara det mest framstående, är att den är föga mindre trång än non-konformisternes egen; skilnaden ligger egentligen i antipatien å ena sidan och sympatien å den andra. Jag hade väntat att mr Arnold, för att icke själf göra sig skyldig till denna trånga uppfatt-

ning, hvilken han anför såsom kännetecknande för nonkonformisterne, skulle hafva bedömt dissenterväsendet icke efter dess lokala och tillfälliga form utan från dess allmänna sida såsom en faktor inom alla samhällen under alla tider. Ehuru non-konformisterne själfva betrakta nonkonformiteten såsom en sida af protestantismen i England, borde enligt mitt förmenande mr Arnolds studier öfver andra nationer, andra tidehvarf och andra trosbekännelser hafva lärt honom att betrakta non-konformiteten såsom en allmän samhällskraft, hvilken i vår tid och i vårt land förkroppsligat sig på ett specielt sätt, men som först då kan fattas, när den betraktas i alla sina öfriga förkroppsliganden. Företeelsen är densamma till anda och riktning, antingen den visar sig bland judar eller greker; i det katolska Europa eller det protestantiska England. Hvarhelst skiljaktighet från en gängse troslära uppstår, der är non-konformitet. Ett öppet uttalande af skiljaktigheten och en erkänd opposition mot den af öfverheten faststälda religionen betecknar dissentern, denna religion må vara hednisk eller kristen, monoteism eller polyteism. Dissenternes och de maktegandes ömsesidiga ställning gent emot hvarandra är öfverallt väsentligen densamma och leder alltid till förföljelse och smädelser. »När grekerne förgiftade Sokrates, drefvos de af samma känsla som katolikerne, när de brände Cranmer, eller de högkyrkliga protestanterne, när de fängslade Bunyan eller misshandlade Wesley. Och under det att såväl yttringarna af denna känsla som de onda följderna väsentligen äro desamma; äro ock de goda följderna väsentligen desamma. Är det icke en självklar sanning, att utan afvikelse från det bestående vare sig inom politik, religion, seder eller hvilka andra områden som helst, kan det icke gifvas något framåtskridande? Och är det icke ett tydligt korollarium, att det tillfälliga onda som åtföljer denna afvikelse mer än motväges af det slutliga goda? Det är sant, såsom mr Arnold säger, att lydnad är nödvändig, men det är lika sant att olydnad är nödvändig — nödvändig, om det skall kunna varda någon förbättring. Det gifves tvänne ytterligheter i fråga om ett samhälles såväl som hvarje annan förenings aggregationstillstånd — förstelning och bristande sammanhang. En midt emellan båda liggande bildbarhet är helsans tillstånd. Å ena sidan en styrka hos faststälda in-

rättningar, vanor och öfvertygelser, mäktig af ett betydande motstånd mot nyhetsbegäret; å andra sidan en utpräglad individualitet, en självständighet och en opposition mot myndighetsväsendet, tillräckligt kraftiga att steg för steg öfvervinna motståndet. Och under det den politiska non-konformitet, som vi kalla radikalism, har till uppgift att småningom förändra en klass af institutioner, har den religiösa non-konformitet, som vi kalla dissenterväsendet, till uppgift att steg för steg omgestalta en annan.

Att mr Arnold icke ser saken från denna friare synpunkt, hvilken skulle komma honom att betrakta dissenterne med mindre motvilja, torde enligt mitt förmenande till en del få tillskrifvas detta öfverskattande af utländska tvångssystems förtjenster och underskattande af vår egen frihet, hvartill hans antipatriotism förleder honom — ett ytterligare bevis på denna fördoms skadliga inflytande på den samhällsvetenskapliga spekulationen.

För att nu sammanfatta denna något långa bevisföring, så hafva vi till fullo framhållit den allmänna sanningen, att medborgaren genom att införlifvas i sitt eget samhälle till en viss grad varder oförmögen att rätt uppfatta dettas karaktär och verksamhet i förhållande till andra samhällens karaktär och verksamhet. Vi hafva tillika visat, att under det han sträfvar att frigöra sig från dessa rasens, landets och ortens inflytelser, hvilka förfalska hans omdöme, är han utsatt för faran att få sitt omdöme vilseledt i en annan riktning. Från patriotismens perihelion föres han till antipatriotismens aphelion; och nästan för visso skall han bilda sig åsigter, de der äro mer eller mindre excentriska, i stället att vara afrundade, allsidiga och väl afvägda.

Till en del kunna vi undgå denna svårighet genom att hufvudsakligen grunda våra samhällsvetenskapliga slutledningar på jämförelser gjorda bland andra samhällen — med uteslutande af vårt eget. Men äfven då kunna vi vara förvissade, att dessa vilseledande känslor skola göra oss mer eller mindre förfång; ty vi kunna icke betrakta främmande nationers institutioner, utan att genom tanken på deras likhet eller olikhet med våra egna till en viss grad våra sympatier eller antipatier väckas.

I det vi så godt vi kunna rätta våra slutledningar med hänsyn till de villfarelser, till hvilka vi sålunda för-

ledas, måste vi lemna det fullständiga utplånandet af dessa villfarelser åt en framtid, då en aftagande kamp mellan samhällena skall gå hand i hand med en aftagande styrka hos de känslor, af hvilka dessa villfarelser alstras.

Tionde Kapitlet.

Klassfördomar.

För flere år sedan hade jag till granne vid ett middagsbord en advokat, hvilken bittert klagade öfver den oförrätt, som genom de då nyss införda grefskapsdomstolarna tillfogats hans yrke. Han utbredde sig öfver ämnet på ett sätt, som innebar att han väntade, det jag derigenom skulle förmås att instämma med honom i att fördöma dem. Så oförmögen var han att gå utöfver sin yrkesmässiga synpunkt, att hvad han betraktade som oförrätt, det tyckte han äfven jag borde betrakta såsom en sådan, och han glömde det förhållandet, att de lägre omkostnaderna vid detta rättskipningssätt, något hvarom hans klagan öfvertygade mig, var för mig, som icke är jurist, ett ämne till glädje.

Dessa fördomar, hvarpå vi här sett exempel, äro fördomar, af hvilka nästan alla menniskors åsigter påverkas. Sjöofficerare förkunna såsom sin orubbliga tro, att vi hotas af en öfverhängande fara, derför att ropet på flere krigsfartyg och mera sjöfolk icke vunnit det gehör de önskat. Debatterna om fullmaktsköpen bevisade, huru djupt militärerne voro öfvertygade, att vår nationella säkerhet berodde på bibehållandet af en arméorganisation lik den, inom hvilken de fått sin uppfostran och vunnit sin befordran. Presterskapets opposition mot *spanmålslagarna* visar, huru fullständigt den åsigt, man kunnat vänta sig af Kristi tjenare, utträngdes af en åsigt, mera öfverensstämmande med deras intressen och samhällsförbindelser.

Förhållandet är detsamma inom alla klasser och afdelningar. Hör hur man mumlar, när i följd af drottnin-

gens frånvaro mindre penningar förstöras på fester under säsongen, och ni skall finna, att Londons handlande anse det för en nationalförlust, om förbrukningen af öfverflödsvaror inskränkes. Betrakta den pågående striden om konsumtions-föreningar *emot* minuthandeln, och ni skall finna minuthandlarne fångna i den föreställningen, att samhället begår en orättvisa, om det öfvergifver bodarna och går till föreningsmagasinerna — fullkomligt omedvetna deraf att det nuvarande afsättningssystemet är berättigadt, endast för så vidt det är ett medel att på ett billigt och bekvämt sätt förse konsumenterne med deras behof, och att det måste ge vika för ett annat system, i samma stund detta visar sig billigare och bekvämare. Samma förhållande gäller om alla handelsföreningar, antingen de göra allmänna eller speciella affärer; samma om de köpmän, som motsatte sig upphäfvandet af *navigations-lagarna;* samma om bandväfvarne i Coventry, hvilka älska frihandel i fråga om allt utom band.

Klassfördomen liksom den öfverdrifna patriotismen är en återspeglad egoism, och gör liksom denna både nytta och skada. Likasom den starka tillgifvenhet medborgare känna för sin nation ligger till grund för denna lifliga samverkan, hvarigenom denna nations självständighet uppehålles okränkt gent emot andra nationer, hvilka sträfva att utvidga sig och underkufva sina grannar; så sträfvar ock denna *kåranda*, hvilken mer eller mindre klart uppenbarar sig hos hvarje del af den politiska kroppen, att upprätthålla denna dess självständighet okränkt gent emot andra delar, alla i någon mån fiendtliga mot hvarandra. Individernes egoism leder till egoism hos den klass de bilda, och alstrar jämte de individuella ansträngningarna en gemensam ansträngning att bekomma en otillbörlig andel af den sociala verksamhetens gemensamma afkastning. Detta sålunda hos hvarje klass framkallade anfallsbegär måste motvägas af samma anfallssträfvanden hos de andra klasserna. Kortligen, de särskilda känslorna hos hvarje klass utveckla hvarandra ömsesidigt och likaså de organisationer, i hvilka de förkroppsliga sig. Såväl de genom rangen sins emellan skilda hufvudklasserna inom samhället, som de genom olika sysselsättningar skilda klassafdelningarna sluta sig tillsammans hvar för sig och skapa hvar för sig organ, hvilka arbeta för deras intressen: det

angifna skälet inom alla klasser är detsamma — behofvet af självförsvar.

Jämte de fördelar ett samhälle skördar af denna verksamhet för egna rättigheter och eget bestånd, hvarigenom hvarje afdelning och underafdelning söker uppehålla en för dess förrättningar erforderlig styrka, framkallas äfven derigenom flere skadliga verkningar, bland hvilka vi här märka böjelsen att betrakta alla samhällsinrättningar från synpunkten af deras förhållande till klassintressena och en häraf följande oförmåga att rätt uppskatta deras verkan på samhället såsom ett helt. Häraf vänjes tanken vid en riktning, som förfalskar våra omdömen icke blott i frågor, hvilka direkt beröra klassintresset, utan äfven i sådana som med klassintresset stå i föga eller intet sammanhang. Detta åskådningssätt alstrar en efter detsamma afpassad skef teori för alla slags sociala förhållanden och lämpar våra känslor efter denna teori, hvarigenom våra åsigter om offentliga angelägenheter i allmänhet få en egendomlig prägel. Se här ett exempel.

Hvemhelst enligt tekniskt språkbruk må vara egare till Hyde Park, ett faktum är, att den är öppen för allmänhetens begagnande: de som der rida och åka kunna icke framvisa bref på någon speciel nyttjanderätt. Nu är det emellertid händelsen, att de ridande och åkande dagligen taga parkens begagnande i starkt anspråk: vidsträckta planer hafva anlagts för deras bekvämlighet och de för de ridande afsedda hafva blifvit utvidgade flere gånger. Af dem som hvarken ega hästar ellet vagnar är det blott ett fåtal, mest personer i sorgfria lefnadsomständigheter, som begagnar parken såsom sin vanliga promenad. Emellertid besökes den nästan aldrig af den stora massan Londonbor, hvilka hafva allt för mycket att göra, för att gå så långt; deras andel i det allmänna begagnandet är knappast afsevärdt. Men hvad tänka nu dessa få, hvilka ständigt och nästan uteslutande upptaga parken för sin räkning, om detta dess tillfälliga upptagande af allmänheten? Det förargar dem, när efter långa mellantider endast en liten del deraf, långt aflägsen från deras tillhåll, för några timmar upptages på ett för dem oangenämt sätt — och detta till och med när det inträffar på en dag, då Rotten Row (den fashionabla ridpromenaden) nästan är tom och körpromenaderna icke till en tredjedel fylda. Häruti kan

hvar och en opartisk se klassfördomarnas inflytelse. Men för att få en fullt klar föreställning derom bör han läsa några bref från personer inom den herrskande klassen, införda i *Times* för en tid sedan, då frågan om parkreglementet agiterades. En insändare, som tecknar sig »Liberal parlamentsledamot», föreslog, i det han uttryckte sin vämjelse för vissa tal, som han hört, i händelse andra skulle vilja förena sig med honom, att tukta de anstötliga talarne med knytnäfvarna; och några dagar derefter skrifver en annan lagstiftare, lifvad af samma känsla:

»Om parlamentsledamoten menar allvarsamt med sin önskan att få ihop några hederliga män för att själfva taga lagen om hand, kan jag lofva honom ett godt stöd från några, som icke äro rädda att själfva uppbära följderna.

»Jag förblifver, Sir, eder ödmjuke tjenare,
f. d. parlamentsledamot».

Och sålunda se vi klass-känslan så fullständigt kväfva allt förnuftigt tänkande, att, underbart att säga, tvänne lagstiftare föreslå att understödja en lag medelst lagbrott!

Ett annat exempel på klassfördomarnas inflytande hafva vi i det ogillande som förspordes, när mr Cowan afskedades, derföre att han afrättat de Kooka-rebeller, som gifvit sig fångna. Indiska regeringen, som efter att hafva undersökt de närmare omständigheterna fann att aflifvandet af en mängd menniskor utan lagliga former och emot order icke kunde försvaras på grund af någon tvingande fara, ville icke längre använda den officer, som begått ett så häpnadsväckande dåd och förflyttade den förman, som godkänt dådet, till en annan provins. Icke just något öfverdrifvet straff, kunde man tycka. Ja, man kunde till och med påstå, att här visades en öfverdrifven mildhet, då den skyldige icke drabbades af större lidande, än det som drabbar en arbetare, hvilken icke ordentligt utför sitt arbete. Men märk nu huru detta uppfattades af en person, i hvars ord den herrskande klassens fördomar, förstärkta genom lifvet i Indien, gifva sig luft. I ett bref, publiceradt i *Times* för den 15 maj 1872, skrifver aflidne Sir Donald M'Leod om detta afskedande och denna förflyttning.

»Alla de upplysningar jag erhållit synas bevisa att ett svårt slag gifvits, som förtager all utsigt till ett kraftigt

eller självständigt handlingsätt i framtiden, om händelserna skulle kräfva ett sådant. Hela arméen är häpen och bestört öfver det sätt, hvarpå officerarne blifvit behandlade.»

För att tydligen inse hvilka förvånansvärdt förvända känslor och föreställningar väckas af detta sätt att se handlingar ur klassintressets synpunkt, låtom oss från detta deltagande för mr Cowan vända oss till den hätskhet medlemmar af samma klass i England visa för en man, hvilken dödar en räf, som äter upp hans höns. Här är en notis ur ett nyligen utkommet tidningsnummer:

»I närheten af Penzance har man påträffat fem förgiftade räfvar och det råder följaktligen stor förtrytelse bland jägarne i vestern. En belöning af 20 pund utlofvas åt den, som kan meddela sådana upplysningar, hvilka kunna leda till upptäckande af den, som utlagt giftet.»

Sålunda gillar man ett menniskomord i stor skala, lika fördömdt af religion, rättskänsla och lag, och man klandrar härvid den mildaste bestraffning, under det ett räfmord, begånget till försvar för ens egendom och som icke fördömes hvarken af religion, rättskänsla eller någon annan lag än jagtvännernes, uppväcker en förbittring, som högljudt ropar på eftertrycklig bestraffning.

Jag behöfver icke anföra flere exempel på speciella fall, der klassfördomar förfalska våra åsigter angående samhällsvetenskapliga frågor. De förekomma i alla bordskonversationer och i artiklar, synliga i hvarje partitidning eller fackskrift. De verkningar, hvilka här förtjena mesta uppmärksamheten, äro de allmänna verkningarna — de verkningar som visa sig i de högre och lägre klassernas tänkesätt. Låtom oss betrakta i hvilken hög grad de fördomar, som alstras af deras olika samhällsställning, förvilla arbetsgifvares och arbetstagares föreställningar. Vi vilja först sysselsätta oss med arbetstagarne.

Såsom vi förut visat kunna blotta idéförbindelser, isynnerhet när de åtföljas af sinnesrörelser, inverka på våra föreställningar icke blott utan skäl, utan tvärt emot alla skäl — såsom när vi till exempel tycka att det ligger någonting i sig självt motbjudande i ett ställe, der vi erfarit många smärtsamma intryck, och någonting i sig självt hänförande i en scen, som står i förening med många forna njutningar. Faran af ett skeft omdöme i sådana fall är störst, när de föremål med hvilka tanken på glädje

eller smärta vanligen förbindas, äro *personer*. En person, som ofta, om än oafsigtligt, varit oss en orsak till glädje, bedömes gynsamt, under det vi ogynsamt bedöma en annan, hvilken ofta, ehuru oafsigtligt, tillfogat oss lidanden. Häraf uppstår, der stridiga intressen inom ett samhälle mötas, en allmän böjelse att tadla *individerne* och göra dem ansvariga för *systemet*.

Detta är förhållandet med de föreställningar de arbetande klasserna bilda sig om dem, hvilka äro deras omedelbara arbetsgifvare, och om dem, hvilka intaga de högre samhällsställningarna. Djupt kännande de bördor de hafva att bära och med rätta hänförande åtskilliga verkliga lidanden till de personer, hvilka köpa deras arbete, och som utöfva det största inflytandet på lagstiftningen, draga såväl fabriks- som jordbruksarbetarne den slutsatsen, att de öfver dem stående, tagna både hvar för sig och tillsammans, äro till karaktären dåliga — själfviska eller tyranniska i en särskildt hög grad. Det faller dem aldrig in att det onda, hvaröfver de klaga, har sin rot i menniskonaturen, sådan den öfver hufvud taget gestaltat sig i vårt tidehvarf. Och likväl, vore det icke för klassfördomarna, skulle de i sina förhandlingar med hvarandra finna bevis i öfverflöd, att de orättvisor, de lida, ingalunda äro större, måhända mindre, än de skulle vara, om de högre samhällsförrättningarna utfördes af personer, utvalda bland dem själfva. Blott det enkla sakförhållandet, hvilket är tämligen kändt, att arbetare, som spara ihop penningar och blifva herrar, icke visa större hänsyn än vanligt för dem de använda i sitt arbete, utan snarare mindre, borde ensamt öfvertyga dem om detta. På alla håll förekomma vitnesmål, som föra samma talan. Må de undersöka lifvet i hvarje kök, der det finnes flere tjenare, och de skola finna trätor om högsta makten, de yngre tyranniserade och tvungna att göra flere sysslor än som höra till deras tjenst, skuld kastad från den ena på den andra och alla de många former af dåligt uppförande som följa af bristande rättskänsla; och ofta är det onda, som uppväxer inom en af dessa små grupper, af djupare betydelse än ett ondt, som genomgår samhället i dess helhet. Hvad som försiggår i verkstäderna vitnar ock på flere sätt om arbetarnes dåliga behandling af hvarandra. Att gömma undan verktygen och skämma bort arbetet för dem,

som icke vilja ansluta sig till deras oförnuftiga vanor, äro saker, som bevisa, huru föga den personliga friheten respekteras ibland dem själfva. Och ännu tydligare bevisas detta genom den inre styrelsen af deras yrkesföreningar. Utan att uppehålla oss vid de tillfälliga morden på sådana medlemmar ibland dem, hvilka hålla på sin rätt att få sälja sitt arbete till hvad pris de behaga, eller de talrika våldsamheter och handlingar, beräknade på att injaga fruktan, som begås af strejkande emot dem, som åtaga sig det arbete de öfvergifvit, är det nog att anföra den despotism som utöfvas af yrkesföreningarnas ledare. Dessas dagliga handlingar ådagalägga tydligen, att de styrande makter, arbetarne själfva anordna, pålägga dem lika stor om icke större tunga än de styrande politiska eller sociala makter göra, mot hvilka de höja sina anklagelserop. När kolgrufvearbetaren af ledarne för den association, till hvilken han slutit sig, förbjudes att arbeta mer än tre dagar i veckan; när han begränsas till en viss förtjenst inom denna tidrymd; när han icke vågar af sin arbetsgifvare mottaga ett tillskott för hvarje extra dag han arbetar; när han såsom skäl för sin vägran säger, att han skulle bli olycklig för sina kamrater, att de icke ens skulle vilja tala vid hans hustru — är det tydligt att han och hans kamrater själfva skapat åt sig ett tyranni, värre än de tyrannier, öfver hvilka de klaga. Kunde han se saken utan klassfördom, skulle den skicklige arbetaren, som på en gifven tid kan förrätta mera arbete än hans kamrater, men icke vågar göra det, derföre att han skulle bli behandlad som en »utböling», och som följaktligen icke kan skörda någon större vinst af sin större förmåga, inse, att han på detta sätt långt mera förorättas af sina kamrater än af några parlamentsakter eller kapitalistföreningar. Och han skulle vidare inse, att känslan af rättvisa visserligen icke är större inom hans egen klass, än inom de klasser, hvilka han tror vara så orättvisa.

Samma känsla, som i detta fall förvillar arbetarnes begrepp, hindrar dem ock från att inse, det hvar och en af deras föreningar sträfvar efter en själfvisk vinst på den allmänna arbetarbefolkningens bekostnad. När en association af timmermän eller maskinarbetare i afsigt att uppehålla arbetspriset för vissa medlemmar, uppställer regler, hvilka inskränka antalet af de lärlingar, som få

antagas; när den sålunda i tysthet säger åt hvarje sökande utöfver det gifna antalet, »gå och lär dig på annat håll» — är detta detsamma, som att indirekt säga åt alla andra handtverksföreningar: »Ni må gerna låta nedsätta er aflöning genom att öka ert antal, men vi vilja det icke». Och när de andra handtverkarföreningarna hvar för sig göra på samma sätt, blir den allmänna följden att de associerade arbetarne inom alla grenar säga till de öfvertaliga arbetarsönerne, som söka arbete: »Ingen af oss skall tillåta våra mästare att anställa er». Sålunda visar sig hvarje handtverk i sin ifver för själfuppehållelse hänsynslöst mot andra handtverk och uppoffrar en stor del af den uppväxande generationen af handtverksklassen. Ej heller är det blott på detta sätt hvarje särskild handtverksklass fullföljer sitt intresse till skada för handtverksklassen i allmänhet. Jag afser icke den omständigheten, att när murare strejka de äfven ställa sina handtlangare utan arbete, eller den att kolgrufvearbetarnes strejk tvinga äfven järnverksarbetarne till sysslolöshet; jag menar det förhållandet, att de mått och steg hvarje arbetskår tager för vinnandet af högre aflöning, tagas utan hänsyn till den sanningen, att en i följd häraf sannolikt inträffande prisstegring å den producerade varan är en förlust för alla andra arbetare. Klassfördomarna, i det de nära den tron att frågan i hvarje särskildt fall endast är en fråga emellan arbetsgifvare och arbetstagare eller emellan kapital och arbete, utestänga den sanningen, att äfven alla konsumenters intressen äro inveckla de deri och att det ojämförligt största flertalet konsumenter utgöres af de arbetande klasserna själfva. Om konsumenterne någon gång nämnas, tänker man blott på dem, som tillhöra de förmögnare klasserna, hvilka man tycker väl kunna stå ut med att betala högre pris. Låtom oss höra ett utdrag ur mr George Potter's föredrag vid sista arbetarkongressen i Leeds:

»Konsumenten med den höga civilisation, den utmanande lyx och de otåliga anspråk, som karaktärisera honom i vårt land och i vår tid, är i själfva verket alltid färdig att göra alarm och att utgjuta sin vredes skålar öfver dem, hvilka han blott misstänker för en verksamhetsriktning, som skulle kunna beröfva honom en fjäder ur hans bädd, en krydda från hans bord eller ett kol ur hans

härd; och till olycka för rättvisans gång faller tyngden af hans vrede sällan på kapitalisterne, utan slår oftast förkrossande ned på den ringe arbetaren, hvilken vågat stå på sin rätt och sitt oberoende.»

Af hvilket allt man skulle kunna förmoda, att alla handtverkare, skickliga som oskickliga, alla jordbruksarbetare, alla andra arbetare med alla sina hustrur och barn lefva af luft — att de hvarken behöfva föda eller kläder eller husgeråd eller bostäder; och derföre äro oberörda af förhöjda varupris. Ehuru fullt beredd på klassfördomarnas förvända verkningar, skulle man knappast hafva väntat dem så galna. Man kunde hafva väntat, att det äfven för en blind anhängare af yrkesföreningar borde vara klart, att en arbetsinställelse, som gör kolen en gång till så dyra, inverkar i en relativt liten grad på de tusental rika konsumenter, om hvilka vi nyss talat, men kännes ytterst tryckande för de millioner fattiga konsumenter, för hvilka utgifterna för kolbehofvet om vintern är en allvarsam affär. Man kunde hafva trott att en sanning, självklar i detta fall, äfven skulle erkännas i alla andra — den sanningen, att i fråga om nästan alla industriprodukter det onda som uppkommer genom en prisstegring faller tyngre på det omätligt stora flertal, som arbetar för dagspenning, än på det fåtal, som lefver på medelmåttiga eller stora säkra inkomster.

Vore icke deras omdömen vilseledda af klassfördomar, skulle arbetarne vara mera mottagliga för den sanningen, att bättre former för den industriella organisationen skulle utveckla sig och förkväfva de former, dem de nu betrakta såsom förtryckande, vore sådana bättre former utförbara. Och de skulle inse att outförbarheten beror på de ofullkomligheter, såväl i moraliskt som intellektuelt hänseende, hvilka vidlåda den menskliga naturen på dess nuvarande utvecklingsstadium. Om arbetarne i en affär kunde ingå en sådan förening med en sådan styrelse, att den andel af vinsten, som tillfölle dem såsom arbetare, blefve större än nu, under det att räntan på det använda kapitalet ginge ned, och om de på samma gång kunde sälja sina produkter till billigare pris, än det hvartill samma artiklar kunna säljas efter det nuvarande systemet; skulle tydligen det nuvarande systemet falla. Att så icke sker — att det icke ersättes af sådana bättre industriella organisatio-

ner, innebär, att arbetarnes eller åtminstone de flesta arbetares egen natur icke är duglig dertill. Lyckligtvis börja till en viss utsträckning organisationer af en högre typ varda möjliga: här och hvar hafva uppmuntrande resultat vunnits. Men i allmänhet taget äro massorna hvarken tillräckligt omtänksamma eller tillräckligt samvetsgranna eller tillräckligt intelligenta. Låtom oss undersöka förhållandet.

Att de icke äro tillräckligt omtänksamma, visa de både derigenom att de förslösa den högre aflöningen, när sådan erhålles, och derigenom att de försumma de tillfällen, som erbjuda sig att ingå i fabriksföreningar af modifierad form. När vagnfabriksbolaget i Gloucester bildades, beslöts att reservera ett tusen aktier på 10 pund hvardera för de anstälda arbetarnes räkning; och för att underlätta saken för dem stälde man inbetalningarna på ett pund för aktie hvar tredje månad. Då många af arbetarne förtjenade 2 pund 10 shilling i veckan på en ort, der lefnadskostnaden icke är hög, trodde man att det lätt skulle låta sig göra för dem att taga aktier. Alla omständigheter talade redan från början för denna framgång, som bolaget sedermera vunnit. Disponenten är icke mindre framstående för sin skicklighet att leda större företag än för detta deltagande för arbetsklassen, som föranledde honom att försöka denna metod. Föreståndaren hade sjelf varit arbetare och egde i så hög grad arbetarnes förtroende, att många flyttade med honom från de mellersta grefskapen när bolaget bildades. Han var dessutom af själ och hjärta lifvad för planen och sade mig sjelf att det hade högligen gladt honom, att en affär kunde komma till stånd, hvari de anstälda arbetarne egde ett intresse. Hans och disponentens förhoppningar blefvo emellertid gäckade. Efter ett års förlopp var ännu ingen af de tusen aktierna uttagen och de fördelades nu bland de öfriga aktieegarne. Utan tvifvel hafva i andra fall mera uppmuntrande resultat visat sig; men detta exempel är ett bland de många, hvilka ådagalägga, att de bland arbetarne, hvilka ega tillräcklig omtänksamhet, icke äro nog många att medgifva en omfattande reform af de industriella inrättningarna.

Vidare fordra industriella organisationer af en högre typ, om de skola lyckas, en lifligare känsla för rättvisa,

än som för närvarande i allmänhet gör sig gällande. En närmare samverkan förutsätter ett större ömsesidigt förtroende; och ett sådant är omöjligt utan större aktning för ömsesidiga anspråk. När vi finna att det icke är ovanligt, att medlemmar af sjukhjälpsföreningar fortfarande erhålla understöd, sedan de äro i stånd att arbeta, så att man måste sätta spioner att vakta dem, under det å andra sidan kassaförvaltarne ofta förslösa medlen så att balans uppkommer; kunna vi icke undgå att draga den slutsatsen, att bristande samvetsgrannhet är ett hinder för en verksam förening af arbetarne under enbar själfstyrelse. När vi finna att skickliga arbetare fordra en viss betalning i timmen, emedan »mindre icke räcker för deras nödvändiga behof», under det att mindre skickliga som arbeta under dem erhålla föga mer än hälften så mycket i timmen och afhållas genom stränga regler att komma upp i den skickliga klassen, kunna vi icke finna, att deras moralkänsla står så synnerligen öfver arbetsgifvarnes, att den skulle kunna utlofva någon framgång åt industriella föreningar, öfverlägsna våra nuvarande. Så länge arbetarne tro sig själfva berättigade att förena sig om att icke sälja sitt arbete annat än på vissa vilkor, men anse arbetsgifvarne icke berättigade att förena sig om att icke köpa det annat än på vissa vilkor, visa de en uppfattning af billigheten, ej hög nog att möjliggöra en sådan form för samverkan, som fordrar att hvar och en skall erkänna andras rättigheter lika väl som sina egna. En genomgående missuppfattning af rättvisan, den de alla förråda, vore nog att bringa saken på fall — den missuppfattningen nämligen, att rättvisan skulle fordra en lika fördelning af förtjensten bland alla arbetare, i stället att fordra, såsom hon i verkligheten gör, lika frihet för alla att draga mesta möjliga vinst hvar och en af sin förmåga. Den allmänna politiken inom föreningarna, som sträfvar att hindra de öfverlägsna att förtjena på sin öfverlägsenhet, så att de underlägsna icke måtte lida någon skada, är en politik, som tillämpad på industriföreningar måste göra dem odugliga att täfla med dem, som äro grundade på den principen, att den vunna förtjensten skall stå i förhållande till den utvecklade förmågan.

Sålunda utöfva klassfördomarna på arbetstagarne i allmänhet den verkan, att de förmörka en, äfven i annat

fall ej så lätt insedd sanning, att den nuvarande typen för industriel organisation, likasom den nuvarande typen för politisk organisation, är i det närmaste så god, som den nuvarande menniskonaturen medgifver. Det onda deri är framkalladt genom menniskornas egna ofullkomligheter. Förhållandet mellan husbonde och arbetare måste fördragas, emedan för närvarande intet annat skulle duga ens så bra. Uppfattad från en opartisk ståndpunkt måste den industriella organisation, vi nu se omkring oss, betraktas såsom en, hvars förvaltningskostnader, ehuru icke så stora som de en gång voro, dock ännu äro öfverdrifna. Inom hvarje industrielt företag måste finnas en styrande makt; denna styrande makt, den må vara af hvad natur som helst, måste betalas — hvilket åter innebär ett afdrag från totalvinsten af det reglerade arbetet. Under det nuvarande systemet är den andel af totalvinsten, som afgår till betalande af ledningen, betydlig, och under de bättre system vi förvänta, skall utan tvifvel förvaltningskostnaderna nedgå. Men för närvarande är vårt jämförelsevis dyra system berättigadt såsom varande det enda som går. Förvaltningen är dyr, derföre att de menniskor som skola styras äro bristfälliga. Med aftagande brister skall inträda billigare förvaltning och i följd deraf större vinst.

Må man icke missförstå mig. Den föregående kritiken innebär icke, att arbetarne ej hafva något betryck att öfverklaga, ej heller att arbetarföreningar och strejker ej kunna vara berättigade. Det låter ganska väl säga sig, att då menniskorna i stället att uppäta sina fångna fiender gjorde dem till slafvar, denna förändring var ett steg framåt och att detta slafveri, ehuru i sig själft ett ondt, var ett relativt godt — det mest praktiska för den tiden. Man kan äfven godt påstå, att, då slafveriet gaf vika för en lifegenskap, hvarunder vissa menskliga rättigheter erkändes, denna nya anordning, ehuru abstrakt taget en orättvisa, dock var rättvisare än den gamla och innebar en så stor förbättring, som menniskonaturen då tillät. Vidare kan man ock säga, att då de lifegna ersattes af fria, hvilka arbetade för lön men höllos såsom klass under den strängaste lydnad, detta modifierade förhållande mellan arbetsgifvare och arbetstagare, ehuru dåligt, var så godt som något, det der då kunde införas. Och så-

lunda kan man ock antaga, att ehuru i närvarande tid formen för den industriella förvaltningen medför ett allvarsamt ondt, detta onda, långt mindre än förflutna tiders. är så ringa som menniskonaturen i allmänhet medgifver — att det icke är beroende af någon speciel orättvisa hos de arbetsgifvande klasserna och att det kan botas endast i den mån menniskorna i allmänhet gå framåt. Å andra sidan, om man påstår att yrkesföreningarnas politik och de strejkandes uppförande ådagalägga en lika så stor orättvisa, som den hvilken ådagalägges af de arbetsgifvande klasserna, måste man ock för att vara fullt konsekvent medgifva eller till och med påstå att de fördömliga handlingar, som komma yrkesföreningarna till last, äro de oundvikliga följderna af ett behöfligt självförsvar. Själfviskheten å ena sidan, i det hon gör motstånd mot själfviskheten å den andra, begår oundvikligen synder, beslägtade med dem, hvaröfver hon klagar — kan icke med eftertryck möta en hård behandling, utan att själf begagna hårda medel. Vidare måste man till fullo medgifva, att de olägenheter arbetsklassens föreningar medföra, stora som de äro, dock åtföljas af åtskilliga fördelar och skola hädanefter åtföljas af ännu större — äro ett ondt, som inbegripes i öfvergången till bättre inrättningar.

Min afsigt är här hvarken att fördöma eller rosa arbetstagarnes föreställningar och handlingar i deras förhållanden till arbetsgifvarne; utan blott att helt enkelt påpeka, huru klassfördomarna förfalska arbetarnes omdömen om sociala förhållanden — göra det svårt för arbetarne att inse, att vårt nuvarande industrisystem är en produkt af vår nuvarande menskliga natur och att det endast kan förbättras i den mån menniskonaturen själf förbättras.

De herrskande och arbetsgifvande klasserna ådagalägga lika så starka fördomar af motsatt art. Från deras synpunkt visar sig deras fattigare medborgares uppförande under denna nu pågående kamp alltigenom tadelvärdt. Att de af en strejk erfara ett mer eller mindre svårt obehag är för dem ett tillräckligt bevis, att strejken måste vara någonting orätt. De tycka att det ligger någonting odrägligt i denna själfständighet, som leder till en vägran att arbeta annat än för högre aflöning eller kortare tid. Att de många kunna vara så hänsynslösa för fåtalets välfärd synes dem vara en oförrätt, som icke bör tålas. Ehuru

mr George Potter, såsom ofvan är visadt, har orätt, när han talar om konsumenten, såsom vore han alltid rik, då han i nio fall af tio är fattig, har han rätt, då han skildrar den rike konsumentens förtrytelse, när arbetarne våga vidtaga åtgärder, de der hota att höja priset på nödvändighetsvaror och ytterligare öka kostnaderna för lyxartiklar. Denna känsla, som ofta förråder sig i det enskilda lifvet, gaf sig äfven luft i det offentliga under den sista strejken bland gasverksarbetarne. Man hörde då förslag framställas, att handlingar, hvilka åstadkommo så stor förargelse, borde med våld undertryckas. Och samma anda visade sig i denna lagtolkning, hvilken bragte öfver de skyldige straffet för sammansvärjning i stället för straffet för kontraktsbrott, hvilket var väl förtjent och hade varit fullt tillräckligt.

Detta de arbetsgifvande klassernas åskådningssätt visar sig dagligen i de ständiga klagomålen öfver tjenstfolket. Läs *Den största plågan i lifvet* eller hör på hvarje husmoders jeremiader, och ni skall finna husböndernes och matmödrarnas sinnen så upptagna af deras egna intressen, att föga rum är öfrigt för de mäns och kvinnors hvilka de hafva i sin tjenst. Själfva titeln, *Den största plågan i lifvet*, innebär att det enda lif, som är värdt att tala om, är det som betjenas af tjenare; och der skönjes en total omedvetenhet om, att en bok med samma titel, skrifven af en tjenare öfver husbönder och matmödrar, skulle vara uppfyld med lika stränga klagomål och ännu allvarsammare beskyllningar. Man utbreder sig öfver tjenarnes tilltagande oberoende såsom en högst beklaglig förändring. Man vill icke erkänna att detta tilltagande oberoende innebär ett ökadt välstånd hos de klasser, ur hvilka tjenarne utgå, och att detta flertalets förbättrade vilkor är ett godt, långt öfvervägande det onda, som härigenom kan drabba ett fåtal. Man inser icke, att om tjenarne, då efterfrågan är stor och de hafva lätt att få platser, ej längre vilja underkasta sig sådana inskränkningar, t. ex. i fråga om klädsel, som i forna tider, denna förändring är ett moment i utvecklingen till ett samhällsskick, hvilket, om det än skenbart förefaller mindre lämpligt för de små herrskande klasserna, dock innebär ett höjande af de stora beherrskade klasserna.

Den känsla de rika ådagalägga i sina tankar om och sitt umgänge med de fattiga är i själfva verket blott en mildare form af den känsla, som gjorde sig gällande hos slafegarne. I äldre tider behandlades de lifegna såsom voro de till endast för sina egares nytta; och ända ned till närvarande tid har den genomgående tron inom de utvaldas leder (visserligen icke uttalad, men tydligt nog underförstådd) varit denna, att de utvaldas bekvämlighet bör komma i första rummet och massornas välfärd endast i det andra. Likasom en fornengelsk *than* skulle hafva häpnat, om någon sagt honom, att hans enda berättigande att lefva såsom egare af trälar, var den omständigheten att hans trälar åtnjöto en mera tryggad och bättre tillvaro, än de skulle hafva gjort, om de icke varit hans egendom; så skall det ock nu öfverraska de herrskande klasserna att höra, det deras enda laggilda skäl för sin tillvaro är detta, att de i sin egenskap af styresmän göra folkets tillvaro öfver hufvud taget mera tillfredsställande, än den eljest skulle vara. Och dock, om man bortser från alla klassfördomar, är detta en oomtvistelig sanning Från moralens synpunkt sedt, har det aldrig funnits någo berättigande för de mångas underkastelse under de få annat än att det befordrat de mångas bästa; och i närvarande tid är befrämjandet af mängdens välfärd det enda, som kan försvara hvad som ännu återstår af klass-subordination. Den nu rådande föreställningen i detta fall måste en gång helt och hållet ge vika för en annan. Likasom den gamla teorien för statsstyrelsen undergått en sådan omgestaltning, att regeringen i stället att vara egare af nationen kommit att betraktas såsom nationens tjenare, så måste ock den gamla teorien för den industriella och sociala förvaltningen undergå en omgestaltning, som skall komma de ledande klasserna att inse, allt under det de ärligt fullfölja sina egna intressen, att dessa intressen äro underordnade de massors, hvilkas arbeten de leda.

Under det att fördomarna göra det svårt för herrskare och husbönder att fatta detta, hafva de ock i följd af dem svårt att fatta, det en aftagande klassmakt och en aftagande klass-skilnad skall kunna åtföljas af en förbättring icke blott i de styrda klassernas lefnadsförhållanden, utan äfven i de styrande klassernas. De känslor och föreställningar, som äro egendomliga för den bestående samhälls-

organisationen, hindra de rika att inse, hvilka vedervärdigheter, bekymmer och missräkningar indirekt tillskyndas dem genom detta sociala system, som så skenbarligen synes leda till deras gagn. Dock, om de ville betrakta förflutna tider, skulle de finna starka skäl att misstänka någonting dylikt. Feodalbaronen kunde aldrig föreställa sig möjligheten af sociala inrättningar, de der kunde tjena honom bättre än de han med sådan ihärdighet upprätthöll, ej heller kunde han i dem se orsakerna till sin vantrefnad och sina många lidanden. Hade man sagt honom, att en adelsman kunde lefva långt lyckligare utan ett slott med vallgrafvar, torn, hemliga gångar och fängelsehålor; att han kunde lefva säkrare utan vindbrygga och fällgaller, väpnade tjenare och skildtvakter; att han kunde löpa mindre fara utan vasaller eller besoldade legoknektar; att han kunde vara rikare utan att ega en enda träl — skulle han hafva ansett ett sådant påstående gränsande till vanvett. Det skulle hafva varit gagnlöst att påstå att denna *régime*, som syntes så gynsam för honom, medförde i släptåg vedervärdigheter af alla slag — beständiga fejder med grannarne, öppna anfall, öfverrumplingar, trohetsbrott, hämd af likar och förräderi af underordnade; det oafbrutna bärandet af vapen och rustning, ständiga trätor mellan tjenarne och tvister bland vasallerne, en grof och enformig föda, produkt af ett tryckt jordbruk, en vantrefnad inom hus, sådan som ingen nutidens tjenare skulle fördraga, en krafternas nötning och slitning, ledande till en jämförelsevis tidig död, der icke lifvet våldsamt ändades i strid eller genom mord. Dock hvad den tidens klassfördomar hindrade honom att se, står klart nog för hans moderne representant. Nutidens lord vet att han befinner sig bättre utan försvarsanstalter, följe och trälar, än hans föregångare befann sig med dem. Hans landthus är ett tryggare försvar än det befästa medeltidstornet, och han är säkrare bland sina obeväpnade tjenare, än feodalherren var, omgifven af sin beväpnade vakt; det är mindre farligt för honom att gå omkring vapenlös, än det var för den pansarklädde riddaren, beväpnad med lans och svärd. Om han icke har några vasaller, som strida på hans befallning, har han ej heller någon länsherre, som kan kalla honom att offra sitt lif i en tvist, som icke är hans. Ehuru han icke kan tvinga någon att arbeta, skördar han ofantligt

större rikedomar af det fria arbetet, än de lifegnes arbete inbringade deras egare, och i samma mån han förlorat den omedelbara makten öfver arbetarne, har ett industrielt system uppvuxit, som förser honom med en mångfald af bekvämligheter och lyxartiklar, aldrig anade af honom, som egde arbetare beroende af sitt godtfinnande.

Kunna vi då icke antaga, att på samma sätt som de herrskande klasserna i gamla tider af sina med dåvarande samhällsskick förbundna känslor och föreställningar hindrades att se, huru mycket ondt detta samhällsskick bragte öfver dem och huru långt bättre ett sådant socialt tillstånd vore äfven för dem, der deras makt inskränktes, så hindras ock de herrskande klasserna i våra dagar att se, huru de bestående formerna för klass-subordinationen återverka till deras egen skada och huru mycket lyckligare deras framtida representanter torde komma att känna sig i en mindre framstående samhällsställning? Ehuru de förra tillfälligtvis erkänna att ett visst indirekt ondt vidlåder deras öfverhöghet, inse de icke att detta indirekta onda genom en fortsatt tillväxt varder ett straff, som deras öfverhöghet drager öfver dem. Ehuru de upprepa den utnötta frasen att förnöjsamhet icke kan köpas genom rikedomar, mäkta de dock icke draga den slutsatsen, att det måste ligga någonting orätt i ett system, som sålunda gäckar dem. Man hör då och då medgifvas, att rikedomen är en tung börda, och en rik lords lif skildras såsom snarlikt en sakförares genom vidden af hans affärer. Man märker bland dem, hvilka genom sina stora tillgångar och talrika egendomar äro i stånd att mångdubbla sina njutningsmedel, att hvarje nytt medel blir dem en källa till ytterligare besvär och oro. Vidare om man lägger tillsammans alla öppna bekännelser och tysta medgifvanden, skall man finna att, afsedt från dessa bekymmer och denna oro, det lif rikedomar och utmärkelser medföra icke är tillfredsställande — dess insida skiljer sig omätligt från utsidan. I uppriktiga ögonblick klaga äfven *de* öfver »den sociala trampkvarnen», hvilka icke dessmindre anse sig förpligtade att underhålla dess enformiga gång. Såsom hvar och en kan se, är det fashionabla lifvet icke ett lif, der man är lycklig, utan der man spelar rollen af lycklig, och dock draga icke de, som lefva detta lif, denna själfklara slutsats.

För en utanför stående betraktare är det klart, att midt ibland de fördelar de styrande klasserna i våra dagar vinna af den nuvarande samhällsorganisationen uppträder det onda under många förklädnader; och att denna oförskylda rikedom, som möjliggör ett sysslolöst lif, medför missnöje i stället för den väntade tillfredsställelsen. Likasom under feodaltiden de många försvarsanstalterna voro följeslagare till ett samhällsskick, hvilket alstrade en mer än motvägande fara, så står ock nu den öfverdrifna tillgången på njutningsmedel för de rika i förbund med ett samhällsskick, som i obelåtenheten framkallar dess motvigt. Den njutning som förvärfvas af dem, hvilka göra jägtandet efter njutningar till ett yrke, sjunker ned till ett minimum; under det att bekymren, tröttheten, oron, afundsjukan och gäckade förhoppningar växa till ett maximum.

Att detta är ett oundvikligt resultat, kan hvar och en finna, som vill studera sakens psykologiska sida. Den som jägtar efter nöjen förfelar sitt lif af det skäl, att han låter en stor del af sin menskliga natur ligga ouppodlad, han går miste om den tillfredsställelse, som vinnes genom en framgångsrik verksamhet, och han saknar det lugna medvetandet af att hafva bidragit till andras välfärd. Egoistiska njutningar, oafbrutet fullföljda, väcka afsmak, derföre att begäret efter dem tillfredsställes på långt kortare tid, än den vi disponera i vaket tillstånd, och stunder återstå, hvilka antingen varda tomma på innehåll eller förspilda på sträfvanden efter njutningar, sedan begäret upphört. De väcka afsmak äfven genom saknaden af denna lifliga kontrast, som uppstår, när en hälft af lifvet egnas åt arbete. Dessa negativa orsaker till missbelåtenhet stå i förening med den förut angifna positiva — frånvaron af denna tillfredsställelse, som vinnes genom ett lyckadt företag. En af de kraftigaste och varaktigaste njutningarna är känslan af personligt värde, städse framträdande för medvetandet under en dugande verksamhet; och ett fåfängt lif ser sina förhoppningar gäckade till en del just genom saknaden af denna känsla. Ändtligen medför den häri inbegripna försummelsen af en själfuppoffrande verksamhet eller en, hvarom man känner att den på ett eller annat sätt kan vara gagnande för andra, ett beslägtadt ondt — saknaden af vissa positiva

njutningar af hög ordning, icke lätt uttömda och ett ytterligare nedsjunkande till egoistiska njutningar, framkallande ytterligare mättnad. Och alla dessa förhållanden med åtföljande förslappning och olust kunna vi spåra tillbaka till en samhällsorganisation, under hvilken de herrskande klasserna draga till sig en andel af arbetsvinsten, tillräcklig att möjliggöra hopade förmögenheter till underhåll af onyttiga afkomlingar.

Under det att denna de rikas fördomsfulla kärlek till dessa inrättningar, hvilka skenbart befordra deras trefnad och njutningar, hindrar dem att uppfatta de indirekta straff dessa skenbara fördelar draga öfver dem, hindras de ock derigenom att fatta, att det ligger någonting lågt i att blott vara en onyttig konsument af hvad andra producera. Tvärtom råder ännu, ehuru betydligt försvagad, den tron, att det är en heder att göra ingenting annat än söka njutningar, och att det är jämförelsevis förnedrande att genom ett arbetsamt lif förskaffa andra medel dertill. I detta såsom i andra fall lämpa vi vår tillfälliga måttstock för hedern efter vårt tillfälliga utvecklingsstadium, och våra deraf beroende känslor och föreställningar utestänga tanken på ett sakernas tillstånd, då hvad som nu beundras skall komma att gälla som en vanära.

Dock behöfva vi blott underhjälpa inbillningskraften genom att studera andra tidehvarf och andra samhällen af för oss främmande natur, för att åtminstone inse möjligheten häraf. Om vi jämföra föreställningssättet hos fidjierne, bland hvilka en mans högsta äregirighet är att varda erkänd som mördare, med föreställningssättet bland civiliserade raser, hvilka med fasa rygga tillbaka för en mördare, hafva vi ett oomtvisteligt bevis derpå, att menniskor under *ett* samhällsskede berömma sig af egenskaper och gerningar, hvilka under andra betraktas med den djupaste afsky. Då vi se detta kunna vi draga den slutsatsen, att på samma sätt som dessa fidjier, hvilka anse mord för en heder, af oss betraktas med förvåning; så torde ock de, hvilka i våra dagar berömma sig af att konsumera mycket och producera intet och som föga fråga efter sitt samhälles välbefinnande, så länge det blott förser dem med goda middagar, mjuka bäddar och angenäma promenadplatser, varda betraktade med förvåning af kom-

mande tiders menniskor, hvilka skola lefva under högre samhällsformer.

Ja, vi kunna inse icke blott möjligheten utan äfven sannolikheten af en sådan tänkesättets vexling. Märkom först det ännu rådande föreställningssättet i Kina, der äran att göra intet, högre uppburen än här, förmår de rika att låta sina naglar växa så långa, att de måste bindas till, för att icke vara i vägen, och förmår damerna att underkasta sig en långvarig tortyr, på det deras sammanpressade fötter måtte ådagalägga deras oduglighet till arbete. Må vi dernäst komma ihåg, att det under förgångna generationer både här och på kontinenten bland de högre klasserna var en strängt fasthållen trosartikel, att i handelsyrket låg någonting förnedrande. Men nu deremot se vi huru medlemmar af den jordegande klassen vända sig till affärslifvet och till och med pärers söner blifva yrkesidkare och köpmän; och bland de rika se vi nu den känslan vakna, att äfven de hafva pligter att uppfylla mot det allmänna och att ett rent sysslolöst lif äfven bland dem är tadelvärdt. Tydligen hafva vi då skäl för den förmodan, att samtidigt med utvecklingen till en styrande organisation, högre än den nuvarande, äfven en annan uppfattning af äran i den riktning vi angifvit skall göra sig gällande. Det skall varda ett ämne till förundran, huru det någonsin kunnat gifvas menniskor, som funnit det berömvärdt att njuta utan att arbeta och på deras bekostnad, som arbetade utan att njuta.

Nog har blifvit sagdt för att visa, huru klassfördomarna lägga ett ytterligare hinder i vägen för den samhällsvetenskapliga spekulationen. Hos medborgaren både såsom medlem af en hufvudafdelning af sitt samfund och såsom medlem af en underafdelning uppstå med dessa förhållanden öfverensstämmande känslor och föreställningar, hvilka oundvikligen inverka på hans uppfattning af offentliga angelägenheter och på hans begrepp i fråga om såväl det förflutna, som det närvarande och framtiden.

De styrda klassernas medlemmar hindras i följd af det mer eller mindre stridiga förhållande, hvari de stå till de styrande, att inse behofvet och nyttan af denna organisation, som synes dem en orsak till deras bekymmer. Af samma skäl kunna de ej heller inse behofvet och nyttan af forna tiders ännu hårdare former för indu-

striens reglering, och de kunna derföre lika litet fatta den sanningen, att en förbättrad organisation i framtiden endast kan komma till stånd medelst en förbättring af deras egen menskliga natur. Å andra sidan äro medlemmarne af de styrande klasserna till en del förblindade i fråga om den sanningen, att de arbetande klassernas brister äro brister hos naturer, lika deras egna, endast försatta under andra förhållanden, och att det nuvarande systemet kan försvaras icke för dess bekvämlighet för dem sjelfva, utan såsom varande det bästa nu utförbara för samfundet i dess helhet. De äro äfven delvis förblindade med afseende på forna samhällsinrättningars lyten och deras vrånghet, hvilka under förgångna tiders samhällsskick utöfvade klassväldet mindre skonsamt, än det nu utöfvas, på samma gång de hafva svårt att inse, att den nuvarande samhällsordningen i likhet med sina föregångare endast är öfvergående och att framtidens styrande klasser med mindre makt skola åtnjuta en större lycka.

Till olycka för samhällsvetenskapen äro klassfördomar i likhet med patriotismens till en viss grad nödvändiga för samhällets bestånd, och äfven om dem gäller att man ofta förledes att omfatta en motsatt ytterlighet vid försöket att undandraga sig deras inflytande. Derföre måste vi äfven i detta fall antaga, att de hinder dessa fördomar lägga i vägen för väl afvägda slutsatser endast kunna minskas i den mån samhällsutvecklingen fortgår.

Elfte Kapitlet.

Politiska fördomar.

Hvarje dag inträffa händelser, de der visa politikern, hvilka händelser nästa dag sannolikt skall medföra, under det de tillika tjena såsom material åt forskaren inom samhällsvetenskapen. Man kan knappast läsa en tidning utan att finna ett faktum, hvilket jämte sin omedelbara

betydelse för parti-taktiken äfven eger en betydelse af värde för samhällsläran. Sålunda förser mig just under det jag skrifver om politiska fördomar en irländsk tidning med ett ypperligt exempel. Talande om det sista ministeriella nederlaget yttrar *Nation:*

»Mr Gladstone och hans ministér äro störtade från makten och det ovärdiga försöket att med fulla händer utså religionslöshetens och otrons säd i Irland har med åskviggens kraft återslungats på sina upphofsmän. De män, hvilka så länge kittlat Irlands öra med gyllene löften, som gäckat oss med skenreformer, som förolämpat oss med ofruktbara medgifvanden, som schackrat med detta lands oförrätter blott för att förstora dem och som med fagra ord på läpparna uttrampat de sista spåren af landets frihet, de äro i dag ett slaget och utstött parti.»

Denna känsloutgjutelse kan betraktas antingen speciel såsom en förklaring, huru »nationalisterne» sannolikt komma att uppträda i en omedelbar framtid, eller allmännare såsom framställande ett drag af irländarnes karaktär, egnadt att rättfärdiga mr Froude's hårda dom om deras forna uppförande; eller kan man med hänsyn till vårt närvarande ämne betrakta den i dess största allmänhet såsom ett slående exempel på de politiska fördomarnas förmåga att förvränga menniskors omdömen.

När vi betänka att alla mer eller mindre låta sig påverkas af detta inflytande vid bedömandet af sina motståndares handlingar och åsigter, kunna vi fatta, hvilket omätligt hinder partipolitiken uppställer i samhällsvetenskapens väg. Jag menar icke blott det, att den, såsom vi alla veta, ofta bestämmer meningarna rörande de brännande frågorna för dagen, såsom vi se i dessa fall, då en åtgärd, föreslagen af de liberala, förkastas af de konservativa, men gillas, såsnart den föreslås af dem sjelfva; jag syftar på det långt vigtigare inflytande denna politik utöfvar på menniskors uppfattning af det förflutna och framtiden och i följd deraf på deras uppfattning af samhällslifvet i allmänhet. De politiska känslor af förkärlek eller motvilja, som alstras genom partistrider rörande uppehållandet af den ena eller andra institutionen, utvidga sig till förkärlek eller motvilja för beslägtade institutioner hos främmande folk, förgångna eller lefvande, hvaraf uppstår en böjelse att antaga eller förkasta gynsamma eller

ogynsamma vitnesbörd angående dessa institutioner. Den väl bekanta motsatsen emellan de taflor *tory'n* Mitford och *radikalen* Grote framstält öfver den ateniensiska demokratien är ett exempel, hvartill många motstycken kunna framdragas. Såsom ett bevis på de politiska fördomarnas förderfliga verkningar kan jag icke göra någonting bättre än anföra några tankar ur mr Froude's föreläsning öfver »Den vetenskapliga metoden, tillämpad på historien.»

»Thukydides skref för att framhålla demokratiens laster; Tacitus, Cæsarernes häfdatecknare, för att lägga i dagen kejsarväldets förhatlighet.»

»Läs Macaulays skildring af de fattigas tillstånd i England för ett eller par århundraden sedan, och det skall förundra er, huru de alls kunde lefva. Läs Cobbet och jag kan till och med säga Hallam, och ni skall förvåna er öfver, huru de kunna uthärda motsatsen mellan sin forna lycka och sitt nuvarande elände.»

»En katolsk prelat i Irland berättade mig en gång att han bestämdt visste, att två millioner menniskor, män, kvinnor och barn hade dött under den stora hungersnöden 1846. Jag frågade honom, om han icke inberäknade dem, som hade emigrerat. Han upprepade, att utan afseende på emigrationen två millioner verkligen afgått med döden; och tillade, vi kunna försäkra att hvart enda ett af dessa dödsfall kommer engelska regeringen till last! Jag omtalade detta för en framstående jurist i Dublin, en protestant. Hans ögon ljusnade. Han svarade: 'Sade han verkligen två millioner — gjorde han det? Det var icke tusen, som dogo — icke fem hundra.' För så vidt man kan döma efter en jämförelse mellan mantalslängderna 1841 och 1851 samt tabellerna öfver emigrationen, hvilka äro förda med sorgfällighet, och sedan afdrag blifvit gjordt för den naturliga folkökningen, är det verkliga antalet omkring tvåhundra tusen.»

Flere exempel i denna punkt äro öfverflödiga. Att man, om man känner deras politiska färg, kan förutsäga de olika partitidningarnas omdömen om hvarje ministeriel handling äfvensom de motsatta meningar, som yttras af talare och applåderas af möten angående en och samma åtgärd, är ett faktum, från hvilket hvar och en kan draga den slutsatsen, att partipolitikerns känslor måste undergå

en betydlig förändring, innan han kan komma till en ens närmelsevis sann uppfattning af det förflutnas händelser eller draga riktiga slutsatser i fråga om framtiden.

I stället att uppehålla mig vid denna sanning, vill jag här fästa uppmärksamheten på några beslägtade sanningar, hvilka äro mindre i ögonen fallande. Utom dessa slag af politiska fördomar, hvilka angifvas genom namnen på de politiska partierna, gifves det vissa andra, hvilka gå utöfver gränsen för partiintressena. Jag har redan förut i kapitlet om »Subjektiva svårigheter, beroende på känslorna» afhandlat den känsla, som framkallar dem — den som har afseende på den styrande makten. Till hvad der sades om denna känslas allmänna inflytande på den samhällsvetenskapliga forskningen är det nödigt att bifoga några ord om dess speciella verkningar. Och låtom oss då först betrakta en vanlig villfarelse i menniskors omdömen om menskliga angelägenheter, hvilken genomgår de olika villfarelser, som alstras af politiska fördomar.

Resultaten motsvara medlen — se här det tysta antagande, som ligger till grund för många misstag inom så väl det enskilda som det offentliga lifvet. Hvar och en erfar inom det enskilda lifvet det falska i detta antagande, men fortfar ändock att handla, såsom hade han icke erfarit det. Betraktom ett ögonblick från denna nya synpunkt en alldaglig erfarenhet, hvarom vi nyligen talat.

»Huru lycklig skall jag icke bli», tänker barnet, »när jag blir så gammal som min store bror och får alla de många saker, som han nu inte vill låta mig ha.» »Huru lycklig», tänker den store brodern, »skall jag icke bli, när jag, liksom min far, får ett eget hus och får göra hvad jag vill.» »Huru lycklig jag skall bli», tänker fadern, »när jag lyckats i mitt närvarande företag och får stora inkomster, ett landthus, vagnar, hästar och en högre samhällsställning.» Och dock medför icke egandet af de mycket efterlängtade sakerna på något stadium den väntade lyckan, men medföra i stället många ledsamheter.

Ett godt exempel på det oriktiga i den satsen att resultaten motsvara de använda medlen hafva vi i antalet tjenare i ett hus. Det är en naturlig slutsats, att om en tjenare gör så och så mycket, skola två göra dubbelt o. s. v. Men när man pröfvar denna det såkallade sunda förnuftets teori i praktiken, varda resultaten helt annorlunda. Ej

nog med att summan af det utförda arbetet icke stiger i proportion till antalet tjenare, utan hon minskas tvärtom ganska ofta: färre tjenare förrätta mera arbete och göra det bättre.

Betraktom åter förhållandet emellan böcker och lärdom. Det naturliga antagandet vore, att den, som har stora förråd att tillgå, hvarur lärdom kan hämtas, borde ock bli lärd. Och dock är det ytterst vanligt, att när en person börjar samla mycket böcker, upphör han att draga synnerlig nytta af dem. Hans hyllor fyllas med böcker och hans hjärna med fakta i omvänd proportion. Det är en alldaglig anmärkning, att de som utmärkt sig för lärdom ofta varit de, som haft största svårigheten att förskaffa sig böcker. Äfven här stå icke resultaten i proportion till medlen.

Likaså om vi gå ett steg längre i samma riktning — om vi icke tänka på böcker såsom undervisningsmedel utan på undervisning såsom en ledning i lifvets förhållanden. Finna vi att beloppet af insigt kan mätas efter beloppet af förvärfvade kunskaper? Kunna vi sluta till beloppet af med vårt medvetande införlifvade grundsanningar efter massan af de samlade fakta, hvilka tjena såsom medel till deras införlifvande? Ingalunda. Visdom och undervisning gå icke hand i hand. Ehuru man måste ega fakta, för att kunna uppställa allmänna principer, varder dock ett öfverdrifvet hopande af oordnade fakta ett hinder för denna tankeverksamhet. Om en persons kunskaper icke äro ordnade — ju flere kunskaper, ju större oreda i tanken. Om kunskaper icke omgestaltas till förmåga — ju större deras massa, ju mödosammare skall anden stappla fram under deras börda, fängslad i stället för understödd genom deras förvärfvande. Man kan studera, så att man blir en verklig Daniel Lambert i lärdom, men ändock förblifva totalt oduglig både för sig själf och andra. I detta fall stå således ej heller resultaten i proportion till medlen.

Det förhåller sig på samma sätt med uppfostran och de anstalter, som äro inrättade för detta ändamål. Tagom till exempel språkets behandling. Hvarje gosse, hvars fader har råd att gifva honom en »bättre» uppfostran, öfvas från sina tidigaste år i grammatiken, i att resolvera och att upptäcka språkfel. Efter sin skolgång, hvarunder han

nästan uteslutande sysselsättes med ord, deras betydelser och rätta användning, genomgår han ett universitet, hvarest hans uppmärksamhet fortfarande till en stor del, ofta hufvudsakligast riktas på språklig bildning — och mönster såväl i fråga om prosaisk som poetisk stil ligga dagligen för hans ögon. Detta om förberedelsen, nu till tillämpningen. Det är en känd sak att kommentatorer öfver klassikerne äro bland dem, som skrifva den slarfvigaste engelskan. Läsare af *Punch* torde påminna sig, huru man för några år sedan skrattade åt några citat ur ett bref, som rektorn och föreståndaren vid Eton hade publicerat. Nyligen har föreståndaren för Winchester, fullkomligt omedveten om sina stora bockar, gifvit oss ett prof på den engelska ett långvarigt språkstudium kan åstadkomma. Och om vi från dessa lärare, hvilka i literärt hänseende äro att anse som utvalda bland de utvalda, vända oss till på annat sätt utvalda män, för det mesta ur samma högt bildade klass, män, luttrade i Underhuset och åter luttrade i ministèren, svikas vi på nytt i våra förhoppningar. Likasom under förra generationen trontalen, uppsatta af personer, hvilka genomgått en sådan grundlig kurs i ordens användning, erbjödo en engelsk grammatika exempel på fel, som borde undvikas, så skulle man ock i våra dagar för ett arbete öfver stilen ur dessa dokument, dem vår regering årligen framlägger för hela verldens ögon, kunna hemta varnande exempel på oreda, ologiskhet och pleonasmer.

Detta antagande, som vi äro så böjda för, finna vi alltså ingenstädes bekräftadt. Verkningarnas summa svarar icke mot medlens; och samma sanning gäller från en mekanisk apparat ända upp till ett uppfostringssystem eller en samhällsinrättning. Låt en bonde se en ny maskin, och han skall beundra den i samma mån den är sammansatt; lyssna till en skicklig mekanikers kritik, och ni skall finna, att han från den invecklade sammansättningen sluter till dess sannolika oduglighet. Icke inveckling, utan förenkling är hans mål; ty han vet att hvarje nytt hjul och hvarje ny häfstång medför en tröghet och en friktion, som måste öfvervinnas, och tillfälliga rubbningar, som måste rättas. Det är så öfverallt. Ända till en viss gräns äro hjälpmedel nödvändiga för resultat; men utöfver denna gräns aftaga resultaten i mån som hjälpmedlen ökas.

Denna öfverdrifna tro på hjälpmedel i förening med medborgares allmänna böjelse för styrande makter befordrar hopandet af en mängd lagar. Hon alstrar den föreställningen att ett samhälle förbättras, ju mera dess verksamhet på alla håll regleras af konstlade inrättningar. Och den verkan hon utöfvar på den samhällsvetenskapliga spekulationen är denna, att lagarnas nytta öfverdrifves och deras skadliga verkningar förbises.

Med ett så omätligt inveckladt aggregat att arbeta på som ett samhälle, frambringar en lag sällan, om någonsin, så stor direkt verkan, som man väntade, men deremot utan undantag många och stora indirekta verkningar, dem man icke hade väntat. Samma förhållande gäller om grundlagsförändringar; hvarom de båda förändringarna i sammansättningen af vårt underhus bära vitne. Både de som talade för och de som motsatte sig den första reformbillen antogo, att medelklasserna skulle välja många ur sitt eget stånd till representanter. Man misstog sig å båda sidor. Underhusets klasskaraktär förblef i det närmaste densamma som förut. Emellertid, under det det omedelbara och speciella resultat man afsett uteblef, visade sig andra långt aflägsna och af ingen anade, allmänna resultat. Så äfven vid den senaste förändringen. Vi hörde vältaliga varningar, att delegerade ur arbetsklassen skulle öfversvämma Underhuset, och alla väntade åtminstone att i alla händelser här och der arbetare skulle väljas. Man bedrog sig åter. Den märkliga förändring man åsyftade har ej inträffat; men detta oaktadt har känslan af större ansvarsskyldighet utöfvat ett märkligt inflytande på regeringens verksamhet. Det är så alltid. Ingen profetia är säkrare än den, att de resultat man väntar af en lag i betydlig grad tillsammans öfverträffas af resultat, dem man icke förutsett. Äfven enkla fysiska processer leda oss till denna slutsats. Se här ett exempel.

Ni ser att denna smidda järnplåt icke är fullkomligt jämn: den står upp litet här emot venstra kanten, har en skefhet, som vi säga. Huru skola vi jämna den? Tydligen, svarar ni, genom att slå ned den del, som står upp. Godt, här har jag en hammare och jag ger plåten ett slag, som ni säger. Hårdare säger ni. Ännu ingen verkan. Ett slag till? Godt, der är ett, ett till och ännu ett. Skefheten är kvar, som ni ser: felet är lika stort som förut

— större till och med. Men detta är icke allt. Betrakta den vridning plåten fått nära motsatta kanten. Der han var jämn förut är han nu böjd. Ett vackert fuskverk. I stället att bota det ursprungliga felet, hafva vi skapat ett nytt. Om vi hade frågat en handtverkare öfvad i planhamring, skulle han hafva sagt oss, att intet godt kunde vinnas, endast skada, genom att slå på den uppstående delen. Han skulle hafva lärt oss att rikta hammarslagen på åtskilliga andra punkter och med olika afpassad styrka, sålunda icke anfallande det onda direkt, utan på omvägar. Den erforderliga processen var mindre enkel än vi tänkte. Icke ens en metallplåt kan behandlas efter dessa sundtförnufts-metoder, till hvilka vi hysa så stort förtroende. Hvad skola vi då säga om ett samhälle? »Tror ni jag är lättare att spela på än en pipa?» frågar Hamlet. Är menskligheten lättare att rätta än en jernplåt?

Jag betviflar icke att många, hvilka icke lyckats inse den sanningen att i samma mån ett aggregat är kompliceradt, i samma mån blifva verkningarna af en tillfällig kraft mångsidiga, svåra att urskilja och oberäkneliga, och att derföre ett samhälle af alla slags aggregat är det minst mottagliga för afsigtliga inflytelser, men icke för oafsigtliga — att, säger jag, många på en sådan ståndpunkt skola begära bevis för detta påstående. Svaret vore måhända lättare att gifva, om bevisen vore mindre talrika. De äro så alldagliga, att de skenbarligen förlorat sin betydelse, på samma sätt som beständigt upprepade helsningar och böner. Bevis lemna inledningarna till nästan alla parlamentsakter; och i alla komité-berättelser förekomma de under åtskilliga former. Här skall jag blott anföra ett exempel, af hvilket vissa raska entusiaster i våra dagar kunde hemta lärdom, om de voro mottagliga derför. Jag menar åtgärderna för dryckenskapslastens hämmande.

Utan att uppehålla mig vid resultaten af *Maine-lagen*, hvilken, såsom jag fått veta af en person, hvars egen erfarenhet bestyrkte de gängse påståendena, hindrar resande att få ett stimulerande medel, hvaraf de ofta äro i trängande behof, men icke hindrar de på platsen boende från ett hemligt superi; utan att uppehålla mig vid de stränga mått och steg, hvilka vidtogos i Skottland år 1617 »för att hindra den låga och afskyvärda dryckenskaps-

lastens dagliga tillväxt», men som tydligen icke frambragte åsyftad verkan — vill jag inskränka mig till licens-akten af år 1734, utgifven för att genom inskränkningar i utskänkningsrätten minska försäljningen af spritdrycker, förnämligast bränvin.

»Inom några månader efter dess utgifvande, berättar oss Tindal, funno accis-uppbördsmännen själfva det omöjliga eller okloka uti att tillämpa den i dess fulla stränghet . . . . . Smollet, som i så bjärta färger tecknat det sakernas tillstånd, hvilket denna akt var afsedd att bota, har i lika starka färger målat densammas förderfliga verkningar: 'Befolkningen', skrifver han, 'bröt snart alla skrankor. Utan att någon utskänkningsrätt erhölls eller någon skatt erlades, fortfor man att sälja bränvin i alla gathörn, angifvare afskräcktes genom folkets hotelser och fredsdomarne försummade antingen af liknöjdhet eller i följd af mutor att sätta lagen i verkställighet.' I själfva verket 'visade det sig', tillägger han, 'att förbrukningen af bränvin betydligen ökats för hvart år sedan denna dryga beskattning pålades.»

När år 1743 akten upphäfdes, visade sig under debatterna att —

»Mängden af i England tillverkadt bränvin, hvilken år 1684, då denna industri infördes i landet, uppgick till 527,000 gallons, hade år 1694 stigit till 948,000, 1704 till 1,375,000, 1714 till 2,000,000, 1724 till 3,520,000; 1734 till 4,947,000 och år 1742 till icke mindre än 7,160,000 gallons. . . . . . Genom den största möjliga uppmuntran åt angifvare afskräckte man minuthandlarne från att sälja dem (spritdryckerna) . . . . . Utsigten att förtjena pengar medelst upptäckande af deras (oberättigade utminuterares) bedrägerier förledde många att göra angifvandet till ett yrke, och den ringa bevisning som fordrades för den brottsliges fällande uppmuntrade många att genom mened tillfredsställa sin illvilja och andra sin girighet; så att mängden af angifvelser blef en landsplåga och myndigheterna sjelfva klagade öfver att lagen icke kunde tillämpas. Angifvarnes falska edgångar voro nu så uppenbara och vanliga, att folket betraktade alla angifvelser såsom falska; eller åtminstone betraktade det hvar och en som befordrade verkställandet af denna lag, af hvilken

det ansåg sig förtryckt, som sin fiende; och började nu förklara krig mot angifvarne, af hvilka många behandlades med stor grymhet och somliga mördades på öppen gata» (Craik, *Pict. Hist.*).

Här se vi sålunda, att i stället för den beräknade nyttan framkallades en massa förderfliga verkningar. För att återgå till vår bild, den ursprungliga skefheten ökades i stället att minskas genom direkta slag, under det att andra förvridningar uppstodo, allvarsamma både till art och grad. Och utom denna uppmuntran till bedrägeri, lögn, illvilja, grymhet, mord, förakt för lagen och andra framstående lyten, uppkommo många mindre skador i fråga om känslor och tankar och försvårades mer och mer. Den last, mot hvilken man riktat hugget, förvärrades, och en indirekt demoralisation blef den extra vinsten.

I förening med den rådande villfarelsen att resultaten stå i proportion till medlen alstra de allmänna politiska fördomarna vidare en oberättigad tro på politiska former. Denna böjelse att hänföra allting till en närmaste, synlig drifkraft och att förbise de dolda krafter, utan hvilka denna drifkraft är värdelös; denna böjelse, som kommer ett barn, som ser en ångbåt, att tro att allt är färdigt med sammansättandet af de delar det ser, icke vetande att maskinen är kraftlös utan den ångbildande pannan och ångpannan kraftlös utan vattnet och bränslet — är en böjelse, som förleder många medborgare att tänka, det en god styrelse kan åstadkommas, blott man skapar offentliga inrättningar i den eller den vägen. Låtom oss sammansätta vårt statsmaskineri riktigt, säga de, och allt skall bli bra.

Men denna tro på en inneboende dygd hos konstitutioner är lika grundlös som tron på kungliga personers medfödda öfverlägsenhet. Likasom i gamla tider troheten mot herrskarne vidmakthöll tron på deras förmåga och dygder, oaktadt ständiga prof på motsatsen, så uppehåller i våra dagar troheten mot konstitutionella former tron på deras inneboende värde, i trots af de städse återkommande bevisen för den sanningen, att deras värde är helt och hållit vilkorligt. Att endast de former duga, hvilka naturligt utvecklat sig ur en saks egen karaktär, och att konstlade former utan stöd i denna förblifva overksamma, är tydligen ådagalagdt af styrelserna för våra industriella

föreningar. Låtom oss betrakta ett typiskt exempel på denna styrelse.

Egarne af en viss järnväg (såsom varande en ibland dem talar jag här af personlig erfarenhet) kallades till ett extra sammanträde. I kallelsen uppgafs att direktörerne hade beslutat att arrendera ut linien åt ett annat bolag; att vilkoren voro uppgjorda; att det andra bolaget redan öfvertagit banan och att proposition om bifall från egarnes sida skulle framställas vid det utsatta sammanträdet. Detta egde rum. Ordföranden afgaf en kort redogörelse för underhandlingarna och de öfverenskomna vilkoren. Förslag till bifall framstäldes och diskuterades — utan att någon anmärkning gjordes mot direktionens ovanliga sätt att gå till väga. Först då proposition skulle framställas, uppträdde en af aktieegarne och protesterade mot det förvånansvärda maktmissbruk, hvarom denna förhandling vitnade. Han yttrade, att det hade utbildat sig en falsk föreställning om förhållandet mellan direktioner och aktieegare; att direktörerne kommit att betrakta sig såsom öfverordnade och egarne såsom underordnade, hvaremot i verkligheten direktörerne helt enkelt vore ombud, befullmäktigade att handla i sina principalers, aktieegarnes frånvaro, under det de förblefvo underordnade sina principaler; att om i en enskild affär en frånvarande egare från sin förvaltare erhölle underrättelse att denne förpaktat hans affär åt en person, som redan öfvertagit den, och att man väntade egarens underskrift på kontraktet, skulle det oförtöfvade svaret medföra ett helt annat resultat än det väntade — nämligen förvaltarens afskedande, derföre att han på ett häpnadsväckande sätt öfverskridit sin fullmakt. Denna protest mot ett afsigtligt förtrampande af alla för bildandet af bolag erkända principer mötte icke det ringaste återsvar — icke en enda instämde i protesten, icke ens under en mildare form. Bifallspropositionen icke blott gick igenom, utan den gick igenom utan att man hade någon bestämd kunskap om själfva kontraktet. Man erhöll inga andra uppgifter än ordförandens muntliga förklaring; hvarken förut hade några tryckta kopior cirkulerat, ej heller fans några sådana att tillgå vid mötet. Och dock hade dessa aktieegare redan en gång förut blifvit förrådda genom ett kontrakt med just samma bolag — hade blifvit förledda att bygga järnvägen på grund af en

garanti, som sedermera visade sig icke vara någon garanti! Se här lexan. Detta bolags författning var i likhet med bolagsförfattningar i allmänhet demokratisk. Aktieegarne valde sina direktörer, direktörerne sin ordförande; och speciella stadganden funnos om kontroll öfver direktörerne och deras ersättande i händelse af behof. Men dessa former för en fri styrelse hade kommit ur bruk; och så går det alltid. Utom när någon skandalös oordning i förvaltningen eller en korruption, som medför en stor förlust, uppväcker en revolutionär upphetsning ibland dem, pläga jernvägsegare aldrig utöfva sin makt. Då afgående direktörer enligt bruket alltid återväljas, förvandlas direktionen i praktiken till en sluten kår; vanligen förvärfvar sig någon medlem, ofta ordföranden, ett öfvervägande inflytande och styrelsen förfaller till någonting midt emellan oligarki och monarki. Allt detta, märkom det, inträffar icke undantagsvis utan enligt regeln och inträffar inom korporationer, hvars medlemmar äro personer med god, ofta utmärkt uppfostran — förmöget folk, köpmän, jurister, prester o. s. v. En talande vederläggning, ifall en sådan behöfdes, af den föreställningen, att menniskor genom förvärfvande af kunskaper kunna inlära sig en rätt maktutöfning.

Och nu åter till ämnet. Hvar och en, som i dessa och beslägtade fakta upptäcker den sanning de innebära, skall finna att styrelseformer endast då ega något värde, när de äro produkter af nationalkaraktären. Inga aldrig så slugt uppfunna politiska inrättningar skola kunna uträtta något af sig själfva. Ingen kunskap i handhafvandet af sådana institutioner skall förslå. Ingenting skall förslå annat än det folklynne, efter hvilket sådana institutioner äro afpassade — och hvilket under samhällsutvecklingens gång framkallat dem. Och hvarhelst der saknas denna fulla öfverensstämmelse emellan detta folklynne och institutionerna — hvarhelst dessa, plötsligt införda genom en revolution eller för långt framdrifna genom en reformrörelse, äro af högre typ än nationalkaraktären, der inträffar alltid ett emot den bristande öfverensstämmelsen svarande återfall. Till bevis härför kunde jag uppräkna de belysande fakta, som ligga spridda öfver Greklands, Sydamerikas och Mexikos hela nyare historia. Jag skulle kunna uppehålla mig vid den lexa Frankrike gifvit oss,

hvarest den politiska kretsgången visar oss om och om igen att den nya demokratien icke är någonting annat än den gamla despotismen, stafvad på annat sätt — der vi nu såsom allt hittills finna *Liberté*, *Egalité*, *Fraternité* med stora bokstäfver prunkande på de offentliga byggnaderna, och der vi nu likasom allt hittills se tolkningen af dessa ord i ett ursinnigt partihat, smädelser och handgripliga förolämpningar inom nationalförsamlingen, arresteringar i massa af personer, fiendtliga mot de maktegande, förbud mot offentliga möten, indragning af tidningar, och der nu såsom allt hittills skriftställare, de der utgifva sig för den politiska frihetens nitiska försvarare, jubla öfver dessa handlingar, hvilka fjättra deras motståndare med black och munkafle. Men jag vill i stället anföra ett förhållande, närmare beslägtadt med våra egna.

Mindre slående och på ett annat sätt, men dock med tillräcklig klarhet visar sig samma sanning inom Förenta Staterna. Jag syftar icke blott på sådana ytterligheter, som en tid framträdde i Kalifornien, der under åtnjutande af denna fullkomliga politiska frihet, hvilken somliga betrakta såsom det enda erforderliga vilkoret för social lycka, de flesta menniskor lefde i en beständig fruktan för sina lif, under det andra berömde sig af de skåror, hvarmed de på sina pistolkolfvar antecknat antalet af de personer de dödat. Ej heller vill jag uppehålla mig vid det under republikanska former rådande samhällstillståndet i vestern, der en kvinna blef bränd, om hon gifte sig med en neger, der hemliga band om nätterna mördade personer, hvilkas uppförande väckt deras missnöje, der pöbelhopar stoppa bantågen, för att uttaga och lyncha för dem misshagliga personer, der bärandet af en revolver är en sak, som faller af sig sjelft, der domare hotas och rättvisans skipande ofta omöjliggöres. Jag nämner blott dessa fakta såsom utomordentliga bevis på, huru menniskor under institutioner, de der till namnet skydda dem mot förtryck, dock kunna vara underkastade ett olidligt förtryck — urståndsatta att yttra sina tankar och att inrätta sitt enskilda lif så, som de vilja. Utan att gå så långt kunna vi äfven i de östra staterna finna bevis nog, att frihetens former och friheten sjelf icke äro liktydiga saker. Ett sådant sakernas tillstånd, hvarunder personer sjelfva taga rättskipningen om hand i sina egna mål, berömmas för

att de så göra och oftast frikännas, om de blifva anklagade, är så till vida en återgång till ett lägre civilisationsstadium; ty ett af det politiska framåtskridandets grunddrag är den personliga själfhämdens gradvisa aftagande och den växande öfverhögheten hos en styrande makt, hvilken bilägger tvister individerne emellan och straffar förbrytare. Och i samma mån denna styrande makt försvagas, i samma mån minskas individernes säkerhet. Huru säkerheten, minskad på detta allmänna sätt, äfven minskas på mera speciella sätt, se vi i domarnes bestickligket, i dessa finansiella bedrägerier, genom hvilka många plundras utan möjlighet till ersättning, i ruttenheten hos den new-yorkska förvaltningen, hvilken upptar så dryga skatter och uträttar så litet. Och under en annan form se vi samma sak i de lagstiftande församlingarnas handlingssätt — i de fördelar vissa personer söka vinna öfver andra på oredligt sätt genom röstvärfning, mutor och dylikt. Under det den yttre formen af en fri styrelse kvarstår, har inom densamma uppväxt en verklighet, som upphäfver friheten. Det har uppstått en korporation af yrkespolitiker, hvilka ingå i det offentliga lifvet för att skaffa sig inkomster, organisera sina krafter, utveckla sin taktik och i verkligheten hafva utbildat sig till en styrande klass, helt olika den, som konstitutionen afsåg att betrygga — en klass med intressen, ingalunda identiska med det allmännas.

Denna dyrkan af frihetens anstalter i frihetens ställe måste oafbrutet framhållas. Det ligger intet inre värde i rösträtt. Att ega representanter är i sig själf ingen fördel. De äro blott medel för ett ändamål; och detta ändamål är upprätthållandet af de vilkor, hvarunder hvarje medborgare kan lefva sitt lif utan andra hinder från de öfriga medborgarnes sida, än som bero på deras lika anspråk — betryggandet af hvarje medborgares rätt att njuta alla de fördelar af sin verksamhet, som denna på ett naturenligt sätt frambringar. Medlens värde måste mätas efter deras förmåga att förverkliga detta mål. En medborgare, som till namnet eger fullkomliga medel, men blott delvis vinner sitt mål, är mindre fri än en annan, som med ofullkomliga medel kommer målet närmare.

Men hvarföre gå utomlands att söka bevis för den sanningen, att politiska former ega värde endast i den

mån de äro besjälade af nationalkaraktären. Vi hafva bevis nog här hemma. Jag menar icke dem, hvarmed vår konstitutionella utvecklingshistoria förser oss; jag syftar icke blott på dessa många fakta, hvilka visa oss, hurusom vår representantförsamlings nominella makt först steg för steg utvecklade sig till en verklig, och att vårt teoretiskt oberoende Underhus behöfde sekler för att frigöra sig från konungamaktens och adelns öfvermakt och att tillförsäkra sig en praktisk själfständighet. Jag syftar på den närvarande tiden och på handlingar, dem vår representantförsamling tillåtit sig under sin nuvarande maktfullkomlighet. Denna församling af deputerade från stora valkretsar och hvilken derföre, såsom man skulle tycka, vore väl egnad att försvara individen, hvad klass han än må tillhöra, mot förgripelser på hans personliga rättigheter, stadfäster själf nya dylika förgripelser. En populär regering har utan det ringaste motstånd infört en organisation inom embetsväsendet, hvilken hotar med förakt det konstitutionella styrelsesättets grundprinciper; och sedan hon blifvit ännu populärare har hon med afsigt gillat och uppehållit denna organisation. Här en kort teckning af de steg, som ledt till dessa resultat.

Den 20 juni 1864 strax före kl. 2 på morgonen genomgick en *bill*, som för åtskilliga orter tilldelade polisen vissa nya maktfullkomligheter, första läsningen i Underhuset, den 27 andra läsningen utan några anmärkningar och den 30 strax före kl. 2 på morgonen tillsattes en komité likaledes utan anmärkningar för att granska lagförslaget. Den 15 juli inkom komitébetänkandet, återremitterades den 19 och återkom — allt under tystnad. Den 21 juli genomgick förslaget tredje läsningen och antogs — likaledes under tystnad. Följande dag öfverlemnades det till Öfverhuset och antogs under icke mindre djup tystnad. Då denna akt enligt några både sjö- och landtofficerares åsigt (de hade efter en komitéledamots uppgift varit dess upphofsmän) icke visade sig tillräckligt sträng, gjordes ett tillägg 1866. Billen härom lästes första gången den 16 mars kl. 1 på morgonen och andra gången den 22, då sekreteraren för amiralitetet förklarade, att den afsåg att bättre betrygga soldaternes och matrosernes helsa och »vore en förnyelse af 1864 års akt med större maktfullkomlighet.» Och nu för första gången hördes några

korta ogillande anmärkningar från ett par medlemmar. Den 9 april tillsattes en komité, bestående hufvudsakligen af samma medlemmar som den förra — till större delen högre militärer af båda vapnen. Den 20 erhölls komitébetänkandet, hvilket återremitterades den 26 strax före kl. 2 på morgonen. Vid föredragandet af det åter inkomna betänkandet gjordes några korta anmärkningar, mot hvilka dock protesterades på den grund, att billen icke finge komma under offentlig diskussion. Och märkom här, huru den enda direkta opposition, som sökte göra sig gällande, bemöttes. När det för att närmare begränsa innehållet af den punkt, som bestämde polistjenstemännens makt, föreslogs ett så lydande tillägg, »att fredsdomarne, inför hvilka sådana anmälningar skola göras, äro skyldiga att vid hvarje fall infordra andra styrkande bevis än blott polismännens intyg», förkastades denna inskränkning utan ett enda ord. Ändtligen blef denna akt ytterligare förnyad och skärpt 1869.

Och nu, hvad innehöll denna akt, som gick igenom första gången utan anmärkningar och andra gången under sin såkallade förbättrade form med några ytterst korta anmärkningar, gjorda under protest att diskussion vore förbjuden? Hvilken var denna åtgärd, hvars rättvisa var så påtaglig, att all diskussion ansågs öfverflödig? Det var en åtgärd, hvarigenom på vissa orter en hälft af befolkningen ifråga om vissa mot densamma riktade anklagelser stäldes under magistratspersonernas summariska jurisdiktion. Vidare voro de, af hvilka de skulle anklagas och på hvilkas blotta edliga intyg de kunde fällas utan vidare bevis, lagens tjenare, hvilka väntade befordran såsom lön för sin vaksamhet — tjenare, sålunda utsatta för en ständig frestelse att göra angifvelser och bekräfta dem. Och ännu mer, bevisningen blef jämförelsevis lätt, då blott en enda af ortens magistratspersoner behöfde genom edgång af en sådan lagens tjenare öfvertygas, att en anklagad person var skyldig till de angifna handlingarna — handlingar, hvilka, efter att på detta sätt hafva antagits såsom bevisade, straffades med periodiska undersökningar af en motbjudande natur och en tvungen anslutning till en föraktad klass. Ett Underhus, valdt af stora korporationer, många hufvudsakligen bestående af arbetare, visade den största beredvillighet att stifta en lag,

enligt hvilken inom åtskilliga orter en arbetares hustru eller dotter förblifver i oinskränkt åtnjutande af sin frihet, endast så länge ingen detektiv polisman afger ett vitnesmål, som förleder en fredsdomare att tro henne vara prostituerad! Och denna bill, hvilken, äfven om någon tvingande nödvändighet att åsidosätta de lagliga försigtighetsmåtten mot orättvisor förefunnits (hvilket vi sett icke var fallet), icke borde hafva antagits utan efter en fullständig debatt och omsorgsfull kritik, afgjordes i den största tysthet under förevändning att anständigheten förbjöd frågans diskutering. Men detta är icke allt. Icke nog med att aktens bestämmelser äro sådana, att de underlätta grundandet af anklagelser genom personer, hvilka i följd af sin ställning äro frestade dertill, utan dessa äro äfven skyddade mot de straff deras maktmissbruk rättvisligen borde draga öfver dem. Om en stackars kvinna stämmer en sådan lagens tjenare för en falsk anklagelse, kränkande för hennes karaktär, och tappar målet, får hon betala svarandens rättegångskostnader, hvaremot en dom till hennes fördel icke tillerkänner henne någon ersättning — endast genom en speciel order af domaren kan hon erhålla en sådan. Och detta är den opartiska rättvisa, som skipas af en styrelse, till formen den friaste vi någonsin egt!

Må man icke tro, att jag härmed vill hafva sagt att styrelseformer äro utan betydelse. Då man påstår att de endast så till vida ega värde som en nationalkaraktär gifver dem lif, måste man ock antaga att de äro nödvändiga såsom verktyg, hvarmed denna nationalkaraktär kan utföra sitt arbete. En gosse kan icke med fördel begagna ett verktyg, hvars storlek och tyngd äro afpassade efter en fullvuxen karls hand. En karl kan icke med någon framgång arbeta med en gosses verktyg, han måste hafva ett afpassadt efter hans större hand och större styrka. För båda är verktyget en väsentlig sak; men de resultat hvardera åstadkommer få icke mätas endast efter verktygets storlek eller form, utan efter dess afpassning efter hans krafter. Sammalunda är förhållandet med politiska krafter. Man kan på samma gång påstå, att politiska anstalter endast ega värde i den mån en för deras bruk nödig karaktärsstyrka finnes, och att lämpliga politiska anstalter äro oundgängliga. Här såsom förut stå resultaten

icke i proportion till medlen, utan till den kraft, för hvars rätta bruk medlen äro nödvändiga.

Äfven mot en annan art af politiska fördomar, ännu allmännare och bedrägligare, må man taga sig till vara. Utom denna öfverdrifna tro på lagar och politiska former, hvilken alstras af vördnaden för styrande makter, gifves det äfven hos dem, som minst beherrskas af denna vördnad, en obestämd tro på den omedelbara möjligheten af någonting långt bättre än det för närvarande bestående — ett tyst antagande att äfven med menniskorna sådana de äro kunde de allmänna angelägenheterna skötas långt bättre, än som nu är fallet. Denna ståndpunkt torde bäst kunna framställas, om vi tänka oss ett samtal emellan en person af denna öfvertygelse och en ledamot af styrelsen.

»Hvarföre tillåta sig era taxeringsmän denna förhöjning af min inkomstskatt utan andra skäl än en gissning, hvarigenom jag antingen måste betala ett orättvist belopp och grunda ett prejudikat för kommande beskattningar, eller förlora en dyrbar tid med att bevisa deras öfverdrifna taxering och derigenom skada mina affärer? Ni nödga mig att välja emellan tvänne förluster, en direkt och en indirekt, af det enda skäl, att er taxeringsman tror eller föregifver sig tro att jag uppskattat mina inkomster för lågt. Hvarföre tillåta ni detta? Hvarföre omvända ni i detta fall den grundsats, hvilken ni i förhållanden medborgare emellan anse för rättvis — den att befogenheten af en fordran måste bevisas af den som framställer den, icke dess obefogenhet af den mot hvilken den framställes? Göra ni det i enlighet med gammal politisk häfd? Göra ni det i öfverensstämmelse med detta bruk, som ni först helt nyligen frångått, att låta en person, hvilken ni falskeligen anklagat, betala kostnaderna för sitt försvar, oaktadt ni i mål medborgare emellan fordra att den förlorande parten skall bära alla kostnader? Önska ni att uppehålla de gamla herrskarnes anda, hvilka pressade arbetare och betalade dem efter godtycke, eller de ännu äldre herrskarnes, hvilka togo hvad de behöfde? Vilja ni uppehålla denna tradition genom att lägga händer på så mycket som möjligt af min arbetsförtjenst, lemnande åt mig att söka återvinna någon del deraf, om jag kan, i den förväntan att jag hellre skall underkasta mig förlusten än utsätta mig för allt det trassel, alla de hinder

och skador, som äro oundvikliga, om jag skall kunna återfå hvad ni med orätt tagit ifrån mig? Jag är uppfostrad i den tron, att styrelsen och dess tjenare skulle vara mina beskyddare; och nu finner jag dem vara våldsverkare, mot hvilka jag måste försvara mig.»

»Hvad vill ni man skall göra? Våra taxeringsmän kunna icke förete bevis att en persons inkomstskatt är mindre än den borde vara. Antingen måste den gamla metoden följas eller taxeringen upphäfvas.»

»Jag bryr mig icke om ert alternativ. Jag behöfver blott påpeka, att ni icke godkänna ett dylikt förfarande man och man emellan. Om en kärande gör ett yrkande, hvars rättmätighet han icke kan bevisa, låta ni icke svaranden förlora, om han underlåter att bevisa käromålets obefogenhet. Ni säga, att om intet bevis kan andragas, kan ingenting uträttas. Hvarföre förbise ni denna grundsats, när det är ert ombud, som gör anspråket? Huru kan en sådan orättvisa uppkomma ur rättvisans källa? Är det för att bevara öfverensstämmelsen med det system inom brottmålsväsendet, enligt hvilket ni föregifva er betrakta en person såsom oskyldig, till dess han blifvit förvunnen skyldig, men detta oaktadt behandla honom som en brottsling före ransakningen, såsom ni gjorde med dr Hessel? Representeras verkligen era åsigter af dessa af er tillsatta fredsdomare i Middlesex, hvilka icke anse att det gör något för en person med bildning att stängas in i en fängelsecell och underkastas fängelseregler blott på misstankar att hafva begått ett mord?»

»Fredsdomarne trodde sig icke berättigade att göra något undantag. Ni vill väl icke införa klasslagstiftning i fängelsereglementet?»

»Jag påminner mig att detta var en af ursäkterna; och jag erkänner med glädje detta försök att behandla alla klasser lika. Jag gör det med så mycket större nöje, som denna tilllämpning af jämlikhetsprincipen betydligt afviker från ert vanliga förfarande — såsom då ni vid afskedandet af åtskilliga era väl aflönade embetsmän, som innehaft sinekurer, gifva dem stora pensioner af det skäl, förmodar jag, att deras kostsamma lefnadssätt hindrat dem att göra några besparingar; under det ni, när ni afskeda varfsarbetare, icke gifva dem något anslag af det skäl, förmodar jag, att det är lätt att af veckoaflöningar spara ihop till en bergad ställning. Detta

dock i förbigående. Jag har här att göra med denna ert rätts-systems verksamhet, som gör det till angripare i stället för försvarare af såväl rika som fattiga medborgare. De exempel jag anfört äro blott hvardagliga exempel på dess allmänna verksamhet. Lagen är ännu ett fruktadt namn såsom i gamla tider. Min juridiske rådgifvare tillråder mig såsom vän att icke söka hjälp för återvinnande af egendom, som blifvit mig på bedrägligt sätt afhänd, och jag förstår på deras anmärkningar, att mina bekanta skulle beklaga mig såsom en förlorad man, om jag vände mig till er förlikningsdomstol. Antingen jag handlar eller förblifver passiv är jag i fara. Era anordningar äro sådana, att jag kan i pekuniert hänseende skinnas af hvem som helst, som anklagar mig att hafva förgripit mig mot hans egendom. Jag har valet emellan att låta mina fickor plundras af en skojare, som begår denna låghet i hopp att jag skall betala honom för att han afstår från sin talan, eller att bemöta hans påstående vid kanslirätten och låta mina fickor plundras troligen ännu värre utaf era tjenstemän. Ja, när ni, såsom ni föregifva, hafva gjort mig rättvisa genom ett frikännande och dömt bedragaren att betala kostnaderna, så finner jag att jag ännu kan bli ruinerad, i det jag nödgas betala mina egna omkostnader, om han icke har något att betala med. För att göra ert system likformigt allt igenom, fordras det blott att, när jag påkallar en polisbetjents bistånd för att rädda mig från stråtröfvaren, han skulle gifva mig ett ännu hårdare dråpslag och tömma återstoden af min börs.»

»Hvarför så otålig? Äro vi icke sysselsatta med att reformera allt detta? Föreslogs det icke vid sista sessionen att inrätta en appellations-domstol genom att tillsätta fyra pärer med ett arvode af 7000 pund hvardera? Och har det icke under denna session redan i början framlagts ett regeringsförslag att förekomma konflikter emellan lag och billighet och att underlätta vads erläggande?»

»Jag tackar på förhand för förbättringen. När jag icke lyckats ruinera mig i första instansen, skall det varda mig en tröst att kunna fullborda min ruin i den andra med mindre tidsutdrägt än hittills. Emellertid, i stället att underlätta vädjandet, hvilket för eder synes vara det vigtigaste, skulle jag stanna i stor förbindelse, om ni förminskade behofvet af vad genom att så affatta era lagar,

att det vore möjligt för mig eller åtminstone för era domare att lära känna dem; och jag skulle stanna i ännu större förbindelse, om ni ville gifva mig billigare botemedel emot oförrätter, i stället för botemedel, så dyra, så bedrägliga, så farliga, att jag föredrager att lida oförrätter under tystnad Jag erfar dagligen prof på lumpenheten af ert system. Jag beger mig af på en resa, beräknande att i enlighet med tidtabellen hinna fram till en aflägsen stad till natten, men tåget kommer en timme för sent till en af sammanbindningsstationerna och jag är narrad — jag måste betala för en natts uppehåll på vägen och förlorar halfva följande dagen. Jag har betalt en första klassens biljett för att få utrymme, bekvämlighet och medpassagerare, som icke äro tvifvelaktiga; men tåget stannar i en stad, der en marknad pågår, och på den grund att tredje klassens vagnar äro fulla, packar konduktören in i kupén flere personer än der äro plats för och som både till skick och lukt äro obehagliga. Sålunda blir jag på tvänne sätt bedragen. För en del af skadan erhåller jag ingen ersättning och för återstoden är min ersättning i bästa fall tvifvelaktig, praktiskt af ingen nytta. Svarar man att bolaget i fråga om det påstådda kontraksbrottet med afseende på tiden satt sig i säkerhet eller påstår sig hafva gjort det genom sin förklaring att icke ikläda sig något ansvar? Att tillåta en sådan förklaring utgör en af era otaliga försummelser. Ni tillåta icke mig att åberopa mig på ansvarsfrihet, om jag betalar bolaget med underhaltigt mynt eller om jag köper en biljett till andra klassen och åker i den första. Å min sida betrakta ni. kontraktet såsom fullt bestämdt, men å den andra sidan medgifva ni att det i praktiken får vara obestämdt. Och nu, märken de allmänna verkningarna af er vårdslöshet: knappast ett enda tåg följer tidtabellen; och följderna af denna kroniska tidsförsummelse äro ökade olyckshändelser och ökad lifspillan.»

»Hur går det nu med *icke-inblandnings-systemet?* Jag tänkte er mening var, att ju mindre styrelsen blandade sig uti dessa saker, ju bättre; och nu klagar ni öfver att lagen icke tillförsäkrar er bekvämlighet i en järnvägsvagn och ser till att ni blir ordentligt aflemnad vid er slutstation i rätt tid. Jag förmodar ni gillade det förslag som gjordes i Underhuset förliden session, att bolagen skulle

åläggas att hålla fotvärmare åt andra klassens passagerare?»

»Ni förvånar mig verkligen. Jag hade trott att icke ens ett vanligt förstånd, mycket mindre ett utvaldt lagstiftande förstånd skulle kunna råka i en sådan oreda. Jag klandrar er icke, derföre att ni underlåta att tillförsäkra mig bekvämlighet och punktlighet; jag klandrar er, derföre att ni underlåta att hålla hand öfver att kontrakt efterlefvas. Likaså kraftigt som jag protesterar emot er försumlighet att låta ett bolag taga mina penningar och sedan icke gifva mig allt hvad jag betalt för; lika kraftigt skulle jag protestera, om ni dikterade huru många fördelar skulle gifvas mig för så och så mycket penningar. Säkerligen behöfver jag icke påminna er om, att er civillag i allmänhet utgår från den grundsatsen att fördelen eller skadan af ett köp är deras sak, som afsluta det, icke er; men att det är er pligt att uppehålla köpets helgd, sedan det är uppgjordt. Endast i den mån detta göres, kunna menniskor lefva i ett samhälle. Vilkoret för allt lif, menskligt eller annat, är att den kraftyttring, som utvecklas, måste förskaffa medel till ersättande af de delar, som förbrukats genom denna ansträngning — den måste dessutom frambringa ett större eller mindre öfverskott. En varelse, som fortfarande förbrukar kraft utan ersättning i näringsmedel, dör. Och en varelse dödas indirekt af allt som systematiskt hindrar denna ersättning, sedan dess krafter förbrukats. Detta gäller om till samhällslif förenade menskliga varelser såväl som om alla andra. Inom ett samhälle erhålla de flesta medborgarne detta underhåll icke direkt genom de krafter de använda, utan indirekt. Hvar och en gifver produkten af sina egna på ett för honom egendomligt sätt använda krafter i utbyte mot produkten af andra menniskors krafter, använda på andra sätt. Det enda vilkor, hvarunder detta ömsesidiga ersättande af förbrukade krafter inom ett samhälle kan genomföras, är att kontrakter uppfyllas. Att icke uppfylla ett kontrakt är att låta kraft förbrukas i väntan på ersättning och sedan undanhålla denna ersättning. Att upprätthålla helgden af kontrakt är derföre detsamma som att upprätthålla grundprincipen för allt lif, under den form samhällsinrättningarna gifvit det. Jag tadlar er, derföre att ni icke upprätthålla denna grundprincip och i följd

häraf tillåta lifvet hämmas och uppoffras på otaliga indirekta sätt. Ni äro, jag medger det, oroliga för mitt lif, när jag bringar det i fara genom mina egna handlingar. Ehuru ni temligen ofullständigt skydda mig mot att skadas af andra, äro ni synnerligen ängsliga, att jag skall skada mig själf. Täflande med Sir Peter Laurie[1], hvilken förvärfvat sig ryktbarhet genom sin hotelse 'att utrota självmord', göra ni hvad ni kunna att hindra mig att riskera mina lemmar. Er stora omsorg om mig visar sig till exempel i ett stadgande, som förbjuder mig att lemna ett bantåg under gång; och om jag hoppar ut, finner jag, att antingen jag skadar mig eller icke, äro ni beslutna att skada mig — medelst en plikt. Men det är ej nog att ni sålunda straffa mig, då jag löper risk att straffa mig själf; er älskvärda omsorg om min välfärd visar sig äfven deruti, att ni taga penningar ur min ficka för att förse mig med åtskilliga bekvämligheter — bad, tvätthus till exempel och fritt tillträde till böcker. Sade jag ur min ficka? Icke alltid. Ni taga dem stundom ur deras fickor, hvilka äro minst i stånd att undvara dem; såsom då ni af fattiga författare, hvilka förlora på sina böcker, fordra *gratis*-exemplar för era offentliga bibliotek, på det jag och andra må få läsa dem för intet — den rike mannen plundrande Lazarus, på det han må gifva almosor åt de välklädda. Men dessa mångfaldiga saker, som ni erbjuda, äro saker, dem jag icke begär; och den enda sak jag begär, vilja ni icke ge mig ordentligt. Jag begär icke, att ni för min skull skola utforska naturen af solens *corona* eller undersöka hafsbottnen; men jag begär att ni skola skydda mig mot våld genom att straffa våldsverkare, vare sig frågan gäller ett civilt mål eller brottmål, på ett snabbt, säkert och för den klagande icke ruinerande sätt. I stället att göra detta, envisas ni med att göra andra saker. I stället att tillförsäkra mig det bröd jag förtjenar med mitt arbete, gifva ni mig en sten — ett skulpteradt block från Ephesus. Jag är fullt nöjd med att endast njuta hvad jag förvärfvar genom egna ansträngningar och att få blott den undervisning och de nöjen, för hvilka jag betalar. Jag är fullt nöjd med att lida de skador jag ådrager mig genom mina egna brister — öfvertygad i sanning, att det såväl

[1] Ålderman och fredsdomare i London.

för mig som för alla andra icke fins någon helsosammare tuktan. Men ni underlåta att göra hvad som behöfves. Ni äro sorglösa, när det gäller att tillförsäkra mig det obehindrade åtnjutandet af de fördelar jag med egna ansträngningar tillhandlat mig; och ni envisas att gifva mig på andras bekostnad fördelar, dem jag icke köpt med egen ansträngning, och att frälsa mig från straff, dem jag förtjenat.»

»Ni är oresonlig. Vi göra vårt bästa med den oerhörda massa göromål, som föreligga oss: vi sitta i komitéer, läsa vitnesmål och berättelser och öfverlägga till ett och tu på morgonen. Session på session arbeta vi styft på alla slags åtgärder för allmänt väl. Vi uppgöra planer för folkets uppfostran, påbjuda bättre anstalter för städernas sundhet, anställa undersökningar om floders orenlighet, öfverlägga om planer att minska superiet, föreskrifva metoder att bygga hus, så att de icke ramla, utnämna kommissionärer för att underlätta emigrationen o. s. v. Ni kan icke resa till någon ort, som icke bär spår af vår verksamhet. Här äro offentliga trädgårdar, anlagda af våra ställföreträdare, de municipala myndigheterna, här hafva vi uppsatt fyrar för att förhindra skeppsbrott. Öfverallt hafva vi tillsatt inspektörer att vaka öfver helsovården, öfverallt finnas vaccinatörer, som tillse att lagliga försigtighetsmått iakttagas mot kopporna, och om ni händelsevis skulle befinna er i ett distrikt, der våra anordningar äro i full kraft, och ni hade svårt att styra era begär, hafva vi gjort vårt bästa att skaffa er en frisk — —.»

»Ja, jag vet hvad ni ville säga. Det passar allsammans i stycke med er öfriga politik. När ni underlåta att skydda mig mot andra, envisas ni att skydda mig mot mig själf. Och er försummelse att göra det som är väsentligt beror derpå, att er tid upptages med att göra saker, som icke äro väsentliga. Tro ni att era välgerningar godtgöra de orättvisor ni låta mig lida? Jag vill icke ha dessa brödbitar och skänker; jag begär säkerhet mot oförrätter, direkta eller indirekta — en säkerhet, som är verklig och icke blott en säkerhet till namnet. Se i hvilket läge jag är försatt. Ni förbjuda mig (och som jag medger med rätta) att själf skipa rättvisa i min egen sak och ni förbinda er att förvalta henne för min räkning. Jag får icke vidtaga summariska åtgärder för att möta

inkräktningar, för att återfå min egendom eller uttaga den ersättning jag betingat mig för gjorda tjenster: ni säga mig att jag måste begära er hjälp för att göra mina anspråk gällande. Men att begära er hjälp medför vanligen sådana fruktansvärda olyckor, att jag föredrar att bära den orätt man gjort mig. Så att i praktiken underlåta ni att försvara mig, sedan ni förbjudit mig att försvara mig själf. Härigenom förbittras såväl mitt som alla andra medborgares lif. Hederliga menniskor bedragas, under det tjufvar frodas. Gäldenärer öfverlista sina kreditorer, bankruttörer göra affärer på sina konkurser och börja på nytt i större skala, och svindelaffärer, som ruinera tusentals personer, bedrifvas ostraffadt.»

Så långt vår otålige vän. Och märk nu huru ohållbar hans ställning är. Han tror fullt och fast att det är möjligt att få en styrelse skött efter förnuftiga grunder! Hvad han i tysthet förutsätter är detta, att ur ett i såväl moraliskt som intellektuelt hänseende ofullkomligt samfund skall på något, han vet ej hvilket, sätt kunna uppstå en styrande makt, som icke är i samma mån ofullkomlig! Han bedrager sig. Icke någon slags styrelse, inrättad efter någon metod, skall kunna åstadkomma någonting sådant. En god och vis själfherrskare kan icke väljas eller på annat sätt erhållas af ett folk, som icke själft är godt och vist. Godhet och vishet skola lika litet varda kännetecknande egenskaper för de efter hvarandra följande familjerna i en oligarki, som uppstått ur ett dåligt och dåraktigt folk, som för en konungaätt. Ej heller kan något representativt system, begränsadt eller allmänt, direkt eller indirekt, komma längre än att representera medborgarnes medelkaraktär. För att skingra sin villfarelse att ett folk, som själft icke är sant förnuftigt, kan förvärfva sig en styrelse, som är sant förnuftig, behöfver han blott läsa några valmötestal och se, huru röster vinnas genom knalleffekter och vädjande till oförnuftiga fördomar och genom att väcka förhoppningar om omöjliga välgerningar, samt huru röster förloras genom en ärlig framställning af oböjliga sanningar och försök att skingra ogrundade förhoppningar. Må han gifva akt på förloppet; och han skall se, att när den jäsande massan af politiska passioner och åsigter slås i valstridens distillationspanna, är det icke blott visdom som utdistilleras utan äfven dår-

skap — denna senare stundom i större proportion. Ja, om han granskar förhållandet närmare, skall han misstänka att icke blott det offentliga samvetet utan äfven den offentliga intelligensen står lägre, än öfver hufvud taget individernes samveten och förståndsutveckling. Minoriteten af de kloka i en valförsamling är ofta utsatt för att helt och hållet öfversvämmas af de dåraktigas majoritet: ofta är det dårskapen enbart som blir representerad. Inom representantförsamlingen åter är det i praktiken medelmåttorna som styra de få öfverlägsna förmågorna: de öfverlägsna nödgas inskränka sig till att endast uttala sådana åsigter, som de andra kunna fatta, och måste behålla för sig självfva sina bästa och mest vidtgående tankar, såsom tankar, de der icke skulle hafva någon vigt i vågskålen. Han behöfver blott betänka, huru ringa abstrakta principer aktas i Underhuset, för att genast inse, att under det oförnuftet utgjuter sig i flödande ordströmmar, har det högre förnuftet ingenting annat att göra än tiga. Och om han begär ett belysande prof, huru intelligensen hos denna korporation af individer frambringar ett lägre resultat, än intelligensen hos medeltalet af individerne skulle frambringa, kan han finna ett sådant i denna bestämmelsernas oklarhet och denna språkförbistring i parlamentsakterna, hvilka nyligen framkallat protester från våra domare.

Denna föreställning, att det vore möjligt för en nation att under form af lag förvärfva sig någonting liknande förkroppsligadt förnuft, när hon själf icke är genomträngd af en motsvarande förnuftighet, är alltså osannolik för tanken och motsäges af erfarenheten. Tron att en verkligt god lagstiftning och förvaltning kan gå hand i hand med en icke verkligt god menskligt är en kronisk villfarelse. Under det vår egen styrelseform, i det han skänker medel till förfäktande och genomdrifvande af rättsanspråk medborgare emellan, är den bästa hittills utvecklade form för att hindra klass att förgripa sig på klass och individ på individ, är det dock hopplöst att af denna mer än af andra styrelseformer vänta sig en förmåga eller fullkomlighet större än det samhälles, ur hvilket han uppvuxit. Och en kritik lik den föregående, hvilken innebär att bristerna kunna botas genom skarpa utfall mot den nuvarande styrelsens medlemmar eller deras er-

sättande medelst andra, hänvisar på denna den finaste arten af politisk fördom, hvilken plägar dröja kvar, äfven sedan man gjort sig kvitt de gröfre arterna.

Vi kunna säga, att med undantag af klassfördomarna de politiska äro de, som mest förvränga de samhällsvetenskapliga begreppen. Att så är förhållandet med den politiska partifördomen inser hvar och en till en del, men icke fullkomligt. Det är tydligt för radikalen, att toryns fördomar göra denne blind för ett närvarande ondt eller ett kommande godt, och det är lika tydligt för toryn att radikalen icke ser det goda, som ligger i den inrättning han vill förstöra, och att de olyckor, hvilka sannolikt skola följa af den institution han vill införa, förbises af honom. Men ingendera inser att den andra är lika behöflig som han själf. Radikalen med sitt opraktiska ideal märker icke, att hans entusiasm endast tjenar att föra sakerna framåt ett litet stycke, men ingalunda så långt, som han väntar sig, och han vill icke medgifva att toryns motstånd är en helsosam tygel. Toryn med sitt envisa motstånd kan icke fatta, att den bestående ordningen är blott ett relativt godt, och att hans försvar deraf endast är ett medel att förhindra en omogen reform; under det han i radikalens bittra fiendtlighet och sangviniska förhoppningar icke förmår erkänna de krafter, utan hvilka intet framåtskridande är möjligt. Sålunda uppfattar ingendera hvarken sin egen eller sin motståndares uppgift; och i samma mån de komma till korta härutinnan, äro de ur stånd att fatta samhällslifvets företeelser.

De allmännare slagen af politiska fördomar förfalska menniskors omdömen om samhällsfrågor på andra, men fullt lika svåra sätt. Vi hafva denna beständiga förvillelse, gemensam för radikal och tory, att lagstiftningen är allsmäktig och att saker varda utförda, derföre att lagar stiftas för att utföra dem; vi hafva denna förtröstan till en eller annan regeringsform, beroende på den tron att en regering, en gång grundad, skall fortfarande bibehålla sin form och arbeta såsom ämnadt var, och slutligen denna förhoppning, att den kollektiva visheten genom några medel skall kunna skiljas från den kollektiva dårskapen och komma till en makt, som leder allt till det rätta — allt detta beroende af dessa allmänna politiska fördomar, hvilka oundvikligen åtfölja underkastelsen under politiska makter.

Deras verkan på den samhällsvetenskapliga spekulationen består deri, att de underhålla föreställningen om ett samhälle såsom någonting fabriceradt af statsmän och vända tanken från samhällsutvecklingens företeelser. Under det den styrande kraften upptager tankarna, egnar man knappast någon uppmärksamhet åt dessa förvånande processer och resultat, hvilka ega sin grund i de styrda krafterna. Man förbigår med slutna ögon hela denna omätliga producerande, utbytande och fördelande verksamhet, hvilken fortgått självständigt, ofta hämmad, men i bästa fall endast fördröjd af regeringarna. Och sålunda i det man oafbrutet betraktar den kraft, som uppehåller ordningen, och sällan eller aldrig de krafter, som hållas i ordning, uppkommer en ytterligt ensidig samhällsteori.

Tydligen förhåller det sig med dessa fördomar på samma sätt som med de förut betraktade — graden står i ett visst nödvändigt samband med det för handen varande utvecklings-skedet. De kunna aftaga endast i den mån samhället går framåt. En väl afvägd social självkännedom likasom en väl afvägd individuel självkännedom är omöjlig utan en hög utveckling.

Tolfte Kapitlet.

Teologiska fördomar.

»Hvilken präktig klabb för helveteselden!» utropade en vahabit, när han såg en korpulent hindu. Detta starka uttryck, hvilket anföres af mr Gifford Palgrave såsom ett exempel på den tro, som bemäktigat sig dessa muhamedanska fanatiker, kan gifva oss föreställning om deras allmänna uppfattningssätt af Gud och menniskan. Se här ett prof derpå.

»När Abd-el-Latif, en vahabit, en gång predikade för folket i Riad, berättade han en tradition, enligt hvilken Muhammed hade förklarat, att hans efterföljare skulle

dela sig i sjuttiotre sekter och att sjuttiotvå voro bestämda för helveteselden och endast en för paradiset. 'Och hvilka äro de tecken, o Guds sändebud, som utmärka denna lyckliga sekt, hvilken den uteslutande besittningen af paradiset är tillförsäkrad?' Hvartill Muhammed hade svarat: 'De som i allt öfverensstämma med mig och mina följeslagare'. 'Och detta', tillade Abd-el-Latif, sänkande sin röst till en ton af djup öfvertygelse, 'äro vi med Guds nåd, vi, folket i Riad.»

För vårt närvarande ändamål är det af mindre vigt att anmärka öfverensstämmelsen emellan denna uppfattning och de föreställningar som varit och ännu äro gängse bland kristna sekter, än att iakttaga det inflytande sådana begrepp utöfva på menniskors åsigter om dem, som äro af främmande trosbekännelse, och på deras åsigter om främmande samhällen. Till hvilken ytterlig misstydning af sociala fakta teologiska fördomar kunna leda, se vi bättre i ett ännu märkligare fall.

Både af Turner, Erskine och medlemmarne af Förenta Staternas upptäcktsexpedition skildras invånarnes å Samoa-öarna karaktär, såsom jämförd med ociviliserade folkslags karaktär i allmänhet, ganska gynsamt. Ehuru de i likhet med vildar i allmänhet sägas vara »tröga, giriga, vankelmodiga och bedrägliga», sägas de äfven vara »välvilliga, godlynta, ... angelägna om att behaga och ganska gästfria. Båda könen visa mycken omsorg och kärlek för sina barn»; och ålderdomen står i stor aktning. »En man kan icke fördraga att kallas snål eller oartig. Kvinnorna äro utmärkt husliga och dygdiga.» Dödandet af nyfödda barn är okändt på Samoa. »De sjukas behandling var .... utan undantag mensklig och motsvarade allt hvad man kunde vänta.» Hörom nu hvad som säges om deras menniskoätande grannar, fidjierne. De äro likgiltiga för menniskolif; de lefva i beständig fruktan för hvarandra; och enligt Jackson betraktas förräderi ibland dem såsom en dygd. »Blodsutgjutelse är för honom (fidjiern) icke ett brott utan en ära.» De döda de ålderdomssvaga, de ofärdiga och sjuka. Under det å ena sidan de mördade barnens antal uppgår till nära två tredjedelar af de föddas, är å andra sidan »en af de första lärdomar, som meddelas barnet, den att slå sin moder»: vrede och hat uppammas. Underordnade dödas för en

försummad helsning; slafvar begrafvas lefvande under de stolpar, hvarpå en konungs hus uppföres, och tio eller flere menniskor slagtas på däcket af en nybyggd kanot för att döpa den med sitt blod. Vid en höfdings död strypas hans hustrur, hoffolk och adjutanter — och finna sig deraf hedrade. Menniskoätandet är så hejdlöst, att en höfding, som höll ett loftal öfver sin aflidne son, afslutade det med att säga, att han »skulle ha dödat sina egna hustrur, om de förtörnat honom, och ätit upp dem». Offer stektes stundom lefvande, innan de uppåtos; och en af deras höfdingar, Tanoa, högg af en arm på sin kusin, drack blodet samt kokade och åt armen i egarens närvaro, hvilken sedan sönderhöggs i stycken. Deras gudar beskrifvas såsom egande samma karaktär och begående samma gerningar. De lefva på deras själar, hvilka uppätits af menniskor, men »steka» dem först (själarna äro ingenting annat än materiella duplikater). De »äro stolta och hämdgiriga och bekriga, döda och äta hvarandra»; och bland de hederstitlar de gifva hvarandra äro »äktenskapsskändaren», »kvinnoröfvaren», »hjärnätaren», »mördaren». Efter sådana uppgifter om samoanerne och om fidjierne, låtom oss nu höra hvad fidjierne tänka om samoanerne. »Fidjierne betraktade samoanerne med fasa, derföre att de icke hade någon religion, ingen tro på några sådana gudomligheter (som fidjierne) eller några sådana blodiga ceremonier, som voro förherrskande på andra öar»; — en uppgift fullt öfverensstämmande med Jacksons, hvilken, sedan han visat missaktning för en af deras gudar, af de förbittrade infödingarne benämdes »den hvite gudsförnekaren.»

Hvar och en fattar ögonblickligen, under det han läser detta, den lärdom det innebär, och utan mycket eftersinnande torde han kunna tillämpa den på civiliserade rasers trosläror och tänkesätt. Den vilde fidjiern tänker utan tvifvel, att det är en förtjenstfull handling att förtära ett menskligt slagtoffer i sina kannibaliska gudars namn, under det han anser sin granne, samoanen, hvilken icke offrar åt dessa kannibaliska gudar, utan är rättvis och välvillig mot sina medmenniskor, dermed bevisa, att hans fasaväckande gudsförakt åtföljes af lågsinthet. Med en sådan uppfattning af sakförhållandena kan fidjiern icke bilda sig något förnuftigt begrepp om det samoanska samhället. Genom att omkasta laster och dygder i enlighet med sin

egen tro, måste för honom, såframt han alls tänker derpå, vissa sociala inrättningars förtjenster visa sig såsom fel och felen såsom förtjenster.

I allmänhet taladt varder sålunda hvarje dogmatiskt teologiskt system med de känslor och föreställningar det alstrar ett hinder i samhällsvetenskapens väg. De sympatier, som väckas af en troslära och de motsvarande antipatier, som väckas af andra, förderfva uppfattningen af alla med dessa trosläror förbundna fakta. På vissa institutioner och deras resultat riktar man ögonen med en viss böjelse att se allt som är godt och på andra åter med benägenhet att se hvad som är ondt. Låtom oss kasta en blick på några häraf uppkommande falska föreställningar.

Vi hafva redan på slutledningens väg sett, att det teologiska elementet i en troslära, på de tidigare civilisationsstadierna helt och hållet och på de senare till en betydlig grad underordnande under sig det sedliga elementet, uppställer en måttstock för rätt och orätt, relativt god måhända, men kanske absolut falsk — god, betraktad med afseende på tidens och ortens fordringar, falsk med afseende på det ideala samhällets, och genom att sålunda gifva helgd åt falska begrepp om rätt och orätt, förfalskar religionen de mått, hvarefter verkningarna af ett samhälles institutioner böra mätas. Om åter dessa goda eller skadliga verkningar icke erkännas såsom goda eller skadliga, förfalskas tydligen de samhällsvetenskapliga slutledningarna. Se här enligt mr Palgrave en teckning af den vahabitska sedeläran, sådan hon visar sig i svar på några af honom framstälda frågor.

»Den första af hufvudsynderna är att gifva gudomlig hyllning åt en skapad varelse.'

'Naturligtvis', svarade jag, 'gruffigheten af en sådan synd står utom allt tvifvel. Men om denna är den första, måste det gifvas en andra; hvilken är det?'

'Att supa i sig skändligheten', öfversatt, 'röka tobak', blef det ögonblickliga svaret.

'Och mord och äktenskapsbrott och falskt vitnesbörd?' frågade jag.

'Gud är nådig och förlåtande', svarade min vän, 'det vill säga, dessa äro blott små synder.'

'Alltså gifves det blott tvänne synder, som äro stora, polyteism och tobaksrökning', fortfor jag, som hade svårt

att hålla mig allvarsam. Och Abd-el-Karim svarade med det djupaste allvar, att så var verkligen förhållandet.»

En troslära, som gör tobaksrökning till ett af de svartaste brotten, men för de värsta gerningar den ena menniskan kan begå mot den andra endast har en mild förebråelse, utesluter möjligheten af en samhällsvetenskap. Om handlingar, vanor och lagar icke bedömas efter deras förmåga att befordra mensklig välfärd, kan det icke gifvas några begrepp om bättre eller sämre med afseende på samhällsinrättningar; och sådana begrepp som framsteg och tillbakaskridande äro uteslutna. Men hvad som så tydligt gäller i detta fall, gäller mer eller mindre i alla. Såväl i närvarande tid som i förflutna tider, inom vårt eget samhälle såväl som inom andra samhällen bedömer man och har bedömt offentliga handlingar efter tvänne kriterier — ett förmodadt gudomligt godkännande och deras förmåga att befordra mensklig lycka. Ehuru med civilisationens framsteg den tron utvecklar sig, att det andra kriteriet är jämgodt med det första; ehuru följaktligen förmågan att befordra mensklig lycka kommer mera direkt i betraktande, fortfar dock den förmodade gudomliga sanktionen, sådan den härledes ur den gängse trosläran, att ganska allmänt gälla såsom kriterium. Det orätta i en handling fattas såsom bestående i den deri inneburna olydnaden mot förmodade gudomliga bud och icke i dess inre karaktär såsom förorsakande lidande för andra och för den handlande själf. Den oundvikliga följden med afseende på den samhällsvetenskapliga spekulationen är denna, att institutioner och handlingar bedömas mera efter deras skenbara öfverensstämmelse eller icke-öfverensstämmelse med den faststälda kulten, än efter deras syftning att befordra mensklighetens väl.

På denna verkan af teologiska fördomar, uppenbar nog öfverallt, har min uppmärksamhet särskildt blifvit riktad genom en person, hvars andliga ståndpunkt ofta förser mig med ämnen att tänka öfver — en gammal herre, som förenar kärlekens religion med hatets, båda i en förvånande grad utpräglade. Å ena sidan stiger han upp bittida till sin andakt, går i kyrkan äfven med stor fara för sin svaga helsa, dröjer alltid kvar till nattvarden, när den utdelas, och ådagalägger sålunda hvad man vanligen kallar en exemplarisk gudsfruktan. Å andra sidan vända

sig hans tankar alltid kring krigiska ämnen: strider till sjös och lands äro för honom ämnen af ständigt nytt intresse; han frossar på berättelser om förderf och förstöring; hans ständiga tal är om kanoner. Att säga det han delar sin tid mellan bibeln och Alison[1] eller någon dylik bok är öfverdrift; men det kan dock gifva en föreställning om hans känslotillstånd. Än får man höra honom fara ut mot upphäfvandet af irländska kyrkan, hvilket han betraktar såsom ett helgerån, och än, när samtalet rör sig kring konstverk, nämner han såsom de kopparstick han mest beundrar Richard Lejonhjärtas strid med Saladin och Wellington vid Waterloo. Efter att hafva visat ett prof på en välvillig känsla, något som han, för att göra honom rättvisa, ofta gör, kan han tvärt öfvergå till någon blodig träffning, och berättelsen derom kommer hans röst att darra af förtjusning. Ehuru till en början förvånad öfver denna omotsvarighet emellan känsla och tro, fann jag en förklaring derpå i subordinationselementets öfvervigt öfver det sedliga elementet i hans troslära. Genom att studera hans sinnesförfattning blef det mig klart, att Gud för hans inbillning framstod såsom ett slags sjökapten, begåfvad med oändlig makt, och att den känsla, som förmådde honom att gå i kyrkan, var beslägtad med den, af hvilken han såsom sjökadett drefs till mönstringen. När jag såg att denna känsla, gemensam för alla religioner, af hvad namn och natur den dyrkade gudomligheten än må vara, hos honom ursurperat högsta makten, var det ej längre oförklarligt, att den känsla, till hvilken kristendomen särskildt vädjar, blifvit så lätt undertryckt. Jag förstod nu lättare, huru han, då Hyde-park-upploppen egde rum, kunde önska att vi hade haft Louis Napoléon här för att skjuta ned packet, och huru han med förtjusning kunde påminna sig sin ungdoms pressningsexpeditioner.

Det torde vara lätt att inse, att de teologiska fördomarna fördunkla samhällsvetenskapens sanningar, i det de sålunda göra hörsamhetspligten till den enda bevekelsegrunden för ett handlande i enlighet med sedelärans grundsatser och icke dessa grundsatsers eget inre värde. De leda

---

[1] Författare till en bekant i gammal tory-anda hållen historia öfver England.

till ett blott formelt i stället för ett verkligt erkännande af dessa grundsatser, hvilka man lätt, då man icke vant sig att betrakta en handlings aflägsnare följder, på indirekt väg kan förnärma, utan att förnärmelsen behöfver gå så långt, att den antager formen af uppenbar olydnad. Häraf inträffar det att samhällsinrättningar, hvilka till sitt väsende stå i ren strid med en religions sedelära, icke väcka någon anstöt hos personer, hvilka djupt beröras af hvadhelst, som synes stå i strid med dess teologi. Uppehållandet af religionens dogmer och former betraktas såsom det första och allra väsentligaste, och såsom en bisak, hvilken ofta uppoffras, behandlar man förverkligandet af de förhållanden menniskorna emellan, hvilka religionens anda anbefaller. Huru begreppen godt och ondt i fråga om sociala angelägenheter sålunda förfalskas, visar oss den nu pågående striden om den athanasianska trosbekännelsen. Här hafva vi teologerne, hvilka tro att vår nationella välfärd sättes på spel, om man icke i alla kyrkor genom lag tvingas att upprepa dessa dogmer: att Fadren, Sonen och den Helige Ande äro hvar och en allsmäktiga; att det dock icke finnes tre allsmäktiga, utan en allsmäktig; att en af de allsmäktige led på korset och nedsteg till helvetet för att blidka den ene utaf dem; och att den der icke tror detta, han »skall utan tvifvel förgås evinnerligen.» De påstå att om staten låter sina prester hota med evig pina alla dem, som ifrågasätta dessa läror, skall allt gå väl; men om de prester, hvilka i denna hotelse se en vildens djefvulsdyrkan, som usurperat det kristna namnet, tillåtas att i tysthet förbigå densamma — ve då nationen! Det är tydligt att teologiska fördomar, hvilka leda till en sådan öfvertygelse, helt och hållet utesluta all vetenskaplig samhällslära.

Såväl under sina speciella former som under sin allmänna form leda de teologiska fördomarna till en falsk uppfattning af samhällen och institutioner. Sektantipatier, uppvuxna ur läroskiljaktigheter, hindra medlemmar af ett religiöst samfund att döma opartiskt om andra religiösa samfund. Det är alltid svårt, ofta omöjligt för en svärmare att fatta det hans eget religionssystem och hans nitälskan för detsamma endast ega en relativ sanning och ett relativt värde; eller att det kan finnas relativa sanningar och ett relativt värde äfven hos främmande tros-

bekännelser och den fanatism, som uppehåller dem. Ehuru hvarje trosläras anhängare dagligen röner intryck, hvilka borde rikta hans uppmärksamhet på den omständigheten, att anhängarne af andra trosläror i nästan alla fall helt enkelt antagit de dogmer, hvilka voro gängse på de orter och inom de familjer, der de föddes, och att han gjort på samma sätt; är det honom dock, i följd af den speciella teologiska riktning han fått genom uppfostran och omgifning, nära nog omöjligt att föreställa sig, att åtskilliga af dessa andra trosläror kunna ega ett lika så godt, om icke bättre berättigande, än hans egen, och att de öfriga jämte ett visst belopp af absolut värde kunna vara särskildt lämpade för dem, som omfatta dem. Vi kunna till exempel icke betvifla, att de känslor, med hvilka en Whalley eller en Newdegate[1] betrakta den romerska katolicismen, måste göra dem ytterst ovilliga att erkänna de tjenster denna kyrka gjort den europeiska civilisationen i forna tider, och måste göra det nästan omöjligt för dem att med tålamod åhöra någon, som påstode att hon ännu kunde gagna i vissa fall. Huruvida icke i äldre tider detta enhetssträfvande inom hvarje aggregat af små samhällen, som framkallades af en gemensam, af en myndighet faststäld tro, var en stor välgerning; huruvida icke påfvemakten, af förmodad gudomlig instiftelse och derföre sträfvande att under sin spira underordna de politiska myndigheterna, under feodalväldets stormiga tider tjenade att tygla kriget och befordra civilisationen; huruvida icke den första kristendomens starka böjelse att förfalla till särskilda, lokala hedniska religionsformer hämmades af ett kyrkosystem, i spetsen för hvilket stod en enda, såsom det föregafs, ofelbar styresman; huruvida icke sedligheten förbättrades, sederna och slafveriet mildrades och kvinnan erhöll en högre ställning genom kyrkans inflytande trots all dess vidskepelse och skenhelighet — äro frågor, till hvilkas opartiska besvarande dr Cumming och andra papismens häftiga vedersakare äro oförmögna. Likaså äro protestantismens betydelse och värde fördolda för den romerske katoliken. En ultramontan, hvilken fasthåller den öfvertygelsen, att menniskornas såväl timliga välfärd som eviga salighet bero på underkastelse under kyrkan, kan

[1] Tvänne ultra protestanter i engelska Underhuset.

icke tro, att kyrkans auktoritet endast eger ett öfvergående värde och att de förnekelser af densamma, hvilka hafva gått hand i hand med en stigande bildning och förändrade tänkesätt, beteckna stegen från ett lägre samhällsskick till ett högre. Den ärlige papisten måste naturligen anse skismen för ett brott och de böcker fördömliga, hvilka väcka tvifvel om faststälda läror. Ej heller må det förvåna oss, när vi af en sådan person få höra yttranden af samma halt, som detta märens i Bordeaux, af grefven af Chambord så högt lofordade, att »djefvulen var den förste protestanten»; eller när protestanterne derjämte öfverhopas med smädelser alltför skamliga att upprepa. Tydligen måste sådana teologiska fördomar, i det de alstra sådana föreställningar om protestanternes sedlighet, leda till en ytterligt falsk uppfattning af protestantiska institutioner och allt hvad till dem hörer.

På ett mindre slående sätt, men dock tillräckligt tydligt, framträda de teologiska fördomarna särskildt hos oss i konformisternes och non-konformisternes skefva omdömen. Man må icke vänta sig ett ärligt erkännande af det goda vår statskyrka uträttat af en fanatisk dissenter: han ser blott det onda. Om frivillighetsprincipen[1] för sekler tillbaka hade kunnat uträtta allt hvad den kan nu; om icke en af staten underhållen protestantism en gång var den enda möjliga — äro frågor, dem han svårligen kan afhandla med fördomsfrihet. Å andra sidan är en högkyrkans anhängare obenägen att tro, det föreningen mellan kyrka och stat är helsosam endast under ett visst utvecklingsskede. Han vet att inom statskyrkan söndringarna växa dag för dag, under det att frivilligheten dagligen inkräktar på det verksamhetsområde staten ursprungligen upptagit; men han vill icke fatta sambandet emellan detta faktum och det förhållandet, att utanför statskyrkan dissenterväsendets makt är i ett oafbrutet stigande. Att dessa förändringar äro moment af en allmän omgestaltning, enligt hvilken de politiska och religiösa krafterna, hvilka redan från början sträfvat i olika riktningar, nu hålla på att skilja sig åt och bestämma sina respektive områden, är en tanke, den han icke vill fatta. Han vill

[1] Enligt hvilken hvarje församling själf väljer och aflönar sin själasörjare.

icke fatta, att likasom protestantismen i dess helhet var en resning emot en högkyrklighet, herrskande öfver Europa, så är dissenterrörelsen ibland oss en resning emot en högkyrklighet, som råder öfver England, och att båda rörelserna endast äro successiva stadier af samma välsignelsebringande utveckling. Det vill säga, hans fördom hindrar honom att betrakta sakförhållandena på ett sätt, gynsamt för deras vetenskapliga förklaring.

I själfva verket leder den särskilda teologiska fördom, som åtföljer en viss lärogrupp, oundvikligen till en fördomsfull uppfattning af många samhällsvetenskapliga frågor. Den som håller en troslära för absolut sann och följaktligen alla de andra troslärorna för falska, kan icke föreställa sig, att en trosläras värde endast är relativt. Att ett specielt religionssystem i allmänhet taget är en del af det samhälle, hvari det uppträder, är för honom en helt och hållet främmande och visserligen obehaglig föreställning. Han tror sitt dogmsystem godt för alla orter och alla tider. Han betviflar icke, att detsamma, infördt bland en hord vildar, af dem skall tillbörligen uppfattas och värderas och åstadkomma de resultat han väntar sig. Sålunda beherrskad af en förutfattad mening, förbiser han den sanning, som öfverallt träder i dagen, att ett folk lika litet är i stånd att plötsligen mottaga en högre religion som en högre styrelseform; och att med en sådan religion icke mindre än med en sådan styrelseform en försämring oundvikligen skall försiggå, som snart förvandlar den till någonting blott till namnet skildt från dess föregångare. Med andra ord, hans speciella teologiska fördom gör honom blind för en vigtig klass af samhällsvetenskapliga sanningar.

Verkningarna af de teologiska fördomarna behöfva ingen vidare belysning. Vi vilja nu rikta vår uppmärksamhet på de antiteologiska fördomarna. Icke blott de religiösa dogmernas verkningar utan äfven återverkningarna emot dem äro vilseledande inflytelser, mot hvilka vi måste taga oss till vara. Låtom oss först kasta en blick på denna förbittring emot den stadfästa trosläran, hvilken alla, som frigöra sig från densamma, mer eller mindre lägga i dagen.

»En konung i Nepaul, Rum Bahadur, hvars sköna drottning tog in förgift, när hon fann sitt vackra ansigte

vanstäldt af kopporna, förbannade sitt rike, hennes läkare och Nepauls gudar och svor hämd åt dem alla. Sedan han befalt att läkarne skulle piskas och högra örat och näsan afskäras på dem, utöfvade han sin hämd på Nepauls gudar, och efter att hafva på det gröfsta sätt skymfat dem, anklagade han dem att hafva erhållit tolf tusen getter, flere centner sötsaker, två tusen gallons mjölk m. m. under falska förevändningar!..... Derefter befalde han fram hela sitt artilleri från tre- till tolfpundingar till slottet...... Alla kanonerna laddades till mynningarna; och så marscherade han ned till de nepaulska gudomligheternas högkvarter...... Samtliga kanonerna blefvo nu uppstälda framför gudomligheterna och de heligaste hedrades med de gröfsta kanonerna. När order gafs att gifva eld, flydde många af cheferne och soldaterne slagna af förskräckelse, och andra tvekade att åtlyda den gudlösa ordern; och icke förr än åtskilliga kanonierer blifvit nedhuggna, öppnades elden. Ned störtade gudar och gudinnor från sina hittills helighållna platser; och efter sex timmars väldig kanonad återstod intet spår af någon gudomlighet.»[1]

Detta det märkligaste fall af bildstormning historien känner, visar under en ytterlig form den reaktion, som vanligen åtföljer affallet från en gammal tro — en reaktion, större i samma mån den förra underkastelsen varit djup. Genom att inkvartera sina hästar i katedralerna och afsigtligt skymfa heliga orter och symboler, lade puritanerne sina känslor i dagen på ett tydligt sätt, såsom ock de franska revolutionärerne, hvilka förstörde sakristior och altartaflor, sleto sönder mässböcker till patronpapper, drucko bränvin ur kalkarna, åto makrill på oblattallrikar, drefvo gyckel med kyrkliga processioner och höllo dryckeslag i kyrkorna. Ehuru i våra dagar brytandet af mindre starka band medelst mindre våldsamma strider åtföljes af mindre motstånd och hat, innebär dock vanligen förkastandet af den gamla formen en öfvergång från sympati till större eller mindre antipati. Hvad man förut vördade såsom fullkomligt sant, föraktar man nu såsom idel lögn; och hvad som förut skattades såsom ovärderligt, skattas nu såsom värdelöst.

---

[1] *Five years' residence at Nepaul.* By Capt. Thomas Smith. Vol. 1, p. 168.

Hos några fortvarar denna sinnesstämning och öfvertygelse, hos andra efterföljes denna reaktion under tidernas lopp af en ny. För att fullfölja den Carlyleska liknelsen — dessa gamla kläder, dem man vuxit ur och ändtligen slitit af sig samt med förakt kastat å sido, börjar man snart betrakta med mera lugn och med erkännande att de dock gjorde god tjenst på sin tid; ja kanske uppstår till och med en tvekan, om de icke aflagts för tidigt. Denna nya reaktion kan vara svag eller stark; men endast när den inträder med lagom styrka, gifves der någon möjlighet för ett sansadt omdöme, vare sig om religiösa frågor eller sådana samhällsvetenskapliga, i hvilka det religiösa elementet ingår.

Här hafva vi att kasta en blick på de samhällsvetenskapliga villfarelser, för hvilka de äro utsatta, hos hvilka de antireligiösa fördomarna icke antaga någon modifierad form. Endast fästande sig vid det falska i den förkastade trosläran, förbise de den sanning, för hvilken hon är ett uttryck, betraktande dess fel, förgäta de dess förtjenster; och i det de så göra, mena de att ingenting annat än godt kan komma af dess allmänna öfvergifvande. Låtom oss betrakta de tysta förutsättningar denna slutsats innebär.

Man antager i första rummet att en fullkomlig ledning för såväl det enskilda som offentliga lifvet kan åstadkommas, och att en efter förnuftiga grunder af menniskor, sådana de nu äro, utarbetad sedlighetskodex skulle utöfva ett tillräckligt inflytande öfver dem. Ingendera af dessa förutsättningar består inför en närmare pröfning. Vi behöfva blott betrakta menniskornas handlingar, sådana vi möta dem hvart vi vända oss, för att se att det vanliga förståndet, oförmöget att leda det menskliga handlandet ens i sådana enkla saker, för hvilka fordras en högst ringa eftertanke, måste komma till korta vid försöket att med full klarhet uppfatta de sedliga principernas naturliga stadganden. Den tanklösa enfald flertalet menniskor ådagalägga äfven i lifvets mest slentrianmässiga värf visar tydligen, att de icke ega någonting liknande den insigt, som erfordras för själfledning i saknad af en på myndighet stödd förhållningskodex. Tag en dags erfarenhet och märk hvilken tanklöshet gifver sig till känna timme för timme.

Ni stiger upp på morgonen och tager upp, under det ni kläder er, en liten flaska med stärkande droppar, som blifvit er ordinerade; men efter det ni räknat några af de första dropparna, rinna de följande ned utefter sidan af flaskan af det skäl, att man format mynningen utan hänsyn till användningen. Dock tillverkas årligen millioner sådana flaskor af glastillverkarne och skickas ut i tusental af apotekarne: så ringa förstånd använder man i affärer. Nu vänder ni er till spegeln och finner, så framt han ej är af bästa tillverkning, att han icke vill stå i den ställning ni gifver honom, eller, om det är en såkallad toalettspegel, finner ni att man för att kunna ställa honom användt en kostsam inrättning, hvilken varit öfverflödig om man i stället hade användt litet förnuft. Hade man inrättat spegeln så att skifvans tyngdpunkt fallit in med upphängningsaxeln (en ganska lätt anordning), hade den stått i hvilken lutning som helst. Dock tillverkas år från år tiotusentals speglar, utan att man fäster afseende på en så simpel sak. Snart går ni ned till frukosten och när ni tager litet sås till er fisk, finner ni att såsflaskan har samma fel som medikamentsflaskan: den är klibbig af de droppar, som rinna ned utefter sidan och ofta göra fläckar på duken. Här hafva vi en annan klass af handlande, så sparsamma på eftertanke att de icke göra något till att förekomma en så tydlig olägenhet. Sedan ni frukosterat, tager ni er tidning, men innan ni sätter er ned, vill ni lägga litet kol på elden. Men det stycke ni tager med eldtången halkar ur den, och om det är stort, får ni göra åtskilliga försök innan ni lyckas: allt derföre att klorna på tången äro släta. Men fabrikanter och försäljare af eldtänger gå på generation efter generation utan att bota denna olägenhet med att helt enkelt gifva dessa släta klor några utskjutande spetsar eller blott göra dem litet skrofliga medelst några hugg af en mejsel. Efter att ändtligen hafva uppfångat kolstycket och lagt det på elden, börjar ni läsa; men innan ni hunnit igenom första spalten, känner ni att ni sitter illa och måste ömsa ställning oupphörligt, derföre att man ännu inte lärt sig göra bekväma länstolar. Och dock är principen derför enkel nog. Samma fördel, som vinnes genom en mjuk sits i stället för en hård — den att trycket af den tyngd som skall uppbäras fördelas öfver en större yta, hvarigenom trycket

på hvarje punkt blir mindre — kan vinnas genom stolens form. Bekvämligheten beror derpå att formen och böjningarna på sits och rygg lämpas så, att kroppens och lemmarnas tyngd jämt fördelas öfver så stor yta som möjligt och att lemmarna så litet som möjligt bringas ur sitt naturliga läge. Och dock har man först efter flere tusen års civilisation lyckats (och detta icke på eftertankens utan på erfarenhetens väg) att komma till en jämförelsevis riktig konstruktion.

Detta är första timmens erfarenhet; och så fortgår det hela dagen igenom. Om ni ger akt derpå, skall ni finna, att det ojämförligt stora flertalet menniskor använda en ytterst ringa skicklighet äfven på sådana sysselsättningar, dem de gjort till sin lifsuppgift. Låt en arbetare göra någonting till en del nytt, och icke ens de tydligaste förklaringar eller ritningar skola hindra honom från att begå dumheter; och när ni uttrycker er förvåning deröfver, skall han svara, att han inte blifvit lärd på det arbetet, och detta vanligen utan att visa den ringaste blygsel öfver att icke kunna göra något, som han icke fått lära sig. Detsamma gäller inom de högre verksamhetsgraderna. Betänk huru ofta förbättringar i industrien härleda sig från personer, som stå utom yrket, och ni skall genast finna, efter hvilken tanklös slentrian fabriker vanligen drifvas. Betrakta huru handelsaffärer skötas, och ni skall inse, att de som egnat sig deråt för det mesta icke göra annat än följa de gamla hjulspår, dem en lång följd af generationer genom försök och felsteg upptrampat åt dem. Ja, det ser nästan ut, som hade de flesta menniskor gjort till sin uppgift att komma igenom lifvet med så liten tankeansträngning som möjligt.

Huru kan man då vänta, att hos dem finna en sådan förmåga af själfledning, som i frånvaro af ärfda, från en öfverhet utgångna regler skulle komma dem att inse, hvarföre i följd af tingens egen natur detta handlingssätt vore skadligt, detta nyttigt — skulle komma dem att gå utöfver de närmaste resultaten och klart skönja de invecklade, aflägsna verkningarna på dem själfva, på andra och på samhället?

Man behöfver i själfva verket icke sluta sig till denna oförmåga, man kan se den, om man tager en handling, angående hvilken den helgade religionsurkunden tiger.

Lyssna till ett samtal öfver spel och de skäl, de som fördöma det, anföra för denna sin dom. Det leder till spelarens ruin, sätter hans familjs och vänners välfärd i fara, aflägsnar honom från hans affärer och kastar honom in i dåliga sällskap — dessa och dylika äro de skäl, som anföras. Sällan röjer sig någon insigt om hufvudskälet. Sällan får man höra spelet fördömas, derföre att det är en art verksamhet, hvarigenom njutning beredes på bekostnad af en annans smärta. Den regelmässiga gången vid förvärfvandet af njutningar eller de penningar, hvarför njutningar kunna köpas, innebär för det första att man utvecklat en motsvarande verksamhet af en sådan art, att det allmänna bästa på ett eller annat sätt befordras, och för det andra att de, från hvilka penningarna förvärfvas, å sin sida direkt eller indirekt erhålla full ersättning. Men vid spelet eger ett motsatt förhållande rum. Den erhållna vinsten förutsätter ingen kraftutveckling och den vinnandes lycka innebär den tappandes olycka. Denna verksamhetsart är derföre till sjelfva sin natur samhällsfiendtlig — kväfver all menniskokärlek, alstrar en kall egoism och framkallar sålunda en allmän försämring af karaktär och seder.

Tydligen vilseledas alltså de af fantastiska förhoppningar, hvilka tro, att i ett förnuftets tidehvarf, det de föreställa sig såsom snart efterträdande ett af blott till en del förnuftiga trosläror, det menskliga lifvet skulle komma att ledas af en sedlighetslag, direkt grundad på insigten om det högsta allmänna bästa. Ett sedligt nyttighetssystem kan för närvarande icke uttänkas ens af de få utvalda och ligger helt och hållet utöfver mängdens fattningsförmåga. Värdet af den ärfda, genom teologien faststälda sedlighetslagen är detta, att den i närmelsevis sanna formler sammanfattar den menskliga erfarenhetens från förflutna tider samlade resultat. Den är icke ett förnuftets utan erfarenhetens verk. Menskligheten har verkligen under förflutna tider gått rätt, sedan hon pröfvat alla möjliga villovägar. Vandrandet på villovägarna har vanligen afbrutits genom olyckor, lidanden och död och de rätta vägarna hafva fullföljts, derföre att inga hinder upprest sig. Trosläror hafva utvecklat sig i enlighet med dessa goda eller onda resultat. Derföre har en sedlighetskodex, i hvilken de under en lång följd af generationer långsamt

och nästan omedvetet gjorda upptäckterna förkroppsligat sig, en hög auktoritet på sin sida.

Ej heller är detta allt. Om det vore möjligt att med ens ersätta ett på tradition grundadt system af sederegler af förmodadt öfvernaturligt ursprung med ett system af utaf förnuftet utarbetade regler, skulle ett sådant ingalunda motsvara sitt ändamål. Att påstå detta innebär den tanken, att menniskornas tro och handlingar alltigenom bestämmas af förståndet, då de i långt högre grad bestämmas af känslan.

Det är stor skilnad emellan ett formelt erkännande af en sats, som icke kan förnekas, och en verksam tro, som yttrar sig i dermed öfverensstämmande handlingar. Ofta nog förmår icke den mest bindande bevisning framkalla en öfvertygelse, nog stark att leda våra handlingar; och ofta kan en blott försäkran, uttalad med starkt eftertryck och med tecken till djup tillförsigt hos den som uttalar den, framkalla en fast öfvertygelse utan några bevis, ja till och med i trots af motbevis. Detta gäller särskildt i fråga om personer med ringa bildning. Vi se icke blott huru tron hos dem skapas genom en kraftig försäkran och ett myndigt sätt; vi se till och med stundom att deras tro verkligen försvagas, om de få en förklaring. Hvad som framkallar deras tro är den hos en annan ådagalagda trons naturliga språk — icke det logiskt bindande beviset. De kunna icke klart följa sammanhanget mellan bevisningens olika satser, och när de försöka detta, varda försatserna och slutsatsen, hvilkas nödvändiga förhållande de icke fatta, för dem mindre sammanhängande, än då de uppställas bredvid hvarandra och deras förbindelse stärkes af den känslovåg en kraftig försäkran uppdrifver.

Ja, det är en sanning att till och med personer med det mest uppodlade förstånd, hvilka äro mäktiga af kritik och att följa en bevisning i dess finaste enskildheter, ändock icke låta sig ledas af förståndet utan känslans inblandning. Personer med de vidsträcktaste kunskaper göra oafbrutet med vett och vilja saker, dem de veta vara förderfliga, lida det onda öfverträdelsen ådrager dem, afhållas för en liten tid, så länge minnet deraf är lifligt, men när detta försvagas, förnya de öfverträdelsen. Ofta beherrska känslorna förståndet helt och hållet, såsom vi se med mjältsjuka patienter. En person, som lider af

hypokondri, må hafva sina läkares intyg, bekräftade af egen långvarig erfarenhet, visande att hans dystra aningar icke äro någonting annat än inbillningar, framkallade af hans kroppstillstånd; och dock skola dessa bindande bevis, att de äro oförnuftiga, icke sätta honom i stånd att frigöra sig ifrån dem: han känner sig fortfarande förvissad om, att någon olycka skall drabba honom.

Allt detta jämte många andra beslägtade fakta visa tydligen att styrkan hos en sedlighetskodex beror långt mera på de känslor, som framkallas af dess bud, än på medvetandet af det nyttiga i att följa dem. De känslor, hvilka i vår ungdom väckas för sedlighetsprincipen, derigenom att vi se dem helgade af såväl samhälle som religion, utöfva ett långt större inflytande på vårt lif, än insigten om att lydnaden för sådana principer länder till välfärd; och der dessa känslor saknas, visar sig nyttighetstron vanligen oförmögen att framkalla en sådan lydnad.

Det är sant att tänkesätten inom de högre raserna och specielt hos de öfverlägsnare individerne inom dessa raser nu mera i en betydande grad lämpat sig efter dessa principer: de sympatier, hvilka införlifvats med de mest utvecklade menniskors organism, åstadkomma en självmant framträdande lydnad för de bud, som ålägga kärlek till nästan; dock visar sig äfven för sådana personer den sociala bekräftelsen, hvilken till en del är härledd ur den religiösa, af betydande vigt såsom stärkande inflytandet af dessa bud. Och för personer, begåfvade med svagare sedlighetskänsla, äro de sociala och religiösa bekräftelserna af ännu större vigt såsom rättesnöre för deras handlingssätt.

Sålunda leda de antiteologiska fördomarna till allvarsamma förvillelser, både så att de komma oss att förbise, i hvilken väsentlig mån religionssystemen bidragit att gifva vigt åt till en del absolut och till en del i förhållande till tidsomständigheternas kraf relativt goda lefnadsregler, och så att de framkalla den föreställningen, att dessa regler nu mera äro så fast grundade på förnuftiga skäl, att ett upplyst förstånd vore nog att styra menniskornas handlingar.

Dessa villfarelser äro dock endast ytliga i förhållande till den villfarelse, om hvilken det återstår att tala. Striden mot vidskepliga trosläror leder vanligen till deras totala förkastande under det antagandet, att något sant icke

kan förekomma tillsammans med så mycken osanning; hvaremot verkliga förhållandet är detta, att de falska lärorna, som förkastats, endast äro ytliga och att under dem döljer sig och förblifver äfven sedan de fallit en sann troslära. Både de som försvara och de som angripa religiösa trosbekännelser mena, att allt hänger på antagandet eller förkastandet af några speciella omtvistade dogmer; då dogmerna endast äro tillfälliga former för någonting bestående.

Samma utvecklingsprocess, som hittills steg för steg omgestaltat och höjt menniskornas begrepp om verldsalltet, skall fortfarande omgestalta och höja dem i framtiden. Föreställningarna om orsak och ursprung, hvilka undergått en långsam förändring, skola än ytterligare omgestalta sig; men ingen omgestaltning, vore den än drifven till ytterlighet, skall någonsin fördrifva dem ur medvetandet, och derföre skola ej heller de dem motsvarande känslorna någonsin förkväfvas. Utvecklingen skall lika litet i detta som i andra fall förändra sin allmänna riktning; hon skall fortfarande följa samma linier som hittills. Och om vi vilja se hvarthän hon sträfvar, behöfva vi blott iakttaga, huru den konkreta bestämdheten af det medvetandets innehåll, med hvilket den religiösa känslan står i förbindelse, alltjämt aftagit, för att kunna draga den slutsatsen att denna konkreta bestämdhet än vidare skall aftaga, kvarlemnande ett innehåll, hvarför det icke gifves någon fullt motsvarande form, men hvilket icke dess mindre är beståndande och mäktigt.

Den religiösa känslans utveckling har oafbrutet fortgått från begynnelsen, och dess natur på fröets stadium är densamma som på den fulla utvecklingens. För vildens oreflekterande själ ligger ingenting underbart i de honom omgifvande tingens vanliga lopp. Regelbundna följder, oföränderliga förhållanden framställa sig icke för honom såsom problem, de der behöfva förklaras. Endast motsägelser i denna orsaksföljd, som för honom är mest bekant, den emellan mensklig vilja och makt, väcka hans förvåning och framkalla hans frågor. Och först sedan hans erfarenhet af fenomen af andra slag vunnit ett sådant omfång, att han kan börja hänföra dem under allmänna begrepp, väcka äfven de inom dessa områden förekommande oregelbundenheterna samma föreställning om ett

mysterium och samma känsla af förundran: häraf uppstår ett slags fetischism. Förbigående mellanstadierna vilja vi här blott anmärka den sanningen, att i samma mån en förklaring öfver dessa oregelbundenheter skingrar undret, i samma mån uppstår en förundran öfver regelbundenheten: der uppstår frågan, hvarifrån tingens lagbundna gång? Allt efter som vetenskapen öfverflyttar fenomenen från motsägelsens område till lagbundenhetens, i samma mån öfvergår det mysterium, som en gång vidlådde den vidskepliga förklaringen, till ett mysterium, vidlådande den vetenskapliga: många enskilda mysterier uppgå i ett enda allmänt mysterium. Sedan astronomen uppvisat att rörelserna inom solsystemet förutsätta en regelbunden, likformigt verkande kraft, den han kallar tyngdkraft, känner han sig fullkomligt oförmögen att begripa denna kraft. Ehuru han, för att tänka sig solens inverkan på jorden, hjälper sig fram med antagandet af ett mellanliggande medium och finner att han *måste* göra så, om han alls skall kunna tänka sig en sådan inverkan — återkommer dock mysteriet när han frågar, hvari består detta medium? När han tvingas att använda eteratomer såsom symboler, inser han att de icke kunna vara annat än symboler. Samma förhållande gäller om fysiker och kemister. Atom- och molekylär-teorien sätter dem i stånd att utarbeta många förklaringar, hvilka bekräftas af experiment; men materiens yttersta enhet medgifver ingen verklig förklaring. I stället för de särskilda mysterierna som lågo i de materiens verksamhetsyttringar de förklarat, framträder i förgrunden det mysterium materien i sin helhet framställer. Sålunda fortgår utvecklingen från den första groende föreställningen om ett mysterium hos vilden, när han ser en kraftutveckling hos en annan, öfverstigande hans egen, och den dermed förbundna i sitt första frö framträdande känslan af helig fruktan, till det slutliga erkännandet af ett mysterium bakom hvarje handling och företeelse, och till öfverflyttande af denna heliga fruktan från det enskilda och tillfälliga till någonting universelt och evigt.

Må ingen derföre föreställa sig, att det religiösa medvetandet skall dö bort eller förändra riktningen af sin utveckling. Dess speciella former, hvilka en gång starkt utpräglade, under den andliga utvecklingens gång antagit

en mindre bestämd karaktär, skola fortfarande aftaga; men medvetandets substans skall bestå. Att dess objekt skulle komma att ersättas af ett annat, såsom de förmoda, hvilka mena att »menskligheten religion» skall vara framtidens religion, är en åsigt, hvilken hvarken på induktionens eller deduktionens väg kan försvaras. Huru stark den moraliska känsla som uppväxt på humanitetens grund än må varda, skall den dock aldrig kunna utesluta denna känsla, som ensam förtjenar namn af religiös, den som väckes af det som står bakom menskligheten och bakom alla andra ting. Barnet kan för ett ögonblick genom att svepa in sitt hufvud i sängtäcket undertrycka medvetandet af det omgifvande mörkret, men medvetandet, om än mindre lifligt, öfverlefver och inbillningen fortfar att sysselsätta sig med det som ligger bakom varseblifningen. Ingenting sådant som en »menskligheten religion» kan någonsin mer än tillfälligtvis utestänga tanken på en makt, hvaraf menskligheten blott är en ringa och flyktig produkt — en makt, hvilken var till under loppet af evigt växlande uppenbarelser innan menskligheten fans, och som skall fortvara under andra uppenbarelser sedan menskligheten upphört.

För dylika insigter äro de antiteologiska fördomarna ett hinder. Förbiseende den sanning religionerna representera, underskattar man värdet af förflutna tiders religiösa institutioner, anser dem obehöfliga för det närvarande och menar att de icke skola lemna efter sig några representanter för framtiden. Häraf uppstå felslut inom samhällsvetenskapen.

Trettonde Kapitlet.

Nödvändiga förstudier till samhällsvetenskapen.

Vi hafva i det föregående betraktat de svårigheter ett studium af samhällsvetenskapen innebär och varnat forskaren för de förvillelser, hvari han kan råka dels på grund af själfva fenomenens natur och de vilkor, hvarunder de förete sig, och dels på grund af hans egen natur såsom iakttagare, och det återstår oss nu att yttra några ord om de nödiga förstudierna. Jag syftar icke på de studier, hvarigenom erforderliga data och fakta förvärfvas, utan på dem, hvilka åstadkomma det erforderliga skolandet af tanken. Att tänka rätt i en fråga beror mycket på sättet, huru man är van att tänka; och detta sätt, till en del natur, beror dock till en del på de konstmässiga inflytelser tankeförmågan varit underkastad.

Lika visst som hvarje person i sin kroppsverksamhet företer egendomligheter, hvilka skilja honom från andra, lika visst utvecklar han i fråga om sin andliga verksamhet egendomligheter, hvilka karaktärisera hans föreställningar. Tanken såväl som muskelrörelsen har sina konstgrepp. Det gifves förvärfvade andliga färdigheter, hvarigenom man kan se tingen från särskilda sidor, likasom det gifves förvärfvade kroppsfärdigheter för genomgåendet af vissa speciella rörelser; och det gifves intellektuella förvändheter, framkallade af vissa sätt att behandla tankeförmågan, likasom obotliga tafattheter beroende af vissa dagligen upprepade fysiska verksamhetsyttringar.

Hvarje andlig öfning utöfvar jämte sin direkta verkan på de förmögenheter, som bringas i verksamhet, äfven en indirekt verkan på de förmögenheter, som lemnas i hvila; och der någon särskild fördel vinnes genom en ensidig, till ytterlighet drifven öfning, tillfogas oundvikligen andens öfriga förmögenheter i följd af bristande öfning en mer eller mindre allmän skada. Denna strid emellan kropp och hjärna, som vi varseblifva både hos dem, hvilka, i det de drifva hjärnverksamheten till ytterlighet, försvaga

sina kroppar, och hos dem, hvilka genom att drifva kroppsverksamheten till ytterlighet förslöa sina hjärnor, är en strid, som upprepas såväl mellan kroppens som hjärnans egna olika delar. Den högra armens större tjocklek och styrka och den högra handens större färdighet, härflytande från ett flitigare begagnande, äro exempel härpå, och att den venstra handens relativa tafatthet, en följd af den högras flitigare öfning, skulle vara ännu märkbarare, om den högra öfvertoge alla handgrepp, är tydligt. Samma förhållande gäller om de andliga förmögenheterna. Grundmotsatsen mellan känsla och kunskap, hvilken genomgår alla andens förrättningar från striden mellan passion och förnuft ända ned till striden mellan sinlig varseblifning och iakttagelse, är det förnämsta exemplet derpå. Vi möta en beslägtad stridighet emellan förståndets egna verksamhetsyttringar, emellan förnimmandet och tänkandet. Personer, hvilka ega fallenhet för att samla iakttagelser, äro sällan fallna för generalisering, och de, som äro detta, begagna sig för det mesta af andras iakttagelser, göra de själfva några, är det mindre af intresse för enskildheterna såsom sådana, än för det bruk de kunna göra af dem. Vi kunna äfven inom en ännu trängre krets spåra samma stridighet emellan ett allmänt och ett specielt tänkande. Den, hvars anlag ligger åt fjerrgående spekulationer, fullföljer sällan med någon framgång dessa forskningar, hvarigenom enskilda sanningar uppdagas; under det den vetenskaplige specialisten vanligen visar föga böjelse att sysselsätta sig med vidtgående undersökningar.

Det sagda torde vara nog att åskådliggöra, det en persons vanliga tankegång beror på arten af hans speciella andliga verksamhet och att denna hans tankegång utöfvar inflytande på hans omdöme, när en fråga framställes till hans afgörande. Det är äfven tydligt, att i samma mån frågan är invecklad och mångsidig, varder den egendomliga tankegången en så mycket vigtigare faktor vid bestämmandet af den slutsats man skall draga. Der ämnet är enkelt, såsom en geometrisk sanning eller en mekanisk verkan, och följaktligen icke erbjuder många olika sidor för betraktaren, äro möjligheterna af en oriktig uppfattning på grund af förståndets riktning jämförelsevis få; men der ämnet är inveckladt och mångsidigt och erbjuder otaliga olika synpunkter för tanken, inverkar för-

ståndsriktningen i ganska hög grad på uppfattningens form.

För samhällslärans studium är alltså en riktig tankegång af allra största betydelse, och en sådan kan endast förvärfvas genom studium af vetenskaperna i stort; ty samhällsläran är en vetenskap, hvari alla andra vetenskapers fakta ingå. Hon framställer dessa nödvändiga förhållanden, med hvilka de abstrakta vetenskaperna sysselsätta sig, dessa förbindelser mellan orsak och verkan, hvarmed de abstrakt-konkreta vetenskaperna göra forskaren förtrogen, och slutligen det samverkande af många orsaker och frambringande af på omständigheter beroende resultat, hvilka de konkreta, men ännu mera de organiska vetenskaperna visa oss. För att förvärfva sig den för en rätt behandling af samhällsläran erforderliga tankemetoden, måste man alltså göra sig förtrogen med grundtankarna inom alla vetenskapsklasser, så att man icke låter sig ensidigt påverkas af en eller några få särskilda klassers grundidéer.

På det detta bättre måtte inses, vill jag i korthet angifva den nödvändiga öfning, hvarje klass af vetenskaper gifver åt tankeförmågan, tillika med de skadliga intellektuella ovanor, hvilka härflyta från ett uteslutande studium af hvarje särskild klass.

Total saknad af öfning i de abstrakta vetenskaperna hindrar en tillbörlig utveckling af sinnet för *nödvändiga förhållanden.* Betrakta de andliga företeelserna hos rent okunniga personer, hvilka icke ens fått lära sig dessa bestämda och oföränderliga sammanhangsförhållanden, hvilka aritmetiken framställer, och det skall visa sig, att de icke ega någonting liknande en oemotståndlig öfvertygelse att ur vissa gifna fakta framgår en nödvändig följd. Hvad för er framträder som en visshet är för dem icke fritt från tvifvel. Äfven personer, hvilkas uppfostran gjort dem temligen förtrogna med numeriska processer och resultat, kunna i ett fall, der följden är rent logisk, visa att de icke hafva absolut förtroende för sammanhanget mellan premisser och slutsats.

Endast genom studium af de abstrakta vetenskaperna, logik och matematik, kan man förvärfva sig en orubblig tro på nödvändiga förhållanden. I det hon sysselsätter sig med sådana förhållanden af enklaste art, gör logiken

nytta i detta afseende, om ock mindre än hon borde, alldenstund de symboler som begagnas icke öfverflyttas till tankar, hvarföre de angifna förbindelserna icke framställas i verkligheten. Endast då, när en abstrakt uttryckt logisk följdsats ersättes medelst ett så pass konkret exempel, att de mellanliggande slutledningslänkarna kunna betraktas, vinnes en verklig öfning i förmågan att uppfatta logisk nödvändighet.

Äfven i fråga om matematikens uppfostringsförmåga må anmärkas, att den nytta, som vinnes genom vanan att behandla nödvändiga numeriska förhållanden, icke är af obetingad vigt; alldenstund tanken, i de allra flesta fall upptagen af de begagnade symbolerna, icke går utöfver dem till de enhetsgrupper de representera, hvarigenom först en verklig föreställning om de förhållanden de framställa och det nödvändiga sammanhanget dem emellan kan vinnas. Nyttan af en upprepad öfning i uppfattandet af nödvändighetsbegreppet går på detta sätt förlorad. Det är den särskilda afdelning af matematiken, hvilken sysselsätter sig med rumförhållanden, som framför alla andra studier framställer nödvändiga föreställningar och sålunda stärker och bestämmer medvetandet om nödvändighetsbegreppet i allmänhet. En geometrisk bevisning framställer gång på gång premisser och konklusion på ett sådant sätt, att det angifna förhållandet framträder för tanken såsom verklig åskådning, icke blott under symbolens form. Hvarje steg framställer en förbindelse mellan lägen eller storheter, sådan, att den icke kunde vara annorlunda; och derföre gör vanan att taga sådana steg oss i medvetandet förtrogna med och intresserade för sådana förbindelser.

Men under det studiet af matematiken och specielt geometrien är ytterst nyttigt, om icke rent af oundgängligt, såsom medel att bringa anden till insigt om maktfullkomligheten hos en hela naturen beherrskande öfverensstämmelsens lag, kan det dock uteslutande eller alltför ensidigt bedrifvet, leda till en oriktig tankegång i allmänhet. Det alstrar oundvikligen en speciel sinnesriktning, hvilken åter med nödvändighet inverkar på hela den intellektuella verksamheten — alstrar en böjelse att på matematiskt sätt behandla äfven utom matematikens område liggande ämnen. Matematikern sysselsätter sig ständigt med fenomen, hvilkas element äro jämförelsevis få och

bestämda. Hans mest invecklade problem äro ofantligt mycket mindre invecklade än de konkreta vetenskapernas. Men när han riktar sin uppmärksamhet på dessa, kan han icke hindra sig från att följa sin vanliga tankegång; vid behandlingen af de konkreta vetenskapernas frågor upptäcker han endast ett fåtal af de ingående faktorerna, tillskrifver dessa oförmärkt en bestämdhet, den de ej ega, och drager i enlighet med den matematiska metoden bestämda slutsatser af dessa data, såsom vore de specifika och fullt tillräckliga. Häraf det så ofta med exempel bestyrkta påståendet, att matematiker äro dåliga bedömare af sannolikhetsfrågor.

Genom studiet af de abstrakt-konkreta vetenskaperna förvärfvar tankeförmågan en vana, hvilken ej på annat sätt kan förvärfvas och som är väsentlig såväl för ett rätt tänkande i allmänhet som följaktligen ock inom samhällslärans område. Förtrogenhet med de olika ordningarna af fysiska och kemiska fenomen skänker bestämdhet och styrka åt uppfattningen af *orsak och verkan.*

Erfarenheter af de oss omgifvande tingen väcka utan tvifvel föreställningar både om speciella krafter och kraft i allmänhet. De obildade hemta från dessa erfarenheter en viss grad af tro på orsaksförhållandet så till vida, att då de se en slående verkan, de vanligen antaga en motsvarande orsak, och när en orsak af ett gifvet omfång tydligen visar sig, vänta de en derefter afpassad verkan. Detta är i synnerhet fallet, när frågan gäller rent mekaniska processer. Dock framkalla dessa det dagliga lifvets intryck, om de icke understödjas af den fysiska vetenskapen, endast sväfvande föreställningar i medvetandet om orsaksförhållandena. Man behöfver blott påminna sig den beredvillighet, hvarmed en mängd personer antaga spiritisternes föregifna fakta, af hvilka många innebära ett direkt förnekande af det mekaniska axiomet, att verkan och återverkan äro lika och motsatta, för att se i hvilken ringa grad i kvantitativt hänseende den vanliga uppfattningen af orsaksförhållandet upptager begreppet om proportionen emellan beloppet af använd kraft och beloppet af åstadkommen verkan. Äfven i kvalitativt hänseende äro de vanliga föreställningarna om orsak och verkan af föga värde. Tag till exempel den bland folket gängse tron att en get i stallet skall befordra hästarnas

helsa, och märk huru denna mening, antagen på stalldrängars och kuskars auktoritet, upprepas af dessas bildade husbönder — såsom jag nyligen hörde den framställas af en amerikansk general och bekräftas af två pensionerade engelska embetsmän. Tydligen innebär benägenheten att på grund af sådana sagesmän medgifva, att en sådan orsak kan frambringa en sådan verkan, en uppfattning af orsaksförhållandet, som äfven i kvalitativt hänseende är temligen omogen. Och i själfva verket ger sig ett sådant medvetande öfverallt tillkänna i de vidskepelser, dem vi kunna spåra bland alla klasser.

Häraf måste vi draga den slutsatsen, att de iakttagelser vi vanligen utan jämförelse eller analys göra icke äro tillräckliga att ingifva oss fullt förnuftiga begrepp om tingens förlopp. Man måste kritiskt undersöka fysiska processer, mäta faktorer och resultat och jämföra motsatta fall med hvarandra, innan man kan komma till klara begrepp om kausalsammanhangets nödvändighet. Och att sålunda undersöka fysiska verksamhetsyttringar tillhör de abstrakt-konkreta vetenskaperna. Hvarje experiment, som fysikern eller kemisten gör, frammanar å nyo för hans medvetande den sanning, han otaliga gånger förut erfarit, att från vissa förutsättningar af bestämd art ovilkorligen framgår en följd af bestämd art och att från ett visst belopp af förutsättningar framgår ovilkorligen samma följdbelopp. Dessa stundligen upprepade erfarenheter, ständigt de samma, ständigt bestämda, bibringa tankeförmågan en vana, som omöjliggör tänkandet af en verkan utan en orsak eller en orsak utan en verkan, äfvensom tanken om något annat förhållande dem emellan än ett proportionsförhållande.

Dock under det att studiet af de abstrakt-konkreta vetenskaperna, bedrifvet på experimentel väg, gifver klarhet och styrka åt uppfattningen af orsaksförhållandet, är det dock ensamt för sig otillräckligt såsom förberedande öfning, och bedrifvet med uteslutande af alla andra studier, framkallar det en tankegång, som förråder sig i oriktiga slutsatser, så snart frågan blir om högre fenomenordningar. Den fysiska forskningsprocessen är väsentligen analytisk och det dagliga fullföljandet af denna process alstrar tvänne böjelser — den att betrakta hvar för sig dessa faktorer, hvilka det är fysikerns uppgift att sär-

skilja, bestämma och mäta, och den att stanna vid de uppnådda resultaten såsom vore de de yttersta, till hvilka man kunde komma. Genom att mätta, neutralisera, sönderdela, fälla och ändtligen skilja, är kemisten i stånd att mäta huru stor kvantitet af det ena elementet varit förenad med en gifven kvantitet af det andra, och när han genom att på olika vägar nå samma mål bestyrkt sitt resultat, är hans undersökning så till vida afslutad; detsamma gäller ock om undersökningar rörande andra frändskaper hos ett element, sedan det blifvit kvalitativt och kvantitativt bestämdt. Hans vana är att göra sig kvitt eller åtminstone så mycket som möjligt lemna åsido alla åtföljande störande faktorer, för att kunna bestämma först en och sedan en annan faktors natur och summa, och hans mål är uppnådt, när han redogjort för alla faktorerna, hvar för sig betraktade. Så är ock förhållandet med fysikern. Antag att problemet vore ljudets fortplantning genom luften och förklaringen af dess hastighet; antag att hastigheten enligt Newton's beräkning befinnes en sjättedel mindre än observationen gifver vid handen och att Laplace företager sig att förklara skiljaktigheten. Han upptäcker en värmeutveckling genom det tryck hvarje ljudvåg utöfvar på luften, finner beloppet af den häraf följande tillkommande hastigheten, lägger denna till den förut beräknade, finner resultatet motsvara det iakttagna sakförhållandet; och efter att sålunda hafva upplöst fenomenet i dess faktorer och mätt dem, betraktar han sin uppgift såsom utförd. Så alltigenom; en vana uppstår att upptäcka, skilja och värdera faktorer och att sluta sedan detta är fullgjordt.

Denna vana, tillämpad på förklaringen af tingen i stort, utöfvar ungefär samma inflytande som den matematiska vanan. Hon sträfvar till bildandet af alltför enkla och alltför bestämda begrepp och uppmuntrar den naturliga böjelsen att vara nöjd med de närmaste resultaten. Den dagliga öfningen att behandla enkla fenomenfaktorer och sådana, som äro sammansatta af blott några få andra och i föreställningen skilda från sina föreningar, gifver oundvikligen åt uppfattningen af de oss omgifvande tingen en mera analytisk än syntetisk karaktär. Den befordrar betraktelsen af enkla orsaker utan hänsyn till denna invecklade väfnad af samverkande orsaker, den alla högre

naturfenomen visa oss, och alstrar en benägenhet att tro, det ingen vidare fråga återstår, sedan resultaten af dessa enkla orsaker blifvit med noggrannhet bestämda.

Ehuru fysiken alltså är nödvändig såsom medel för utvecklingen af begreppet om orsaklighet under dess enkla, bestämda former, hvarigenom tanken öfvas för en kommande behandling af sammansatta orsakligheter, är hon icke i sig själf tillräcklig att göra ett inveckladt orsaksförhållande fullt begripligt. Jag skulle såsom bevis på dess otillräcklighet kunna nämna en framstående matematiker och fysiker, hvars arbeten ställa honom i första ledet, men hvilken icke dess mindre, när han skall ingå på frågor inom det konkreta vetandets område, der fakta icke längre äro få och bestämda, gång på gång visar prof på bristande omdöme.

Genom den öfning de konkreta vetenskaperna meddela vinnes den nödiga rättelsen. Studiet af fenomenens *former*, såsom i logik och matematik, är nödvändigt, men ingalunda tillräckligt. Studiet af fenomenens *faktorer*, såsom i mekaniken, fysiken och kemien, är äfven väsentligt, men icke tillräckligt hvarken i och för sig självt eller i förening med formstudiet. Studiet af *produkterna* själfva i deras helhet är icke mindre nödvändigt. Uppmärksamhetens uteslutande riktning på former och faktorer är icke blott hinderlig för en riktig uppfattning af produkterna, utan sträfvar till och med att framkalla en falsk uppfattning. Tankens analytiska vana måste kompletteras med en syntetisk. Ställd på sin rätta plats, har analysen till hufvuduppgift att bereda väg för syntesen; och för ernåendet af en behörig andlig jämvigt fordras icke blott insigt om den sanningen, att syntesen är målet för analysen såsom medel, utan äfven praktisk öfning i syntes såväl som i analys.

Alla de konkreta vetenskaperna göra tanken förtrogen med vissa grundbegrepp, om hvilka hvarken de abstrakta eller abstrakt-konkreta vetenskaperna meddela honom någon djupare insigt — begreppen oafbruten fortgång eller *kontinuitet*, invecklad sammansättning eller *komplexitet* och beroende af tillstötande omständigheter eller *kontingens*. De enklaste af de konkreta vetenskaperna, astronomi och geologi, framställa kontinuitetsbegreppet med stor bestämdhet. Jag menar icke blott tillvarons fort-

gång, jag menar orsaklighetens: ett ständigt frambringande af verkningar, en aldrig upphörande verksamhet hos hvarje kraft. I astronomens sinne står den föreställningen lifligt inpräglad, att en planet, som blifvit rubbad ur sin bana genom en annan eller genom en förening af flere andra, skall i all framtid följa en annan bana, än den följde före rubbningen; och han känner äfven denna planets återverkan på den eller de rubbande planeterna, en återverkan, hvars följder, alltjämt invecklade och alltjämt utbredande sig, aldrig skola gå förlorade under framtidens omätliga perioder. Så ser ock geologen i hvarje jordskorpans förändring, vare sig den tillkommit genom eldens eller vattnets verksamhet, en ny faktor, den der städse skall fortgå och modifiera alla följande förändringar. En höjning af hafsbottnen förändrar hafsströmmarnas lopp, modifierar de kringliggande ländernas klimat, inverkar på nederbörden och de rådande vindarna, på denudationer och aflagringar längs kusterna, på flora och fauna; och dessa verkningar varda själfva hvar för sig oafbrutet verkande, sig evigt mångfaldigande orsaker. Man spårar städse en fortgående verksamhet af hvarje kraft och en tilltagande inveckling af resultat genom successiva geologiska perioder.

Dessa begrepp, hvilka af de abstrakta och abstraktkonkreta vetenskaperna icke alls framhållas och af de oorganiskt konkreta framhållas på ett sätt, som, ehuru obestridligt, dock icke förmår fängsla uppmärksamheten, framhållas af de organiskt konkreta vetenskaperna — de som sysselsätta sig med lefvande ting — på ett klart och slående sätt. Hvarje organism visar oss orsaklighetens kontinuitet och invecklade sammansättning. Orsaklighetens oafbrutna fortgång framträder tydligt i ärftlighetens vanliga fakta — i synnerhet när så skilda varieteter som neger och hvit förenas, der spåren af negern framträda generation efter generation; och ännu bättre bland husdjuren, der drag från aflägsna förfäder hänvisa på fortgående verkningar af orsaker, hvilka gå långt tillbaka. Organiska fenomen göra oss förtrogna med invecklade orsaker både genom att uppvisa samverkandet af många förutsättningar för hvarje följd och de mångfaldiga resultat hvarje inflytelse utarbetar. Om vi iakttaga huru en gifven vigt af ett gifvet läkemedel icke frambringar fullt

samma verkan på två personer och frambringar till och med olika verkningar på samma person under olika kroppstillstånd, se vi genast genom hvilken invecklad förbindelse af faktorer förändringarna i en organism frambringas, och i hvilken ytterligt hög grad alltså hvarje särskild förändring är beroende af omständigheterna. Och vi behöfva blott iakttaga, hvad som inträffar efter en skada, t. ex. i foten, om den blir långvarig, för att se, huru den förändrar gången och kroppens hela hållning, förändrar armrörelserna och till och med ansigtsdragen, hvilka antaga en förkrympt form, angifvande smärta eller obehag. Ja, genom sitt inflytande på muskel-, nerv- och inelfsystemen verkar och återverkar denna lokala skada på hela kroppens byggnad och förrättningar och frambringar verkningar, hvilka i det de förgrena sig antaga en oberäkneligt invecklad karaktär.

Under det att vetenskapen om lifvet på mångfaldiga sätt riktar forskarens uppmärksamhet på dessa grundbegrepp, orsaklighetens oafbrutna fortgång, inveckling och beroende af omständigheter, gör hon honom derjämte förtrogen (något som de oorganiska konkreta vetenskaperna icke göra) med ett vigtigt begrepp — hvad vi skulle kunna kalla begreppet *fruktbringande* orsaklighet. Ty likasom det är en skilnad emellan lefvande och icke lefvande kroppar deruti, att de förra fortplanta sig, de senare icke, så är det ock en skilnad dem emellan deruti, att vissa verksamhetsyttringar, som försiggå inom de förra, hafva en benägenhet att föröka sig, i stället för benägenheten att aftaga, som tillkommer dem, som försiggå inom de senare.

Sålunda är verkan af en ringa kvantitet gift, som införes i en organism, ingalunda proportionel emot kvantiteten, såsom fallet är, när en oorganisk kraft verkar på en oorganisk massa; ty genom att tillegna sig material ur organismens blod ökar sig giftmassan och frambringar verkningar utan all proportion till den ursprungligen införda kvantiteten — verkningar, hvilka kunna fortgå med växande styrka under organismens hela återstående lif. Detta gäller icke blott om utifrån inkräktande krafter, det gäller äfven om de, hvilka utveckla sig inifrån. En liten del blott under mikroskopet synligt groddämne kan från föräldrar öfverflytta en organisk egendomlighet, oänd-

ligt liten äfven i förhållande till groddämnets ringa storlek; och härutaf kunna femtio år derefter uppkomma gikt eller galenskap hos en afkomling: i hvilket fall först efter ett sådant tidsförlopp de långsamt fortgående, för organismens både byggnad och förrättningar djupt förstörande verkningarna visa sig. Under det att från de *förstörande* förändringar, hvilka fortgå i de lefvande kropparnas väfnad, uppstår en fortgående alstring af verkningar, hvilka förlora sig i förgreningar likasom verkningarna af organiska krafter; så uppstår ock ur dessa *nybildande* förändringar, hvilka pågå inom lefvande kroppar och hvarigenom de skiljas från de icke lefvande, vissa arter af verkningar, hvilka oafbrutet tilltaga så i storlek som mångfald.

Och, för att nu tillämpa dessa betraktelser öfver andens disciplinerande på vårt förhandenvarande ämne, fordras för ett fruktbärande studium af samhällsläran en vana att tänka, alstrad genom studiet af alla dessa vetenskaper — icke naturligtvis något uttömmande eller ens särdeles omfattande studium, men ett sådant, hvarigenom man tillegnar sig de grundtankar hvar och en utaf dessa vetenskaper framställer. Ty, såsom redan är nämdt, samhällslifvets fenomen omfatta alla andra fenomenordningar.

Fjortonde Kapitlet.

Förberedande studium af biologien.

Liknelsen om såningsmannen har sin tillämpning på vetenskapens framsteg. Gång på gång utsås nya idéer, utan att de gro, eller om de gro, dö de strax bort af brist på lämplig omgifning; till dess de ändtligen sås under sådana förhållanden, att de kunna slå rot och spira upp. Bland andra exempel härpå hafva vi ett i den historiska utvecklingen af den sanning, hvarmed vi här skola sysselsätta oss — samhällslärans beroende af biologien. Äfven om vi inskränka oss till vårt eget samhälle, kunna vi

spåra denna tanke nära tre århundraden tillbaka. I första boken af Hooker's *Kyrkoförfattning* framställes den så klart, som vetenskapens tillstånd på den tiden tillät — klarare i själfva verket än man kunnat vänta i ett tidehvarf, då vetenskapen och det vetenskapliga tänkandet ännu gjort så få framsteg. Jämte det allmänna begreppet om naturlagar och jämte medgifvandet att äfven det menskliga handlandet, såsom härflytande från begär, ledda af kunskaper, i viss mening kan sägas vara lagbundet, förekommer der ett erkännande af det faktum, att bildandet af samhällen bestämmes af individernes egenskaper och att en styrelse-organisations tillväxt beror på de menniskors skaplynnen, hvilka förenat sig för att bättre kunna tillfredsställa sina behof. Ehuru denna lära är hoptrasslad med ett teologiskt system, hvars skrankor hon måste genombryta, är hon dock uttryckt med ganska stor klarhet: det fordras blott bättre definition och mera utveckling för att göra henne sant vetenskaplig.

Bland de ställen, der denna tanke framträdt hos andra engelska författare, vill jag nämna endast ett, som jag händelsevis sett i *An essay on the history of civil society*, utgifven för ett århundrade tillbaka af Dr Adam Ferguson. Första delen handlar om »Menniskonaturens allmänna bestämningar». Sedan förf. i första afdelningen påpekat den universella naturen af denna böjelse att samla sig i flockar, som beror på vissa känslor af tillgifvenhet och motvilja, och minnets, förutseendets, språkets och meddelsamhetens inflytelser, framställer han den satsen, att »dessa fakta måste medgifvas såsom grundvalen för alla våra spekulationer öfver menniskan». Ehuru sättet, hvarpå samhällsfenomenen uppstå ur den individuella menniskonaturens fenomen, framställes blott under en allmän och sväfvande form, framställes det likväl — der fins en föreställning om orsaksförhållande.

Innan denna föreställning kunde antaga en bestämd form, var det nödvändigt både att det vetenskapliga studiet fick en mera omfattande och bestämd karaktär och att den vetenskapliga andan blef bragt till en högre utveckling.

Det är M. Comte, som lefde efter dessa vilkors uppfyllelse, hedern tillkommer att med jämförelsevis stor bestämdhet hafva framstält sammanhanget mellan veten-

skapen om lifvet och samhällsvetenskapen. Han insåg klart att de fakta, som framställas af massor med hvarandra förenade menniskor, äro fakta af samma ordning, som de, hvilka framställas af grupper utaf lägre samhälliga varelser; och att såväl i ena som i andra fallet individerne först måste studeras, innan man kan fatta samlingarna. Han stälde derföre biologien före samhällsläran i vetenskapernas system. Han betraktade ett för samhällsvetenskapen förberedande studium af biologien såsom nödigt, icke blott derföre, att det samhälliga lifvets företeelser såsom utvecklande sig ur det individuella lifvets icke kunna rätt samordnas förr än det individuella lifvets företeelser blifvit rätt samordnade, utan äfven derföre att de forskningsmetoder, som begagnas inom biologien, äro desamma, hvilka måste begagnas för samhällsläran. På åtskilliga sätt, hvilka det här skulle vara för vidlyftigt att specificera, utvecklar han detta beroende ganska tillfredsställande. Man kan i självfva verket antaga, att det var vissa andra af hans åsigter, som hindrade honom att se alla följderna af detta beroende. När han t. ex. talar om »den intellektuella anarkien, hvilken är hufvudkällan till vår moraliska anarki», härigenom förrådande den tro, som genomgår hela hans *Système de philosophie positive*, att en sann teori skulle skapa en sann praxis; är det tydligt att han oriktigt uppfattat förhållandet mellan medborgarnes egenskaper och samhällsfenomenen: detta förhållande är för djupgående att kunna förändras genom en blott förändring af idéer. Genom att vidare, såsom han gjorde, förneka arternas obegränsade föränderlighet, förbisåg han nästan en af självfva de grundsanningar biologien meddelar samhällsläran — en sanning, utan hvilken de samhällsvetenskapliga förklaringarna måste varda oriktiga. Ehuru han medgifver en viss föränderlighet hos menniskan både med afseende på känslor och förståndsegenskaper, höll dock dogmen om arternas oföränderlighet hans begrepp om individuella och sociala förändringar inom allt för trånga gränser. Häraf uppkom bland andra oriktiga förutfattade meningar den ganska allvarsamma, att de olika samhällsformer, som framställas af både de vilda och civiliserade raserna öfver hela jorden, blott skulle vara olika stadier i en enda forms utveckling; då verkliga förhållandet snarare är detta, att sociala såväl som

individuella organismers typer icke bilda en serie utan måste klassificeras i divergerande och åter divergerande grupper. Ej heller nådde han denna uppfattning af samhällsvetenskapen, hvilken är den enda, hvarigenom hon fullt anknytes till de enklare vetenskaperna — den att hon är en framställning af de mest invecklade formerna för den hela verlden genomgående oafbrutna omsättningen af materia och kraft. Först när man insett, att de omgestaltningar ett samhälle undergår genom tillväxt, mognad och förfall följa samma principer, som gälla för alla andra såväl oorganiska som organiska föreningars omgestaltningar; först när man insett att förloppet i alla de olika fallen på enahanda sätt bestämmes af krafter, och att det icke kan anses vara vetenskapligt förklaradt, förr än det blifvit uttryckt i dessa krafters tekniska termer — först då har man kommit till uppfattningen af samhällsläran såsom en vetenskap i detta ords fullständiga betydelse.

Vi få emellertid icke förbise det stora steg M. Comte tagit. Hans sätt att betrakta sakförhållandena var sant filosofiskt. Innehållande, jämte några speciella åsigter, hvilka icke kunna godkännas, många sanna, stora och fruktbärande tankar, vitna de inledande kapitlen till hans *Samhällslära* om en bredd och ett djup i uppfattningen, hvartill ingen före honom kommit. Oafsedt hållbarheten af hans samhällsvetenskapliga läror, stod hans uppfattningssätt af samhällsfenomenen långt framom alla föregående; och bland annat, hvari hans öfverlägsenhet visade sig, var äfven detta erkännande af samhällslärans beroende af biologien.

Men låtom oss öfvergå från denna idés historia till idéen själf. Det gifves tvänne särskilda och vigtiga sätt, hvarpå de nämda vetenskaperna sammanhänga. Då i första rummet alla sociala verksamhetsyttringar bestämmas af individernes verksamhet, och denna åter är en lifsverksamhet, som lyder lagarna för lifvet i allmänhet, måste en förnuftig tolkning af samhällets lifsyttringar innefatta kunskapen om lifvets lagar. För det andra företer ett samhälle såsom ett helt, betraktadt utan hänsyn till dess lefvande enheter, fenomenen af tillväxt, struktur och förrättningar, lika den individuella kroppens tillväxt, byggnad och förrättningar; och dessa senare äro nödvändiga nycklar

till de förra. Vi vilja börja med denna analoga förbindelse.

Talesätt, hvilka ofta vilseleda genom att väcka föreställningen om en fullkomlig likhet, der endast ett svagt slägttycke är rådande, missleda äfven stundom så, att de komma en verklig öfverensstämmelse att synas såsom blott inbillad. En metafor, som nyttjas för att uttrycka en verklig likhet, väcker misstanken om en blott inbillad, och fördunklar härigenom insigten om den inre slägtskapen. Detta är fallet med uttrycken »statskropp», »statsorganisation» och andra, hvilka innebära samhällets likhet med en lefvande varelse: de antagas såsom fraser, hvilka ega en viss bekvämlighet, men som icke uttrycka något faktum — snarare sträfvande att alstra en oriktig föreställning. Och dock ega metaforerna här en högre betydelse än den vanliga. De äro uppfinningar af språket för att angifva en sanning, i början endast dunkelt anad, men som alltmera utvecklar sig till klarhet, i samma mån bevisen derför noggrannare undersökas. Att det gifves en verklig öfverensstämmelse emellan en individuel organism och en samhällsorganism varder obestridligt, när man kommer till insigt om, att de gemensamt styras af vissa nödvändiga bestämningar i fråga om strukturen.

Hvad som inleder och leder all slags organisation är delarnas inbördes beroende af hvarandra. Så länge i en massa lefvande materia alla delarna äro lika, lefva och tillväxa lika utan något ömsesidigt bistånd, så länge finnes ingen organisation; ett sålunda bestämdt aggregat af cellsubstans, hvari ännu ingen fördelning börjat, tillhör den lägsta graden af lefvande ting. Utan skilda förmögenheter, mäktigt endast af de svagaste rörelser, kan det icke lämpa sig efter omständigheterna, utan är öfverlemnadt på gunst och nåd åt omgifvande förstörande krafters inverkan. De förändringar, hvarigenom denna strukturlösa massa öfvergår till en massa med de egenskaper och krafter, hvilka karaktärisera hvad vi kalla en organism, äro förändringar, genom hvilka dess delar förlora sin ursprungliga likhet, i det de börja de olika slags verksamhetsförrättningar, för hvilka deras respektive ställningar gent emot hvarandra och de omgifvande tingen göra dem lämpliga. Dessa skilda verksamhetsyttringar och deraf följande skilnader i struktur, i början svagt angifna, ringa till graden och få till

arten, varda i det organisationen fortgår allt mera bestämda och talrika och uppfylla i samma mån allt bättre sin bestämmelse.

Samma bildningsdrag, uttryckta på samma språk, särskilja ock de lägre och högre samhällstyperna från hvarandra äfvensom hvarje särskildt samhälles tidigare stadier från de senare. Ursprungliga stammar förete inga stadgade skilnader delarna emellan. Till en början utöfva alla menniskor samma slags verksamhet utan något beroende af hvarandra, om icke någongång ett blott tillfälligt. Der gifves icke ens ett stadgadt höfdingskap; och endast vid krigstillfällen förekommer en frivillig och tillfällig underkastelse under dem, hvilka visa sig såsom de bästa ledarne. Från dessa små likformiga samhällsaggregat går utvecklingen till dessa större, hvilkas delar antaga en allt större, bestämdare och mera mångsidig olikhet. I samma mån samhället utvecklar sig, fördela sig enheterna efter olika lokala vilkor eller individuella förmögenheter till klasser med olika verksamhetsarter, och småningom uppkomma bestående samhällsinrättningar, i början enkla, sedermera allt mer och mer invecklade.

Äfven om detta vore allt, vore analogien beaktansvärd, men det är icke allt. Dessa båda metamorfoser hafva en gemensam orsak. Om man utgår från ett djur, sammansatt af lika delar, alla lefvande för sig självfva; under hvad vilkor kan en sådan förändring åstadkommas, att den ena delen öfvertager en särskild förrättning och den andra en annan? Tydligen kan ingen del öfvergifva det ursprungliga tillståndet, hvarunder den sjelf uppfyller alla sina lifsvilkor, och öfvergå till ett annat, hvarunder den ensidigt uppfyller ett specielt lifsvilkor, annat än under förutsättning att dess andra lifsvilkor uppfyllas af andra delar, hvilka under tiden åtagit sig andra speciella verksamhetsriktningar. En del af ett lefvande aggregat kan icke egna sig uteslutande åt respirationsverksamheten och upphöra att skaffa sig näring, med mindre den erhåller näring från andra delar, som egnat sig uteslutande åt nutritionsfunktionerna. Det vill säga ett utbyte af tjenster måste uppkomma. Organisation hos individen möjliggöres endast genom alla delarnas ömsesidiga beroende af hvarandra.

Detta gäller ock om samhällsorganisationen. En medlem af ett ursprungligt samhälle kan icke egna sig uteslutande åt en verksamhetsart, hvilken tillfredsställer blott ett af hans personliga behof, och öfvergifva de för hans öfriga personliga behofs tillfredsställelse nödiga verksamhetsriktningar, med mindre de, för hvilkas nytta han drifver en speciell verksamhet till öfverdrift, i utbyte lemna honom vinsten af deras speciella verksamhetsyttringar. Om han förfärdigar vapen, i stället för att jaga, måste jägaren i utbyte mot hans vapen förse honom med jagtens produkter. Om han egnar sig åt jordens odling i stället att försvara sig, måste han försvaras af dem, som egnat sig åt detta speciella yrke. Det vill säga delarnas ömsesidiga beroende är en lika väsentlig bestämning för samhällsorganisationens som för den individuella organisationens början och utveckling.

Äfven om vi icke kunde anföra mera än detta, vore det klart, att vi här icke hafva att göra med en blott figurlig likhet, utan med en grundparallellism i fråga om bildningsprincipen. Vi stå dock blott vid undersökningens början; ju längre vi gå, ju mera finna vi analogien bekräftad. Ty låtom oss fråga, hvad innebär ömsesidigt beroende — utbyte af tjenster? Ett ömsesidigt beroende mellan delar förutsätter ett visst meddelningssätt dem emellan. Delar, hvilka utföra förrättningar till hvarandras nytta, måste ega hjälpmedel för öfverflyttandet till hvarandra af sina respektive verksamhetsprodukter, vare sig materiella eller inmateriella. Och i samma mån organismen utvecklar sig, måste kommunikationsmedlen antaga en mer invecklad form. Detta gäller i båda fallen. Inom de individuella organismernas lägsta typer försiggår tjensteutbytet emellan de föga skilda delarna på ett långsamt, obestämdt sätt medelst en oregelbunden fördelning af de gemensamt bearbetade näringsämnena och en oregelbunden fortplantning af svaga retmedel, förorsakande en ofullständig samverkan delarna emellan. Samma förhållande gäller om små och enkla samhällsaggregat. Der gifvas inga bestämda inrättningar för tjensteutbytet, endast obestämda. Utbytet af produkter — födoämnen, skinn, vapen och hvad annat som helst — försiggår oregelbundet de producerande och konsumerande individerne emellan öfver hela samhällskroppen: likasom hos det outvecklade djuret

saknas kärlsystem, så saknas ock här ett handels- eller omsättningssystem. Sålunda saknar ock den låga samhällstypen i likhet med den låga individuella organismen alla anstalter för att sätta de aflägsnare delarnas verksamhetsyttringar i förbindelse med hvarandra. När en samverkan emot en gemensam fiende påkallas, gifves der intet annat medel än alarm från man till man utefter hela den spridda befolkningen, på samma sätt som hos ett outveckladt djur en retning endast långsamt och obestämdt sprider sig från en punkt till alla de andra. I hvardera fallet innebär utvecklingen af en större, mera invecklad och mera verksam organism en i tilltagande grad verksam grupp af krafter, för att från del till del öfverflytta produkterna af hvarje särskild dels verksamhet, och en i tilltagande grad verksam grupp af krafter för att komma delarna att samverka, så att deras verksamhetstider och summor må hållas i lämpliga förhållanden. Och detta visa oss fakta på alla håll. I samma mån den individuella organismen utvecklar en hög struktur, lika godt af hvad klass. uppstår ett utarbetadt system af kanaler, genom hvilka det gemensamma förrådet af näringsämnen (här ökade genom absorption, der förändrade genom sekretion, här renade genom exkretion och här modifierade genom utbyte af gaser) fördelas genom hela kroppen till underhållande af de särskilda hvar och en med sin särskilda förrättning sysselsatta delarna, och likaså utvecklar sig inom den sociala organismen allt efter som den utbildar en högre struktur, lika godt af hvilken politisk typ, en omfattande och invecklad handelsorganisation för varuomsättningen, hvilken utsänder sina olikartade floder öfver hela riket genom kanaler, hvilkas förgreningar sluta i minuthandlandenas bodar, och bringår inom hvarje medborgares åtkomst de nödvändighetsvaror och lyxartiklar, hvilka producerats af andra, under det han producerat sin vara eller en liten del af en vara eller utfört en annan förrättning eller en liten del af en förrättning, nyttig för de öfriga. På samma sätt åtföljes alltid den individuella organismens utveckling af utvecklingen af ett nervsystem, hvilket ställer de olika delarnas verksamhetsyttringar uti en snabb och väl afpassad förbindelse med hvarandra, hvarigenom erforderliga anordningar för mötande af hvarjehanda tillfälligheter möjliggöras; under det att hand i hand med den sociala orga-

nismens utveckling städse fortgår en utveckling af styrande centra, allmänna och lokala, jämte faststälda inrättningar för utbyte af rapporter och order, tjenande att ordna måttet och arten af den inom de olika delarna pågående verksamheten.

Om en sådan grundslägtskap nu gifves, kan man ej heller förvärfva sig en förnuftig uppfattning af samhällslärans sanningar förr än man kommit till en dylik i fråga om biologiens. Ja, de båda vetenskapernas tjenster äro ömsesidiga. Vi behöfva blott kasta en blick på dess utvecklingsgång, för att se, huru biologien står i skuld hos samhällsläran för just denna grundtanke, med hvilken vi sysselsatt oss; och efter att hafva från samhällsläran härledt denna förklaring af utvecklingen, återgifver hon den åt samhällsläran, betydligt riktad genom en större bestämdhet, talrika belysningar och lämpad för utsträckning i nya riktningar.

Den snillrika idé, som först framstäldes af en man, hvilken, ehuru fransman till börden, vi dock på grund af härstamning ega rätt att kalla vår landsman, Milne-Edwards — idéen om den fysiologiska arbetsfördelningen — leder tydligen sitt ursprung från en förut inom nationalekonomien vunnen erfarenhet. Erkännandet af de fördelar ett samhälle vinner derigenom, att särskilda grupper af dess medlemmar egna sig åt särskilda industrigrenar, för hvilka de förvärfva sig speciel skicklighet och omgifva sig med speciella hjälpmedel, ledde till erkännandet af de fördelar en individuel organism vinner, när delar af densamma, ursprungligen lika och med samma verksamhetsarter, fördela dessa arter emellan sig; så att hvar och en förvärfvar en speciel skicklighet för en bestämd art.

Men när denna idé öfverflyttas från samhällsläran till biologien, vinner hon genast en betydlig utvidgning. I stället att vara begränsad till näringsfunktionerna, befans hon tillämplig på alla funktioner af hvad slag som helst. Det befans att alla organismens inrättningar, icke blott inelfvorna, lydde denna grundlag, till och med olikheterna emellan de ursprungligen lika lemmarna kunde förklaras enligt densamma. Och märkom nu att denna tanke, sålunda utvecklad till en alltomfattande sanning inom biologien, återvänder till samhällsläran, färdig att äfven för henne varda en alltomfattande sanning. Ty det varder

nu tydligt, att principen af arbetets fördelning låter tillämpa sig icke blott på de industriella inrättningarna utan på samhällsinrättningar i allmänhet. Organisationens utvecklingsgång, från dess första steg, då der uppstod en styrande chef, genom sin verksamhet till en del skild från de styrda, har öfverallt varit densamma. Vare sig i tillväxten af en styrande klass, mer eller mindre särskild från de styrda klasserna; vare sig i den styrande klassens fördelning i underafdelningar såsom politiska, kyrkliga o. s. v.; vare sig i dessa olika pligter inom hvarje klass, hvilka betecknas genom rangskilnader — öfverallt kunna vi spåra denna grundlag, som uppenbarar sig i den industriella organisationen. Och när vi en gång klart insett denna sanning, som biologien lånar från samhällsläran och återbär med så hög ränta, varda de hopade fenomen samhället i hvarje ögonblick företer och de utvecklingsmoment, hvarigenom de uppkommit, plötsligen belysta, och den förnuftiga förklaringsgrunden framträder i en jämförelsevis tydlig dager.

Sedan man kommit till insigt om denna grundslägtskap, bör det ock vara lätt att inse vigten af en viss förtrogenhet med det individuella lifvets sanningar såsom en förberedelse till studiet af samhällslifvet. Ty under det det individuella lifvet framställer denna arbetets fördelning, detta utbyte af tjenster på många och skilda vägar, äro dessa vägar ock lätta att uppspåra; ty både strukturer och förrättningar förekomma under direkt förnimbara former. Och först sedan biologiens mångfaldiga exempel inpräglat i medvetandet begreppet af ett växande ömsesidigt beroende, som går hand i hand med en växande fördelning, hvarigenom tanken förvärfvat vanan vid en viss riktning, kan man lära sig att rätt uppskatta detta begrepps tillämpning på samhällsvetenskapen.

Må vi nu vända oss från det direkta inflytande biologien utöfvar på samhällsläran genom att förse henne med förnuftsenliga föreställningar om samhällsutveckling och organisation, till det direkta inflytande hon utöfvar genom att förse henne med en fullgiltig teori för den sociala enheten — menniskan. Ty under det biologien står i medelbar förbindelse med samhällsläran genom en viss parallellism emellan de fenomengrupper, hvarmed de sysselsätta sig, står hon ock i omedelbar förbindelse med henne,

i det hon inom sitt område hyser den varelse, hvars egenskaper gifva upphof till samhällsutvecklingen. Den menskliga varelsen är på en gång biologiens slutproblem och samhällslärans begynnelsefaktor. Om menniskan vore likformig och oföränderlig, så att dessa hennes egenskaper, hvilka leda till uppkomsten af samhällsfenomen, kunde studeras och behandlas såsom oföränderliga, skulle man vid studiet af samhällsläran icke behöfva synnerligen bekymra sig om andra biologiska sanningar, än de ofvan omnämda grundsanningarna. Men då menniskan i likhet med hvarje annan varelse är föränderlig; då hennes förändringar i likhet med alla andra varelsers ytterst bestämmas af omgifvande vilkor och då de omgifvande vilkoren till en del bestå i sociala inrättningar — kräfver samhällslärans studium nödvändigt bekantskap med de förändringens lagar, hvilka organiska varelser i allmänhet äro underkastade. Den som förbiser detta, skall oupphörligen begå misstag både i tanke och handling. Såsom tänkare skall han vara oförmögen att fatta de tilltagande verkningarna och återverkningarna af institutioner och karaktärer, de der småningom under en följd af generationer utöfva ett ombildande ömsesidigt inflytande på hvarandra. Såsom en handlingens man skall han genom sitt befrämjande af en viss politik, då han icke vägledes af en riktig uppfattning af dess inflytande på medborgarne, troligen göra mera skada än gagn; ty det gifves flere vägar, som leda vilse, än som leda rätt. Huru nödvändigt det är att ega insigter i denna punkt, kunna vi fatta, när vi besinna, huru man knappast någonstädes egnar någon uppmärksamhet åt de förändringar en ny, vare sig politisk eller annan kraft kan komma att frambringa med afseende på menniskornas skaplynne. Man ser blott på en handlings omedelbara inflytande; och dess omätligt vigtigare inflytande på kommande slägtens kroppar och själar förbises helt och hållet.

Dock äro de biologiska sanningar, hvilka borde hämma denna slumpvisa politiska spekulation och dessa förhastade handlingar, temligen framstående och borde, kunde man tycka, hafva förnummits af hvar och en äfven utan några särskilda förstudier i biologien. Att förmögenheter och krafter af alla slag växa genom öfning och förkrympa, när de få förblifva i overksamhet, samt att förändringar

i en varelses natur öfvergå till efterkommande — äro fakta, de der oafbrutet tränga sig på menniskornas uppmärksamhet och erkännas mer eller mindre af alla. Ehuru bevisen för ärftligheten, när man ser på enskildheter, kunna synas mörka i följd af föräldrars och förfäders mångfaldigt vexlande olikheter, hvilka alla ega sin andel i hvarje ny produkt, äro de dock öfverväldigande, när man ser förhållandet i dess helhet. För att icke uppehålla oss med de oräkneliga bevis vi kunna hemta från af uppfödare förändrade husdjursraser; äro de bevis menniskorna sjelfva erbjuda oss tillräckligt framstående. Att hvarje menniskovarietet fortplantar sig sålunda, att hvarandra närliggande generationer äro nästan lika, under det att stundom märkliga skilnader visa sig efter en lång generationsföljd, är ett obestridligt faktum. Kineser igenkännas såsom kineser, i hvilken trakt af jorden vi än påträffa dem; hvar och en som ser en neger inser, att denne härstammar från svarta förfäder, och ingen betviflar att äfven de mindre skarpt utpräglade rasvarieteterna ega en hög grad af uthållighet. Å andra sidan är det deremot onekligt, att de likheter medlemmarne af en menniskostam bibehålla slägte efter slägte, så länge lifsvilkoren förblifva de samma, gifva rum för olikheter, hvilka småningom under århundradens och årtusendens lopp tilltaga, om medlemmarne af denna stam genom att sprida sig till olika boningsplatser komma under inflytande af förändrade lifsvilkor. Om vi antaga menniskoslägtets ursprungliga enhet, hafva vi intet annat val än att förklara de olika förgreningarna ur sådana orsaker; och äfven om vi icke antaga denna ursprungliga enhet, ega vi ändock bland dessa raser, hvilka på grund af språkgemenskapen klassificeras såsom arier, talrika bevis att underkastelse under olika lifsvilkor i tidernas längd frambringar bestående både kroppsliga och andliga olikheter. Så kunna olikheterna emellan Österlandets mörka judar och Tysklands ljusa eller emellan dessa båda arter och deras semitiska stamslägtingar icke tillskrifvas någonting annat, än omständigheternas, vare sig materiella, moraliska eller sociala, oafbrutna inflytande på dessa folks verksamhet och i följd deraf på deras konstitution. Så att, såsom ofvan sades, man kunde hafva väntat, att intet särskildt biologiskt studium varit af nöden, för att öfvertyga menniskorna om dessa hufvudfakta, grund-

väsentliga såsom element i samhällsvetenskapliga slutledningar. Såsom förhållandet nu är, inse vi emellertid att ett sorgfälligt studium af biologien icke kan undvikas. Det är nödvändigt att dessa spridda bevis, hvilka blott få medborgare samla och öfvertänka, varda framlagda i ett ordnadt skick, så att man i dem kan igenkänna de universella sanningar, hvilka gälla såsom lagar för lefvande varelser i allmänhet. Det fordras mångfaldiga exempel af åtskilliga slag, samt att de ofta upprepas och framhållas. Endast så kan man framkalla en tillräckligt stark öfvertygelse, att alla organiska väsenden äro föränderliga, att förändringar äro ärftliga och att följaktligen de aflägsna resultaten af hvarje nytt inflytande, som kommer att verka på medlemmarne af ett samfund, måste varda allvarsamma.

För att gifva detta allmänna påstående en mera bestämdt utpräglad form, vill jag anföra några anmärkningar angående åtskilliga för omedelbara goda resultat ifrande filantropers och lagstiftares företag, utförda utan hänsyn till biologiska sanningar. Hade de beaktat dessa, skulle de hafva tvekat, om icke afstått från sina planer.

Hvarje art af skapade varelser fortfar att föröka sig till dess den uppnår den gräns, der dess från alla orsaker betingade dödlighet motväger dess fruktsamhet. Förminska dödligheten genom att undanrödja eller mildra en enda af dessa orsaker, och artens antal skall oundvikligen ökas, till dess dödlighet och fruktsamhet på nytt komma i jämvigt. Huru många skadliga inflytelser man än må undanrödja, varder förhållandet detsamma, af det skäl att de återstående skadliga inflytelserna tilltaga i styrka. Antingen varder tillgången på lifsmedlen hårdare anlitad, eller är det någon fiende till arten, som förökar sig i förhållande till tillgången på byte och uppträder mera förstörande, eller får en sjukdom större fart genom individernes närmare grannskap till hvarandra. Denna allmänna sanning, hvarpå vi öfverallt finna belysande exempel inom de lefvande varelsernas lägre slägten, gäller ock om menniskoslägtet. Det är sant, att hon inom detta område på mångfaldiga sätt öfverkorsas och fördunklas: de skrankor, mot hvilka befolkningen oafbrutet tränger sig, kunna till en del undkommas genom emigration, förbättringar inom produktionens område flytta dem längre bort och en ökad bildning leder till undvikande af förstörande krafter; men

alla dessa medel äro blott inskränkningar af en oundviklig verkan och återverkan.

Låtom oss här kasta en blick på förhållandet emellan denna allmänna sanning och de lagstiftningsåtgärder man vidtagit för afvändandet af vissa dödsorsaker. Hvarje individ dör slutligen af oförmåga att motstå någon kraftyttring från verlden omkring honom. Det må vara en mekanisk kraft, med hvilken hans kroppsstyrka icke kan mäta sig, eller en giftig gas, som absorberats af hans blod och så förstörande inverkar på lifsprocesserna i hans kropp, att de slutligen råka ur jämvigt, eller draga omgifvande förhållanden ifrån honom en större mängd af hans kroppsvärme, än hans försvagade lifsverksamhet förmår återställa — i alla händelser är det en eller flere af de många krafter, för hvilka han är utsatt och under hvilkas påverkan hans lifsverksamhet måste fortgå. Han kan duka under tidigt eller sent, allt efter styrkan af sin kroppsbyggnad eller de tillfälligheter, som möta honom på hans bana; men enligt naturens vanliga ordning duka individer med ofullkomlig kroppsbildning under, innan de få afkomma, och lemna åt de bättre utrustade att frambringa den följande generationen. Följden af denna process blir då tydligen den, att så många skola fortfara att lefva och fortplanta sig, som kunna göra det under för handen varande vilkor: om de förenade inflytelserna blifva svårare att motstå, skall ett större antal af de svagare tidigare försvinna, om de förenade inflytelserna genom undanrödjande eller mildrande af någon skadlig faktor varda gynsammare, ökas antalet af de svagare, som öfverlefva och fortplanta sig. Här hafva vi tvänne omedelbara resultat medverkande till samma slutmål. För det första ökas folkmängden i större proportion än den eljest skulle ha gjort, hvarigenom alla personer underkastas vissa andra förstörande krafter under mera intensiva former; för det andra nedsättes genom de nu öfverlefvande svagares giftermål med de starkare, hvilka i annat fall ensamma hade öfverlefvat, den allmänna kroppskonstitutionen till ett mindre kraftmål, ehuru tillräckligt att möta dessa gynsammare omständigheter. Det vill säga, det uppstår småningom ett sakernas tillstånd, hvarunder en allmän nedsättning af motståndskrafter mot denna mildrade förstörande orsak och en i följd af befolkningens tillväxt allmänt ökad verk-

samhet hos de andra förstörande orsakerna bringa dödlighet och fruktsamhet i samma förhållande som förut — vi få ett något större antal af en något svagare ras. Det gifves flere vägar, hvarpå denna process, huru långt den än drifves, åstadkommer en lika allmän verkan; ty i samma mån allt flere och flere skadliga krafter undanrödjas eller mildras och i samma mån antalet af de personer med svag kroppskonstitution, som öfverlefva och fortplanta sig, tillväxer, i samma mån uppstå nya förstörande krafter. Låt medeldödligheten minskas derigenom att man tillförsäkrar de svaga ett ökadt skydd mot vidriga omständigheter, och nya sjukdomar skola oundvikligen uppkomma. En konstitution, förut i stånd att utan rubbning bära vissa vexlingar i de atmosferiska förhållandena och äfven till en viss grad andra ogynsamma inflytelser, skall, om dess spännkraft nedsättes, varda underkastad rubbningar af nya slag och nya dödsorsaker. Såsom belysning af detta behöfver jag blott hänvisa på de många sjukdomar, af hvilka civiliserade raser lida, men som voro okända för de ociviliserade. Ej heller är det blott i följd af sådana nya dödsorsaker som dödlighetsprocenten, nedsatt i en riktning, stiger i en annan. Själfva försigtighetsmåtten emot döden äro i viss mån nya dödsorsaker. Hvarje ny anstalt för mötandet af ett ondt, hvarje ny kraftansträngning, hvarje extra skatt för bestridande af bevakningskostnader varder ett nytt lefnadshinder. Ty i ett samhälle, der befolkningens storlek går nära den gräns, tillgången på lifsmedel medgifver, och der de ansträngningar, som erfordras för fyllandet af lifvets behof, äro så stora, att de här och der leda till förtidig död, kunna producenternes krafter icke vidare ansträngas med underhållet af en ny klass icke-producerande, utan att i vissa fall krafternas slitning ökas i en olycksbådande grad. Och i samma mån denna politik drifves vidare; ju mera den allmänna kroppskonstitutionen försvagas, de erforderliga försigtighetsanstalterna och kostnaderna för deras underhållande ökas — i samma mån måste det inträffa, att den ökade kraftansträngning, hvarmed dessa försvagade konstitutioner betungas, kommer dem att duka under så mycket tidigare: den dödlighet, som undgicks under en gestalt, kommer tillbaka under en annan.

Vi skola lättast kunna göra oss en klar föreställning om ett sådant sakernas tillstånd, om vi tänka oss ett samhälle bestående af endast ålderstigna personer. Ålderdomen skiljer sig från den mogna åldern och ungdomen genom sin ringare förmåga att motstå de inflytelser, som sträfva att bringa organismens förrättningar i oordning, äfvensom genom sin ringare styrka att bära de ansträngningar, som erfordras för anskaffandet af föda, kläder och skydd, saker, som äro nödvändiga, om något motstånd mot dessa inflytelser skall kunna göras; och der ingen hjälp erhålles från de yngre, skall denna aftagande styrka och ökade mottaglighet för tillfälliga krafters störande inverkan göra ålderdomens lif svårt och mödosamt. Unga personer med klen kroppskonstitution äro i det närmaste i samma ställning: deras mottaglighet för störande inflytelser ökas på samma sätt, och der de äro nödgade att arbeta för sitt uppehälle, varda de på samma sätt öfveransträngda af detta arbete, i sig självt tungt för dem och ytterligare betungadt med underhållet för försigtighetsanstalterna. Ett samhälle med en försvagad befolkning måste alltså föra nära nog samma lif som ett samhälle af åldringar, de der öfverlefvat den mogna ålderns styrka utan att ega några yngres krafter till sitt bistånd; och äfven i ett annat fall måste deras lif öfverensstämma — i saknaden af denna öfverflödande lifskraft, som gör arbetet lätt och njutningen frisk. I samma mån krafterna aftaga, ökas icke blott orsakerna till smärta, under det arbetet varder mera tryckande; äfven möjligheterna till njutning varda färre; många njutningar, som erfordra eller åtfölja ansträngning, äro förvisade och andra förmå icke höja de domnade lifsandarna. Korteligen: Om man sänker medeltypen för kroppskonstitutionerna till ett kraftmått *under det, som erfordras för att utan svårighet möta vanliga ansträngningar, rubbningar och faror*, gör man alltså lifvet mera till en börda än en njutning, under det man ändock till slut förfelar målet, dödlighetsprocentens nedsättande.

Jag inser att detta resonnemang skall bemötas med den invändningen, att om det konsekvent utföres, skall det leda till förnekande af samhällsförbättringar i allmänhet. Några skola måhända säga, att äfven dessa anstalter, hvarigenom ordningen upprätthålles, borde förkastas på

den grund att de fostra ett slägte, mindre dugligt till själfförsvar, än eljest vore händelsen, och man skall utan tvifvel framkasta såsom ett korollarium, att inga för helsan skadliga inflytelser borde undanrödjas. Jag är ej orolig för en sådan kritik, då det icke är min mening, att de ofvan anförda satserna skola fattas utan inskränkning. Det är tydligt att upp till en viss punkt undanrödjandet af förstörande orsaker lemnar ett öfverskott af vinst. Blott detta enkla faktum, att med en betydligt ökad folkmängd deras antal, som uppnå en hög ålder, är större nu än förr, är ett kraftigt bevis derpå, att ända upp till den tid, som genomlefvats af dem som dö i våra dagar, har dödsorsakernas minskning i vissa riktningar varit större än deras tillväxt i andra. Ehuru man torde få göra ett betydligt afdrag i räkningen; ehuru, då vi betänka huru få personer vi träffa, verkligt kraftfulla, och huru förherrskande de kroniska lidandena äro trots all helsovård, vi torde få antaga att det kroppsliga lifvet står lägre till kvaliteten nu än förr, om ock högre till kvantiteten — är dock troligt att man vunnit ett öfverskott af fördelar. Allt hvad jag vill visa är, att det gifves gränser för det goda man vinner på en sådan politik. Der råder inom lagstiftningen och hos den stora allmänheten den tron, att om man genom de åtgärder man vidtagit förekommit ett visst antal dödsfall i följd af sjukdom, är en likaså stor ren fördel vunnen. Men det är ej så. I hvarje fall har man att göra ett afdrag; och om sådana åtgärder vidtagas i för stor mängd, kan det hända att afdragen äta upp förtjensten och lemna en skada till rest. Hvar dylika åtgärder skola sluta, är en fråga, som må lemnas öppen. Här är min afsigt blott att påpeka, i hvad hänseende en djupgående biologisk sanning ligger till grund för förnuftsenliga slutledningar inom samhällsläran samt de fruktansvärda förvillelser, hvartill ett förbiseende af densamma kan leda.

Andra icke mindre allvarsamma olyckor framkallas af lagstiftare och andra personer, enskilda eller förenade, när de i sin verksamhet förbise eller förakta en annan, närbeslägtad biologisk sanning. Utom att man vanligen förbiser den omständigheten, att ett samhälles fysiska beskaffenhet försämras, när dess svagaste medlemmar bevaras genom konstlade skyddsmedel, förbiser man ock vanligen det sak-

förhållandet, att ett samhälles sedliga och intellektuella beskaffenhet försämras genom ett konstladt skyddande af dem, hvilka äro minst dugliga att taga vård om sig själfva.

Om någon vill förneka att barn likna sina föräldrar till karaktär och förmåga, om han vill påstå att personer, hvilkas föräldrar i första och andra led varit brottslingar, ega lika goda anlag som de, hvilkas föräldrar varit arbetssamma och ärliga, är det ock fullt konsekvent af honom att antaga, att det är af ingen vigt från hvilka slägter inom ett samhälle de efter hvarandra följande generationerna härstamma. Han må anse det lika bra om de verksammaste, dugligaste, klokaste och mest samvetsgranna dö utan arfvingar, under det de lata och ohederliga lemna efter sig många barn. Men den, som icke vill göra sig till målsman för en så vansinnig sats, kan icke annat än medgifva, att samhällsinrättningar, som hämma förökelsen af de i andligt afseende bäst utrustade och underlätta förökelsen af de i andligt afseende sämsta, måste vara i högsta grad förderfliga.

Ty om de ovärdigas förökelse underlättas, i det de skyddas för den dödlighet, deras ovärdighet naturenligt skulle ådraga dem, varder följden att man generation efter generation frambringar en allt större ovärdighet. Ett förminskadt bruk af de redan förut bristfälliga själfbevarande förmögenheterna måste för efterkommande hafva till följd ett ännu mindre belopp af dessa förmögenheter. Samma allmänna lag, den vi ofvan följt i dess tillämpningar på kroppsliga förhållanden, kunna vi här spåra på det andliga området. Undanrödjandet af vissa svårigheter och faror, hvilka måste mötas med förstånd och verksamhet, åtföljes af en förminskad duglighet att möta dessa faror. Hos barn, födda af de mera dugliga, hvilka gift sig med dessa genom konst bevarade mindre dugliga, visar sig själfbevarelse-förmågan i medeltal icke blott lägre än den eljest skulle ha varit, utan oförmågan uppnår i vissa fall en ännu högre grad. Smärre svårigheter och faror varda olycksbringande i samma mån de större afvändas. Men detta är icke hela det onda. Sådana medlemmar af en befolkning, hvilka icke kunna taga vård om sig själfva, utan måste vårdas af de öfriga, ådraga ovilkorligen dessa en extra ansträngning, antingen i det de måste förse dem med lifvets behof eller för deras räkning underhålla en

nödig öfvervakning eller i båda afseendena. Det vill säga, då de bästa icke blott måste underhålla sig själfva och sina barn, utan äfven de sämsta och deras barn, betungas deras krafter i öfverdrifven grad. I några fall hindrar detta dem från giftermål, i andra minskar det antalet af deras barn eller hindrar dem att gifva dessa tillräcklig näring, i ännu andra fall leder det till barnens föräldralöshet — i hvarje fall är här en sträfvan att hämma de bästas förökelse, att försämra deras konstitutioner och draga ned dem till jämnhöjd med de sämsta.

Att uppamma oduglingar på de dugligas bekostnad är en ytterlig grymhet. Det är att med beräkning lägga upp förråd af elände för kommande generationer. Man kan icke testamentera åt en efterverld en större förbannelse än en befolkning af uslingar, lättingar och brottsliga. Att hjälpa de dåliga att föröka sig är i själfva verket detsamma, som att illvilligt skaffa våra efterkommande en mängd fiender på halsen. Man kan fråga, om icke en gråtmild filantropi, den der endast ser på direkta barmhertighetsverk och envist förbiser indirekta skador, icke åstadkommer en större totalsumma af elände än den ytterligaste själfviskhet. I det han tillsluter sina ögon för de aflägsna inflytelserna af sin oåterhållsamma frikostighet, står den tanklöse gifvaren blott ett steg öfver drinkaren, hvilken endast tänker på dagens njutning, glömmande morgondagens smärta, eller slösaren, hvilken köper stundens nöjen med framtidens armod. Ja, i ett afseende är han till och med sämre; ty under det han för det närvarande skördar frukten af den njutning han känner af att skänka njutningar, lemnar han åt andra att bära det kommande eländet, i det han själf går fri. Och ännu strängare förkastelsedom förtjenar detta slöseri med penningar, som framkallas genom en missuppfattning af ordspråket »barmhertighet öfverskyler många synder». Ty hos de många, hvilka genom denna missuppfattning förledas att tro, det de medelst stora donationer kunna försona onda gerningar, kunna vi spåra ett element af positiv låghet — ett försök att få en god plats i en annan verld, lika godt till huru stor skada för deras medmenniskor.

Huru långt de andligt öfverlägsna kunna gå med ett öfverskott af gagn för samhället i fråga om skyddandet af de andligt underlägsna mot de menliga följderna af

deras underlägsenhet, är en alltför invecklad fråga, att den här skulle kunna behandlas med någon utförlighet. Utan tvifvel ligger det i tingens ordning att föräldrakärleken, slägtbandet och välviljan mot vänner och äfven mot främlingar böra mildra de bördor svagheten har att bära och de straff förvända drifters tillfredsställande medföra. Utan tvifvel är den återverkande inflytelsen af den deltagande omvårdnad de bättre egna de sämre i många fall moraliskt välgörande och uppväger till en viss grad det onda i en riktning med godt i en annan. Man må till fullo medgifva, att den individuella menniskokärleken, lemnad åt sig själf, skall göra ett godt verk — öfverallt åtminstone, der hon icke går till en sådan öfverdrift, att hon bidrager till ökandet af de ovärdigas antal. Men en obestridlig skada göra sådana inrättningar, hvilkas verksamhet gå ut på att uppamma odugligar i stort; i det de afbryta denna naturliga afsöndringsprocess, hvarigenom samhället oafbrutet renar sig självt. Ty icke nog med att sådana inrättningar drifva detta de sämstas bevarande på de bästas bekostnad längre än saken eljest skulle gå, de lemna ej heller ens någon af de fördelar i utbyte, som åtfölja den enskilda menniskokärleken. En mekaniskt arbetande statsapparat, som fördelar penningar, dragna från knotande skattebetalare, utöfvar föga eller ingen i sedligt afseende välgörande verkan på de dugliga, hvarigenom de odugligas förökelse kunde motvägas. Här behöfva vi dock icke uppehålla oss vid de märkliga frågor, hvilka uppstå ur detta förhållande. Mitt ändamål är helt enkelt att visa, det en förnuftsenlig politik måste erkänna vissa allmänna biologiska sanningar, och (härpå fäster jag vigt) att först då, när studiet af dessa allmänna sanningar, sådana de framträda öfver hela den lefvande verlden, införlifvat dem med uppfattningen af den reella verkligheten, kan man finna en fast öfvertygelse, att ett underskattande af deras betydelse måste leda till oerhörda olyckor.

Dessa biologiska sanningar och deras korollarier, hvilka framställa sig under dessa speciella former såsom grundvalar för samhällsvetenskapliga slutsatser, leda oss till en ännu allmännare biologisk sanning, omfattande dem alla — en sanning, som ligger till grund för all förnuftsenlig lagstiftning. Jag syftar på den sanningen, att hvarje

art af organism, den menskliga inbegripen, alltid sträfvar att både direkt och indirekt lämpa sig efter vilkoren för sin tillvaro.

De krafter, hvilka frambragt hvarje menniskovarietet — som hos negern och hinduen utbildat kroppskonstitutioner, hvilka trifvas i klimat, förderfliga för europeer, och hos eldsländaren en konstitution, den der sätter honom i stånd att utan kläder uthärda en klimatets stränghet, nästan för stor för andra väl klädda raser; dessa krafter, hvilka hos tartarstammarna utbildat nästan oöfvervinnerliga nomadvanor, under det de utrustat Nordamerikas indianer med instinkter och fallenheter, hvilka, lämpade för ett jägarlif, göra det civiliserade lifvet outhärdligt — dessa krafter äro ock fortfarande i ständig verksamhet att dana medborgare till öfverensstämmelse med deras omgifvande förhållanden. Under det medborgarnes kroppsliga naturer danas efter de lokala inflytelserna och verksamhetsriktningarna, danas deras andliga naturer efter det samhälles struktur, hvari de lefva. Ehuru, såsom vi sett, en approximativ öfverensstämmelse mellan den sociala enheten och samhällsaggregatet alltid förefinnes, kan dock denna öfverensstämmelse aldrig varda mer än approximativ och en omdaning försiggår oupphörligt. Om ett samhälle kunde förblifva oförändradt, skulle snart någonting liknande en bestående jämvigt mellan individens natur och samhällets inträda. Men hvarje samhällstyp är underkastad en ständig ombildning i följd af tvänne orsaker — tillväxt och angränsande samhällens påverkan medelst krig eller andra verksamhetsyttringar. Utvidgning af ett samhälle leder oundvikligen till en förändring af dess struktur, så ock hvarje förändring i förhållandet emellan plundringsverksamheten och den industriella. Häraf en oafbrutet fortgående samhälls-metamorfos, hvilken, i det den innebär en fortgående förändring af medborgarens lifsvilkor, åstadkommer hos honom en karaktärens afpassning efter dessa, en afpassning, som sträfvar till fullständighet, men städse i följd af den fortgående samhällsmetamorfosen förblifver ofullständig.

Under det hvarje samhälle och hvarje successiv gestaltning af samhället framställer vissa mer eller mindre speciella vilkor, efter hvilka medborgarnes naturer måste lämpa sig; gifves det emellertid vissa allmänna vilkor

inom ett samhälle, hvilka måste uppfyllas till en betydlig utsträckning, innan det kan hålla tillsamman, och som måste uppfyllas fullständigt, innan ett fullständigt socialt samlif kan uppstå. Hvarje medborgare måste fullfölja sin verksamhet i sådana riktningar, att han icke hindrar andra medborgare att fullfölja sin verksamhet i sina riktningar mera än de hindra honom. För att en medborgare icke skall göra intrång på allmänt väl, måste han utföra en sådan förrättning eller del af en förrättning, som i värde åtminstone uppgår mot hvad han konsumerar; och han måste vidare såväl vid fullgörandet af sina förrättningar som i fullföljandet af sina njutningar lemna andra samma frihet i dessa afseenden. Det är tydligt att ett samhälle, bildadt af enheter, hvilka icke kunna lefva utan att gå i vägen för hvarandra, skapar ett mindre belopp af allmänt väl, än ett, der enheterna kunna göra detta — antaget att folkmängd och lifsvilkor äro lika. Och likaså är det tydligt att den lycka ett sådant samhälle skapar ändock är mindre än den, som framkallas af ett, der enheterna frivilligt understödja hvarandra.

Sedd från en af dess hufvudsynpunkter är civilisationen en utvecklingsprocess af en sådan natur hos medborgarne, som gör dem dugliga att uppfylla dessa grundväsentliga vilkor; och lagar och anstalter för deras tillämpning, om man afser från hvad som kan finnas för mycket utaf dem, äro uttryck och förkroppsliganden af dessa grundvilkor. Å ena sidan representera dessa stränga system af slafveri, träldom och straff för lösdrifveri, hvilka karaktäriserade de mindre utvecklade samhällstyperna, nödvändigheten af den sociala enhetens själfuppehållelse; å andra sidan representera straffen för mord, personlig misshandling, stöld o. s. v. samt straff för kontraktsbrott hvarje medborgares nödvändiga pligt att under loppet af sin själfuppehållelse-verksamhet hvarken direkt tillfoga de öfriga medborgarne något ondt eller indirekt skada dem genom att tillgripa eller kringskära deras arbetsförtjenst. Och vi behöfva icke ingå i några enskildheter för att visa, att ett af samhällsutvecklingens grunddrag är en ökad industriel kraft, som leder medborgarne att uppehålla sig själfva, utan att de behöfva tvingas dertill genom de hårda medel, hvilka en gång voro allmänna; att ett annat grunddrag är det gradvisa stadgandet af ett sådant

skaplynne hos medborgarne, att de under fullföljandet af sina respektive verksamhetsriktningar skada och hindra hvarandra i allt mindre och mindre grad, hvartill kommer utbildandet af en större makt hos styrelsen att mera eftertryckligt tygla den återstående anfallslustan. Det vill säga, på samma gång civilisationens lopp företer en klarare uppfattning och ett bättre förverkligande af dessa grundvilkor, på samma gång företer det ock ett menskliglighetens formande till öfverensstämmelse med dessa vilkor.

Jämte de bevis vi sålunda erhålla att den biologiska bildningslagen, gällande för alla andra arter, äfven gäller för den menskliga, och att den karaktärsförändring den menskliga arten undergått, sedan samhällen började utveckla sig, varit en bildning till öfverensstämmelse med de vilkor, som förutsättas af ett harmoniskt samhällslif, erhålla vi äfven den lärdomen, att det enda nödvändiga är ett strängt uppehållande af dessa vilkor. Under det att alla inse, att det omedelbara målet för våra förnämsta samhällsinrättningar är att tillförsäkra dessa vilkor full gällande kraft och sålunda skapa ett ordnadt samhällslif, inse ganska få deras andra och i viss mening vigtigare uppgift, den att bilda menniskorna så, att de själfmant uppfylla dessa vilkor. De båda förrättningarna äro oskiljaktiga. Af de biologiska lagar vi betraktat följer å ena sidan ovilkorligen, att om dessa vilkor upprätthållas, den menskliga naturen småningom skall komma att lämpa sig derefter, under det att å andra sidan med lika nödvändighet följer, att genom ingen annan öfning än underkastelse under dessa vilkor kan ett för samhällslif lämpadt skaplynne framkallas. Gif dessa vilkor gällande kraft, och menniskorna skola bilda sig efter dem; släpp efter något, och i samma stund skall ett uppehåll i detta bildningsarbete inträda; upphäf dem, och efter den derpå följande samhällsupplösningen skall (så framt de icke återställas) börja ett annat bildningsarbete i enlighet med de förhållanden, som då skola uppstå — det vilda lifvets. Dessa slutsatser medgifva ingen undflykt, såframt menniskan i likhet med lefvande varelser i allmänhet är underkastad lifvets lagar.

Med rätta kan man emellertid påstå, att om menniskor, hvilkas naturer endast i en helt ringa grad äro lämpliga för samhällslifvet, med våld tvingas att under-

kasta sig dess vilkor, skall ett ondt uppstå; ett outhärdligt tvång skall, om det icke förkrymper eller helt och hållet förstör lifvet, framkalla en våldsam återverkan. Vi veta genom liknande fall att alltför stora förändringar af omständigheterna icke lyckas framkalla den behöfliga naturombildningen, derföre att de framkalla död. Menniskor med konstitutioner, lämpade för ett klimat, kunna icke omdanas efter ett ytterligt motsatt genom att oafbrutet lefva deri generation efter generation, ty de lefva icke så länge, att en ny generation kan födas. Sådana förändringar kunna endast genomföras medelst rasens långsamma utbredande öfver mellanliggande trakter med mera tempereradt klimat, vid hvilket successiva generationer efter hand vänjas. Och utan tvifvel gäller detta äfven på det andliga området. Det tanke- och känsloförmågans skaplynne, som erfordras för en hög civilisation, kan icke framkallas hos rent ociviliserade menniskor genom att påtvinga dem den derför nödvändiga verksamheten och kontrollen utan modifikationer: resultatet skulle varda ett gradvis inträffande förfall och slutlig död, snarare än ombildning. Men så länge ett samhälles institutioner äro uppvuxna på inhemsk grund, behöfver man icke frukta någon fara af ett alltför strängt uppehållande af vilkoren för det ideelt bästa samhällslifvet; då de hvarken kunna till deras fulla värde uppskattas eller lämpliga medel gifvas att göra deras makt gällande. Endast i dessa undantagsfall, der en ras af en typ har blifvit underkufvad af en ras af en mycket öfverlägsen typ, är en sådan modifikation på sin plats. Hos oss deremot och inom alla samhällen, der befolkningen är i det närmaste likartad och institutionerna uppvuxit ur folkkaraktären, bör man med rätta sträfva till den största möjliga stränghet. Både den skonsammaste och rättvisaste politiken är ett strängt påyrkande, att dessa grundväsentliga pligter af själfuppehållelse och respekterande af andras rätt måtte uppfyllas — den rättvisaste, ty underlåtenhet i detta fall är underlåtenhet att skydda de bättre och efter samhällslifvets fordringar mera bildade naturerna mot de sämre och i detta afseende mindre bildade; den skonsammaste, ty de lidanden, som åtfölja denna omskapelseprocess, *måste* genomgås, och det är bättre att de genomgås en gång än två gånger, hvilket måste inträffa, om någon

slapphet i lagarnas tillämpning gifver anledning till ett tillbakagående.

Hvad sålunda åtskilliga den gängse religionens föreskrifter och hvad de etiska, vare sig intuitiva eller utilitariska systemen likaledes anbefalla, det anbefalles ock af biologien, hvilken afhandlar lagarna för lifvet i stort. Alla vidare fordringar äro ovigtiga jämförda med denna grundfordran, att hvar och en skall lefva så, att han hvarken blir en börda för eller skadar andra. Och alla vidare inrättningar för inverkan på menniskors handlingar och karaktärer äro ovigtiga jämförda med dem, hvilka tjena att uppehålla och öka lydnaden för denna grundfordran. Men olyckligtvis egna lagstiftare och filantroper i sin ifver att uppgöra planer, de der i stället att befordra denna lydnad, indirekt motarbeta den, föga uppmärksamhet åt stärkandet och förbättrandet af de medel, hvarigenom denna lydnad förverkligas.

Och här vill jag i de fås intresse, hvilka hylla denna naturens tuktande politik, på det kraftigaste tillbakavisa det namn af *låt-gå*-systemet, som man tillägger den, och lika kraftigt protestera mot den motsatta politiken, hvilken innebär ett *låt-gå*-system af den mest förderfliga art. På samma gång jag påstår, att när staten låter hvarje medborgare i fred och ro förvärfva sig hvad godt han kan och lida det onda han själf dragit öfver sig, är en sådan icke-inblandningspolitik i sina slutverkningar välgörande, på samma gång påstår jag ock, att när staten låter honom bära det onda andra medborgare dragit öfver honom och icke kan förmås att försvara honom annat än till ett ruinerande pris, är en sådan icke-inblandningspolitik både i sina omedelbara och aflägsna verkningar förderflig. När en lagstiftande makt fråntager de värdiga saker de arbetat för och skänker de ovärdiga saker dem de icke förtjenat; när lagstiftare sålunda åtskilja hvad naturen förenat, orsak och verkan: — då må man med rätta tillropa dem: »Bort med er inblandning!» Men när på något sätt, direkt eller indirekt, de ovärdiga beröfva de värdiga hvad dem med rätta tillkommer eller hindra dem att i fred få fullfölja sina intressen; då bör det heta: — »Ingripen ögonblickligen; och varen i verkligheten de beskyddare ni till namnet äro!» Våra politiker och filantroper, otåliga öfver ett helsosamt *låt-gå*-system, fördraga,

ja försvara till och med ett *låt-gå*-system, hvilket är i högsta grad olycksbringande. Utan tvekan fråntager oss denna styrande kraft, som vi kalla regeringen, några hundratusen pund om året för att betala konstundervisning och anlägga konstmuseer; men när frågan gäller att skydda oss emot röfvare och mördare, försvårar hon de brottsligas fällande genom att snålas på rättegångskostnaderna. Är icke detta ett olyckligt *låt-gå*-system? Under det att millioner voteras utan knot till en expedition för att befria en trätgirig konsul ur en halfvild konungs händer, vägrar vår verkställande makt en extra utgift af några få tusenden till aflöning åt flere domare. Ehuru vi i vår ömhet för negrerne utgifvit 50,000 pund om året för hämmande af den ostafrikanska slafhandeln utan att lyckas, är det först nu, som vi förskaffat våra egna sjömän ett skydd mot samvetslösa redare — först nu hafva sjömän, hvilka blifvit lockade på dåliga fartyg, erhållit någonting mera, än blott valet emellan risken att bli dränkta eller kastas i fängelse för kontraktsbrott! Hvad skola vi kalla detta, om icke ett *låt-gå*-system, som i sin likgiltighet snart sagdt är syndigt? På samma gång man med acklamation erkänner nödvändigheten af att lära alla barn skrifva och läsa samt grammatik och att veta hvar Timbuktu ligger, och under det ofantliga summor lyftas för tillfredsställandet af detta trängande behof, anses det icke nödvändigt att medborgarne sättas i tillfälle att få lära sig de lagar de hafva att lyda; och ehuru dessa lagar äro lika många befallningar, hvilka enligt hvarje förnuftig teori den regering, som utfärdat dem, borde bringa till efterlefnad, gör hon dock i en massa fall ingenting, när man inberättar att de blifvit brutna, utan öfverlemnar åt de förorättade att på egen risk söka tillämpa dem, om de behaga. Är icke detta åter ett demoraliserande *låt-gå*-system — en uppmuntran till lagbrott genom ett halft löfte om strafflöshet? Ännu en gång, hvad skola vi säga om en *låt-gå*-politik, som skriar högt, då rättvisans förvaltande kostar oss 800,000 pund om året; då vi för att skydda de menskliga rättigheterna årligen utgifva hälften af hvad det skulle kosta att bygga ett pansarfartyg; då vi för att hindra bedrägerier och kontraktsbrott årligen betala nästan likaså mycket som vår störste distillator betalar i bränvinsskatt — hvad, frågar jag, skola vi säga

om denna politik, som sålunda anser det för slöseri att offra en hundradedel af våra statsinkomster för att uppehålla lifsvilkoret för vår nationella välfärd? Är icke detta en politik, den vi kunde frestas att kalla galen, om icke de flesta kloka menniskor hyllade den? Och så är det allt igenom. Icke-inblandningspolitiken användes, der ett verksamt ingripande är af allra yttersta behof; under det att tid, krafter och penningar förslösas på inblandning i saker, hvilka borde lemnas åt sig sjelfva. De, hvilka fördöma icke-inblandningspolitiken i frågor, hvilka, för att säga det minsta om dem, åtminstone icke äro lifsfrågor, förorda eller fördraga denna politik just i lifsfrågor. Betraktadt ur biologisk synpunkt är deras förfarande i dubbelt fall olycksbringande. De hindra menniskonaturens formande efter samhällslifvets fordringar både med hvad de göra och icke göra.

Hvarken omfånget eller afsigten med detta kapitel medgifver en framställning af åtskilliga andra sanningar, dem biologien lemnar såsom fakta åt samhällsläran. Nog har blifvit yttradt för att visa, hvad som skulle visas — nyttan af biologiska studier såsom en förberedelse för de samhällsvetenskapliga.

De biologiska studierna gifva styrka och klarhet åt i annat fall svaga och obestämda öfvertygelser. Åtskilliga af de läror jag framstält från deras biologiska sida äro läror, hvilkas sanning man till en stor del medgifver. I följd af den bekantskap de tillfälligtvis gjort med lifvets lagar, misstänka många att anstalter för uppehållandet af de fysiskt svaga medföra resultat, hvilka icke äro till alla delar goda. Andra gifvas, hvilka tillfälligtvis uppfångat en och annan skymt af de olyckor, som alstras genom att uppamma lättingar och dumhufvuden. Men deras misstankar och samvetsbetänkligheter bestämma icke deras handlingssätt, emedan *oundvikligheten* af de onda följderna icke blifvit fullt åskådliggjorda genom studiet af biologien i stort. Först då, när man genom otaliga belysande exempel lärt sig inse, att all den kraft, alla de förmögenheter och all den duglighet att fylla sin plats, som en lefvande varelse lägger i dagen, ha uppstått dels genom hvarje förmågas utveckling medelst öfning och dels i följd af det förhållandet, att ett större flertal af de bättre begåfvade blifvit vid lif och förökat sig i högre grad, hvilket

förhållande åter innebär de sämre begåfvades gradvisa försvinnande; när man lärt sig inse, att all såväl kroppslig som andlig fullkomlighet vunnits genom denna process och att ett afbrott i densamma måste förorsaka ett afbrott i framåtskridandet, under det dess upphäfvande skulle leda till allmänt förfall — först då skall man inse, att de olyckor, hvilka åtfölja föraktandet af dessa sanningar, om de än dröja att infinna sig, dock med visshet skola göra det. Man vinner den fasta öfvertygelsen att riktningen af sträfvandena för social utveckling måste bilda sig efter dessa sanningar och att deras förbiseende är en galenskap.

Om icke erfarenheten förberedde oss på att öfverallt bland varelser, hvilka utmärka sig såsom förnuftiga, finna en viss grad af oförnuft, kunde man med fog vänta, att de, hvilka egna sig åt uttänkandet af de metoder, efter hvilka medborgare böra behandlas i förhållande till deras sociala förbindelser med hvarandra, förut borde hafva riktat sin uppmärksamhet specielt på dessa medborgares natur såsom individer och följaktligen äfven på lefvande väsendens natur i allmänhet. Ställ en snickare i en smedja och låt honom smida, svetsa, härda och glödga, och han skall icke behöfva smedens gäckeri för att inse det dåraktiga i försöket att vilja göra och laga saker af järn, innan han inhemtat kunskap om järnets egenskaper. Låt snickaren utmana smeden, som har föga kunskap om trä i allmänhet och ingen om de olika träslagen, att göra hans arbete, och såframt icke smeden vägrar att göra sig till en skottafla för gyckel, kan han vara temligen viss om, att han skall såga snedt, fylla hyfveln med spån och snart bryta sönder verktygen eller skära sig i fingrarna. Men under det hvar och en inser det dåraktiga i att tro det trä eller järn kunna formas och bearbetas utan en lärotid, hvarunder man gör sig förtrogen med deras egenskaper; ser ingen någon dårskap uti att vilja uppfinna institutioner och forma menniskonaturen i den eller den riktningen utan ett förberedande studium af menniskan och lifvet i allmänhet, såsom förklarande menniskans lif. För enkla förrättningar fordras åratals ihärdiga specialstudier, under det vi för den mest invecklade förrättning, hvilken icke ens de visaste kunna utföra fullt tillfredsställande, icke fordra någon förberedelse.

Huru orimliga de rådande föreställningarna i dessa saker äro, skola vi ännu tydligare inse, när vi nu öfvergå till betraktelsen af det mera speciella studium, hvilket bör föregå studiet af samhällsläran, nämligen studiet af vetenskapen om själen.

Femtonde Kapitlet.

Förberedande studium af psykologien.

Troligen skulle referenterne i häpnaden tappa sina pennor, om en parlamentsledamot företoge sig att anföra en psykologisk princip såsom skäl för sin opposition mot en föreslagen åtgärd. Att en lag för idéassociationer eller ett drag ur de menskliga känslornas utvecklingshistoria skulle på fullt allvar framhållas såsom en tillräcklig grund för ett *ja* eller ett *nej* till en motion, vore troligen för mycket för lagstiftares skrattmuskler. Och med de mångas skratt skulle blanda sig ett och annat rop, »till saken»; såsom insåge man tydligen, att dessa grunder icke hade någonting att skaffa med det för handen varande ämnet. Det är sant, att under debatterna förekomma skildringar af medborgarnes möjliga förhållande under inflytelsen af de föreslagna åtgärderna. Man framhåller, att den ena eller andra föreskriften skall kringgås, svårigheter vid tillämpningen, möjligheten af motstånd, efterlåtenhet, mutor o. s. v. — allt ett tyst erkännande att menniskan eger vissa bestämda själsegenskaper och att hon under angifna förhållanden troligen skall handla på ett visst sätt. Med andra ord, här är ett tyst erkännande af den sanningen, att verkningarna af en lag äro beroende af arten af det inflytande han kan utöfva på det menskliga tänkandet och den menskliga känslan. De erfarenhetsrön i fråga om menniskors handlingssätt som lagstiftaren samlat och hvilka ligga delvis sorterade i hans minne, förse honom med empiriska begrepp, de der leda hans omdöme vid

hvarje förekommande fråga; och han skulle anse det för en dårskap att förbise alla dessa oordnade kunskaper om menniskors karaktär och handlingar. Men på samma gång anser han denna fordran att handla icke efter obestämdt, utan med full bestämdhet förallmänligade fakta, såsom likaså dåraktig och ännu dåraktigare den, att låta dessa lägre generalisationer uppgå i dessa högre, hvilka uttrycka det andliga lifvets grundlagar. Att låta leda sig af intuition synes honom långt förnuftigare.

Naturligtvis vill jag icke påstå att hans intuition är af ringa värde. Huru skulle jag kunna göra det, när jag betänker hela den samlade rika erfarenhet, hvarigenom hans tankar danats till öfverensstämmelse med reella ting? Vi veta alla, att när en lycklig affärsman af hustru och döttrar ansättes, att han skall söka inträde i parlamentet, på det de måtte vinna en högre social ställning, han alltid svarar, att hans lefnadssysselsättningar icke lemnat honom någon tid öfrig att bereda sig derför medelst samlande och genomtänkande af de vidlyftiga bevisen för verkningarna af institutioner och politiska riktningar, hvarföre han fruktar att åstadkomma skada. Om arfvingen till ett stort gods eller ättlingen af ett ädelt hus, mäktigt inom en viss ort, mottager en deputation med anhållan att han ville sitta för grefskapet, läsa vi vanligen att han anför otillräckliga kunskaper såsom skäl för sitt afslag; kanske antydande att han efter en tio års nödiga studier skall ega mod att åtaga sig det tunga ansvaret. Så hafva vi ock det kända förhållandet, huru det ständigt händer att personer, hvilka samlat stora förråd af politisk bildning, när de ändtligen vinna förtroende af röstegare, hvilka känna huru flitigt de sökt bilda sig för detta värf, ändock efter valet finna att de åtagit sig arbetet för tidigt. Det är en sanning att de förut med ifver genomletat det förflutnas urkunder, för att de måtte undvika legislativa misstag af mångfaldiga slag, lika dem, som begåtts i gamla tider; men när akter föreslås, hvilka hänsyfta på ämnen, behandlade under förflutna generationer i akter längesedan upphäfda eller föråldrade, öppna sig för dem omätliga forskningar. Äfven om de inskränka sig till de 1126 akter, som blifvit upphäfda från 1823—9 och de år 1861 ytterligare upphäfda 770, finna de att inhemtandet af hvad de åsyftade, huru de verkade, hvar-

före de misslyckades och orsaken till den skada de gjorde är ett styft arbete, det de dock känna sig förpligtade att företaga, på det de icke måtte för andra gången framkalla samma olyckor; och häraf kommer det sig, att så många duka under för ansträngningen och draga sig tillbaka med bruten helsa. Och ännu mer, de, hvilkas krafter bestått profvet af dessa forskningar, känna sig af sin pligt manade att ytterligare fortsätta dem. De hafva att efterforska resultaten af öfvergifna lagar i andra länder, och ytterligare lärdomar kunna hemtas från en år från år fortgående onyttig lagstiftning här hemma; såsom t. ex. de 134 publika akterna från 1856—7, af hvilka alla, med undantag af 68, blifvit helt och hållet eller delvis upphäfda. Och derföre se vi hvarje höst äfven de starkaste personer, öfveransträngda af dessa studier äfven under ferierna, uppsöka sådana orter, der en och annan dags skarp ridt efter hundarna eller ett ströftåg öfver hedarna med bössan i hand kan återgifva jämvigten åt deras ansträngda nervsystem. Jag kan derföre icke vara så oförnuftig att förneka, att äfven empiriska omdömen, när de ledas af en med sådan möda samlad erfarenhet, måste vara af stort värde.

Men i det vi till fullo erkänna det ofantliga kunskapsförråd lagstiftaren mödosamt förvärfvat angående institutioner och lagar, gamla och nya, inhemska och främmande, och i det vi medgifva, att han utan en sådan underbyggnad lika litet skulle kunna tänka på att införa en ny lag, som en läkare på att sticka en operationsknif i en menniskokropp utan att veta, hvar artererna löpa; måste vi dock här fästa uppmärksamheten på den i ögonen fallande motsägelsen, att lagstiftaren icke kan förmås till någonting liknande en analys af dessa fenomen, dem han så flitigt hopsamlat, och att han saknar förtroende för de slutsatser, som kunna dragas utaf desamma såsom ett helt. Utan att synnerligen noga skilja emellan ordet »allmän» och »abstrakt» och betraktande såsom *abstrakta* principer, hvad som i nästan alla fall äro *allmänna*, talar han om dessa med förakt, såsom hörande till teoriens område och icke till lagstiftarens. En vidt omfattande sanning, den der framhålles såsom grund för många speciella sanningar, synes honom aflägsen från verkligheten och utan betydelse såsom rättesnöre. Resultaten af de nyare experimenten

inom lagstiftningen anser han värda att beaktas; och om någon erinrar honom om de experiment, hvilka blifvit gjorda under andra tider och på andra ställen, anser han äfven dem, hvar för sig tagna, förtjena uppmärksamhet — men om någon, i stället att studera speciella klasser af lagstiftningsexperiment, jämför många klasser med hvarandra, generaliserar resultaten och framhåller denna generalisering såsom ett rättesnöre, skakar han tviflande på hufvudet. Och hans tvifvel öfvergår till löje, om man föreslår att sätta sådana generaliserade resultat i förbindelse med själslagarna. Att stifta lagar för samhället på grund af en massa oordnade iakttagelser synes honom förnuftigt; men att samla och ordna dessa iakttagelser. så att man i dem kan upptäcka det menskliga handlandets många vexlande riktningar, att spåra dessa riktningar tillbaka till deras källor i menniskans andliga natur och att häraf draga slutsatser för lagstiftningen — detta betraktar han som ett fantastiskt företag.

Låtom oss betrakta några af de fakta, han förbiser, och följderna af detta förbiseende. En förnuftig lagstiftning, grundad, såsom den icke kan annat än vara, på en sann moralteori, hvilken endast kan härledas ur en sann teori för den andliga naturen, måste erkänna såsom ett gifvet det omedelbara sammanhanget mellan handling och känsla. Att känsla och handling stå till hvarandra i ett oföränderligt förhållande är ett påstående, som tål inskränkningar, ty å ena sidan gifvas automatiska handlingar, hvilka ega rum utan känsla, och å andra sidan gifves det känslor, så mäktiga, att de genom att bringa lifsförrättningarna i oordning hindra eller fördröja handlandet; men om man talar om den verksamhet lifvet i allmänhet framställer, är det en af alla i tysthet medgifven, om än icke i bestämda termer uttryckt lag, att summorna af handling och känsla vexla i lika proportion. Passivitet och frånvaro af minspel, hvilka båda innebära muskelhvila, anses bevisa svaghet i både sinnesintryck och sinnesrörelser; under det att graden af yttre uttryck, vare sig i rörelser, de der slutligen stegras till spasmer och kramp, eller i ljud, hvilka sluta i skratt, skrik och stönanden, vanligen antages såsom ett mått för njutning eller smärta, framkallade af sinnesintryck eller sinnesrörelser. Och likaså anser man, när frågan är om en

fortgående kraftutveckling, vare sig en häftig kamp att undgå en sak eller ett ihärdigt fullföljande af ett mål, att beloppet af ansträngningen utvisar beloppet af känsla.

Denna sanning, obestridlig i sin allmänlighet, hvilka inskränkningar än sekundära sanningar kunna göra deri, måste sammanställas med den sanningen att kunskap *icke* drifver till handling. Om jag trampar på en nål eller oförvarandes doppar min hand i kokhett vatten, rycker jag till: den häftiga känslan framkallar en rörelse utan någon tankens mellankomst. Omvändt, den satsen, att en nål sticker eller att kokhett vatten skållar, lemnar mig orörd. Det är sant, om en af dessa satser förbindes med föreställningen att en nål står i begrepp att genomtränga mitt skinn eller att jag skall få kokhett vatten öfver mig, uppstår en mer eller mindre bestämd sträfvan att draga mig undan. Men hvad som förorsakar detta ryggande tillbaka är den i inbillningen kända smärtan. Påståendet att en nål kan sticka och hett vatten bränna framkallar ingen verkan, sålänge det icke innebär någonting mera än en insigt; först då framkallas en verkan, när den i orden bekräftade smärtan varder uppfattad såsom verkligen öfverhängande — först när om smärtan i medvetandet uppstår en föreställning, hvilken är en på förhand känd svag form af smärtan. Det vill säga, orsaken till rörelsen är i detta som i förra fallet en känsla, icke en kunskap. Hvad vi se i dessa enklaste verksamhetsyttringar genomgår äfven de mer eller mindre sammansatta. Det är aldrig kunskapen, som utgör driffjädern för vårt handlingssätt, utan alltid den känsla, som åtföljer kunskapen eller af densamma väckes. Ehuru drinkaren vet att på dagens utsväfning skall följa en morgondag med hufvudvärk, afskräckes han icke genom medvetandet af denna sanning, såframt icke straffet klart framträder för honom såsom en lefvande föreställning om det stundande eländet — såframt icke hos honom väckes en tillräckligt stark känsla, stridande mot hans begär efter starka drycker. Likaså förhåller det sig med obetänksamheten i allmänhet. Om man klart föreställer sig stundande olyckor och i inbillningen känner lidanden som hota, är detta en verksam tygel på begäret efter omedelbara njutningar utan inskränkning, men i saknad af detta medvetande om ett stundande ondt, som består i en tydlig eller obe-

stämd förkänsla af smärta, kan man icke med framgång strida mot stundens begär. Den sanningen, att obetänksamhet framkallar olycka, om än till fullo insedd, förblifver overksam. Blotta kunskapen inverkar icke på handlingssättet — detta bestämmes först då, när kunskapen öfvergår från denna intellektuella form, under hvilken tanken på olycka är föga mer än ett ord, till en form, hvarunder uttrycket för denna sats utvecklar sig till en lefvande föreställning — en massa af smärtsamma känslor. Detta gäller om allt handlande. Se denna grupp af personer, som stå i en klunga vid flodstranden. En båt har kantrat och någon är i fara att drunkna. Den omständigheten, att ynglingen i vattnet i saknad af hjälp inom kort skall dö, är bekant för dem alla. Att hans lif kan räddas, om någon simmar ut till hans bistånd, är en sats, som ingen förnekar. Pligten att hjälpa medmenniskor, stadda i nöd, är en lärdom, den de hört förkunnas under hela sitt lif; och alla skola de medgifva, att det är en berömlig handling att kasta sig i fara för att rädda ett lif. Icke dess mindre, oaktadt flere utaf dem kunna simma, göra de ingenting annat än ropa på hjälp eller gifva råd. Men nu kommer en, som kastar utaf sig rocken och störtar sig i. I hvad afseende skiljer han sig från de andra? Icke i kunskap. Deras insigt i saken är lika så klar som hans. De veta lika så väl som han att döden är öfverhängande och äfven, huru den kan förekommas. Hos honom har emellertid kunskapen väckt vissa motsvarande sinnesrörelser, starkare än hos de andra. En följd af känslor väckas hos alla, men då hos de andra de afskräckande känslorna af fruktan o. s. v. äro öfvervägande, finnes hos honom ett öfverskott af de känslor, hvilka uppväckas af medlidandet, i förening, må vara, med andra af lägre slag. I hvardera fallet bestämmes dock handlandet icke af kunskap, utan af känsla. Tydligen kan ingen förändring i dessa passiva åskådares handlingssätt åstadkommas genom att öka klarheten af deras kunskap, utan endast genom att öka styrkan af deras känslor.

Hafva vi då icke här en psykologisk grundsanning, med hvilken hvarje förnuftigt menskligt uppfostringssystem måste öfverensstämma? Är det då icke tydligt, att hvarje lagstiftning, som förbiser densamma och i tysthet hyllar

dess motsats, oundvikligen måste misslyckas? Dock gör vår lagstiftning detta till en stor del; och vi äro för närvarande, både hvad den lagstiftande makten och nationen beträffar, ifrigt inbegripna i genomförandet af planer, hvilka utgå från den förutsättningen att handlingar bestämmas, icke af känslor, utan af kunskaper.

Ty hvad annat än detta oriktiga antagande ligger till grund för detta ängsliga ifrande för undervisningsanstalter? Hvad är den gemensamma grundtanken hos både motståndarne och anhängarne af religionsundervisningen i skolorna, annat än den, att spridandet af kunskaper är det enda nödvändiga för sedernas förbättring? Båda hafva upptagit vissa statistiska felslut, hvarigenom de kommit till den tron, att en genom statens försorg bibringad uppfostran skall förekomma dåliga handlingar. De hafva ofta i tidningarna sett jämförelser emellan antalet brottslingar, som kunna läsa och skrifva, och antalet af dem som icke kunna det; och då de finna att antalet af dem, som icke kunna läsa och skrifva, betydligt öfverstiger deras antal, som kunna, draga de den slutsatsen att okunnigheten är orsaken till brottet. Det faller dem icke in att fråga, om icke andra likaledes bekräftade statistiska fakta med samma följdriktighet kunna bevisa, att brott förorsakas af underlåtenhet att tvätta sig, af orent linne, dålig ventilation eller saknaden af skilda sofrum. Gå igenom fängelserna och undersök, huru många fångar äro vana att taga ett morgonbad, och ni skall finna att brottsligheten vanligen åtföljes af en smutsig kropp. Räkna dem, som egt dubbla omgångar kläder, och en jämförelse af siffrorna skall visa er, att endast en ringa procent brottslingar varit i tillfälle att kunna ömsa kläder. Undersök huruvida de bott vid hufvudgator eller vid bakgårdar, och ni skall finna att nästan alla brott i städerna leda sitt ursprung från grändernas hålor. På samma sätt skulle en fanatisk ifrare för total nykterhet eller för helsovårdsförbättringar kunna erhålla lika starkt bindande statistiska bevis för sin tro. Men om man icke på god tro antager denna slumpvisa slutsats, att okunnighet och brott stå i förhållande till hvarandra som orsak och verkan, utan eftertänker, såsom vi ofvan visat, om icke brottet med lika skäl kan tillskrifvas andra orsaker, skall man komma till den insigten, att brottet i verkligheten står i förbin-

delse med ett lägre lefnadssätt, själft vanligen en följd af en ursprungligen lägre natur; och man skall inse, att okunnigheten blott är en af de omständigheter, som åtfölja denna ställning och icke mera en orsak till brottet än åtskilliga andra densamma åtföljande omständigheter.

Men denna tydliga kritik och den motsatta slutsats, hvartill den leder, icke blott förbises, utan visar sig, äfven om den med eftertryck framhålles, oförmögen att förändra den tro, som fått makt med menniskorna. Endast en misslyckad utgång kan numera omvända dem. En opinionsvåg, som nått en viss höjd, kan icke afledas genom bevis och argument; den måste utbreda sig och småningom försina, innan en meningsreaktion kan uppstå. I annat fall vore det oförklarligt, huru detta förtroende till undervisningens förmåga att bota samhällsolyckor, hvilket man tanklöst låtit intala sig af doktrinära politikers upprepade försäkringar, kunnat öfverlefva de omedelbara vederläggningar en daglig erfarenhet gifver vid handen. Är det icke hvarje moders och guvernants plåga, att ett oupphörligt inpräglande af hvad som är rätt eller orätt icke hjälper? Hör man icke en ständig klagan att resonnemanger, förklaringar och tydliga bevis af följder på många naturer knappast utöfva den ringaste verkan, och att der de verka, visar sig detta mer eller mindre bero på en förändring i känslostämningen? Höra vi icke likaledes hvarje husbonde och matmoder klaga öfver att tjenarne vanligen fästa så ringa uppmärksamhet vid förebråelser, att de fortsätta med sina gamla förvända vanor utan att akta på de mest solklara bevis på deras dårskap, och att deras handlingssätt icke står att ändra medelst förklaringar eller föreställningar, utan endast medelst fruktan för straff eller erfarenhet af straff — d. v. s. genom de känslor, som väckas hos dem? Om vi från det husliga lifvet vända oss till lifvet i den yttre verlden, möta vi icke öfverallt samma vederläggningar? Äro icke bedrägliga bankruttörer, anstiftare af svindelkompanier, fabrikanter af förfalskade varor, de som begagna sig af falska fabriksmärken, redare af icke sjödugliga fartyg, de som bedraga försäkringsbolag, bedragare vid kapplänningar och det stora flertalet spelare — äro icke alla dessa folk med uppfostran? Eller, för att taga en ännu mera utpräglad form af moralisk uselhet, förekommer icke bland dem,

som begått förgiftningsmord inom den tid vi kunna minnas tillbaka, ett betydligt antal personer med uppfostran — ett antal, som står i samma förhållande till de bildade klasserna, som hela antalet mördare till hela befolkningen?

Denna tro på förståndsodlingens inverkan på sedligheten är således motsagd af erfarenheten och äfven *à priori* förnuftsvidrig. Hvad tänkbart sammanhang gifves det emellan kunskapen om att vissa grupper af tecken på ett papper representera vissa ord och förvärfvandet af en högre pligtkänsla? Hvilken möjlig verkan kan förvärfvandet af skicklighet i att tillskapa vissa ljudtecken utöfva på stärkandet af begäret att handla rätt? Huru kan kunskapen om multiplikationstabellen eller färdigheten i att addera eller dividera så stegra de sympatetiska känslorna, att de tygla begäret att tillfoga medmenniskor oförrätter? På hvad sätt kan skicklighet i rättstafning och grammatikaliska analyser göra känslan af rättvisa starkare än förut, eller med hvad sannolikhet kan man antaga, att ett mödosamt förvärfvadt förråd af geografiska kunskaper skall öka aktningen för sanning? Sammanhanget emellan sådana orsaker och sådana verkningar är ungefär lika stort, som om man ville stärka benen genom fingeröfningar. Om någon genom lektioner i latin skulle tro sig meddela kunskap i geometri, eller om någon väntade att genom färdighet i teckning kunna korrekt återgifva en sonat, skulle han anses mogen för dårhuset; och dock vore han knappast mera oförnuftig än den, hvilken medelst öfning af förståndsförmögenheterna väntar att kunna frambringa bättre känslor.

Denna tro på läroböcker och läsning i allmänhet är en af tidehvarfvets vidskepelser. Äfven såsom medel för förståndsodling öfverskattas böcker i hög grad. I stället att kunskap ur andra hand borde betraktas såsom egande mindre värde än kunskap ur första hand och såsom önskvärd endast i brist på denna, betraktas den i verkligheten såsom egande högre värde. Hvad man inhämtar från tryckta sidor anses ingå i uppfostran, men icke hvad man inhämtar genom iakttagelse af lifvet och naturen. Att läsa är att se genom ombud — är att lära indirekt genom en annans förmögenheter i stället för direkt genom sina egna; och sådan är den rådande fördomen, att den in

direkta lärdomen föredrages framför den direkta och har tillvällat sig namn af bildning! Vi le, när vi höra att vildar betrakta skrift såsom ett slags trolldom, och vi skratta åt negern, som gömde brefvet under en sten, för att det icke skulle vitna emot honom, när han åt upp frukten, som han var skickad med. Men de gängse föreställningarna om boklig undervisning förråda en likartad förvillelse: ett slags magisk kraft tillskrifves idéer, vunna genom konstlade medel, jämförda med idéer, vunna på annat sätt. Och denna villfarelse, skadlig till sina verkningar äfven för förståndsodlingen, frambringar ännu skadligare verkningar i afseende på den sedliga bildningen genom att alstra den falska föreställningen, att äfven denna kan vinnas genom läsning och upprepande af lexor.

Jag vet att man skall invända, att det icke är genom förståndsundervisning utan genom moralisk undervisning, man väntar sig ett förbättradt lefverne och en minskning i brotten. Under det onekligen många af dem som ifra för uppfostringsplaner tro på en sedlig verkan af kunskaper i allmänhet, måste det medgifvas att några anse allmänna kunskaper för otillräckliga och yrka, att man måste meddela undervisning i reglerna för ett riktigt uppförande. Men vi hafva redan visat, hvarföre äfven dessas förhoppningar äro illusoriska, hvilka utgå från det antagandet att ett förståndets omfattande af sedlighetsgrundsatser kan framkalla ett handlande i enlighet med dessa. Många flere skäl kunna angifvas. Jag vill icke uppehålla mig vid de motsägelser mot detta antagande, hvarmed kineserne förse oss, hvilka undervisas i Konfucius' höga etiska grundsatser, utan att de likväl visa oss prof på ett motsvarande exemplariskt uppförande. Ej heller vill jag orda mycket om den lärdom, vi kunna hemta af Förenta Staterna, enligt hvilkas skolsystem hela befolkningen uppfostras under det dagliga inflytandet af bibelläsning, framställande grunderna för ett riktigt handlingssätt, och hvilka detta oaktadt såväl i det politiska lifvet, som i en mängd sociala förhållanden, visa oss att åtlydnaden af dessa grundsatser är allt annat än fullständig. Det är nog, om jag inskränker mig till bevis ur vårt eget samhällslif, både vårt förflutna och vårt närvarande, hvilka på ett ganska afgörande sätt motsäga dessa sangviniska förhoppningar. Ty hvad hafva under alla dessa många århun-

draden våra religiösa anstalter gjort, annat än predikat riktiga grundsatser för gamla och unga? Hvartill hafva gudstjensterna i våra tio tusen kyrkor sträfvat vecka efter vecka, om icke att inskärpa en sedlighetskodex med löften om belöningar och hotelser om straff — under det hela befolkningen under många generationer tvungits att lyssna? Hvartill hafva de mångfaldiga dissenterkapellen begagnats, annat än som ställen, der fullföljandet af det goda och afhållandet från det onda oafbrutet inplantats hos alla ända från barndomen? Och om man nu anser att någonting mera måste göras, om, oaktadt upprepade förklaringar, hotelser och uppmaningar, sedligheten står så lågt, att samhället är i fara, huru kan man, när allt detta inpluggande af kunskaper slagit fel, vänta att ett ytterligare inpluggande skall lyckas? Se här hvad man föreslår och de öfvertygelser, som ligga till grund härför.

Om presternes lära icke medfört önskad verkan, låtom oss försöka med undervisning genom skolmästare. Sedan bibelläsning från en predikstol med åtföljande imponerande arkitektur, målade fönster, grafvar och »religiös halfdager» visat sig otillräcklig, antag att vi försöka bibelläsning i rum med nakna väggar, endast dekorerade med kartor och zoologiska väggplanscher. Sedan bud och förbud, uttalade af en prest i mässkrud för sinnen, beredda genom sång och orgeltoners brus, icke blifvit åtlydda, låtom oss se, om de icke skola åtlydas, när de mekaniskt upprepas med en entonig, släpande skolpojkston inför en underlärare i luggslitna kläder under det surrande ljudet af lexläsning och slamret med griffeltaflor. Icke synnerligen hoppgifvande förslag, skulle man kunna säga, utgående, som de göra, från den tron, att en moralisk föreskrift skall verka kraftigare i samma mån den mottages utan någon åtföljande känslorörelse och att dess verksamhet skall ökas i mån af antalet gånger den upprepas. Båda dessa antaganden stå i rak strid med såväl den psykologiska analysen som den dagliga erfarenheten. Säkerligen skall det inflytande, som kan vinnas genom att man vänder sig med moraliska sanningar till förståndet, varda större, om de åtföljande omständigheterna väcka en lämplig sinnesrörelse, såsom fallet är med en gudstjenst; under det att tvärtom säkraste sättet att afkläda sådana sanningar all kraft är att förbinda dem med dessa

prosaiska och låga, både för hörsel, syn och lukt obehagliga intryck, som framkallas af en hop tätt sammanpackade barn. Och icke mindre visst är det, att föreskrifter, ofta hörda och föga beaktade, genom att ofta upprepas förlora det lilla inflytande de förut egde. Hvad visa oss de offentliga skolorna — blifva gossarne skonsammare mot hvarandra genom att höra de religiösa buden hvarje morgon? Hvad visa oss universiteten — hafva bönstunderna i kapellen gjort studenterne bättre än medeltalet ynglingar i allmänhet? Hvad visa oss biskopssätena — är andan bättre der, än i andra städer, eller få vi från det allmänna ordspråket, »ju närmare kyrkan» o. s. v. sluta till motsatsen? Hvad visa oss prestsönerne — hafva de ständiga förmaningarna att föra en god vandel gjort dem i någon märkbarare grad bättre, eller höra vi icke snarare hviskas någonting om motsatsen? Eller, för att anföra ännu ett fall, hvad visa oss de religiösa tidningarna — spåras kristendomens föreskrifter, med hvilka deras skriftställare äro mera hemmastadda än andra skriftställare, tydligare i deras artiklar, eller hafva de icke alltid ådagalagt bristande kristlig kärlek i sin polemik mot motståndare och göra de det icke fortfarande? Ingenstädes finna vi att ett upprepande af förut kända, men åsidosatta sederegler framkallar aktning, tvärtom gör det aktningen för dem mindre än förut.

Liksom den rådande föreställningen motsäges af alldagliga fakta, så håller den ej heller stånd inför en kritisk undersökning. Vi hafva redan sett sammanhanget emellan handling och känsla, och derföre kan böjelsen för ett sedligt handlande endast stärkas genom upprepade öfvergångar från känsla till handling. Likasom tvänne idéer, ofta upprepade i en viss ordning, varda förbundna efter denna ordning, och likasom muskelrörelser, som att börja med äro svåra att rätt förena med hvarandra och med ledande förnimmelser, genom öfning varda lätta och slutligen automatiska; så varder ock en handling genom att ofta framkallas af en viss känsla slutligen relativt lätt att utföra. Icke genom föreskrifter, om än dagligen åhörda, icke genom exempel, såframt de ej följas; utan endast genom handlingar, ofta framkallade af beslägtade känslor, kan en sedlig vana åstadkommas. Och dock, ehuru denna sanning tydligen framställes af själsvetenskapen och står

i öfverensstämmelse med allmänt bekanta ordspråk, förbises den helt och hållet af de gängse uppfostringssvärmerierna.

Man förbiser äfven en annan härmed förbunden sanning; och detta förbiseende hotar med ännu olyckligare följder. Under det vi se förhoppningar om ett godt, hvilket de använda medlen icke kunna åstadkomma, finna vi intet medvetande om det onda dessa medel skola draga med sig. Såsom ofta händer med personer, hvilkas uppmärksamhet uteslutande riktas på fullföljandet af ett godt mål, det de vilja ernå medelst regeringsåtgärder, äro de blinda för de skadliga återverkningarna på folket. Redan hafva medborgarnes karaktär tagit skada af närslägtade reaktioner, beroende på åtgärder, vidtagna sekler tillbaka; och nu vill man öka de skadliga verkningarna genom ytterligare dylika reaktioner.

Man anklagar folket i England för bristande förtänksamhet. Ganska få lägga utaf besparingar i tanke på dåliga tider; och det vanliga förhållandet är att högre aflöningar endast hafva till följd ett öfverdådigare lefnadssätt eller ett starkare supande. Såsom vi sågo här ofvan, försumma arbetarne, när tillfällen erbjudas, att blifva delegare i de bolag hos hvilka de äro anstälda; och de som mest intressera sig för arbetarnes välfärd förtvifla, när de se, huru litet de själfva göra för att höja sig, då de kunna. Denna böjelse att gripa efter omedelbara njutningar utan hänsyn till kommande straff anföres såsom karaktäriserande det engelska folket, och sedan man uppdragit jämförelser med våra kontinentala grannar, förundrar man sig öfver kontrasten. Man talar om obetänksamheten såsom ett oförklarligt drag hos rasen — utan att fästa afseende vid den omständigheten, att de raser, med hvilka den jämföres, äro beslägtade till blodet. Norska folket är hushållsaktigt och ytterligt förtänksamt. Äfven danskarne äro sparsamma, och Defoe säger, i det han klagar öfver sina landsmäns öfverdådiga lefnadssätt, att en holländare blir rik på en aflöning, den en engelsman nätt och jämt lefver på. Detsamma finna vi, om vi taga tyskarne i våra dagar. Såväl af amerikanernes klagan att tyskarne genom att arbeta strängt och lefva billigt uttränga dem från deras egna affärer, som af den framgång tyska handlande hafva hos oss och det företräde

som visas tyska uppassare, kunna vi se att det fins andra afdelningar af den germanska rasen, der ingenting liknande en dylik bristande självkontroll förekommer. Ej heller kunna vi tillskrifva detta egendomliga drag den portion normandiskt blod vi hafva i våra ådror: normandernes afkomlingar i Frankrike äro flitiga och sparsamma. Hvarföre är då det engelska folket obetänksamt? Om vi söka förklaringen i folkets slägtledning, finna vi ingen; men om vi söka den i de samhällsvilkor, det varit underkastadt, finna vi en tillfyllestgörande förklaring. Engelsmännen äro obetänksamma, emedan de under sekler blifvit uppfostrade i obetänksamhet. Öfverdådet har blifvit en vana, derföre att man skyddat dem för de hårda följder det medför. Man har gjort de omtänksamma modfälda genom att oafbrutet visa dem, att de vårdslösa mådde lika bra eller bättre än de. Ja, man har lagt positiva straff på omtänksamheten. Arbetare, som arbetat strängt och betalat för sig, hafva ständigt funnit sig ålagda att understödja lättingarne omkring dem; deras egendom har utpantats till fattigas underhåll och slutligen hafva de sjelfva och deras barn blifvit bragta till fattigdom. Anständiga fattiga kvinnor, som underhållit sig sjelfva utan hjelp eller uppmuntran, hafva sett dåliga kvinnor erhålla fattigunderstöd för sina oäkta barn. Ja, saken har gått så långt, att kvinnor med många oäkta barn, för hvilka de erhållit en viss utbetalning af fattigskatten för hvarje vecka, blifvit tagna till hustrur af män, som velat komma i besittning af dessa inkomster! Generation efter generation hafva de sedliga och oberoende, hvilka icke gift sig förr än de haft råd dertill, och som sträfvat att försörja sig och sina familjer utan understöd, blifvit belastade med extra bördor och förhindrade att lemna en önskad afkomma; under det de liderliga och lata, i synnerhet när de varit begifna på att ljuga och krypa, saker hvarigenom de makthafvande lätt bedragas, erhållit understöd till frambringande och uppfödande af en afkomma, karaktäriserad, liksom de sjelfva, genom saknaden af de andliga egenskaper, hvilka äro nödvändiga för en duglig medborgare. Och nu, sedan vi århundraden igenom underhållit rasen genom att så mycket som möjligt »lägga på» efter oduglingarne och undertryckt de omtänksammas förökelse, lyfta vi våra händer och klaga öfver folkets sorg-

löshet! Om personer, hvilka under ett tjogtal generationer företrädesvis »lagt på» efter sina ilsknaste hästar och dummaste hundar, sedan förvånade sig öfver sina hästars obändiga lynnen eller sina hundars dumhet, skulle vi tycka att det galna i deras förfarande endast kunde jämföras med det dåraktiga i deras förvåning; men när frågan gäller menskliga varelser i stället för lägre djur, finner man ingenting dåraktigt hvarken i förfarandet eller förvåningen.

Och nu inträffar någonting ännu allvarsammare än förbiseendet af de skador menniskonaturen lidit genom århundraden af demoraliserande inflytelser. Vi införa afsigtligt ytterligare dylika inflytelser. Efter att hafva, så godt vi kunnat, upphäft det civiliserande inflytandet af ett arbetsamt lif, egnadt att åstadkomma själfuppehållelse utan skada för andra, gå vi nu att upphäfva verkningarna af denna civiliserande tuktan i en annan riktning. Sedan vi under flere generationer gjort vårt bästa att minska känslan af ansvar genom att aflägsna det onda, föraktandet af denna pligt medför, drifva vi nu denna politik ännu längre genom att befria föräldrarne från vissa andra ansvarsskyldigheter, hvilka enligt naturens ordning åligga dem. Under förevändning att hämma sorglösheten, afskräcka från obetänksamma giftermål och höja pligtkänslan, utbreda vi nu den tron, att det icke tillhör föräldrarne att uppfostra sina barn till duglighet för lifvets värf, utan att detta är nationens skyldighet. Öfverallt gör sig i tysthet den förunderliga läran gällande, att medborgarne såsom individer icke äro hvar för sig ansvariga för sina egna barns uppfostran, men att dessa samma medborgare, förenade till ett samhälle, äro hvar för sig ansvariga för uppfostrandet af alla andras barn! *A* har i sin egenskap af fader ingen förpligtelse att till själen såväl som till kroppen uppfostra sina afkomlingar, men i sin egenskap af medborgare har han förpligtelse att uppfostra *B:s*, *C:s*, *D:s*, och de öfrigas afkomlingar i andligt afseende. Man har redan beräknat, att såsom sakerna nu gestalta sig, komma föräldrar snart att i skolafgift för sina egna barn endast utbetala en sjättedel af det belopp de få utbetala i skatter och frivilliga bidrag för barn i allmänhet: räknadt i penningar måste de åt barnen i allmänhet egna sex gånger så stor omsorg, som åt sina egna barn! Och

om vi gå fyrtio år tillbaka och iakttaga, huru det allmännas anspråk på den enskilde vuxit, komma vi till den slutsatsen, att den enskildes rättigheter snart skola helt och hållet absorberas af det allmänna. Redan har den motsvarande teorien vunnit en sådan bestämdhet och styrka, att man får höra såsom en obestridlig sanning, att brottslingar äro »samhällets offer». Snart skall man nog också komma till den åsigten, att, då en god kroppsutveckling likaså väl som en god andlig utveckling är ett vilkor för en god medborgare (ty derförutan kan han icke försörja sig själf utan förfång för andra), samhället äfven är ansvarigt att barnen varda lämpligt födda och klädda: ja, man får redan då och då vid skol-direktioners sammanträden höra det medgifvandet, att ingen logiskt hållbar hvilopunkt gifves mellan dessa båda skyldigheter. Och så fortgå vi till den förunderliga meningen, hvilken här och der finner ett tyst uttryck, att folk ega rätt att gifta sig, när de känna sig böjda derför, och att andra äro skyldiga att uppbära följderna!

Och denna politik anses leda till ett förbättradt lefverne. Personer, hvilka blifvit gjorda obetänksamma, derigenom att man skyddat dem för följderna af deras obetänksamhet, skola nu göras ännu obetänksammare genom ett ytterligare skydd mot de onda följderna. Sedan deras själfbeherrskning försvagats genom institutioner, hvilka minskat behofvet af själfbeherrskning, äro vi nu sysselsatta med uppfinnandet af nya samhällsinrättningar, hvilka skola ännu ytterligare minska detta behof; och på detta sätt hoppas man att öka själfbeherrskningen. Detta hopp står i ren strid med tingens hela ordning. Lifvet, äfven det menskliga, fortgår efter en rent motsatt princip. Alla djur visa oss att uppfödandet af afkomma åstadkommer den högsta utbildning af deras förmögenheter. Föräldrainstinkten är öfverallt den, som framkallar de mest ihärdiga kraftyttringar och mest uppöfvar själsförmögenheterna. Den själfuppoffring och klokhet, de lägre varelserna utveckla vid vården af sina ungar, hafva ofta blifvit afhandlade; och hvar och en kan se, huru föräldraskapet framkallar en andlig lyftning, hvilken icke på annat sätt kan åstadkommas. Att detta är förhållandet bland menniskorna se vi dagligen. Vi se ständigt huru män, hvilka fört ett lättsinnigt lif, stadgat sig, när de fått barn att

försörja; och fåfänga, tanklösa flickor börja, när de varda mödrar, ådagalägga högre känslor och förmögenheter, som förut legat slumrande. Hos båda se vi en daglig öfning i självförsakelse, flit och omtanke. Föräldraförhållandet stärker oupphörligt vanan att åsidosätta stundens ro och en egoistisk njutning för den självförsakande njutningen att befrämja barnens väl. Det medför en ständig underkastelse af jagets anspråk under medmenniskors, och ingen annan kraft förmår meddela en så verksam öfning i denna underkastelse. Det är alltså icke genom att försvaga utan genom att höja känslan af föräldraansvaret, som man kan befordra självbeherrskning och stäfja lättsinnet. Och dock måste den riktning, som nu med sådan ifver fullföljes, oundvikligen komma att försvaga känslan af föräldraansvar. Denna så vigtiga utbildning af föräldrakärleken måste motarbetas, på det barnen mera allmänt måtte få öfning i läsning, i grammatik och geografi. Man vill försäkra sig om en ytlig förståndsbildning i utbyte mot en djupgående demoralisation.

Få, förmodar jag, vilja på fullt allvar yrka att undervisning är en vigtig sak och karaktären en ovigtig. Hvar och en har då och då erfarit af huru mycket större värde både för honom själf och andra en arbetare är, hvilken, oaktadt han ej kan läsa, uppför sig flitigt, nyktert och ärligt, än den väl undervisade arbetaren, hvilken bryter sina kontrakt, förslösar sin tid i superi och försummar sin familj. Och om man jämför medlemmar af de högre klasserna, betviflar väl ingen att slösaren eller spelaren, huru god hans förståndsbildning än må vara, står såsom en samhällsindivid under den, hvilken, utan att hafva fullgjort det godkända täflingsloppet, icke dess mindre lyckas att väl utföra det arbete han åtager sig och som försörjer sina barn i stället att lemna dem i fattigdom åt slägtingars omvårdnad. Det vill säga, när saken betraktas konkret, inse alla att för samhällets välfärd är en god karaktär vigtigare än många kunskaper. Och dock drager man icke den tydliga slutsatsen häraf. Man frågar icke, hvilket inflytande detta kunskapers spridande genom konstlade medel skall utöfva på karaktären. Af alla de mål lagstiftaren bör hafva för ögonen är intet vigtigare än karaktärsutbildningen; och dock förbiser man detta mål helt och hållet.

Må man fatta, att en nations framtid beror på individernes naturer, att dessa naturer ovilkorligen modifieras efter omgifvande förhållanden, att de känslor, dessa förhållanden uppfordra till verksamhet, skola stärkas, under det de, på hvilka mindre anspråk ställas, mattas af; och man skall inse, att ett bättre uppförande icke vinnes genom ett blott inlärande af sedlighetsregler och ännu mindre genom en blott förståndsodling, utan endast genom denna dagliga öfning af de högre känslorna och detta undertryckande af de lägre, som blir en följd af att menniskorna underkastas ett ordnadt samhällslifs fordringar — att de få lida de oundvikliga straff, som åtfölja brytandet emot dessa fordringar, och skörda frukterna af åtlydnaden af desamma. Endast detta är en nationel uppfostran.

Ett ytterligare exempel på behofvet af psykologiska forskningar såsom en vägledning för samhällsvetenskapliga slutledningar må nämnas — ett exempel af en helt annan art, men af icke mindre samband med tidens frågor. Jag menar den jämförande könspsykologien. Kvinnorna äro såväl som männen samhällsenheter; och sträfva att i enlighet med sin natur gifva vissa drag åt samhällets byggnad och verksamhet. Derföre varder frågan — äro männens och kvinnornas andliga naturer lika? en fråga af vigt för samhällslärans studium. Om de äro det, så är det icke sannolikt att ett ökadt kvinligt inflytande skall i någon märkbar grad inverka på samhällstypen. Om de icke äro lika, måste samhällstypen oundvikligen undergå en förändring genom ett ökadt kvinligt inflytande.

Att män och kvinnor äro i andligt afseende lika är icke mindre falskt än att de äro lika i kroppsligt. Likaså visst som de hafva fysiska olikheter, hvilka stå i förhållande till de olika roller de spela vid slägtets uppehållande, lika visst hafva de psykiska olikheter, likaledes förbundna med deras olika andelar i afkommans fostrande och skyddande. Att antaga, det olikheterna i deras föräldraverksamhet icke skulle stå i förbund med olikheter i deras andliga förmågor, vore att antaga, det här ensamt inom hela naturen speciella förrättningar skulle gifvas utan speciella krafter, afpassade derefter.

Det gifves tvänne grupper af olikheter emellan mannens och kvinnans såväl psykiska som fysiska byggnad, och hvilka båda bestämmas af samma grundbehof —

daning i enlighet med faders- och moders-pligter. Den första gruppen består af sådana olikheter, hvilka härflyta från ett något tidigare afstannande i den individuella utvecklingen hos kvinnan än hos mannen, nödvändigt till bevarande af för fortplantning behöflig lifskraft. Under det hos mannen den individuella utvecklingen fortgår till dess de fysiologiska utgifterna för själfuppehållelsen nära nog taga i anspråk allt hvad näringsprocessen inbringar, eger hos kvinnan ett uppehåll i den individuella utvecklingen rum, under det att ännu ett betydande öfverskott af näring förefinnes: i annat fall skulle ingen afkomma kunna uppstå. Häraf den omständigheten att flickor komma tidigare till mogenhet än gossar. Häraf äfven hufvudskilnaderna i kroppsbyggnaden, i det den manliga gestalten skiljer sig från den kvinliga genom ett relativt större omfång af de delar, hvilka utföra yttre handlingar och fordra en betydande kraftförbrukning — lemmarna och de bröstkorgens inre delar, hvilka deras verksamhet direkt beskattar. Och häraf äfven den fysiologiska sanningen att kvinnan under hela lifvet, men i synnerhet under den ålder, då hon föder barn, utandas en mindre kvantitet kolsyra i förhållande till sin vigt än mannen, hvilket bevisar att kraftutvecklingen är både relativt och absolut mindre. Detta något tidigare, af nämda grunder betingade, upphörande af den individuella utvecklingen, hvilket visar sig i en något mindre tillväxt af muskel- och det motoriska nervsystemet, så att både de lemmar, som arbeta, och hjärnan som drifver dem till arbete äro något mindre, inverkar på tvänne sätt på själen. De andliga fenomenen ådagalägga något mindre allmän kraft eller gedigenhet; och utom detta kan man anmärka en skönjbar brist hos dessa tvänne förmågor, tillhörande förståndets och känslans områden, hvilka utgöra den menskliga utvecklingens sista produkter — förmågan af abstrakt tänkande och den mest abstrakta bland känslorna, känslan af rättvisa, denna känsla, som leder handlandet, oberoende af personliga förbindelser och tycke eller motvilja för individer.

Efter denna kvantitativa andliga skilnad, hvilken tillfälligtvis öfvergår till kvalitativ, derigenom att den mest inverkar på de yngsta och mest invecklade förmögenheterna, komma de kvalitativa andliga olikheterna,

beroende på mannens och kvinnans förhållande till sina barn och till hvarandra. Ehuru föräldrainstinkten, hvilken till sin väsentliga natur består i kärlek till den hjälplöse, är gemensam för båda, är den tydligen icke densamma hos båda. Att den speciella form deraf, som öfverensstämmer med den späda barndomens hjälplöshet, är mer öfvervägande hos kvinnan, är obestridligt. Hos mannen väckes denna instinkt icke så ofta af själfva hjälplösheten, utan står i ett mera allmänt förhållande till alla relativt svaga varelser, som bero af honom. Utan tvifvel eger kvinnan jämte denna mer specialiserade instinkt en särskild fallenhet för behandlingen af den späda barndomen — en efter behofven afpassad omedelbar åskådningsförmåga och ett derefter lämpadt sätt. Att här är en andlig specialisering i förening med den kroppsliga, är onekligt; och denna andliga specialisering, ehuru ursprungligen förbunden med åliggandet att uppföda barn, inverkar i viss grad på kvinnans hela lif.

De öfriga kvalitativa andliga olikheterna emellan man och kvinna äro sådana, hvilka utvecklat sig ur deras ömsesidiga förhållande såsom starkare och svagare. Om vi följa den menskliga karaktärens födelseprocess på spåren genom att betrakta de existensvilkor menniskoslägtet under de äldsta barbariska tiderna och under civilisationsprocessen genomgått, skola vi inse, huru det svagare könet naturligen förvärfvat sig vissa andliga karaktärsdrag genom sitt umgänge med det starkare. Under loppet af de vilda stammarnas kamp för tillvaron öfverlefde de, der männen voro icke blott starka och tappra, utan våldsamma, samvetslösa och strängt egoistiska. Det är alltså gifvet att männen inom de segrande raserna, hvilka gåfvo upphof åt de civiliserade, voro män, hos hvilka de djuriska egenskaperna voro de förherrskande; och följaktligen kunde kvinnorna inom sådana raser, då de hade att göra med råa män, göra sig gällande endast i den mån de egde eller förvärfvade sig derför lämpliga egenskaper. Huru kunde kvinnor, oförmögna att försvara sig med handkraft, på annat sätt försvara sina rättigheter? Åtskilliga andliga egenskaper voro dem härvid behjälpliga. Först må vi anföra förmågan att behaga och en dermed följande kärlek till bifall. Tydligen måste under i öfrigt lika omständigheter bland kvinnor, lefvande på männens gunst

och nåd, de hafva mesta utsigten att öfverlefva och lemna afkomma, som bäst lyckades i konsten att behaga. Och (i det vi erkänna att egenskaper i öfvervägande grad fortplantas till afkomlingar af samma kön) detta förhållande sträfvade genom inverkan på generation efter generation att såsom ett drag hos kvinnan stadga en speciel önskan att vinna bifall och ett sätt att vara, lämpadt efter detta mål. Likaså måste hustrurna till skoningslösa vildar under i öfrigt lika förhållanden hafva redt sig bättre i mån af sin förmåga att dölja sina känslor. Kvinnor, hvilka förrådde den förtrytelse, en misshandling uppväckt hos dem, hade mindre utsigt att öfverlefva och lemna afkomma, än de som dolde sin förtrytelse; och häraf uppkom genom arf och urval en utveckling af detta drag i enlighet med omständigheternas fordringar. I åtskilliga fall åter var det öfvertalningskonsten, som satte kvinnorna i stånd att skydda sig och dermed äfven sin afkomma, då de i saknad af denna konst skulle hafva försvunnit tidigt och uppfödt färre barn. Äfven en annan förmåga må nämnas, som sannolikt odlades och vann stadga, förmågan att snabbt uppfatta ögonblickets känslor hos ens omgifning. Under barbariska tider var det antagligt, att en kvinna, hvilken af en rörelse, ett uttryck i rösten eller en min ögonblickligen kunde upptäcka en vaknande sinnesrörelse hos sin vilde make, skulle undgå faror, för hvilka en kvinna mindre skicklig i att tolka känslans naturspråk skulle utsätta sig. Sålunda kunna vi från den ständiga öfningen af denna förmåga och den omständigheten att de, hvilka egde den i högsta grad, öfverlefde, sluta till dess stadgande såsom ett kvinligt karaktärsdrag. Vanligen slutar denna kvinliga förmåga, hvilken visar sig i en fallenhet att efter yttre tecken gissa sig till ett själstillstånd, med enkla inre åskådningar, bildade utan att några skäl derför kunna uppgifvas; men när, såsom i sällsynta fall händer, dermed förenas förmågan af psykologisk analys, alstras en ytterst anmärkningsvärd skicklighet att tolka andras själstillstånd. På denna skicklighet ega vi ett lefvande exempel, hittills oupphunnet bland kvinnor, och endast i få, om ens några fall öfverträffadt bland män. Naturligtvis är det icke meningen att påstå, det de här anförda speciella själsegenskaperna, hvilka utvecklats af kvinnor genom nödvändigheten af försvar under deras umgänge

med männen, äro egendomliga för dem: de hafva äfven utvecklats af männen såsom hjälpmedel till försvar under deras förhandlingar med hvarandra. Men skilnaden ligger deri, att då männen i sina förhandlingar med hvarandra endast i en viss mån voro beroende af dessa hjälpmedel, voro kvinnorna i sina förhandlingar med männen nästan helt och hållet hänvisade till dem — såväl inom som utom den husliga kretsen. Derföre hafva de i kraft af den ärftlighetens partiella begränsning inom samma kön, som många fakta visa oss såsom genomgående hela naturen, kommit att framträda med större bestämdhet hos kvinnan än hos mannen.

Ett annat utmärkande andligt drag hos kvinnan har sin upprinnelse i förhållandet könen emellan med afseende på deras daning att verka för slägtets välfärd. Jag menar den verkan hvarje slags kraftutveckling hos männen utöfvar på kvinnans kärlek. Att detta är ett drag, som oundvikligen måste utvecklas, varder tydligt, om vi fråga oss, hvad som hade inträffat, om kvinnorna företrädesvis fattat böjelse för de svagare männen. Om de svagare vanligen lemnat afkomma och de starkare icke, skulle en fortgående försämring af slägtet blifvit följden. Tydligen måste derföre (åtminstone sedan bruket att röfva eller köpa hustrur upphört och kvinnans val började spela en vigtig roll), bland kvinnor af olika smak, de, hvilka fängslats af kroppslig eller andlig styrka och som gift sig med män, dugliga att försvara dem och deras barn, hafva haft större utsigter att fortlefva i efterkommande, än kvinnor, hvilka funno behag i svagare män och hvilkas barn voro både sämre skyddade och mindre dugliga till självförsvar, sedan de uppnått mogen ålder. Denna sålunda oundvikligen framkallade beundran för kraften kan man tillskrifva en omständighet, hvaröfver man stundom förundrat sig, den att kvinnor oftare fortfara att älska män, som misshandla dem, när dessas råhet är parad med kraft, än de fortfara att älska svagare män, som behandla dem illa. I samband med denna beundran för kraften, hvilken ursprungligen haft nämda uppgift, utvecklar sig en beundran för kraft i allmänhet, hvilken är mera markerad hos kvinnan än hos mannen och visar sig både på teologiskt och politiskt område. Att denna känsla af helig vördnad och fruktan, som väckes genom betraktan-

det af allt som angifver en utomordentlig makt eller förmåga och som utgör den religiösa känslan, är starkast hos kvinnan, bevisas af många omständigheter. Vi läsa om de grekiska kvinnorna, att det var lättare att väcka religiösa rörelser hos dem än hos männen. Sir Rutherford Alcock berättar oss om japaneserne »att det är sällsynt att få se någon annan församling i deras tempel än kvinnor och barn, och de män, som någon gång besöka templen, äro få och tillhöra i allmänhet de lägre klasserna.» Om de pilgrimer, som vallfärda till Juggernauts tempel, heter det att »åtminstone fem sjättedelar och ofta nio tiondelar äro kvinnor.» Och äfven om sikherne berättas det att kvinnorna tro på flere gudar än männen. Hvilka fakta från olika stammar och tidehvarf till fullo bevisa, att det liknande sakförhållande, hvilket möter oss öfverallt i katolska länder och äfven till en viss grad här hemma, icke, såsom många mena, beror på kvinnornas uppfostran, utan har en djupare grund i deras natur. Till samma orsak kan man likaså hänföra den större vördnad kvinnor känna för alla maktens såväl innehafvare som symboler, vare sig frågan är styrelsen eller samhällslifvet.

Sålunda är äfven från förnuftets synpunkt den slutsatsen berättigad, att de olika föräldrapligterna innebära likasåväl andliga olikheter könen emellan som kroppsliga, såsom ock den slutsatsen att sekundära olikheter betingas af deras förhållande till hvarandra. Dessa själsolikheter emellan män och kvinnor, dem vi under vissa vilkor egde rätt att vänta oss, påträffa vi ock i verkligheten. Häraf följer ingalunda att de äro till graden en gång för alla bestämda, tvärtom följer motsatsen. Då vi se åtskilliga utaf dem vara bestämda genom den ursprungliga kvinnonaturens danande i enlighet med den ursprunglige mannens natur, kunna vi sluta, att i samma mån civilisationsprocessen omdanar den menskliga naturen efter ett högre samhällslifs fordringar, i samma mån fortgår en omdaning af förhållandet emellan mannens och kvinnans naturer, sträfvande att i åtskilliga afseenden minska olikheterna. Särskildt kunna vi antaga att dessa andliga egendomligheter, hvilka utvecklat sig hos kvinnan såsom hjälpmedel vid försvaret emot mannen under barbariska tider, skola aftaga. Ehuru all slags makt fortfarande skall visa sig

tilldragande för henne, är det dock troligt, att den fysiska styrkan och de andliga egenskaper, hvilka vanligen gå hand i hand dermed, skola utöfva ett minskadt inflytande; under det att de egenskaper, hvilka leda till inflytande i samhället, varda mera tilldragande.

Vidare kan man antaga att kvinnans stigande bildning, om den bibringas inom sådana gränser, att hennes fysik icke obehörigen ansträngës (och här menar jag med högre bildning icke en blott språklärdom eller en utsträckning af det för närvarande gängse, afskyvärda fullproppnings-systemet), skall på andra sätt minska olikheten. Småningom ledande till det resultat, som vi kunna spåra öfverallt genom hela den organiska verlden, en själfbevarelsekraft, omvändt proportionel mot den slägtet bevarande kraften, skall denna bildning medföra ett mindre tidigt uppehåll i den individuella utvecklingen och en förminskning af dessa olikheter mellan man och kvinna, hvilka alstras af detta tidiga uppehåll.

Medgifvande att en framtid troligen skall åstadkomma sådana förändringar, böra vi emellertid ihågkomma de drag, som äro betecknande för kvinnans förstånd och känsla, och beakta dem såsom faktorer i samhällsfenomenen — långt vigtigare faktorer än vi vanligen föreställa oss. Om vi betrakta dem i ofvan angifna ordning, må vi först anmärka att kärleken till den hjälplöse, hvilken kvinnan i sin egenskap af moder utvecklar under en mera speciel form än mannen, oundvikligen utöfvar inflytande på alla hennes tankar och känslor; och då denna kärlek hos henne är förenad med en mindre utvecklad känsla för abstrakt rättvisa, lyssnar hon villigare, när ett vädjande göres till hennes medlidande, än när det göres till hennes opartiskhet. Vi hafva förut visat, i hvilken hög grad vår samhällspolitik föraktar individens rättighet att njuta frukten af sitt arbete, så länge detta förakt icke bringar öfver honom något mera i ögonen fallande ondt; men när individer lida på ett sätt tillräckligt uppenbart för att framkalla medlidande, få de hjälp och ofta lika stor, ja, större hjälp, om deras lidanden äro självförvållade, som då de äro dem ådragna af andra. För denna samhällspolitik, hvilken männen fullfölja i en förderflig grad, äro kvinnorna ännu mera böjda. Modersinstinkten njuter af att skänka oförtjenta välgerningar och, väckt till del-

tagande af allt som visar en svaghet, den der ropar på hjälp, förverkligar kvinnan (förutsatt att ingen fiendtlig känsla blifvit väckt) i sin samhällsverksamhet ännu mera än mannen denna sin förkärlek för ädelmod snarare än rättvisa. Vidare må anmärkas en annan böjelse, gående i samma allmänna riktning och egande sin rot i det kvinliga förståndets fallenhet att hellre sysselsätta sig med konkreta och närliggande saker, än med abstrakta och aflägsna: föreställningsförmågan hos kvinnan behandlar hastigt och klart det personliga, speciella och omedelbara, men uppfattar mindre villigt det allmänna och opersonliga. En liflig uppfattning af enkla, omedelbara följder står oftast i vägen för tanken på invecklade och medelbara följder. Denna olikhet belyses tillräckligt af mödrars och fäders sätt med sina barn: mödrarna tänka hufvudsakligen på barnens uppförande för tillfället och fästa sig mindre vid karaktärsutvecklingen, under det att fäderne ofta undertrycka sina ömma ingifvelser med hänsyn till ett slutligt godt. Och denna skiljaktighet i deras sätt att uppskatta följder, hvilken inverkar på deras omdömen i fråga om såväl sociala som husliga angelägenheter, kommer kvinnorna att ännu mera än männen begå det misstaget att eftersträfva hvad som synes dem ett omedelbart allmänt godt utan att tänka på ett kommande allmänt ondt. Vidare hafva vi hos kvinnorna den öfvervägande vördnaden för makt och auktoritet, hvilken beherrskar deras tankar och känslor i fråga om alla institutioner och sträfvar till stärkande af såväl politiska som kyrkliga styrelser. Tron på allt, som framträder under ett imponerande yttre, är specielt stark hos kvinnan. Tvifvel, kritik eller ifrågasättande af saker, som äro faststälda af öfverheten, förekomma sällan bland dem. Deras inflytande på offentliga angelägenheter går derföre ut på uppehållandet af styrande anstalter och dessas förökande såsom medel för utlofvade omedelbara fördelar; i det kvinnan med blicken riktad på det konkreta icke egnar någon tanke åt de aflägsna olyckor, som kunna framkallas genom ett ökadt tvång. Då hon långt mera än mannen vördar makten, skattar hon i följd deraf friheten mindre — jag menar icke friheten till namnet, utan den verkliga friheten för hvar och en att fullfölja sin egen lefnads-

bana utan intrång från andra, så länge han icke gör intrång på dem.

Såsom faktorer i samhällsföreteelserna böra dessa kännetecknande andliga drag hos kvinnan alltid ihågkommas. Kvinnor hafva i alla tider spelat en roll och i nyare tider en ganska anmärkningsvärd roll i bestämmandet af samhällsinrättningarna. De verka både direkt och indirekt. Direkt taga de en stor, om icke en öfvervägande del i denna ceremoniella styrelse, som är ett supplement åt både den politiska och kyrkliga styrelsen, och det direkta stöd de lemna dessa, i synnerhet den kyrkliga, är ingalunda ovigtigt. Indirekt verka de genom sitt inflytande på männens åsigter och känslor — dels såsom mödrar genom gossarnes uppfostran, dels i det husliga och sociala umgänget med männen, hvarunder dessa medvetet eller omedvetet taga intryck, som inverka på deras offentliga handlingar. Huruvida det är önskligt, att det inflytande kvinnorna redan utöfva på samhällsinrättningar och samhällsverksamheten måtte ökas, är en fråga, den vi vilja lemna odiskuterad. Här vill jag blott påpeka, att vi i den psykologiska förberedelsekursen för studiet af samhällsläran måste innesluta den jämförande könspsykologien, på det, om en reform skall göras, vi må veta hvad vi göra.

Ett medgifvande af den allmänna sats jag framstält i detta kapitel behöfver icke bero på medgifvandet af de speciella satser, som blifvit utvecklade för att belysa den. De, hvilka i sin ifver att föra uppfostringsväsendet framåt tro sig så säkert veta hvad en god uppfostran vill säga, att de i en egentligen papistisk anda vilja tvinga barnen igenom den fastställda skolkursen vid straff för de föräldrar, som sätta sig deremot, skola icke förändra sina åsigter på grund af hvad jag yttrat. Jag väntar mig ej heller någon synnerlig verkan på dem, hvilka lemna utan uppmärksamhet det retroaktiva inflytande ett intellektuelt bildningssystem, hvilket vänjer föräldrar att göra staten ansvarig för deras barns andliga utveckling, utöfvar på den sedliga naturen. Ej heller anser jag det sannolikt att många af dem, som önska en genomgripande förändring i kvinnans politiska ställning, skola låta inverka på sig af de framstälda betraktelserna öfver den jämförande könspsykologien. Men utan att medgifva dessa

belysande slutsatser, kan man antaga den allmänna, att psykologiens sanningar ligga till grund för samhällslärans och måste således vid dess studium beaktas. Ty om förståndsbildning inverkar på känslan eller icke, om nationalkaraktären fortfarande omdanas efter samhällsvilkoren eller icke, om mannens och kvinnans själsförmögenheter äro lika eller olika — äro tydligen psykologiska frågor, och hvarje svar på någon af dem innebär en psykologisk slutledning. En hvar som i någon af dessa frågor eger en öfvertygelse, åt hvilken han vill gifva ett uttryck i lagstiftningen, grundar alltså en samhällsvetenskaplig tro på en psykologisk och kan icke förneka att den ena är sann endast för så vidt den andra är det. Medgifver han detta, måste han ock medgifva att utan en psykologisk underbyggnad kan ingen samhällsvetenskap gifvas. I annat fall måste han påstå att alldagliga, slumpvis gjorda, vårdslöst grupperade iakttagelser öfver anden äro bättre rättesnören än iakttagelser, sorgfälligt samlade, kritiskt undersökta och ordnade på ett systematiskt sätt.

Ingen, som en gång egnat sin uppmärksamhet åt detta ämne, kan undgå att inse, huru löjlig den föreställningen är, att man skulle på ett förnuftsenligt sätt kunna förklara menniskors förenade verksamhet utan en föregående förnuftsenlig förklaring af dessa tankar och känslor, hvilka bestämma deras individuella verksamhet. Hvarje samhällets verksamhetsyttring har sin grund i ett enskildt intresse eller i många förenade, gemensamma enskilda intressen eller i striden emellan vissa förenade enskilda intressen och andra förenade enskilda intressen af olika art. Den kraft, som åstadkommer en förändring, är alltid en känsla, enskild eller gemensam för flere individer och ledd till sitt mål af förståndet; och ingen kan försöka ens närmelsevis en förklaring af samhällsfenomenen utan att erkänna medborgarnes tankar och känslor såsom ingående faktorer. Huru skall man då kunna gifva en sann framställning af sociala handlingar utan en sann framställning af dessa tankar och känslor? De, hvilka förbise psykologien såsom en förberedelse för samhällsläran, kunna tydligen icke försvara sin ställning med mindre de bevisa, att under det andra fenomengrupper fordra specialstudier, kunna andens fenomen i alla deras invecklade vexlingar bäst fattas utan sådana, och att en slumpvis

vunnen kunskap om menniskonaturen varder förmörkad och missledande i den mån ett på noggranna undersökningar grundadt och i system bragt vetande tillkommer.

Sextonde Kapitlet.

Slutord.

Troligen tycka flere af de läsare, hvilka följt mig så långt, att arbetets innehåll går utöfver de gränser titeln angifvit. I inledningen till samhällsläran hafva vi i förbigående afhandlat så många samhällsvetenskapliga frågor, att vi till en viss grad kommit in på själfva vetenskapen, under det vi sysselsatt oss med frågan om dess studium. Medgifvande anmärkningens befogenhet, måste min ursäkt bli, att felet, om det så får kallas, knappast kunnat undvikas. Man kan icke säga mycket, värdt att sägas, om studiet af en vetenskap, utan att säga en god del om de allmänna och speciella sanningar den omfattar eller om hvad man själf hyllar som sanning. Att skrifva ett utkast öfver astronomiens studium, utan att direkt eller indirekt uttala någon öfvertygelse angående den kopernikanska teorien om solsystemet eller en vetskap, innebärande ett antagande eller förkastande, om tyngdlagen, vore en svår uppgift att fullgöra och som fullgjord troligen skulle lända till föga nytta. Sammaledes i fråga om samhällsläran — det är hardt när omöjligt för en skriftställare att påpeka den väg, som leder till dess sanningar, utan att underförstådt eller öppet uttala en mening öfver dessa sanningar, och vore det möjligt, kunde det endast ske på bekostnad af de belysande exempel, som äro nödiga för att gifva styrka åt framställningen.

Detta måste till en del utgöra mitt försvar, då jag framstält många tankar, hvilka icke omfattas af detta arbetes titel. Särskildt har jag nödgats öfverskrida denna gräns, i det jag framstält studiet af samhällsläran såsom

ett studium af *utvecklingen* under dess mest invecklade form. Det är tydligt att för den, som betraktar samhällsfenomenen såsom egande sitt ursprung i öfvernaturliga förmedlingar eller i enskilda herrskares viljeyttringar, antager studiet af dessa fenomen en helt annan karaktär än för den, som betraktar dem såsom framgångna ur en genom sekler fortgående tillväxt eller utvecklingsprocess. Då den första åsigten i tysthet förbiser denna lagbundenhet i ordets vetenskapliga mening, som den andra åsigten i tysthet förfäktar, kan det icke gifvas mycken gemenskap emellan de för de olika riktningarna lämpliga olika forskningsmetoderna. Denna oafbrutna orsaksföljd, hvilken man i ena fallet är blott föga böjd att uppspåra, varder i andra fallet hufvudföremålet för ens uppmärksamhet, hvaraf följer en helt olika uppfattning af det lämpliga undersökningssättet. Alltså förutsätter hvarje mening om studiet af samhällsfenomenen en förut bildad åsigt om deras natur.

Under det vi måste medgifva, att genom hela detta arbete går det antagandet, att de fakta, såväl de samtida som efter hvarandra följande, dem samhällena framställa, ega en lika så naturlig uppkomst som alla andra arter af fakta, medgifva vi emellertid icke att detta antagande gjorts på slump eller utan giltiga grunder. Redan i början undersökte vi dessa grunder. Den till namnet vidt och bredt hyllade, om än icke i verkligheten följda meningen, att samhällsfenomenen skulle skilja sig från de flesta andra fenomenarter såsom stående under en speciel försynens ledning, funno vi helt och hållet misskrediterad af dess egna anhängare; ej heller visade sig stormansteorien i fråga om samhällsangelägenheter mera hållbar. Då vi funno att båda dessa åsigter, grundade som de äro på tänkesätt, naturliga för ociviliserade menniskor, icke kunde bestå inför en kritisk granskning, funno vi ock att själfva deras förfäktare alltjämt förrådde sin tro på sociala förändringars frambringande af naturliga orsaker — att de i tysthet medgåfvo, att man efter vissa föregåenden kan vänta vissa följder, att ett visst förutseende alltså är möjligt och att följaktligen detta område lemnar innehåll för en vetenskap. Från dessa negativa bekräftelser på uppfattningen af samhällsläran såsom en vetenskap vände vi oss till de positiva bekräftelserna. Vi funno att alla slags

föreningar af enheter ega vissa karaktärsdrag, med nödvändighet bestämda af enheternas egenskaper. Häraf kunde vi *a priori* sluta, att vissa af ett samhälles karaktärsdrag kunna på förhand bestämmas, när de menniskors natur är gifven, hvilka utgöra dess enheter; under det andra karaktärsdrag bestämmas genom samverkan af omgifvande förhållanden. Den gängse föreställningen att en samhällslära icke är möjlig innebär en missuppfattning af dess natur. Begagnande analogien med det individuella menskliga lifvet, sågo vi att likasom kroppens utveckling, byggnad och förrättningar lemna innehåll åt den biologiska vetenskapen, om än de fakta biografen framställer falla utom dess område; så lemna ock samhällets tillväxt, byggnad och förrättningar innehåll åt en samhällsvetenskap, ehuru de fakta, hvarmed historieskrifvare fylla sina sidor, sällan erbjuda något material derför. Sålunda fattande vetenskapens mål, sågo vi genom att jämföra ursprungliga samhällen med hvarandra och med samhällen på olika utvecklingsstadier, att de verkligen framställa vissa gemensamma drag såväl med afseende på byggnad och förrättningar som utvecklingsgång. Ytterligare på samma sätt gjorda jämförelser gåfvo uppslag till stora frågor, sådana som den om förhållandet emellan social tillväxt och organisation, hvilka ingå i denna samma vetenskap — frågor af en öfverlägsen vigt i jämförelse med dem, som sysselsätta politiker och historieskrifvare.

Derefter riktade vi vår uppmärksamhet på samhällsvetenskapens svårigheter. Vi sågo att i detta såsom i intet annat fall de fakta forskaren har att iakttaga och generalisera framställas af ett aggregat, hvaraf han själf utgör en del. I sin egenskap af forskare får han icke visa någon förkärlek för den ena eller andra åsigten angående dessa företeelser, men i sin egenskap af medborgare, i sitt lif understödd af sitt samhälles lif, inbäddad i dess struktur, delande dess verksamhet, inandande dess tanke- och känsloatmosfer, tvingas han till en del till sådana åsigter, som gynna en harmonisk samverkan med hans medborgarkamrater. Häraf uppstå omätliga hinder för samhällsvetenskapen, ojämförliga med dem, som stå i vägen för någon annan vetenskap.

Från en allmän betraktelse af dessa svårigheter öfvergingo vi till en speciel. Under rubriken objektiva svå-

righeter togo vi en öfversigt af de många sätt, hvarpå de af den samhällsvetenskaplige forskaren samlade bevisen förfalskas. Den ytterliga otillförlitligheten af vitnesmål, afgifna af vårdslöshet eller fanatism eller egennytta belystes; och vi sågo att till de förvända framställningar, hvilka häri hade sin grund, kommo andra, härledande sig från vissa vitnesbörds egenskap att draga uppmärksamheten till sig, under det andra motsatta vitnesbörd, till kvantiteten mera betydande, icke göra det. Vidare visades att samhällsvetenskapliga fakta i följd af sjelfva sin natur att icke kunna vinnas genom iakttagelse af ett enskildt föremål eller en enskild handling, utan endast genom antecknande och jämförande af många föremål och handlingar, äro svårare att uppfatta än andra fakta. Äfven påpekade vi de svårigheter, som uppstå i följd af dessa sakförhållandens stora utbredning i rummet och tiden. Vi öfvergingo derefter till de subjektiva svårigheterna. För att kunna förklara det menskliga handlandet i dess sociala yttringar måste hvar och en såsom nyckel begagna sin egen natur, tillskrifvande andra tankar och känslor lika sina egna; och ehuru denna automorfiska tolkning är oundviklig, måste den dock naturligen varda mer eller mindre missledande. Ganska ofta uppstår äfven en subjektiv svårighet genom bristande mångsidighet hos förståndet och häraf följande oförmåga att omfatta de så ytterligt invecklade samhällsfenomenen; och vidare äro de högst få, hvilka genom bildning förvärfvat sig denna uppfattningsförmågans plasticitet, som fordras för att begripa och tillgodogöra sig dessa omätligt vexlande verkligheter, dem samhällena under olika tider och på olika orter framställa, samt de mångfaldiga möjligheter, till hvilka man från dem kan sluta sig. Ej heller är listan på subjektiva svårigheter dermed uttömd. Vi sågo hinder uppstå icke blott från förståndet utan äfven från sinnesrörelserna. Vi påpekade de sätt, hvarpå åsigterna i fråga om samhällsangelägenheter förvrängas genom fruktan och hopp och af otålighetskänslan. Äfven visade vi huru personers sympatier och antipatier kunde leda till en oriktig uppfattning af historiska händelser och huru, der deras hat uppväckes, de uttala en obetingad förkastelsedom öfver illgerningar, för hvilka mycken ursäkt kan anföras; på samma gång de, om deras beundran för en stor fram-

gång väckes, tillgifva oursäktliga illbragder af långt större vidd. Äfven anmärkte vi bland de förfalskningar af omdömet, som framkallas af sinnesrörelserna, de, hvilka bero på trohetskänslan för en personlig herrskare eller en på annat sätt förkroppsligad styrande makt.

Från sinnesrörelserna i allmänhet öfvergingo vi till deras betraktande under den speciella formen af fördomar. Bland de fördomar, hvilka alstras genom vårt uppfostringssystem, funno vi dem starkast, hvilka stå i förbindelse med de båda religionerna, hatets och kärlekens, och vi sågo att endast genom en kompromiss emellan dessa båda kan man komma till en vetenskaplig uppfattning af samhällsangelägenheter. Vi behandlade derefter farorna af en öfverdrifven patriotism samt af dess motsats antipatriotismen. Vi uppvisade vidare klassfördomarnas nytta, men ock de ensidiga omdömen de framkalla, samt huru inom politiken partifördomarna äro ett hinder för den lugna pröfning samhällsvetenskapen fordrar. Vi anmärkte, att utom de politiska partifördomarna gifves det en allmännare politisk fördom — böjelsen att betrakta samhällsangelägenheter från en uteslutande politisk synpunkt och ett motsvarande förtroende till politiska anstalter. Härigenom riktas uppmärksamheten för mycket på den reglerande verksamheten med förbiseende af den reglerade, hvars fenomen äro långt vigtigare. Slutligen kommo vi till de teologiska fördomarna. Då man uppställer en förmodad gudomlig befallning såsom rättesnöre för handlandet, fäster man i fråga om en samhällsinrättning större vigt vid dess öfverensstämmelse med den faststälda trosläran än vid dess allmännyttighet; hvarföre de meningar angående allmänna angelägenheter, hvilka de teologiska fördomarna fostra, sträfva att afvika från sanningen i samma mån den antagna trosläran afviker derifrån, och med det positiva onda, som sålunda framkallas, följer ett negativt ondt, ett afvändande från vanan att uppskatta handlingar efter deras slutliga resultat — en vana, den studiet af samhällsvetenskapen fordrar.

Efter att sålunda hafva betraktat svårigheterna för samhällsvetenskapen, riktade vi vår uppmärksamhet på de nödiga förstudierna. Vi behöfva knappast påminna läsaren om de slutsatser vi så nyligen dragit. Sedan vi påpekat studiet af vetenskaperna i allmänhet såsom medel

till förvärfvandet af en lämplig tankegång, framhöllo vi såsom specielt vigtiga de vetenskaper, som behandla lifvet och anden. Utan någon kunskap om menniskonaturen kan man icke fatta sociala handlingar, och någon djupare kunskap om menniskonaturen kan icke förvärfvas utan kunskap om andens lagar, hvilken åter förutsätter kunskap om lagarna för lifvet. Och för en sann uppfattning af lagarna för lifvet, sådant det uppträder hos menniskan, fordras studium af lagarna för lifvet i allmänhet.

Hvad kan man hoppas af en sådan framställning af svårigheter och ett sådant program af förberedande studier? Månne någon, som står i begrepp att draga sina slutsatser angående politiska frågor, skall dröja för att påminna sig de många hinder, som stå i vägen för ett riktigt omdöme? Månne någon skall anse det behöfligt att bereda sig genom så omvexlande och vidsträckta forskningar? Kortligen, skall någon förmås att betvifla de slutsatser han dragit eller att dröja och besinna sig, innan han drager andra, af medvetandet om dessa många anledningar till villfarelse, som uppstå i följd af bristande kunskap, bristande öfning och saknaden af jämvigt i uppfattningen?

På dessa frågor kan blott det tydliga svaret gifvas — ett svar, som ligger i själfva de föregående kapitlen — att blott föga är att förvänta. Den hela vår afhandling genomgående grundtanken är den, att för hvarje samhälle och hvarje dess utvecklingsstadium gifves ett egendomligt sätt att känna och tänka, och att intet sätt att känna och tänka, som icke är afpassadt efter detta dess utvecklingsstadium och omgifvande förhållanden, kan ega ett fortgående bestånd. Den allmänna opinionen i hvarje land och tidehvarf är, om icke fullkomligt, åtminstone närmelsevis ett uttryck af landets och tidehvarfvets sociala struktur. Det kan såsom vi sett under revolutionstider gifvas ett stort missförhållande emellan de idéer, som utbreda sig, och de bestående, till en stor del efter omständigheterna lämpade samhällsinrättningarna; men äfven då angifver detta missförhållande endast behofvet af samhällsinrättningarnas ombildning till öfverensstämmelse med folkkaraktären. Ehuru de successiva sammanjämkningar, hvilka under den sociala utvecklingens gång måste göras emellan medborgarnes natur och de

inrättningar, som härleda sig från föregående generationer, innebära en bristande öfverensstämmelse, är denna dock blott partiel och tillfällig — åtminstone inom de samhällen, hvilka icke äro i upplösningstillstånd utan utveckla sig. Om ett samhälle skall kunna hålla tillsammans, måste de nödiga institutionerna och de allmänt gängse föreställningarna stå i en någorlunda hjälplig harmoni med hvarandra. Derföre må man icke vänta, att tänkesätten i fråga om samhällsangelägenheter i någon väsentlig grad skola förändras af hvadhelst man må säga om samhällsvetenskapen, dess svårigheter och nödiga förstudier.

Det enda man förnuftigtvis kan hoppas är, att en och annan under lugnare ögonblick skall bringas till erinring om, i hvilken hög grad hans åsigter om offentliga frågor äro en skapelse af omständigheterna, och att de troligen äro antingen falska eller blott till en del sanna. När han betänker tvifvelaktigheten af de vitnesmål han generaliserar, samlade på en slump från en trång omkrets; när han genomgår de vilseledande föreställningar, dem uppfostran, fädernesland, klass, parti och trosbekännelse fostrat hos honom; när han hos sin omgifning märker, huru andra åsigter utveckla sig ur andra bevis, valda för att tillfredsställa känslor till en del olika hans egna — torde han då och då erinra sig, till hvilken vidd han låtit sina öfvertygelser bestämmas af blotta tillfälligheter, och han torde kunna bevekas att icke hålla på dem fullt så strängt, torde inse nödvändigheten af en revision och torde framför allt betänka sig innan han handlar efter dessa öfvertygelser.

Under det de få, för hvilka en samhällsvetenskap är fattbar, sålunda till en viss grad torde taga intryck af hvad som blifvit yttradt om studiet deraf, kan man naturligtvis icke vänta någon verkan på de många, för hvilka en sådan vetenskap synes vara en orimlighet eller en gudlöshet eller båda delarna. Den känsla förslaget att vetenskapligt behandla dessa så ytterst invecklade företeelser vanligen uppväcker, liknar den, som i forna tider väcktes af förslaget att vetenskapligt behandla företeelser af enklare art. Såsom mr Grote skrifver om Sokrates:

»Fysik och astronomi hörde enligt hans mening till området af gudomliga fenomen, angående hvilka mensklig forskning vore vansinnig, fruktlös och gudlös.» [1]

Sålunda skrifver han ock på ett annat ställe om den grekiska andens riktning i allmänhet:

»Från hans (forngrekens) synpunkt skulle en beskrifning öfver solen, sådan den förekommer i någon af nyare tiders astronomiska afhandlingar, förefallit icke blott orimlig, utan motbjudande och gudlös: till och med i en senare tid, då den positiva forskningsandan gjort betydande framsteg, anklagade man Anaxagoras och andra filosofer för hädelse, derföre att de förnekade Helios' personlighet och försökte angifva oföränderliga lagar för solfenomenen.» [2]

Det är tydligt att en likhet förefinnes emellan den känsla, som då gaf sig tillkänna angående fenomen inom den oorganiska naturen, och den känsla, som nu visar sig i fråga om lifvets och samhällets fenomen. Att tillskrifva sociala handlingar och politiska händelser rent naturliga orsaker, sålunda utelemnande Försynen såsom en faktor, gör samma intryck på det religiösa sinnet i våra dagar, som förnekandet af *Helios*' personlighet och förklaringen af himlakropparnas rörelser annorledes än genom omedelbara gudakrafter gjorde på den fromme greken. Såsom mr Gladstone yttrade i ett tal, hållet kort efter första utgifvandet af andra kapitlet af denna bok:

»Jag har nyss läst en afhandling om, huru under stora historiska kriser utomordentliga personligheter träda fram, såsom hade någon helig, osynlig makt uppväckt dem och försatt dem i speciella lägen för speciella ändamål. Författaren säger att deras uppträdande icke är regelmässigt, men vanligt; så vanligt och så anmärkningsvärdt, att man i en ovetenskaplig tid lätt kunde förledas att kalla dem försynens män. Och detta yttras, utan att författaren synes ega den ringaste aning om att hafva sagt någonting stötande eller oroväckande — det kommer fram som en alldaglig sats. Det ser ut, som om det enligt hans åsigt hade gifvits en tid, då menniskorna.

[1] *History of Greece*, vol. 1, p. 498.
[2] Anf. st., p. 466.

försänkta i okunnighet, kunde utan att helt och hållet förverka sin rätt att kallas förnuftiga varelser tro på en Försyn, men att efter denna period en annan och större makt uppträdt under namn af vetenskap och att denna makt fört krig mot Försynen, som måst rymma fältet — och vi hafva nu den lyckan att lefva i den vetenskapliga tidsåldern, då Försynen icke längre är att betrakta annat än såsom en tom dröm.»[1]

Den andliga ståndpunkt, ganska allmän utom den vetenskapliga verldens gränser, hvilken mr Gladstone med dessa yttranden angifvit, har han sedermera ytterligare förtydligat; och i sin ifver att stäfja en i hans tanke olycksbringande rörelse har han så öppet framträdt såsom en exponent för den anti-vetenskapliga åsigten, att vi med rätta kunna betrakta hans tankar i frågan såsom typiska. I ett tal, hållet vid Liverpool College och sedan utgifvet med tillägg, yttrar han:

»På grund af hvad man kallar *utveckling*, befrias Gud från skapelsearbetet; i de oföränderliga lagarnas namn frikallas han från verldsstyrelsen.»[2]

Detta yttrande visar en ännu närmare slägtskap emellan mr Gladstone's uppfattning af tingen och grekernes, än vi ofvan anfört; ty det innebär icke blott att den vetenskapliga förklaringen af lifs- och samhällsfenomenen, såsom följande oföränderliga lagar, är honom motbjudande, utan äfven en dylik tolkning af de oorganiska fenomenen. I likhet med forngreken betraktar han såsom ogudaktig hvarje naturförklaring, som kan undvara ett omedelbart gudomligt öfverinseende. Han tyckes förbise den omständigheten att läran om tyngdkraften och hela vetenskapen om den fysiska astronomien ligger blottstäld för samma anklagelse, som den han riktar mot utvecklingsläran; och han tyckes icke hafva märkt att hela historien igenom hvarje vetenskapens framsteg anklagats på skäl, liknande dem han framdrager.

[1] *Morning Post*, maj 15, 1872.

[2] I ett till utgifvaren af *Contemporary Review* ställdt bref, som är infördt i slutet af den engelska upplagan af föreliggande arbete, har mr Gladstone förklarat, att det enligt hans uppfattning icke ligger någon motsägelse i tron på en Försyn och antagandet af oföränderliga lagar. *Ö. a.*

Det är emellertid lärorikt att se, huru i de rådande föreställningssätten, uttryckta genom mr Gladstone, och hvilka vi här hafva att anmärka såsom uteslutande begreppet af en samhällsvetenskap, röjer sig en helsosam förlikningsprocess emellan det gamla och det nya. Ty likasom i de gängse föreställningarna om händelsernas gång i personers lif visar sig ett rent ologiskt, men tillfälligtvis lämpligt kompaniskap emellan begreppen naturlig orsaksföljd och en försynens mellankomst; så går ock i de gängse politiska föreställningarna tron på ett gudomligt ingripande hand i hand med och utesluter ingalunda tron på naturliga krafters naturliga inverkan på samhället. Med afseende på det individuella lifvet ådagalade vi vår nationella skicklighet att underhålla ömsesidigt hvarandra upphäfvande idéer vid ett tillfälle, då en opopulär furste plötsligen vann popularitet genom att öfverlefva vissa skadliga förändringar i blodet och vid hans tillfrisknande både Försynens hjälp och naturens orsaksföljd gemensamt erkändes, i det Gud erhöll en tacksägelsedag och läkaren en barontitel. Och sammaledes se vi genom hela gången af vår politiska verksamhet, att denna teori, som mr Gladstone representerar, att store män af Försynen uppväckas för att utföra saker, dem Gud beslutat, och att händelsernas lopp på ett öfvernaturligt sätt blifvit så och så ordnadt, icke det ringaste hindrar vidtagandet af åtgärder, beräknade att leda till det önskade målet på vägar, betraktade som naturliga, eller på något sätt inverkar på diskussionen öfver dylika åtgärder och deras förtjenster, värderade enligt föreställningen om orsak och verkan. Under det de böner, hvarmed hvarje parlamentssammanträde öppnas, utvisa en tro till namnet på en omedelbar gudomlig ledning, ådagalägga de vota, som afgifvas vid dess afslutande på grund af de skäl diskussionen angifver, en verklig tro, att verkningarna bestämmas af de krafter, som sättas i rörelse.

Dock är det tydligt att den gamla föreställningen, under det den endast i ringa mån inverkar på den nya såsom rättesnöre för handlandet, utöfvar ett ganska stort inflytande vid uppställandet af teorier. Så länge tron på en samhällsordning, som icke följer naturlagarna, ännu fortlefver, kan man icke vänta sig ett fullständigt erkän-

nande af samhällsläran såsom en vetenskap. Derföre kunna, såsom vi redan sagt, betraktelser öfver studiet af samhällsläran, hvilka äfven på de få, som erkänna en sådan vetenskap, utöfva ett blott ringa inflytande, knappast utöfva något på det stora flertalet, för hvilket en samhällsvetenskap är någonting orimligt.

Jag vill icke säga att denna rådande oemottaglighet för en vetenskaplig uppfattning af samhällsfenomenen är någonting att sörja öfver. Såsom vi antydt i en föregående paragraf, utgör den ett moment i den nödiga sammanjämkningen emellan rådande meningar och de former samhällslifvet för närvarande fordrar. Med ett gifvet menniskokaraktärens utvecklingsskede måste för jämvigtens upprätthållande vara förbundna derefter afpassade institutioner och en följd af tankar och känslor i hjälplig öfverensstämmelse med dem. Derföre låge med det allmänna skaplynne vår menskliga natur för närvarande eger ingenting önskvärdt i ett vidsträcktare antagande af åsigter, naturliga endast för ett högre utveckladt samhällsskick och för den detta åtföljande förbättrade medborgartypen. Hvad som är önskvärdt är, att en utveckling af de idéer och känslor, som sträfva att framkalla förändring, måtte gå hand i hand med fortvaron af de idéer och känslor, som sträfva att skydda det bestående. Och det är ett af våra tillfredsställande samhällsdrag, hvilket aldrig tillförene framträdt i så hög grad, att i förening med en andlig utveckling, hvilken åstadkommer märkliga förändringar, arbetar en hängifven tanke- och viljekraft på uppehållandet af bestående inrättningar, trosläror och åsigter — en kraft, mäktig till och med att ingjuta nytt lif i några af de gamla former och trosläror, hvilka höllo på att gå under. När derföre en utmärkt statsman, ifrande för menskligheten väl, såsom han alltid visat sig göra, och öfvertygad att försvaret af faststälda trosläror icke uteslutande bör öfverlemnas åt deras »stående armé» af prester och religionslärare, företager sig att bekämpa meningar, de der stå i strid med en tro, den han anser väsentlig, må detta räknas som ett nytt tecken jämte många andra till ett friskt samhällstillstånd. Att i våra dagar en person i mr Gladstone's ställning tänker såsom han gör, synes mig ganska önskvärdt. Att

till styrelsechef[1] ega en person, hos hvilken en vetenskaplig uppfattning af saker och ting vore förherrskande och som sålunda stode i strid med vårt närvarande samhällstillstånd, skulle troligen vara skadligt och leda till olyckor.

Ty det kan icke nog kraftigt framhållas, att denna kompromiss-politik såväl i fråga om institutioner som handlingar och trossatser, hvilken specielt karaktäriserar det engelska lifvet, är en politik, väsentlig för ett samhälle, inbegripet i det öfvergångsarbete, som förorsakas af en fortgående tillväxt och utveckling. De felslut och orimligheter, som så rikligen förekomma i gängse meningar och bestående inrättningar, äro sådana, de der oundvikligen uppkomma under loppet af en beständig omdaning efter beständigt vexlande förhållanden. Idéer och institutioner, passande för ett förgånget samhällsskick, men oförenliga med det derur uppvuxna nya samhällsskicket, öfverlefvande i detta nya, som de möjliggjort, och försvinnande endast i mån detta hinner utbilda sina egna idéer och inrättningar, stå så länge de öfverlefva med nödvändighet i strid med de nya idéerna och inrättningarna — och framkalla med nödvändighet motsägelser i menniskornas tankar och handlingar. Och dock är denna ständiga kompromiss, alldenstund för samhällslifvets fortgång det gamla måste förblifva, så länge det nya icke är färdigt, ett oundgängligt vilkor för en normal utveckling. Dess nödvändighet inses bäst, när vi betänka att den gäller i lika grad för den individuella organismens utveckling. Struktur- och funktionssystemen äro under växandet aldrig fullt riktiga: den gamla justeringen för den mindre storleken duger icke för den större, till hvars frambringande den varit ett medel; och öfvergångs-strukturen är alltid en kompromiss emellan ett förflutet och ett tillkommande, uppfyllande på ett ofullkomligt sätt det närvarandes fordringar. Och detta, hvilket visar sig tydligt nog, der det blott är fråga om en enkel tillväxt, framträder ännu tydligare i metamorfoser. En varelse som under loppet af sin tillvaro genomgår tvänne lifsperioder af olika slag och som för den andra perioden måste utarbeta en struktur, som icke passade för den

[1] Gladstone var äfven då premierminister.

första, genomgår ett stadium, hvarunder han delvis eger båda strukturerna; den gamla krymper bort under det den nya tillväxer — såsom t. ex. fallet är med varelser, hvilka fortfara att upptaga syre ur vattnet medelst yttre gälar på samma gång de utbilda lungor, som sätta dem i stånd att upptaga syre ur luften. Och samma förhållande är det med de förändringar, som frambringas genom tillväxt hos samhällena, äfvensom med de metamorfoser, som åtfölja förändringar i lefnadssättet — synnerligast de, som åtfölja öfvergången från ett röfvarelif till ett industrielt. Äfven här måste det gifvas öfvergångsstadier, hvarunder oförenliga organisationer samtidigt existera; i det den föregående organisationen måste bibehållas till dess den efterföljande vuxit upp till arbetsduglighet. Lika skadligt som det vore för en amfibie att göra sig af med sina gälar, förr än lungorna vunnit tillräcklig utbildning, lika skadligt måste det vara för ett samhälle att förstöra sina gamla institutioner, förr än de nya vunnit tillräcklig organisation att intaga deras plats.

Förbiseendet af denna sanning är ett alltför framstående drag hos vår tids reformatorer, vare sig politiska, religiösa eller sociala. Å deras sida, hvilka ifra mot orättvisor och villfarelser, råder nu, såsom alltid varit fallet, en så uteslutande tankens riktning på det onda, som förorsakats af gamla former och gamla föreställningar, att de icke ega någon aning om de välgerningar dessa gamla former och föreställningar framkallat. Denna partiska synpunkt är i en viss mening nödvändig. Det måste finnas en arbetets fördelning här såsom annorstädes: några, hvilkas förrättning är att anfalla och som för att kunna anfalla med eftertryck måste ega en stark känsla af det onda de angripa; några, hvilkas förrättning det är att försvara och som för att varda skickliga försvarare måste öfverskatta värdet af de saker de försvara. Men under det denna ensidighet måste fördragas såsom till en viss grad oundviklig, är den i andra afseenden beklagansvärd. Ehuru missförhållandena och partibitterheten hos oss uppträda under mindre svåra former än de uppträdde i forna tider och ännu uppträda i utlandet, och under det böjelsen å ena sidan för ett öfveriladt förstöringsraseri och å den andra för ett blindt bigotteri mildrats; hota dock äfven i vårt land och i vår tid faror från saknaden af en

behörig jämvigt emellan de båda riktningarna. De, hvilka kämpa för åtskilliga politiska och sociala reformer, orda i tal och skrift oupphörligen så mycket om orättvisor, missbruk, olyckor och förderf, att de lemna det intrycket, att man för åvägabringande af ett sundt sakernas tillstånd icke behöfver göra någonting annat än kasta bort de nuvarande inrättningarna. Det tyckes vara en gifven förutsättning, att alla de maktegande, hvilka utgöra den styrande organisationen, ensamma äro ansvariga för allt hvad som icke är sådant det borde vara och att de styrda klasserna äro tadelfria. »Sen hvilka orättvisor dessa institutioner tillfoga eder», säger den energiske reformatorn. »Besinnen, huru själfviska de män måste vara, som uppehålla dem till sin egen fördel och eder skada», tillägger han; och den tydliga slutsatsen blir, att allt skulle varda bra, kunde man blott göra sig kvitt dessa själfviska menniskor. Hvarken han eller hans åhörare erkänna det sakförhållandet, att styrande inrättningar äro nödvändiga, och att de för tillfället i fråga varande jämte sina många fel äfven ega förtjenster; att de fel de ega icke härleda sig från någon speciel egoism hos dem som uppehålla och arbeta med dem, utan från en allmän egoism — en egoism icke mindre afgjord hos dem som klaga, än hos dem, som öfverklagas. En obillig styrelse kan icke uppehållas annat än med tillhjälp af ett folk, behäftadt med obillighet i tänkesätt och handlingar. Orättvisan kan icke herrska, om icke samfundet lemnar ett tillräckligt förråd af orättvisa krafter. Ingen tyrann kan tyrannisera ett folk, utan att folket är nog lågt att förse honom med soldater, villiga att kämpa för hans tyranni och för uppehållandet af sina bröders träldom. Klassöfvervälde kan icke uppehållas medelst mutor och röstköp, med mindre det fins massor af röstegare, fala nog att sälja sina röster. Så är det öfverallt och inom alla samhällsgrader — förderfvet hos de maktegande står i förhållande till förderfvet bland dem, öfver hvilka de utöfva makten.

Och under det de, som yrka på reformer, glömma, att det onda de fördöma är rotadt i en natur, gemensam både för dem själfva och andra, äro de ock omedvetna om, att bland de saker de vilja förkasta är mycket, som förtjenar att bevaras. Detta gäller ännu mera specielt om religiösa trossatser. Hand i hand med böjelsen att

rifva ned går blott en svag böjelse att bygga upp. Den gängse kritiken innebär, att man blott behöfver skingra villfarelserna och att det är obehöfligt att framhålla sanningen. Man glömmer att under former, som äro dåliga, döljer sig mycket innehåll som är godt. Och de, för hvilka man förkunnar förkastelsedomen öfver formerna utan en erinran om att det gifves ett innehåll, som bör bevaras för högre former, stå der icke blott utan något sammanhängande trossystem såsom ledning för lifvet, men äfven utan något medvetande om behofvet af ett sådant.

Häraf det förut erkända behofvet af ett verksamt försvar för det bestående, utfördt af män, öfvertygade om dess fulla värde; så att de som anfalla icke måtte förstöra det goda med det onda.

Och här vill jag uttryckligen påpeka en redan antydd sanning, att ett vetenskapligt studium af samhällsläran leder till ett rättvisare bedömande af de olika partierna, politiska, religiösa och andra. Den uppfattning samhällsvetenskapen inför och utvecklar är på samma gång radikal och konservativ — båda delarna till en grad långt öfver allt hvad den gängse radikalismen och konservatismen kunna fatta. När man fullt insett den sanningen, att samhällen äro produkter af en utveckling och att de under olika tider och på olika ställen antaga olika modifikationer af struktur och förrättningar, kommer man till den öfvertygelsen, att inrättningar, hvilka enligt våra begrepp och föreställningar voro ytterst dåliga, voro passande för sådana samhällsvilkor, hvilka gjorde bättre institutioner omöjliga, hvaraf följer en tolerant förklaring af de gamla tyranniska väldena, som skulle väcka förtrytelse äfven hos den bittraste tory i våra dagar. Och när man å andra sidan iakttagit, huru de processer, hvilka bragt sakerna till deras nuvarande skick, ännu fortgå, och detta icke med aftagande hastighet, antydande ett annalkande slut, utan med en växande hastighet, innebärande lång fortvaro och omätliga omgestaltningar, kommer man till den öfvertygelsen, att en aflägsen framtid bär i sitt sköte sociala lifsformer, högre än allt hvad vi kunna föreställa oss: det uppstår en tro, öfvergående radikalernes, hvilkas mål är en viss omorganisation, medgifvande en jämförelse med det bestående. Och under

det denna uppfattning af samhällena såsom på naturligt sätt utvecklade, begynnande med små och enkla typer, hvilka njuta sin korta tillvaro och sedan försvinna, fortskridande till allt högre, större, mera sammansatta och mera långlifvade typer, ända upp till sådana som likna våra egna, och som utlofva ännu högre typer än dessa i kommande tider, då de nu lefvande samhällena äro döda — under det denna uppfattning innebär att under tingens långsamma utvecklingslopp förändringar af nästan omätligt omfång äro möjliga, innebär den ock, att endast förändringar af mindre omfång äro möjliga inom korta perioder.

Sålunda utöfvar den framstegsteori, hvartill studiet af samhällsläran såsom en vetenskap leder, en lugnande verkan på ytterlighetspartiernas förhoppningar och farhågor. Sedan man tydligen insett, att ett samhälles struktur och verksamhet bestämmas af individernes egenskaper och att (oafsedt yttre rubbande inflytelser) inga väsentliga och bestående förändringar kunna åstadkommas, utan en föregående väsentlig och bestående ombildning af individerne, varder det lätt att inse, att stora reformer af någon nytta icke kunna åstadkommas plötsligen. Och när både framstegspartiet och motståndspartiet lärt sig inse att de institutioner, hvilka vid hvarje tidpunkt existera, äro djupare rotade, än de antogo; när det ena partiet inser, att dessa institutioner, ofullkomliga som de äro, ega en relativ lämplighet, under det det andra inser att deras uppehållande, för så vidt det är önskvärdt, till en stor del berättigas genom den menniskonaturens form, de växt ifrån — måste följden varda ett mindre våldsamt anfall å ena sidan och ett mindre förhärdadt försvar å den andra. Det är tydligt, att för så vidt en lära kan utöfva något inflytande på lifvet i allmänhet (hvilket den kan endast i en jämförelsevis ringa grad), måste utvecklingsläran i dess sociala tillämpning vara egnad att utöfva en *stadgande* verkan både på tänkesätt och handling.

Om, såsom troligt är, någon skulle vilja draga den slutsatsen, att det betyder föga hvad vi tro eller lära, då samhällsutvecklingen ändock går sin egen gång i trots af oss, svarar jag, att under det denna slutsats är i en mening sann, är den falsk i en annan. Utan tvifvel följer

det af allt som blifvit sagdt, att ett samhälles utveckling, om man antager att de omgifvande vilkoren förblifva de samma, icke kan i någon väsentlig mån afledas från dess allmänna stråkväg; men det följer ock, att individernes tankar och handlingar, såsom naturliga faktorer, hvilka uppstå under själfva utvecklingens lopp och medverka till dess vidare fortgång, icke få förbises, utan hvar för sig värderas såsom bidrag till den samfälda kraft, som frambringar förändringarna. Men under det denna slutsats äfven här till en del missleder, gör den det ännu mera i en annan riktning. Ty ehuru den sociala utvecklingsprocessen till sin allmänna karaktär är så till vida förutbestämd, att dess successiva stadier icke kunna anticiperas, och att derföre ingen lära eller politik kan drifva den framåt utöfver ett af de menskliga varelsernas organiska utveckling begränsadt normalmått; är det dock ganska möjligt att störa, fördröja eller bringa oordning i processen. Här hafva vi äfven gagn af likheten med individens utveckling. En organisms utveckling efter dess speciella typ fortgår i närmelsevis likformigt lopp och fordrar sin tämligen bestämda tid; och ingen tänkbar behandling skall kunna *väsentligen* förändra eller påskynda den. Det bästa man kan göra är att vidmakthålla de erforderliga gynsamma vilkoren. Men det är ganska lätt att finna en behandling, som förkrymper, vanställer eller på annat sätt skadar: tillväxt- och utvecklingsprocesserna kunna, och detta inträffar ganska ofta, hämmas eller störas, ehuru de icke kunna med konst förbättras. På samma sätt med samhällsorganismen. Ehuru man genom uppehållande af gynsamma vilkor icke kan åstadkomma något annat godt, än att samhällsutvecklingen fortgår obehindradt; kunna omätliga olyckor framkallas genom det störande, missbildande eller undertryckande inflytandet af en politik, ledd af villfarelser. Och sålunda spelar en sann samhällsteori, trots hvad man vid första påseendet skulle tycka, en högst vigtig roll.

För deras räkning, hvilka anse dessa allmänna slutledningar nedslående, må några ord tilläggas. Troligen skola de, hvilka hysa mera entusiastiska förhoppningar, att stora förbättringar i menskligighetens tillstånd kunna åvägabringas genom ett hastigt utbredande af den eller den läran eller införande af den eller den reformen, tycka

att en lära, som förnekar deras sangviniska förhoppningar, förtager dem en kraftig eggelse till verksamhet. Om menskligheten icke kan komma till några högre stadier af lycka annat än genom tingens långsamma utvecklingsgång, men oundvikligen måste komma dit på detta sätt; hvarföre skulle vi då göra oss så mycken omak?

Utan tvifvel är det en sanning att en förnuftsenlig kritik utöfvar ett nedslående inflytande på alla illusoriska förhoppningar. Det är emellertid bättre att känna sanningen. Likasom det emellan barndom och mognad icke gifves någon afkortning, hvarigenom den tråkiga tillväxt- och utvecklingsprocessen genom omärkliga framsteg kan undvikas; så gifves det ej heller någon öfvergång från samhällets lägre former till dess högre annat än genom små successiva modifikationer. Om vi betrakta naturens ordning, se vi att öfverallt de stora resultaten framkallas genom ett hopande af små verksamhetsyttringar. Jordens yta har danats af krafter, hvilkas verkningar under loppet af ett år knappast någonstädes kunna skönjas. Dess mångfaldiga organiska former hafva uppstått genom processer, så långsamma, att resultaten under de perioder, hvilka falla inom vår iakttagelse, i de flesta fall gäcka vår varseblifning. Vi måste nöja oss med att erkänna dessa sanningar och rätta våra förhoppningar derefter. Ljuset, som faller på en kristall, kan förändra anordningen af dess molekyler, men endast genom upprepade, nästan oräkneliga impulser: innan de successiva etervågorna kunna hos en enhet af vägbar materie stegra dess rytmiska rörelse till den punkt, der den löser sig ur sin gamla förbindelse och ingår en ny, måste millioner sådana på hvarandra följande etervågor hvar och en med sin oändligt lilla bråkdel af kraft stärka den första impulsen. Sammalunda måste ock, innan hos den menskliga naturen och i de menskliga inrättningarna förändringar kunna uppstå af en sådan varaktighet, att de varda ett menniskoslägtets arf, försiggå ett oändligt upprepande af tankar, känslor och handlingar, ledande till sådana förändringar. Processen kan icke förkortas, och vi måste genomgå den med behörigt tålamod.

Medgifvande sålunda att för fanatikern en viss öfverspänd förväntan är nödvändig såsom eggelse, och erkännande nyttan af hans förvillelse, såsom lämplig för

hans speciella natur och förrättning, måste mannen af högre typ nöja sig med måttligare förhoppningar, under det han framhärdar i sitt arbete med oförminskad kraft. Han måste erkänna, huru jämförelsevis litet kan göras, men ock att detta lilla är mödan värdt; sålunda parande menniskovännens energi med filosofens lugn.

